

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

ISSN 1811-2668

E-ISSN 2345-1009

Categoria B

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE

SERIA

Științe
umaniste

- Istorie și Arheologie
- Filologie
- Filosofie

Fondată în anul 2007

Revistă științifică cu acces deschis,
supusă unui proces de dublă recenzare

OPEN ACCESS JOURNALS

Chișinău
CEP USM 2025

Nr. 10(220)
2025

Redactor-șef

MATVEEV Sergiu, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

Redactori-șefi adjuncți

CONDREA Iraida, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

SAHARNEANU Eudochia, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

ȘAROV Igor, doctor, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

ZBANȚ Ludmila, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

Consiliul academic

ARDELEANU Sanda-Maria, doctor, profesor universitar, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (România)

BOCHMANN Klaus, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea din Leipzig (Germania)

CAZACU Adriana, doctor, conferențiar universitar, Ministerul Educației și Cercetării (Republica Moldova), Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

CREANGĂ Oxana, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

CIMPOI Mihai, academician, doctor habilitat, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

CIOCOI Tatiana, doctor habilitat, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

GRĂDINARU Angela, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

GUȚU Ion, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

DOKHTOURICHVILI Mzaro, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Tbilisi (Georgia)

LIFARI Viorica, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

MOLEA Viorica, doctor habilitat, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

MUNTEANU Eugen, doctor, profesor universitar, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (România)

PATRAȘ Roxana, doctor, conferențiar universitar, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (România)

POPEANGA-CHELARU Eugenia, doctor, profesor universitar, Universitatea Complutense din Madrid (Spania)

VARZARI Elena, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

BOLOVAN Ioan, membru corespondent, doctor, profesor universitar, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (România)

EREMIA Ion, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

GUMENĂI Ion, doctor habilitat, profesor universitar, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

PASAT Valeriu, academician, doctor habilitat, prof. cerc., Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

PĂDUREAC Lidia, doctor, conferențiar universitar, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Republica Moldova)

POP Ioan Aurel, academician, doctor, profesor universitar, Academia Română (România)

ROTARU Liliana, doctor habilitat, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

ȘIPOȘ Sorin, doctor, profesor universitar, Universitatea din Oradea (România)

TOMULEȚ Valentin, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova (Republica Moldova)

BEJAN Petru, doctor, profesor universitar, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (România)

DUMITRU Mircea, membru corespondent, doctor, profesor universitar, Universitatea din București (România)

GAVRILUȚA Nicu, doctor, profesor universitar, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (România)

VIZUREANU Viorel, doctor, profesor universitar, Universitatea din București (România)

VUILLMEMEONT Anne-Marie, doctor, profesor universitar, Universitatea Catolică din Louvain (Belgia)

Grupul de lucru

STEPANOV Georgeta, doctor habilitat, profesor universitar, prorector pentru activitate științifică - coordonator

ȚURCANU Carolina, doctor, conferențiar cercetător - responsabil de ediție

PAȘNIC Ana-Laura - executor responsabil

DELEU Ecaterina, doctor - redactare literară (limba română)

TATARU Ana - redactare literară (limba română)

VLADÎCA Sergiu - redactare literară (limba rusă)

CALARĂȘI Svetlana - redactare literară (limba engleză)

PASTUH Marina - design grafic

Biblioteca Centrală a USM - atribuire index CZU

SÎRBU Ghenadie, doctor - responsabil de indexare în bazele de date

CHISELIOV Anton - responsabil de site

Indexată în bazele de date

Open Academic
Journals Index

Universitatea de Stat din Moldova, 2025

CUPRINS

Istorie

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV
ACADEMICIANUL
ILIA G. BUDAC (1916–1974):
DE LA UCRAINEAN LA MOLDOVEAN
ȘI DE LA AGRONOM
LA ISTORIC

Andrei EMILCIUC
ÎNFIINȚAREA TOVĂRĂȘIILOR RURALE
DE CREDIT AGRICOL RECIPROC
ÎN PREOCUPĂRILE ZEMSTVEI
DIN BASARABIA
ÎN ANII '70 AI SECOLULUI AL XIX-LEA

Александр ПОНОМАРЁВ
СЛУЖБА В РОССИЙСКОЙ АРМИИ
КАК СРЕДСТВО
СОЦИАЛЬНОГО ПРОДВИЖЕНИЯ
ДЛЯ ДЕТЕЙ МОЛДАВСКОГО
И ВАЛАШСКОГО НОБИЛИТЕТА
(ПО МАТЕРИАЛАМ ЧЕЛОБИТНЫХ,
ПОДАННЫХ ВО ВРЕМЯ
РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ
1768–1774 ГОДОВ)

Artur LEȘCU
EROI ȘI TRĂDĂTORI.
AGENTURA SECRETĂ
A CORPULUI DE JANDARMI
ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ
ROMÂNEASCĂ DIN BASARABIA

Mihai ȚURCANU
REFLECȚII ASUPRA IMPACTULUI
AVUT DE DICTATUL DE LA VIENA
ȘI PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV
ASUPRA RELAȚIILOR
ANGLO-SOVIETICE (1941-1944)

Александр ВИТЮК
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ
КОНСТРУКТИВНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ
БАС-ГИТАРЫ (1980-Е ГОДЫ)

Daniela ȘEREMET
PROPAGANDĂ ȘI
REALITATE SOCIALĂ
ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944-1947):
O ANALIZĂ DOCUMENTARĂ

Mariana MIHALEVSCHI
„MODERNIZAREA”
ORAȘULUI DE REȘEDINȚĂ
EPISCOPALĂ BĂLȚI
ÎN REFLECȚIA
REALITĂȚILOR INTERBELICE

SUMMARY

Hystory

5 ACADEMICIAN
ILIA G. BUDAC (1916–1974):
FROM UKRAINIAN TO MOLDOVAN
AND FROM AGRONOMIST
TO HISTORIAN

14 THE ESTABLISHMENT
OF RURAL AGRICULTURAL
CREDIT BROTHERHOODS
IN THE CONCERNS OF BESSARABIA
ZEMSTVO IN THE 1870s

24 SERVICIUL ÎN ARMATA RUȘĂ
CA MIJLOC DE
PROMOVARE SOCIALĂ
PENTRU COPIII
NOBILITĂȚII MOLDOVENE
ȘI VALAȘENE
(PE BAZA PETIȚIILOR DEPUSE
ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI
RUSO-TURC DIN 1768–1774)

36 HEROES AND TRAITORS.
THE SECRET AGENCY
OF THE GENDARMI CORPS
IN THE ROMANIAN NATIONAL
MOVEMENT IN BESSARABIA

40 REFLECTIONS ON THE IMPACT
OF THE RIBBENTROP-MOLOTOV PACT
AND THE VIENNA DIKTAT
ON ANGLO-SOVIET
RELATIONS (1941-1944)

55 IMPROVING THE
DESIGN FEATURES
OF THE BASS GUITAR (1980s)

63 PROPAGANDA AND
SOCIAL REALITY
IN THE MOLDAVIAN SSR, (1944-1947):
A DOCUMENTARY ANALYSIS

72 „THE MODERNIZATION”
OF THE DIOCESE CITY
OF BĂLȚI
IN THE CONTEXT
OF INTERWAR SOCIETY

Oleg URSAN
REPUBLICA MOLDOVA:
ÎN TRE AMBIȚIILE GLOBALE
ȘI INFLUENȚA RUSĂ

79 THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
BETWEEN GLOBAL AMBITIONS AND
RUSSIAN INFLUENCE

Filologie

Oxana CĂPĂȚÎNĂ
ECHIVALENȚĂ SEMANTICĂ
ȘI ADAPTARE CULTURALĂ
ÎN TRADUCEREA CONCEPTELOR
METAFIZICE
DIN OPERA LUI EMIL CIORAN

89 SEMANTIC EQUIVALENCE
AND CULTURAL ADAPTATION
IN THE TRANSLATION
OF METAPHYSICAL CONCEPTS
IN EMIL CIORAN'S WORKS

Vera CĂȚANĂ
ESTETICA – CRITERII
DE ANALIZĂ LITERARĂ.
PROLEGOMENE

106 AESTHETICS - CRITERIA
FOR LITERARY ANALYSIS.
PROLEGOMENA

Viorica COSTIN
SYNONYMY IN THE INTEGRITY
OF THE LEXICAL SYSTEM:
A THEORETICAL APPROACH

116 SINONIMIA ÎN INTEGRITATEA
SISTEMULUI LEXICAL:
ABORDARE TEORETICĂ

Silviana CUPCIC
TRADUCEREA ELEMENTELOR
STILISTICE ALE TEXTELOR TURISTICE
DIN LIMBA ROMÂNĂ
ÎN LIMBA ENGLEZĂ

123 THE TRANSLATION OF STYLISTIC
ELEMENTS OF TOURISM TEXTS
FROM ROMANIAN
INTO ENGLISH

Silviana CUPCIC, Angela GRĂDINARU
DEIXISUL ÎN TEXTUL TURISTIC

128 DEIXIS IN THE TOURIST TEXT

Natalia GROSU
ASPECTE SEMANTICO-STRUCTURALE
ALE CONOTAȚIILOR

133 SEMANTIC AND STRUCTURAL ASPECTS
OF CONNOTATIONS

Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI
AFIXOIDELE ȘI DINAMICA
NEOLOGIZĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ:
ECONOMIE LINGVISTICĂ
ȘI FORMARE LEXICALĂ

139 AFIXOIDS AND THE
NEOLOGIZATION IN ROMANIAN:
LINGUISTIC ECONOMY
AND LEXICAL FORMATIO

Natalia MUCERSCHI
IMAGINARUL LINGVISTIC
CA FILTRU ÎN TRADUCEREA
GASTRONOMIEI HOUELLEBECQUIENE

147 THE LINGUISTIC IMAGINARY
AS A FILTER IN THE TRANSLATION
OF HOUELLEBECQIAN GASTRONOMY

Viorelia PEREBINOS
REFLECȚIA TRANZIȚIEI
LA ALFABETUL LATIN
ÎN ACTELE OFICIALE
ALE STRUCTURILOR UNIVERSITARE

156 REFLECTION OF THE TRANSITION
TO THE LATIN ALPHABET
IN THE OFFICIAL DOCUMENTS
OF UNIVERSITY STRUCTURES

Ludmila USATĂI
SPECIFICUL EULUI NARATOR
AUCTORIAL ÎN LETOPISEȚUL
ȚĂRII MOLDOVEI

162 THE SPECIFIC SELF OF THE AUTHORIAL
NARRATOR IN LETOPISET
OF THE COUNTRY OF MOLDOVA

Ludmila ZBANȚ, Oxana CĂPĂȚÎNĂ
TEXTUALIZARE DISCONTINUĂ
ȘI COEZIUNE LATENTĂ
LA EMIL CIORAN:
O LECTURĂ TRADUCTOLOGICĂ

Recenzii

Ruslan ȘEVCENCO
O CERCETARE VALOROASĂ
DIN DOMENIUL ISTORIEI
ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR
RECENZIE la monografia Lilianei Rotaru,
doctor în istorie, conferențiar universitar,
„Inginerie națională și socială în învățământul
superior din RSS Moldovenească”.
Chișinău: Lexon-Prim, 2025, 945 p.

Ion Valer XENOFONTOV
Prezentare de carte
TRAUMATISMUL DEPORTĂRIILOR
PRIN PRISMĂ PSIHANALITICĂ
Zinaida Bolea, Problematika narcisică
și relațiile cu Celălalt în traumatismul
asociat fenomenului deportărilor
din RSS Moldovenească.
Ediția a II-a, revăzută și adăugită,
Chișinău: Lexon-Prim, 2025, 247 p.
ISBN 978-9975-173-52-0.

168 DISCONTINUOUS TEXTUALIZATION
AND LATENT COHESION
IN EMIL CIORAN' TEXTS:
A TRANSLATION STUDY

Reviews

184 A VALUABLE RESEARCH
IN THE FIELD OF
HIGHER EDUCATION HISTORY
REVIEW of the monograph by Liliana Rotaru,
Doctor of History, Associate Professor,
„National and Social Engineering
in Higher Education in the Moldavian SSR”.
Chisinau: Lexon-Prim, 2025, 945 p.

191 Book presentation
THE TRAUMA OF DEPORTATIONS
THROUGH A PSYCHOANALYTICAL LENS
Zinaida Bolea, Narcissistic issues
and relationships with the Other in the trauma
associated with the phenomenon
of deportations from the Moldovan SSR.
Second edition, revised and expanded,
Chișinău: Lexon-Prim, 2025, 247 p.
ISBN 978-9975-173-52-0.

CZU: 929-051(478)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_01](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_01)

ACADEMICIANUL ILIA G. BUDAC (1916–1974): DE LA UCRAINEAN LA MOLDOVEAN ȘI DE LA AGRONOM LA ISTORIC

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față se înscrie în aria cercetărilor din domeniul istoriei științei, implicit a biografiilor științifice. La baza materialului științific se află documentele de arhivă, presa de epocă, sursele iconografice, mărturiile contemporanilor, precum și memoriile unuia dintre autorii articolului de față. Se analizează biografia privată a academicianului Ilia G. Budac, apreciat în funcție de contextul istoric fie ucrainean, fie moldovean. Participarea acestuia la războaiele inițiate de Uniunea Sovietică, precum și calitatea de membru de partid i-a asigurat o carieră fulminantă atât în domeniul științei, cât și în cel administrativ. O altă direcție de activitate a lui Ilia G. Budac a fost cea din domeniul sistemului de învățământ superior. La fel, se prezintă, fondul arhivistic personal al academicianului I.G. Budac din cadrul fostei Arhive Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei.

Cuvinte-cheie: *știință, învățământ superior, istorie, profesor, istoric, Ilia G. Budac, Academia de Științe a RSS Moldovenești.*

ACADEMICIAN ILIA G. BUDAC (1916–1974): FROM UKRAINIAN TO MOLDOVAN AND FROM AGRONOMIST TO HISTORIAN

This article falls within the field of research in the history of science, implicitly scientific biographies. The scientific material is based on archival documents, period press, iconographic sources, testimonies of contemporaries, as well as the memoirs of one of the authors of this article. It analyzes the private biography of academician Ilia G. Budac, assessed in the context of either Ukrainian or Moldovan history. His participation in the wars initiated by the Soviet Union, as well as his membership in the party, ensured him a brilliant career in both science and administration. Another area of activity for Ilia G. Budac was in the field of higher education. Similarly, the personal archive of academician I.G. Budac from the former Central Scientific Archive of the Academy of Sciences of Moldova is presented.

Keywords: *science, higher education, history, professor, historian, Ilia G. Budac, Academy of Sciences of the Moldavian SSR.*

Repere biografice

Istoricul Ilia G. Budac s-a născut la 22 iunie 1916 într-o familie de țărani din s. Inguleț, rn. Ustinovsc, azi regiunea Kirovograd, Ucraina. Părinții săi au fost antrenați în activități agricole, iar în 1929 au fost încadrați în colhoz. În autobiografia sa, Ilia G. Budac nota că este *ucrainean* [1, f. 3], iar în două caracteristici semnate de conducerea Academiei de Științe a RSSM din 28 octombrie 1964 și 8 iunie 1966 era menționat ca fiind *moldovean* [1, f. 53, 79]. În context, menționăm faptul că în ianuarie 1953 directorul Bazei științifice și experimentale a Institutului de Pomicultură, Viticultură și Vinificație a Filialei Moldovenești a URSS era Pavel S. Budac, născut la 1913 în s. Inguleț, rn. Ustinovsc, azi regiunea Kirovograd, Ucraina, trecut la rubrica naționalitate: moldovean [2, ff. 120-145]. În opinia noastră, Ilia Budac, născut într-un sat de moldoveni, intenționat menționa că este *ucrainean* dorind în acest fel să se protejeze de represiile staliniste, deoarece putea fi declarat „agent străin”, cum s-a întâmplat cu mai mulți moldoveni din RASS Moldovenească în anii teroarei (1933–1938).

Între 1931 și 1934, Ilia G. Budac a studiat la *Tehnicum Agricol* din Kirovograd, fiind specializat în domeniul tehnicii agricole. Pe parcursul a doi ani (1934–1935) a activat în calitate de agronom în s. Tremovca, regiunea Odesa. Apoi a absolvit Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Odesa, obținând calificativul de învățător de istorie (1939). În perioada septembrie – decembrie 1939, a activat în calitate de învățător de istorie în s. Rasnopolsc, rn. Berezovsc, regiunea Odesa. În calitate de militar a participat

în rândurile Armatei sovietice la Războiul sovieto-finlandez (decembrie 1939–1940). În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a luat parte la acțiunile militare pe Frontul de Nord Occidental, apoi pe Frontul din Leningrad. În august 1941, în timpul unor acțiuni militare, a fost grav rănit și s-a aflat la tratament într-un spital militar până în mai 1942 [3, f. 6; 4, p. 129; 5, pp. 31-32]. Fiind demobilizat, din cauza invalidității, s-a retras din serviciul militar. Având un caracter puternic, deși pierduse un ochi și mâna dreaptă, iar piciorul drept era grav deformat (personal I. Budac niciodată nu a pus accentul pe această infirmitate, ignorând intenționat acest neajuns fizic) s-a dedicat plenar activității pedagogice. A predat istoria în clasele VIII–X la Școala Medie nr. 4 din or. Sterlitamak, RSSA Başkiria, localitate în care s-au retras rudele acestuia în timpul războiului. În contextul reanexării Basarabiei de către URSS, cadrele didactice din regiune, ca și majoritatea funcționarilor de stat, s-au evacuat în masă în România, conducerea sovietică, pentru a începe noul an școlar angaja persoane cu studii pedagogice din afara republicii, îndeosebi moldoveni din Ucraina. Un asemenea „cadru național” se declara și Ilia G. Budac, fiind angajat la Chișinău la sfârșitul lunii august 1944. Tot atunci au fost inaugurate școli de predare în limba rusă. A activat în calitate de director adjunct și învățător de istorie la Școala Medie Rusă nr. 2 (septembrie 1944 – septembrie 1945), fiind transferat în aceeași funcție la Școala Medie Rusă nr. 3 (septembrie 1945 – decembrie 1945).

În ianuarie 1945, Ilia G. Budac a devenit membru al PC (b) al URSS, ceea ce i-a facilitat, în mod evident, alături de faptul că era veteran al războiului, să avanseze la un alt nivel al sistemului de învățământ. Devine lector (3 decembrie 1945 – 3 noiembrie 1954) și șef de catedră (3 noiembrie 1954 – 1 septembrie 1959) la Școala Superioară de Partid din Chișinău. La 14 iulie 1955 a obținut diploma de conferențiar universitar (docent) la Catedra de istorie a URSS, iar la 27 aprilie 1960, cea de colaborator (cercetător) științific superior. La 17 noiembrie 1965 i s-a conferit diploma de profesor universitar la Catedra de istorie a URSS.

La 25 august 1959 a fost ales prin concurs și angajat în calitate de conferențiar universitar, apoi de șef al Catedrei de istorie a URSS (martie 1960), profesor universitar (1965 – 1970) la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău [6, f. 1].

De menționat faptul că pentru această funcție a fost recomandat de S. Țaranov, directorul Școlii Superioare de Partid din Chișinău și A. Constantinov, secretarul acestei instituții [6, ff. 9-10].

A fost titularul cursului de bază „Istoria URSS” și a unui curs special.

Potrivit Ordinului nr. 220-A din 13 mai 1960 semnat de Agripina Crăciun, ministrul Învățământului RSS Moldovenești (1951-1953; 1958-1962), privind comasarea Institutului Pedagogic din Chișinău cu Universitatea de Stat din Chișinău, în calitate de șef al Catedrei de istorie a URSS a fost desemnat conferențiarul universitar Ilia Budac [7, ff. 464-467].

I. Budac a participat la redactarea manualelor și materialelor didactice pentru școlile și universitățile din RSSM.

La 27 februarie 1970 a fost numit în funcția de director al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești (cu o remunerație lunară de 550 de ruble), funcție pe care o va deține până la deces, pe 15 mai 1974. De menționat faptul că în perioada în care a fost în fruntea institutului, instituția a fost distinsă cu o serie de diplome ale autorităților de stat, de partid și de cele sindicale.

I. G. Budac a fost deputat al Sovietului Suprem al RSSM (martie 1967–1971).

Până în 1971, niciodată n-a plecat în afara hotarelor Uniunii Sovietice. La 13 iulie 1971, conducerea Academiei de Științe a RSS Moldovenești i-a prezentat o caracteristică prin care îl recomanda pentru a participa la un tur pe Dunăre organizat în perioada august–septembrie 1971.

Membru al Academiei de Științe a RSS Moldovenești

În oficiosul „Moldova sovietică” din 18 august 1965 a fost publicat anunțul referitor la concursul organizat la titlurile vacante de membri ai Academiei de Științe a RSSM. Candidatura de membru corespondent al Academiei de Științe a RSSM a profesorului universitar I.G. Budac a fost susținut de Catedra de istorie a URSS pe care o conducea (scrisoarea de recomandare din partea catedrei a fost semnată de M.C. Sâtnic) și de Catedra de istorie universală (semnată de șeful catedrei R. Enghelgard) a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău. O scrisoare de recomandare a fost semnată și de conducerea Facultății de Istorie, decan fiind Afanasie Repida, iar alta de academicianul Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a

RSS Moldovenești [1, f. 26-29, 49]. La 17 septembrie 1965, Biroul Secției de Științe Sociale al Academiei de Științe a RSSM (academician-secretar era Iosif Varticean) a susținut candidaturile lui Ilia Budac la specialitatea „Istoria Moldovei” și cea a lui Nicolae Corlăteanu la specialitatea „Filologie” [1, f. 50]. La Adunarea Generală a Academiei de Științe a RSSM din 2 decembrie 1965 I.G. Budac a fost ales prin vot secret la specialitatea „Istoria URSS” în calitate de membru corespondent al Academiei de Științe a RSSM [8, ff. 1-29].

La 21 octombrie 1972, în presa de la Chișinău a fost publicat anunțul referitor la alegerile de noi membri ai Academiei de Științe. În ședința din 24 octombrie 1972 a Consiliului științific al Institutului de Istorie al Academiei de Științe la postul vacant de membru titular a fost recomandat directorul institutului Ilia G. Budac. Acest demers a fost susținut și de Consiliul științific al Universității de Stat din Chișinău (raportor fiind rectorul membru corespondent Artiom Lazarev) [9, ff. 2-3, 21]. La 10 noiembrie 1972, un demers favorabil în susținerea lui Ilia Budac a venit și din partea Institutului de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe a URSS [9, f. 149]. La Adunarea Generală a Academiei de Științe a RSSM din 27 decembrie 1972, Ilia Budac a fost desemnat în calitate de membru titular al Academiei de Științe a RSS Moldovenești [8, ff. 1-31].

Activitatea științifică

Începând cu 1 octombrie 1950, Ilia Budac a fost înscris la programul de doctorat al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, la specialitatea – Istoria URSS, conducător științific fiind doctorul (habilitat) în științe istorice Iachim S. Grosul [10, ff. 61-62; 11, ff. 3-10; 12, ff. 31-41; 13, f. 6]. În premieră, înainte de termenul preconizat, a susținut teza de doctorat în cadrul Consiliului științific al Școlii Superioare de Partid (7 iulie 1953) [10, 58-62; 13, ff. 6-23, 14, ff. 51-52; 15, p. 413, 416], probabil, având drept temă de cercetare „Revoluția din anii 1905 – 1907 în Basarabia”. În documentele de epocă se specifica faptul că Ilia Budac a fost unicul din cei șase doctoranzi promovați de Filiala Moldovenească care a susținut într-un termen record teza de doctorat deoarece a fost luat sub controlul nemijlocit al Prezidiului Filialei și al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, precum și al conducătorului științific [16, ff. 9-11, 69-70].

În cadrul consfățuirii republicane a lucrătorilor instituțiilor de învățământ superior din RSSM din 27-28 august 1954, L.S. Mațuc, secretarul științific al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS menționa faptul că pentru cea de-a 30-a aniversare a RSS Moldovenești a fost scrisă culegerea „Moldova în familia popoarelor din URSS”, la scrierea căreia au participat Muntean, profesor de istorie a URSS la Universitatea de Stat, Budac, profesor de istorie a URSS, Repida, profesor de istorie, Omelosh, șef al Catedrei de marxism-leninism, Afteniuc, șef de catedră la Institutul Pedagogic, Grecul, șef de catedră la Comitetul Central de Partid [17, ff. 213-214].

Începând cu anii 1950, Ilia G. Budac s-a specializat în studierea istoriei dezvoltării capitalismului și a reformelor agrare din Basarabia, realizând la această tematică teza de candidat (doctorat) și cea de doctor (habilitat) în istorie. La 31 decembrie 1964 i s-a conferit diploma de doctor (habilitat) în istorie susținută la Universitatea de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov”.

Pe parcursul activității sale științifice, I.G. Budac a publicat în calitate de autor și de coautor cca 50 de lucrări științifice, inclusiv opt monografii, o culegere de documente, trei lucrări de sinteză, însumând cca 250 de coli de autor.

Studiile în domeniul agronomiei, dar și ca urmare a sensibilităților generate de participarea sa la acțiuni militare (fiind traumatizat fizic și psihic de aceste violențe, ceea ce în literatura de specialitate este desemnat ca fiind *sindromul militar* [18, pp. 379-393] se pare că au stat la baza formatului științific al istoricului I.G. Budac. Astfel, direcțiile științifice au vizat, prioritar, evoluția socioeconomică a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, îndepărtându-se premeditat de istoria contemporană, una puternic încorsetată de factorii militari, politici și ideologici. În spiritul timpului, bazându-se pe „metodologia marxist-leninistă”, el a pus accentul pe reformele din anii 1860–1870, evoluția capitalismului în mediul rural și cel industrial, transformările sociale din localitățile rurale, mișcărilor social-politice, „relațiile revoluționare ruso-moldovenești”.

Aceste concepții au fost valorificate editorial în primele sale monografii «Развитие капитализма в сельском хозяйстве Бессарабии в постреформенный период» („Dezvoltarea capitalismului în agricultura Basarabiei în perioada postreformă”) (1954), apoi în limbile română (numită în epocă, impropriu, „moldovenească”) și rusă a publicat monografia «Революция 1905–1906 годов в Молдове» („Revoluția din anii 1905–1906 în Moldova”) (1955).

O bună parte din lucrările științifice ale lui Ilia Budac au fost elaborate în coautorat cu conducătorul său științific, Iachim S. Grosul. Despre cooperarea științifică și prietenia acestui dublou academic ne-a relatat Ludmila Grosul, fiica academicianului Iachim Grosul: „Îmi amintesc că venea de multe ori la noi acasă (Ilia Budac – *n.n.*). Împreună cu tata stăteau ore întregi în biroul de lucru al tatei, lucrând cu meticulozitate la materialele științifice. Eu aveam grijă ca să le aduc ceai și biscuiții pregătiți de mama. Eram încă o școlăriță pe atunci. Uneori stăteau până târziu. Îmi amintesc că ambii erau pasionați de istoria economică. Știu că au publicat lucrări comune, printre care „Schite de istorie a economiei naționale a Basarabiei”. Îmi amintesc că tata a fost foarte îngrijorat atunci când Ilia Grigorievici a decedat” [19]. Un prim rezultat al cercetărilor comune, a istoricilor Ilia Budac și Iachim S. Grosul au fost publicarea lucrării «Крестьянская реформа 60–70-х годов XIX века в Бессарабии» („Reforma țărănească din anii 60 – 70 ai secolului al XIX-lea în Basarabia”) (1956). De menționat faptul că această lucrare a fost recenzată pozitiv de istoricul român Gheorghe Bezviconi, care a accentuat faptul că lucrarea se bazează pe bogate surse istorice și literatura de specialitate [1, ff. 32-33].

Au urmat și alte monografii publicate în coautoarat cu I. Grosul: «Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период» („Mișcarea social-politică în Basarabia în perioada post-reformei”) (1959); «Буржуазные реформы 60-70-х годов XIX века в Бессарабии» („Reformele burgheze din anii 60-70 ai sec. al XIX-lea în Basarabia”) (1961). Colaborarea îndelungată a acestor cercetători științifici s-a finalizat prin elaborarea sintezelor «Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812–1861)» („Schite de istorie a economiei Basarabiei (1812–1861)”) (1967) și «Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861–1905)» („Schite de istorie a economiei Basarabiei (1861–1905)”) (1972).

Cercetările întreprinse de Ilia G. Budac în colaborare cu Iachim S. Grosul au fost extinse de discipolii lor, prin studierea unor subiecte importante ale evoluției social-economice a spațiului pruto-nistean în diferite perioade istorice. Sub conducerea lui Ilia G. Budac a fost inițiată și pregătită lucrarea științifică în patru volume «История народного хозяйства Молдавской ССР» („Istoria economiei RSS Moldovenești”), care a fost finalizată după decesul acestuia, fiind editată în anul 1977.

Ilia G. Budac a participat și la editarea culegerii de documente «Положение крестьян и общественно-политическое движение в Бессарабии, 1861–1895 годы» („Situația țăranilor și mișcarea social-politică din Basarabia, 1861–1895”) (1964). A fost coautor și redactor responsabil al volumului „Istoria Chișinăului” (1966) la care au participat majoritatea membrilor Catedrei de istorie a URSS a Universității de Stat din Chișinău.

Lucrările științifice elaborate de Ilia G. Budac au fost recenzate în 17 publicații din mass-media. Tematica cercetată era prezentată ca fiind actuală prin faptul că ar fi demonstrat creșterea economică și demografică în Basarabia în comparație cu perioada de până la 1812. În realitate, în dreapta Prutului, după cum s-a constatat în istoriografia românească în perioada respectivă s-a realizat un progres și mai semnificativ.

În afară de lucrări științifice fundamentale, Ilia G. Budac a publicat mai multe materiale de popularizare a științei în presa de la Chișinău: „Moldova socialistă”, „Moldova sovietică”, „Țăranul sovietic”, „Învățătorul Moldovei”, „Chișinăul de seară”. A fost membru al Redacției Principale a „Enciclopediei Sovietice Moldovenești” [20, pp. 167-180].

Ilia G. Budac a participat la redactarea manualelor și materialelor didactice pentru școlile și instituțiile de învățământ superior, fiind autor a două manuale școlare de istorie a Moldovei scrise de pe pozițiile oficiale a istoriografiei sovietice din RSS Moldovenească.

A fost conducător științific la trei teze de doctorat. Potrivit dării de seamă ale decanului Facultății de Istorie și Drept a Universității de Stat din Chișinău Afanasie Repida referitoare la activitatea facultății în anul de studii 1962–1963 la secția de istorie erau trei doctoranzi îndrumați științific de către conferențiarii universitari I. Budac și S. Brâseakin [21, p. 473]. La sfârșitul lunii decembrie 1963, I. Budac a fost referent oficial la o teză de doctorat susținută de M. Itkis cu titlul „Mișcarea țărănească din Moldova în perioada premărgătoare și în timpul revoluției socialiste” la Institutul Pedagogic „V. I. Lenin” din Moscova [22, f. 29].

În calitate de director al Institutului de Istorie Ilie G. Budac a organizat o serie de conferințe și simpozioane în care se promovau concepțiile oficiale ale istoriografiei sovietice. Pe de altă parte, spre deosebire

de alți șefi de instituții științifice, el a susținut și conferințe, care se înscriau în cercetarea unor probleme actuale ale istoriei medievale și moderne. În acest context, pot servi drept exemplu, două asemenea manifestări. Prima, sesiunea organizată în zilele de 23 – 25 mai 1972 sub genericul „Știința marxist-leninsită și lupta împotriva anticomunismului contemporan, împotriva falsificatorilor reacționari pe baza experienței de construcție a statului național în URSS” [1, f. 63]. Impactul în promovarea acestui „front ideologic” [23, pp. 493-515] de către Ilia G. Budac a fost menționat cu inscripționare în cartea de muncă din partea conducerii Academiei de Științe a RSSM.

A doua întrunire științifică, organizată prin contribuția lui Ilia G. Budac, a fost Simpozionul științific internațional „Europa de Sud-Est în Evul Mediu” (Chișinău, 15–17 mai 1973). La acest forum științific au participat specialiști notorii din Rusia, Polonia, Cehoslovacia și Bulgaria. După cum au mărturisit istoricii români, delegația lor a ajuns la Prut, dar a fost oprită printr-un ordin al Elenei Ceaușescu.

La întrunirea științifică, pentru prima dată, istoricii din „lagărul socialist” au examinat evenimentele istorice din Europa de Sud-Est nu în cadrul formațiunilor istorice, conform istoriografiei tradiționale marxiste, ci a tipologiei diverselor zone europene, inclusiv a istoriei Moldovei și Țării Românești. Acestei problematice pur științifice, susținute de academicienii Iachim S. Grosul și Ilia G. Budac, nu i-a fost înțeles sensul științific de promotorii superficiali ai ideologiei comuniste (care au rămas neutri) și a servit drept punct de pornire pentru următoarele cercetări obiective de către istoricii medievști din Moldova și statele vecine.

Profil de personalitate

În epocă a fost apreciat ca fiind „pregătit din punct de vedere ideologic. Cu o moralitate înaltă” [6, f. 27]. Era o caracteristică standard acordată persoanelor devotate regimului comunist. În realitate, aceste persoane ocupând posturi de conducere se manifestau diferit în relațiile cu alți demnitari sau subalterni. Astfel, Ilia G. Budac, ajuns la o anumită convingere în aprecierea anumitor personalități, nu se lăsa înduplecat de a-și schimba opinia chiar și la insistența unor colegi respectați de el. Atunci când în anul 1970 s-a epuizat termenul aflării în funcția de director al Institutului de Istorie a membrului corespondent Eugen Russev, academicianul Iachim S. Grosul, președintele Academiei de Științe, i-a propus lui Ilia G. Budac să ocupe acest post. Dar ultimul a pus o condiție: E. Russev și locțiitorul său N. Mohov să plece din institut. Invidiind erudiția primului și nivelul intelectual al celui de-al doilea, Ilia G. Budac insista pe faptul că aceștia vor dispersa colectivul. Nereușind să-l convingă că aceste personalități ar ridica nivelul științific al institutului, Iachim S. Grosul până la urmă a fost nevoit să cedeze, transferându-l pe E. Russev la Institutul de Limbă și Literatură, iar pe N. Mohov – la Institutul de Etnografie.

Toți se așteptau la o administrare „dictatorială” a institutului, dar noul director a instalat relații colegiale și binevoitoare cu membrii colectivului. Mai mult ca atât, conducătorul instituției de cercetare a luat apărarea angajaților atacați de organele superioare de partid, străduindu-se să ocupe o poziție obiectivă. În acest context se înscrie așa-numitul „caz Moșanu” (viitorul președinte al Parlamentului Republicii Moldova), care a publicat în ziarul „Moldova socialistă” un articol jubiliar consacrat zilei de 23 august 1944 din România în care o prezenta drept o acțiune revoluționară a poporului român, viziune dominantă în România. El n-a ținut cont de viziunea sovietică, că acest eveniment s-a datorat victoriei armatei sovietice în cadrul operațiunii Iași-Chișinău. Al. Moșanu a fost convocat la Comitetul Central al PCM pentru a fi pedepsit. Am fost martor (D.D.) cum Ilia G. Budac l-a însoțit pe Al. Moșanu pentru a-l sprijini că de publicarea articolului era vinovat, în primul rând, redactorul ziarului, care trebuia să controleze ce publică. Iar Al. Moșanu nefind specialist în această problemă nu era la curent despre divergențele în aprecierea evenimentului. Susținut și de Ilia G. Budac, Al. Moșanu a insistat ferm asupra acestei poziții, evitând până la urmă excluderea acestuia din partid.

Fondul arhivistic academicianul I.G. Budac

Fondul arhivistic personal al academicianului I.G. Budac din cadrul fostei Arhive Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei (actualmente fiind în cadrul Universității de Stat din Moldova) include 56 de dosare datate cu anii 1812–1932. Inventarul are următoarea structură: I) Extrase din surse științifice; II) Copii de documente din arhivă legalizate și nelegalizate; III) Fotocopii ale documentelor de arhivă. Include copii documentare depistate de autor la arhivele din Chișinău, Moscova, Leningrad, Odesa [24, pp. 38-44].

I. Budac a avut mai multe stagii de cercetare la arhivele și bibliotecile din URSS. De exemplu, în perioada 8-31 mai 1961 și 15 decembrie 1962 – 10 ianuarie 1963 a cercetat la arhivele din Leningrad și Moscova [6, f. 18, 22.].

O deosebită atenție Ilia G. Budac acorda depistării documentelor păstrate în Arhiva Istorică de Stat din Leningrad, unde se aflau principalele materiale arhivistice ale instituțiilor superioare ale Imperiului Rus, inclusiv materiale expediate acestora de către instituțiile din Basarabia (administrative, judiciare, culturale etc.).

Ilia G. Budac mi-a povestit (D.D.) despre o discuție a sa întâmplătoare cu șefa sălii de lectură a acestei arhive, care a atras atenția asupra forței de muncă a cercetătorului, aflate în contradicție cu starea sa de sănătate. El i-a povestit că a participat la două războaie: în 1939 la cel sovieto-finlandez și 1941 la cel de-al Doilea Război Mondial (numit de sovietici „Marele Război pentru Apărarea Patriei”), devenind invalid. La cele spuse, angajata arhivei a adăugat: „Iar soțul meu nu a supraviețuit războiului din Finlanda și nici nu știu unde este înmormântat”. Ilia G. Budac a adăugat că el a luptat cu un camarad care avea același nume de familie cu a șefei de sală, pe care, fiind omorât, personal l-a înmormântat. După ce șefa s-a convins că acela era anume soțul ei, împreună au identificat locul înhumării. Drept recunoștință, doamna i-a pus la dispoziția lui Ilia G. Budac două dactilografe, care îi pregăteau documentele selectate de el, formând o colecție impresionantă, documente utilizate în lucrările sale și parțial păstrate în fondul arhivistic ce-i poartă numele, așteptând cercetători să le utilizeze.

Premii, distincții, diplome

A fost distins cu medaliile „Pentru Apărarea Leningradului” (1944), „Pentru victoria asupra Germaniei” (1946), „Pentru vitejie în muncă în Marele Război pentru Apărarea Patriei” (1946), „20 de ani de la victorie în Marele Război pentru Apărarea Patriei” (1965) cu ordinele „Slava”, gradul III (1945) și „Insigna de Onoare” (1949). A fost laureat al Premiului de Stat al URSS (1972).

Referințe bibliografice:

1. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM). F.1, inv. 3, d. 4414, f. 3, 26-29, 32-33, 49-50, 53, 63, 79.
2. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/3, d. 22, ff. 120-145.
3. AȘCAȘM. Fondul personal al academicianului I. Budac. F. 40, f. 6.
4. DRAGNEV, D., MANOLACHE, C., XENOFONTOV, I.V. *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021)*, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan” 2021, p. 129.
5. *Membrii Academiei de Științe a Moldovei: Dicționar* (1961–2006). Chișinău, Știința, 2006, pp. 31-32.
6. Arhiva Universității de Stat din Moldova. F. 1, inv. 8, d. 690, f. 1, 18, 22, 27.
7. Agenția Națională a Arhivelor (infra: ANA). F. P-2848, inv. 2, d. 334, ff. 464-467.
8. AȘCAȘM, F.1, inv. 1/3, d. 30, f. 123; d. 78, ff. 1-31.
9. AȘCAȘM. F.1, inv. 3, d. 5616, ff. 2-3, 21, 149.
10. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/1, d. 31, ff. 58-62.
11. ANA. F. A-51, inv. 12, d. 325, ff. 3-10;
12. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/3, d. 18, ff. 31-41.
13. AȘCAȘM, F.1, inv. 4, d. 68, ff. 6-23.
14. AȘCAȘM, F.1, inv. 3, d. 4604, ff. 51-52.
15. SALAGOR, I. Pregătirea cadrelor științifice în cadrul Bazei/Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1946–1952). În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine*, vol. 7. Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, România) /Ed. Liliana Condricova. Iași-Chișinău: 2024, p. 413, 416.
16. AȘCAȘM, Fond 1, inv. 1/3, d. 23, ff. 9-11, 69-70.
17. ANA, F. A-51, inv. 13, d. 255, ff. 213-214.
18. XENOFONTOV, I. V. Socio-psychological context of war and warriors after the war. În: *Stress in military profession*, Thematic collection of articles, Strategic Research Institute, University of Defense, Republic of Serbia & Faculty of Military Science, Stellenbosch University, South Africa, Media Center „Odbrana”, Belgrade, 2018, pp. 379-393.

19. Mărturie oferită lui Ion Valer Xenofontov de Ludmila Grosul, fiica academicianului Iachim Grosul, la 8 martie 2025.
20. XENOFONTOV, I.V. „Enciclopedia sovietică moldovenească” între politică, ideologie și știință. În: *După 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul*, Iași, Editura Polirom, 2017, pp. 167-180.
21. Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale. Vol. I/Ion Eremia (coord.). Chișinău: CEP USM, 2018, doc. 173, p. 473.
22. Arhiva Universității de Stat din Moldova. F. 1, inv. 8, d. 690, f. 29.
23. DRAGNEV, D., XENOFONTOV, I.V. Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* /Ed.: Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, pp. 493-515.
24. PRISAC, L., XENOFONTOV, I.V., SALAGOR, I. Fondul de arhivă personal al academicianului I.G. Budac. (1916–1974). În: „*Integrare prin cercetare și inovare*”. Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare, 7–8 noiembrie 2024. Științe umanistice. Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP USM), pp. 38-44.
25. AȘCAȘM. Fond foto.

Anexă Surse iconografice

Figura 1. Sesiunea științifică a istoricilor. Ilia Budac – în rândul doi, al doilea din stânga. Noiembrie 1961 [25]

Figura 2. Ilia Budac, conferențiar universitar, 1965 [25]

Figurile 3-4. Academicienii Ilia Budac, Josef Poulik, vicepreședintele Academiei cehoslovace și Iachim Grosul, participanți la Simpozionul științific internațional „Europa de Sud-Est în Evul Mediu”. Chișinău, mai 1973 [25]

Date despre autori:

Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei, consultant științific, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7152-1

E-mail: demir.dragnev@gmail.com

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, conferențiar universitar, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-5993-1235

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

Prezentat: 06.09.2025

CZU: [94 + 353:63](478)"18"

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_02](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_02)

ÎNFIINȚAREA TOVĂRĂȘIILOR RURALE DE CREDIT AGRICOL RECIPROC ÎN PREOCUPĂRILE ZEMSTVEI DIN BASARABIA ÎN ANII '70 AI SECOLULUI AL XIX-LEA

Andrei EMILCIUC,

Universitatea de Stat din Moldova

Înființarea tovărășiilor rurale de credit agricol reciproc în Basarabia în anii '70 ai secolului al XIX-lea a fost un proces complex și contradictoriu, care s-a confruntat cu o serie de provocări și dificultăți, datorate atât cadrului general imperial, cât și celui cu specific regional. În primul rând, guvernul rus a oferit o asistență insuficientă tovărășiilor agricole, ceea ce a condus la un deficit de resurse financiare și materiale. Totodată, predominarea elementului moșieresc în rândul deputaților zemstvei, în mod specific viziunea clasei nobiliare asupra proceselor socio-economice, a avut un impact important asupra felului cum a fost conceput și organizat întregul proces. Pe de altă parte, mulți țărani erau reticenți să-și pună la comun resursele, temându-se de pierderea controlului asupra pământului lor, fapt ce a îngreunat procesul de înființare a tovărășiilor. Mai mult, lipsa de educație și de experiență a țăranilor a redus folosirea creditelor contractate la achiziția tehnicii agricole moderne – scopul primar al tovărășiilor, ei creditându-se, cu precădere, pentru a-și acoperi subzistența.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, zemstva, creditare, tovărășii, nobilime, țăranime, modernizare, agricultură.*

THE ESTABLISHMENT OF RURAL AGRICULTURAL CREDIT BROTHERHOODS IN THE CONCERNS OF BESSARABIA ZEMSTVO IN THE 1870s

The establishment of rural mutual agricultural credit brotherhoods in Bessarabia in the 1870s was a complex and contradictory process, which faced a series of challenges and difficulties, due to both the general imperial and the regional specific context. First of all, the Russian government provided insufficient assistance to the agricultural societies, which led to a shortage of financial and material resources. At the same time, the predominance of the landowner element among the zemstvo deputies, namely the noble class' vision of socio-economic processes, had a significant impact on the way the entire process was conceived and organized. On the other hand, many peasants were reluctant to pool their resources, fearing the loss of control over their land, which made the process of establishing the societies difficult. Moreover, the lack of education and experience of the peasants reduced the use of taken loans on purchase of modern agricultural equipment – the primary goal of the brotherhoods, as they borrowed mainly to cover their subsistence.

Keywords: *Bessarabia, zemstvo, lending, comrades, nobility, peasantry, modernization, agriculture.*

Introducere

Primele forme ale cooperației agricole au apărut în Europa încă de prin secolul al XVIII-lea, dar conceptual acestea au fost fundamentate în anii '50 – începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, de către germanii Hermann Schulze-Delitzsch și Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Doar odată cu aceasta, cooperația agricolă rurală capătă o răspândire rapidă prin Europa și chiar în afara hotarelor ei.

La începutul anilor '60, Imperiul Rus a inițiat o serie de reforme agrare care au vizat eliberarea țăranilor de iobăgie și redistribuirea pământului. Împroprietărirea a scos la iveală o serie de probleme în ceea ce privește capacitățile limitate ale miilor de mici proprietari agricoli de a găsi resurse financiare necesare pentru necesitățile curente de producere, dar și pentru a investi în creșterea gospodăriilor proprii. Inspirată din practica germană, prima tovărăsie agricolă apărută în Imperiul Rus în 1865, a fost o inițiativă privată. Ea a venit din partea unui moșier din gubernia Kostroma, chiar pentru a susține propriii țărani, eliberați din Țările Române. Statutul acestei tovărășii a fost aprobat de guvern la 22 octombrie 1865. Însă abia după apariția, tot din inițiativă particulară, a celei de-a doua tovărășii de acest gen, guvernul rus conștientizează beneficiul acestora, și adoptă în anul 1869 statutul-tip al unor astfel de instituții, preluând inițiativa susținerii deschiderii

tovărășiilor agricole în tot cuprinsul imperiului, prin intermediul zemstvelor.

Tovărășiile de credit reprezentau o formă incipientă a cooperăției, fiind preferate de autoritățile imperiale din mai multe motive. *Primo*, se ținea distrugerea obștii sătești prin încurajarea inițiativei private în rândul țăranilor împroprietăriți. *Secundo*, statul nu dispunea de un sistem financiar-bancar bine dezvoltat și ramificat pentru a susține micii-agricultori. *Tertio*, autoritățile imperiale nu doreau ca țăranii, abia scăpați de dependența funciară față de moșieri, să ajungă într-o dependență financiară față de aceștia.

În articolul de față ne propunem să analizăm discuțiile purtate în cadrul adunărilor de zemstvă din Basarabia cu privire la înființarea în mediul rural a tovrășiilor de credit agricol. Scopul nostru este de a stabili dificultățile și provocările cu care s-au confruntat organele executive ale zemstvelor în promovarea și susținerea acestor instituții în rândul țăranilor și a altor categorii de mici agricultori. Problema în cauză este slab studiată în istoriografie, printre puținele contribuții putând fi menționate studiile semnate în perioada interbelică de Ep. Balamace și V. Ghenzul [1-2]. Dezvoltarea subiectului este cu atât mai importantă, cu cât actualmente autoritățile de diferit rang caută soluții pentru susținerea agricultorilor, problema principală fiind lipsa acută de capital operațional. Situația de după 1991, de altfel, comportă multe paralele cu perioada analizată în acest studiu, legate de procesele de împroprietărire și formare a antreprenorialului rural.

Rezultate obținute și discuții

În Basarabia reforma agrară și cea a zemstvei avea să fie aplicată mai târziu decât în restul imperiului, prin Regulamentele din 14 iulie 1868 și 28 octombrie 1868. Pentru Adunarea Zemstvei regionale, întrunită pentru prima oară la 12 noiembrie 1869, existau foarte multe alte chestiuni de ordin organizatoric, din care motiv, chiar dacă era foarte stringentă, problema tovrășiilor rurale de credit agricol nu figura pe ordinea de zi. Ea apare în vizorul zemstvei abia după ce guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei P.E. Koțebu vine cu inițiativa de sprijinire a țăranilor prin deschiderea unor instituții locale de credit agricol. Pentru fondul primar necesar, acesta a propus ministrului de interne A.E. Timășev utilizarea sumelor acumulate din prestația pentru întreținerea trăsurilor de cai pentru demnitarii poliției. Această prestație fusese preschimbată în bani din anul 1857, dar a continuat să fie percepută în muncă, din cauza unor dificultăți birocratice. Ca rezultat se acumulase o sumă de 172.854 de ruble, care rămăsese fără destinație clară, existând propunerea de a fi folosită la deschiderea oficiilor poștale sătești. Ministrul de interne a acceptat ideea, și de comun acord cu ministrul de finanțe, a sugerat transmiterea chestiunii în responsabilitatea Adunării Zemstvei regionale. La 26 martie 1870 P. E. Koțebu înaintează guvernatorului Basarabiei aceasta propunere și solicită implicarea zemstvei regionale [3, p. 325-326].

Biroul executiv al Zemstvei regionale a examinat chestiunea și a propus pentru creditarea țăranilor să fie instituite case rurale de ajutor, câte una pe lângă fiecare birou al zemstvelor județene, de tipul băncilor țăărănești. De asemenea, acesta a propus a include în fondul de sprijinire încă două capitaluri ce s-au acumulat în Basarabia, pe lângă suma amintită: 1) capitalul alcătuit din sumele achitate din guvernul rus pentru cerealele rechiziționate pentru armată în perioada Războiului Crimeei (1853–1856) – reprezentând 105.752,71 ruble; 2) suma colectată din taxa de 20 copeici de pe fiecare familie, pentru întreținerea magaziiilor pentru păstrarea cerealelor de rezervă, reprezentând 24.843,72 ruble. Biroul își asuma să elaboreze un proiect de reguli pentru activitatea acestor instituții și să-l înainteze spre aprobare Adunării Zemstvei Regionale [4, p. 38-40]. În ședința din 12 iunie 1870, deputații Zemstvei Regionale au avizat doar propunerea privind alocarea în aceste sens a sumei inițiale propuse de guvernatorul general P. E. Koțebu, restul propunerilor urmând a fi avizate de ministrul de interne, după elaborarea proiectului [5, p. 72].

În timpul lucrului la proiect, Biroul executiv al Zemstvei regionale s-a confruntat cu o serie de dificultăți și presiuni. În consecință, ideea caselor de ajutor județene a fost abandonată, fiind înlocuită cu cea a tovrășiilor sătești de credit agricol reciproc. Proiectul definitivat al Regulamentului a fost aprobat de Adunarea Zemstvei regionale în ședința din 11 decembrie 1871. El includea câteva prevederi cheie: 1) tovrășiile puteau fi deschise cu minimum 20 de membri cotizanți, care și-au plătit participația integral sau o achitau în părți; 2) în fruntea acestora era ales un tutore din partea adunării județene de zemstvă; 3) creditul pentru capitalul inițial era acordat pe o perioadă de 10 ani fără dobândă. Pentru a putea fi aplicat,

Adunarea i-a cerut biroului să solicite avizul ministrului de interne. La 17 martie 1872 acesta a înaintat guvernatorului Basarabiei proiectul de regulament pentru a fi înaintat conform procedurilor ministrului de interne spre avizare, inclusiv în ceea ce privește sumele propuse suplimentar pentru a completa fondul primar. Însă avizul ministrului de interne s-a lăsat așteptat [6, p. 327].

Între timp și zemstvele județene au întreprins anumite acțiuni în acest sens. În ședința din 30 octombrie 1871 a Adunării Zemstvei din județul Bender a fost dată citirii circulara Cancelariei Speciale de pe lângă Ministerul de Finanțe, cu privire la alcătuirea proiectelor de statut pentru tovărășiile în cauză. Adunarea a solicitat biroului executiv să prezinte propuneri în acest sens către următoarea sesiune ordinară [7, p. 91]. La 31 octombrie 1871, Adunarea Zemstvei din județul Orhei, examinând aceeași chestiune, a hotărât a însărcina comisia de revizie să întocmească o listă de câte doi reprezentanți de la fiecare plasă, care să se ocupe cu tutelarea procesului de deschidere a tovărășiilor rurale de credit agricol. În ședința din 1 noiembrie lista a fost prezentată adunării și aprobată [8, p. 50-52].

Abia în toamna anului 1873, cu ocazia aflării la Sankt Petersburg și în urma discuțiilor purtate cu funcționarii ministerului de interne, președintele Biroului executiv al Zemstvei regionale a constatat că întârzierea s-a produs din cauza solicitării Zemstvei de a include în capitalul pentru susținerea tovărășiilor suma acumulată din taxa pentru reparația magaziilor pentru păstrarea cerealelor de rezervă. Ca urmare, la 2 octombrie 1873, biroul a solicitat a aproba proiectul fără includerea sumei respective, chestiunea în cauză urmând a fi decisă mai târziu. Membrii biroului au susținut că suma nici nu putea avea un rol substanțial în această inițiativă, deoarece era destul de mică. Însă, în răspunsul oficial al ministerului dat guvernatorului se indica că nici suma transferată în 1869 de Ministerul de Război pentru cerealele rechiziționate din magaziile de rezervă în anii 1854–1855 nu putea fi avizată pentru a fi inclusă în capitalul de sprijinire a deschiderii tovărășiilor rurale de credit agricol reciproc. Ministerul a solicitat ca să-i fie expediate informații în privința acordului comunităților țărănești de la care au fost rechiziționate cerealele, pentru transferul sumelor care li se cuveneau în capitalul respectiv, dar și în privința existenței restanțelor la completarea magaziilor de rezervă cu cereale. Biroul executiv a raportat Adunării Zemstvei că acordurile din partea comunităților rurale au fost obținute încă în 1870, când a venit cu această propunere, și a asigurat că magaziile erau completate cu rezerve suficiente de cereale, chiar dacă nu dispunea de date concrete în această privință. Ca urmare, biroul insista de a relua demersurile înaintate Ministerului de Interne pentru aprobarea proiectului de organizare a tovărășiilor rurale de credit agricol în Basarabia cu includerea sumei în cauză. Adunarea Zemstvei regionale a hotărât, totuși, a exclude și această sumă, din motivul recoltei proaste din acel an. Ca urmare, biroul a fost împuternicit să reia corespondența cu Ministerul de Interne, însă limitându-se a solicita includerea în capitalul pentru organizarea tovărășiilor rurale de credit agricol doar a sumei prevăzute pentru deschiderea poștelor în localitățile rurale – 172.853,79 ruble [6, p. 328-335].

Doar la 28 octombrie 1874, Consiliul de Stat a permis Zemstvei din Basarabia (transformată în 1873 în gubernie) să transfere suma prevăzută pentru poștele rurale, cu excepția banilor parveniți de la evrei, în fondul inițial de creditare a tovărășiilor rurale. Ca urmare, suma respectivă a fost redusă la 166.897,14 ruble. Tovărășiile urmau a fi instituite în baza statutului-tip aprobat de Ministerul de Finanțe, dar cu condiția ca fiecare statut să fie în prealabil înaintat spre aprobare ministerului, cu anexarea acordului biroului executiv al Zemstvei județene cu fondatorul tovărășiei, în privința sumei și condițiilor de acordare a creditului din acel fond [9, p. 333].

Indisponibilitatea autorităților imperiale de a contribui financiar la deschiderea tovărășiilor rurale de credit denotă, în opinia noastră, rezervele mari pe care le aveau cercurile conducătoare de la Sankt Petersburg față de această inițiativă. Ca urmare, guvernul rus a decis să nu riște careva pierderi financiare, alocând doar sumele care, de fapt, trebuiau restituite comunităților rurale. Astfel această primă etapă de testare a noului instrument instituțional de mic credit a fost pusă totalmente pe seama micilor producători agricoli.

La 26 noiembrie 1874, guvernatorul Basarabiei informa Biroul executiv al Zemstvei guberniale despre decizia din 28 octombrie 1874 a Consiliului de Stat. Instituția, la rândul său a prezentat Adunării Zemstvei Guberniale un raport în acest sens. În ședința din 20 decembrie 1874, Adunarea Zemstvei guberniale a dispus biroului său executiv să solicite dosarele și sumele colectate din taxa pentru întreținerea poștelor de la Administrația Financiară și să elaboreze un proiect de repartizare a sumelor pe județe. Pentru a urgenta

procesul, biroul a fost împuternicit să aloce la cererea birourilor județene, fără aprobarea adunării, până la jumătate din suma ce se cuvenea fiecărui județ [10, p. 18]. La 18 iulie 1875, Biroul Zemstvei Guberniale a remis birourilor județene o serie de norme de care acestea urmau să se conducă la acordarea creditelor pentru deschiderea tovărășiilor rurale de credit agricol: 1) să fie deschise după statutul Societății de Agricultură din Moscova; 2) suma creditului urma să nu depășească 1.500 de ruble, iar dacă era posibil trebuia să fie mai mică; 3) în contractul de creditare urma să fie fixată o dobândă anuală de 3%; 4) termenul de creditare urma să fie fixat la 5 ani; 5) cota de participare a unui membru nu trebuia să depășească 60 de ruble; 6) din responsabilitatea materială a fiecărui membru al tovarășiei erau exceptate o pereche de boi sau cai, și respectiv un car sau căruță, o vacă sau cinci oi și 25 de puduri de semințe. Biroul executiv al Zemstvei din județul Orhei a constatat că aceste reguli erau contrare celor aprobate de Adunarea Zemstvei la 11 decembrie 1871 și a propus Adunării Zemstvei județene să amâne deschiderea tovarășiilor, până la clarificarea tuturor chestiunilor contradictorii. În ședința din 8 octombrie 1875, Adunarea a avizat pozitiv această propunere [11, p. 57; 12, p. 13-16]. O poziție similară a fost adoptată și de Adunarea Zemstvei din județul Iași, care a decis la 3 octombrie 1875 că toate modificările operate urmau a fi mai întâi aprobate de Adunarea Zemstvei guberniale [13, p. 149-150].

De fapt, Decizia Consiliului de Stat a schimbat din rădăcină toată concepția elaborată în cadrul Zemstvei în privința rolului acesteia în instituirea tovarășiilor rurale de credit agricol. Sistemul gândit în anul 1871 de reprezentanții Zemstvei regionale avea la bază principiul că fiecare comunitate avea dreptul să decidă cum procedează cu suma ce i se cuvenea, iar zemstva dispunea ulterior de aceasta sumă în baza hotărârii obștii satești. Chiar dacă la baza repartizării sumelor pe județe urma să fie pus numărul de gospodării țărănești conform Recensământului fiscal din 1857-1859, Zemstva gubernială putea decide dacă să aloce unui județ mai mult sau mai puțin. De asemenea, biroul executiv al acesteia a propus deputaților să aprobe condițiile revizuite de acordare a creditelor pentru tovarășii. Modificările constau în: 1) limitarea sumei maxime alocate per tovarășie la 2.000 de ruble; 2) stabilirea unei dobânzi de 5% anual la creditele alocate; 3) limitarea cotizației de membru la maximum 70 de ruble. Termenul inițial de creditare de 10 ani se propunea a fi menținut. Urma a fi pusă în discuție responsabilitatea materială a membrilor tovarășiilor și anume ce proprietăți țărănești puteau fi scoase la licitație pentru recuperarea datoriilor. Biroul a propus să se excepteze: o pereche de boi sau de cai, o vacă sau 10 oi, un car sau căruță, precum și 25 de puduri de semințe. O altă problemă pe care biroul a solicitat să fie discutată se referea la limitarea activității tovarășiilor pe criterii administrative, pe județe și plase. Biroul considera că nu trebuia să fie fixate limitări în această privință, dar insista ca membrii fondatori ai unei tovarășii să fie obligatoriu parte ai comunității rurale care a participat la alcătuirea „capitalului poștal”. Toate aceste schimbări au fost incluse într-un nou set de reguli, care venea să înlocuiască *Instrucțiunile cu privire la regulile de deschidere a tovarășiilor*, aprobate de Adunarea Zemstvei regionale în anul 1871 [14, p. 146-153].

Raportul biroului a fost examinat de Adunarea Zemstvei Guberniale în cadrul ședinței din 16 decembrie 1875. În cadrul discuțiilor au apărut disonanțe în privința modului în care urmează să fie gestionat fondul pentru crearea tovarășiilor rurale de credit agricol. O parte a deputaților a fost de acord ca banii să fie distribuiți zemstvelor județene imediat, pentru ca acestea să preia responsabilitatea în totalitate. Altă parte considera că banii urmau a fi transferați pe măsura instituirii tovarășiilor, urmând a fi gestionați de Biroul Zemstvei Guberniale, pentru o mai bună siguranță. În urma votului, prima opțiune a fost susținută de 21 de deputați, iar cea de-a doua – doar de 5. Ca urmare, Adunarea Zemstvei nu a mai pus în discuție celelalte chestiuni înaintate de birou, lăsându-le la discreția zemstvelor județene [15, p. 40-41]. Totodată biroul a primit sarcina de a distribui pe județe suma disponibilă, care în urma depozitării cu dobândă în instituțiile financiar-bancare ajunsese la 201.091,91 de ruble.

Tabelul 1. Tabloul al distribuirii pe județe a sumelor din fondul de sprijinire a tovarășiilor rurale de credit agricol*

Județul	Suma alocată	În %
Chișinău	35630,54	17,71
Orhei	35337,43	17,57

Soroca	38292,68	19,04
Iași	36853,43	18,32
Hotin	44674,98	22,21
Bender	8728,73	4,34
Akkerman	1628,13	0,81
Total	201145,92	100,00

* [16, p. 41]

Biroul executiv al Zemstvei Guberniale a elaborat totuși, la 15 martie 1876, un set de reguli, care urmau a fi respectate în privința deschiderii tovărășiilor rurale de credit agricol, pe care le-a remis birourilor județene. Potrivit acestora, tovărășiile urmau a fi deschise pentru 10-15 sate cu o populație de peste 2.000 de familii, într-o localitate centrală sau mai intens populată. Zemstvele județene trebuiau să se convingă că persoanele care deschideau o tovărășie erau de încredere. Toate tovărășiile urmau să se conducă de un singur statut-model și anume, în opinia biroului, cel mai practic fiind acela adoptat de comitetului Societății de Agricultură din Moscova, care avea aprobarea Ministerului de Finanțe. Acest lucru se întâmpla deoarece avea pus la bază responsabilitatea materială comună a tuturor membrilor pentru restituirea datoriei, indiferent de cota-parte a fiecăruia. Totodată, față de celălalt statut-model, el nu admitea garanția terților pentru membrii tovărășiei, fapt care putea provoca abuzuri la acordarea creditelor. Termenul creditării inițiale era fixat la 10 ani, recomandându-se fixarea unei dobânzi moderate la creditul acordat din fondul special creat. Pentru stimularea deschiderii unui număr cât mai mare de tovărășii, zemstvele județene puteau acorda acestora credite fără dobândă din propriile fonduri. Suma creditului acordat tovărășiilor pentru capitalul inițial trebuie să fie între 1.000 și 2.000 de ruble. Nu era fixată cota maximă de participare a membrilor, dar biroul solicita ca aceasta să fie nu prea mare, pentru că astfel membrii puteau beneficia de un credit mai mare, fapt considerat a reprezenta un risc. Se preciza că majoritatea tovărășiilor existente în imperiu aveau o cotă de participare de 50 de ruble, și la doar foarte puține aceasta se ridica până la 200 de ruble. Pentru ducerea contabilității se recomanda implicarea învățătorilor rurali, deoarece aceștia erau printre pușinii care aveau cunoștință de carte. Se recomanda ca aceștia să fie instruiți sumar despre regulile contabilității și a funcționării tovărășiilor rurale de credit din contul zemstvelor județene. De asemenea biroul solicita birourilor zemstvelor județene să remită rapoarte despre acțiunile întreprinse în acest sens [17, p. 7-13]. Astfel, adunările de zemstvă județene au primit dreptul de a stabili de sine stătător condițiile de deschidere și creditare primară a tovărășiilor în unitățile administrative din subordine, respectând prevederile generale impuse de Biroul Zemstvei Guberniale.

Stabilirea unei dobânzi la creditele acordate tovărășiilor pentru capitalul constitutiv, dar și discuțiile în jurul acestui subiect, relevă foarte clar rezervele zemstvei față de inițiativa deschiderii tovărășiilor rurale de credit reciproc. Aceasta urma să fie nu atât o formă de obținere a unor venituri, cât una de protejare împotriva eventualelor pierderi, care puteau afecta fondul de sprijinire a cooperăției rurale de credit. După eventualul eșec al tovărășiilor, aceste sume urmau a fi folosite în revigorarea proiectului inițial privind organizarea unor bănci agricole județene pe lângă zemstve.

Adunarea Zemstvei din județul Orhei a stabilit, în ședința extraordinară din 11 iulie 1876, o serie de reguli care urmau a fi incluse în contractele de creditare primară. Membru co-fondator al unei tovărășii putea fi orice locuitor rural indiferent de starea socială, persoanele din starea socială privilegiată urmând a avea reședința în județ. Suma maximă acordată pentru deschiderea tovărășiilor nu trebuia să depășească 1.000 de ruble pentru acelea cu 20 de membri, 1.450 – pentru cele cu 30 de membri, 1.850 – pentru cele cu 40 de membri și 2.200 – pentru cele cu 50 și mai mulți membri. Suma pentru capitalul primar se acorda cu o dobândă anuală de 3 %, pentru un termen de 10 ani. Biroul zemstvei județene numea un tutore pentru fiecare tovărășie, care avea dreptul să prezideze adunările și consiliile de administrare a tovărășiilor. De asemenea, tovărășiile urmau să prezinte anual rapoarte despre activitatea lor și să achite 3 ruble, pentru publicarea acestor rapoarte de către birou. Cotizația maximă de membru era fixată la 80 de ruble, iar activitatea acestora

era limitată de hotarele județului. Pentru urgentarea procesului, biroul a informat Adunarea județeană că a solicitat Biroului Zemstvei Guberniale să expedieze suma care i se cuvenea din fondul pentru deschiderea tovărășiilor agricole, alcătuind 35.337 de ruble, la care se adăugau și procentele care s-au acumulat de la 1 martie 1875 până la data expedierii, însă nu a primit un răspuns până la acea dată [18, p. 22-24].

Potrivit datelor parvenite până la 1 decembrie 1876 la Biroul executiv al Zemstvei Guberniale, Adunarea Zemstvei din județul Hotin a inclus în contracte dreptul biroului său executiv la controlul deplin asupra respectării statutului tovrășiei până la returnarea sumei primite. Orice încălcare a consiliului de administrare era raportată adunării, iar deputații în ședință extraordinară hotărâau sancțiunile ce urmau a fi aplicate, până la lichidarea tovrășiei. O tovrășie putea beneficia de un capital primar între 200 și 2.000 de ruble. Suma capitalului inițial era acordată cu o dobândă de 5% pe un termen de 20 de ani. Zemstva de Akkerman a hotărât să avizeze deschiderea unei singure tovrășii în plasa Talmază, căreia să-i transfere întreaga sumă primită – 1.628,13 ruble, fără dobândă, pe un termen de 10 ani. Cotizația maximă de membru a fost stabilită la 50 de ruble, iar activitatea acesteia urma să se desfășoare în baza statutului model elaborat de Societatea de Agricultură din Moscova. Biroul Zemstvei din Soroca a solicitat de la ministrul de finanțe deschiderea a două tovrășii, la Vertiujeni și Văscăuți-Temeleuți, cu alocarea a 1.500 și 1.000 de ruble respectiv, pe un termen de 5 ani, cu o dobândă anuală de 3% și cu posibilitatea restituirii anticipate. Până la restituirea creditului, biroul desemna un tutore, care prezida consiliul de administrare și un locțiitor, pentru cazul când acesta nu putea asista la ședințele consiliului de administrare. Suma maximă a cotizației de membru era fixată la 60 de ruble, fiecare membru fiind responsabil cu propria avere, cu următoarele excepții: o vacă sau cinci oi, un car de boi sau o căruță de cai și 25 de puduri de semințe. Biroul Zemstvei județene din Soroca a informat în această privință Zemstva Gubernială la 4 și 19 februarie 1876 și a solicitat transferul sumei de 2.500 de ruble pentru deschiderea tovrășiilor în cauză. Dar Biroul Zemstvei Guberniale i-a atras atenția că condițiile nu corespundeau celor pe care le-a remis, după care alte solicitări din partea acesteia nu au mai parvenit. În județele Chișinău și Bender au fost formate comisii speciale pentru elaborarea regulilor de acordare a creditului pentru capitalul inițial al tovrășiilor, iar Biroul executiv al Zemstvei din județul Iași nu a remis până la 1 decembrie 1876 un raport în această privință [19, p. 13-16].

Impunerea unui control excesiv în activitatea tovrășiilor agricole relevă încă o dată neîncrederea deputaților zemstvelor, în mare măsură reprezentanți ai nobilimii și ai marilor proprietari funciari, în capacitatea țăranilor de a gestiona aceste instituții de mic credit, instituite pe principii cooperatiste. Dar toate aceste precauții, referindu-ne aici și la dobânda fixată pentru creditele constitutive, limitau serios operațiunile de creditare și nu aveau cum să nu se răsfrângă negativ asupra acumulării propriului capital statutar. Acest capital era esențial pentru ca tovrășiile să poată funcționa și după expirarea celor 10 ani prevăzuți pentru rambursarea creditelor primite de la zemstve.

Primele tovrășii rurale de credit agricol au fost deschise în județul Orhei, la Peresecina și Isacova. Deschiderea acestora a fost posibilă după ce Biroul Zemstvei din acest județ a implicat judecătorii de pace, în calitate de tutori ai tovrășiilor. În cazul primei – pe I. M. Unt-Moldovanu, iar în cazul celei de-a doua – pe N.E. Crăciunescu. Tovărășia din Peresecina și-a deschis activitatea la 18 iulie 1877, cu 20 de membri și o cotizație maximă de 25 ruble. Tovărășia a primit un credit din partea zemstvei de 1.000 de ruble pe șase ani, cu o dobândă de 3%. Câteva luni mai târziu tovrărășia aduna deja peste 60 de membri. La 25 februarie 1878 a primit aprobarea Ministerului de Finanțe tovrărășia din Isacova, care s-a instituit cu 50 de membri, cu o cotizație proprie de maxim 50 de ruble și un credit inițial din partea zemstvei de 2.200 de ruble pe un termen de 10 ani [20, p. 48-49].

În celelalte județe deschiderea tovrășiilor întârzia. Zemstva din Hotin motiva situația prin „lipsa lichidităților” din cauza „creșterii cheltuielilor neprevăzute”, odată cu izbucnirea pe 12/24 aprilie 1877 a unui nou război ruso-turc [21, p. 6]. Zemstva din Bender a creat în anul 1876 o comisie pentru elaborarea condițiilor de deschidere a tovrășiilor, care au fost definitive către cea de-a IX-a sesiune a Adunării Zemstvei din toamna anului 1877. Totuși, din motiv că adunarea nu a avut timp suficient pentru a le examina, acestea au fost lăsate pentru următoarea sesiune ordinară [22, p. 5-6]. Membrul Biroului executiv al Zemstvei din județul Akkerman, V. Kirienko raporta adunării Zemstvei județene în toamna anului 1877 că, în pofida eforturilor pe care le-a depus în convingerea sătenilor din Talmază în privința beneficiilor

deschiderii unei tovărășii de credit agricol, doar câțiva locuitori și-au dat acordul, din care cauză aceasta nu a putut fi înființată. Acesta solicita adunării să i se acorde răgaz până la următoarea sesiune pentru îndeplinirea sarcinii respective [23, p. 112]. Dar nici peste un an situația nu s-a schimbat. Același Kirienko raporta la 22 octombrie 1878 că locuitorii resping ideea, din motiv că nu aveau școală, iar administrarea operațiunilor tovărășiei era prea dificilă pentru ei. Dar, având nevoie de surse de creditare ieftine, aceștia au propus ca suma prevăzută pentru deschiderea tovărășiei să fie direcționată în Casa de Ajutor din Talmaza, care nu-i mai deservea. Suma urma să fie restituită peste 10 ani, urmând ca ea să-și continue activitatea din sumele acumulate din dobânda aplicată de 6% anual [24, p. 16-19]. În ședința din 20 septembrie 1879 Adunarea Zemstvei din Akkerman nu a acceptat propunerea, dispunând ca suma alocată județului să se păstreze la bancă, până la apariția necesității folosirii după destinație [25, p. 2].

Zemstva din județul Iași a aprobat condițiile de deschidere a tovărășiilor rurale de credit agricol abia în cadrul Sesiunii a X-a, în ședința din 27 octombrie 1878. Potrivit acestora suma maximă a creditului urma să nu depășească 1.000 de ruble pentru 20 de membrii, 1.450 de ruble – pentru 30 de membri, 1.850 de ruble la 40 de membrii, și 2.200 de ruble la 50 și mai mulți membrii. Creditul inițial se acorda cu o dobândă de 3% anual, pe un termen de 10 ani. Tovărășia stabilea cotizația minimă de membru, iar cea maximă nu trebuia să depășească 50 de ruble. Nu erau acceptate în calitate de membrii persoane din rândul clerului, militarilor în rezervă și a nobililor. Biroul Zemstvei numea un tutore, care prezida consiliul tovărășiei și își lăsa dreptul de a face revizii periodice a casieriei și rapoartelor financiare ale tovărășiei. Cu toate acestea, nici până în toamna anului 1879 nu a fost constituită nicio tovărășie. Potrivit biroului Zemstvei, țăranii refuzau să constituie tovărășii din motiv că nu aveau bani. Din acest motiv, deputații Zemstvei considerau că problema o reprezenta neînțelegerea de către locuitorii rurali a rolului și beneficiului acestora. De aceea, în ședința din 26 septembrie 1879, aceștia au hotărât să repartizeze plasele din județ, pentru ca fiecare consilier al biroului să meargă în rândul țăranilor să le explice beneficiul constituirii tovărășiilor agricole. Și anume consilierilor: Olișevski – în plasa Sculeni; Mihailov – în plasa Cornești; Bantâș – în plasa Fălești; M. Buzni – în plasa Ungheni; Casso – în plasa Ghiliceni; N. Leonard – în plasa Glodeni; Coșciug – în plasa Bălți-Slobozia; A. Buzni – în plasa Zăbriceni; P. Cuzminschi – în plasa Copăcenii; Gr. Landzberg – în plasa Balatina [26, p. 24-27].

Situația avea să se îmbunătățească oarecum la începutul anilor '80. Lider continua a fi județul Orhei. Aici tovărășii de credit agricol și-au început activitatea și la Măscăuți (29 iulie 1879), Bravicea (31 decembrie 1879), Chiperceni (22 iunie 1880), Molovata (17 aprilie 1881), Echimăuți (31 august 1881). Către 1 septembrie 1881 aceste tovărășii adunau 1.113 membri, iar capitalul lor se ridica la 50.230 de ruble, inclusiv: 19.774 din cotizația de membru; 18.200 – credit de la zemstvă; 5.936 – din depozite; 3.767 – credite de la persoane particulare; 2.021 – din venituri și 531 de ruble din capitalul de rezervă [27, p. 1-2]. Către 1 ianuarie 1883 numărul tovărășiilor în județ a ajuns la 10, după ce au fost deschise alte trei la Susleni, Tuzara și Ciocâlteni [28, p. 1-2].

Până în luna mai 1881 în Basarabia fuseseră deschise tovărășii și în alte două județe: cinci în județul Soroca (în satele Ocolina, Bădiceni, Nădușita, Arionestii și Văscăuți) și una în județul Chișinău (în satul Costești). Aceasta din urmă și-a deschis activitatea în iulie 1880, cu 32 de membrii, primind un credit de 1.000 de ruble de la zemstvă. În calitate de tutore a acesteia a fost desemnat de zemstvă moșierul C. V. Lăscari, iar adjunct – E. I. Sucean. Către luna august tovărășia aduna deja peste 100 de membri și a solicitat de la zemstvă acordarea suplimentară a unui credit de 500 de ruble [29, p. 1-2]. Exemplul avea să fie unul „contagios”, la 1 septembrie 1883 în județul Chișinău activau deja 13 tovărășii, fiecare primind cu câte 1.500 de ruble din fondul de susținere al Zemstvei [30, p. 13-14]. Totuși, în celelalte județe nici la această dată nu fuseseră instituite tovărășii, iar cauza o reprezenta, potrivit funcționarilor de zemstvă, neînțelegerea de către locuitorii rurali a beneficiilor acestora, precum și lipsa unor persoane care și-ar fi asumat administrarea lor [31, p. 12].

Concluzii

Tovărășiile agricole s-au dorit a avea un impact pozitiv asupra agriculturii. Ele urmau să contribuie la introducerea tehnicilor agricole moderne în gospodăriile țărănești, precum și la creșterea producției

agricole și la îmbunătățirea nivelului de trai al țăranilor. Dar înființarea tovărășiilor rurale de credit agricol în Basarabia în anii '70 a secolului al XIX-lea a fost un proces complex și contradictoriu, care s-a confruntat cu o serie de provocări și dificultăți, datorate atât cadrului general imperial, cât și celui cu specific regional. Multe dintre acestea au fost specifice într-o formă sau alta și altor gubernii [32]. Ele erau generate, în primul rând, de decizia guvernului rus de a oferi o asistență minimă tovarășiilor agricole din partea organelor imperiale, ceea ce a condus la un deficit de resurse financiare și materiale. Sumele modeste alocate pentru sprijinirea tovarășiilor nou-înființate le-a creat din start un handicap serios în dezvoltarea ulterioară.

Pe de altă parte, predominarea elementului moșieresc în rândul deputaților zemstvelor, mai exact viziunea reprezentanților nobilimii asupra proceselor socio-economice, a avut un impact important asupra felului cum a fost conceput și organizat întregul proces. Acest lucru s-a manifestat prin limitările impuse în statutul tovarășiilor, desemnarea unor tutori din rândul nobilimii, cu funcție de conducere în consiliile de administrație, controalele contabile excesive, etc. Totodată, printre problemele discutate intens în cadrul zemstvelor s-au numărat mai mult chestiuni auxiliare, precum principiile de repartizare a sumei disponibile pe județe, elaborarea condițiilor de constituire a tovarășiilor și de alocare a capitalului inițial, rata procentuală aplicată tovarășiilor pentru suma primită și perioada în care urma a fi restituită. În schimb, probleme precum pregătirea și instruirea personalului contabil pentru necesitățile tovarășiilor erau menționate doar în treacăt. De aceea, insistența cu care au fost promovate în rândul anumitor comunități rurale mai puțin pregătite a generat rezultate diametral opuse. Totodată, se creează impresia că unele zemstve județene aveau nevoie doar de a bifa deschiderea tovarășiilor în rapoartele remise autorităților guberniale și centrale.

O cauză importantă a eșecului eforturilor zemstvelor de organizare a cooperației creditare în mediul rural era împrăștierea țăranilor cu loturi insuficiente de pământ, acest lucru fiind elocvent mai ales pentru județele de nord [33]. Pe de altă parte, inițiativa a prins rădăcini mai solide în satele răzeșești din județele centrale ale Basarabiei, acolo unde locuitorii aveau mai multă practică în a-și dezvolta propriile afaceri, fiind mici proprietari de pământ din vechi timpuri, dar dispuneau și de loturi mai mari. Multe tovarășii aveau să falimenteze la scurt timp de la instituire și din motiv că nu toți țăranii reușeau să-și încadreze gospodăriile în relațiile marfă-bani și se creditau doar pentru a-și acoperi subzistența. Lipsa de educație și de experiență a țăranilor a îngreunat adoptarea noilor tehnici agricole. Unii țărani din start nu aveau intenția de a rambursa creditul contractat, mai ales că legea le apăra minimul necesar de la confiscare în contul datoriei. Mentalul colectiv al țăranului încă păstra practicile medievale și constrângerile obștii satești, reforma agrară și împrăștierea țăranilor întârziind prea mult în Basarabia. Acest aspect, cumulat cu esența reacționară a reformei agrare, prin care țăranii au fost împrăștiți cu loturi mai mici și mai proaste, decât ce dețineau până la reformă, precum și dificultățile la răscumpărarea pământului, îngreunau dezvoltarea inițiativei private chiar și în rândul comunităților rurale care avansaseră pe calea modernizării.

Referințe bibliografice:

1. BALAMACE, Ep. Din trecutul și prezentul cooperației din Rusia și Basarabia. În: *Basarabia economică*, Nr. 2, iunie 1919, pp. 21-28; Nr. 3, iulie, 1919, pp. 29-39.
2. GHENZUL, V. Rolul Zemstvelor, Statului și a păturii inteligente democratice în cooperație. În: *Basarabia economică*, Nr. 3, Iulie, 1919, pp. 40-53.
3. Журналы Бессарабского областного 5-го очередного земского собрания, в декабре месяце 1873 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №2-3, 1875.
4. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы Бессарабскому Экстраординарному Областному Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, 1871, №2.
5. Журналы Бессарабского областного экстраординарного Земского собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, 1871, №2.
6. Журналы Бессарабского областного 5-го очередного земского собрания, в декабре месяце 1873 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №2-3, 1875.
7. Журналы заседаний Бендерского уездного 3-го очередного земского собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №5, 1873.

8. Журналы заседаний Оргеевского уездного 3-го очередного земского собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1873.
9. Полное Собрание Законов Российской Империи, собр. 2, т. XLIX, 1874, ч. 2, №53993, СПб., 1876.
10. Журналы заседаний Бессарабского Губернского 6 очередного Земского Собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1-2, 1876.
11. Журнал заседаний Оргеевского уездного VII очередного земского собрания 1875 г. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №3, 1876.
12. Отчет Оргеевской уездной земской управы VII очередному уездному земскому собранию о действиях и распоряжениях её за время с 1 октября 1874 г. по 1 сентября 1875 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №3, 1876.
13. Доклады Ясской уездной земской управы VII очередному уездному земскому собранию 1875 года и постановления по ним собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №5, 1876, с. 149-150.
14. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы VII очередному Губернскому Собранию 1875 года, *Сборник Бессарабского Земства*, №1-2, 1876.
15. Журналы Заседаний Бессарабского Губернского VII очередного Губернского Собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1-2, 1876.
16. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы VIII очередному Губернскому Земскому Собранию 1876 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1, 1877.
17. Отчет о действиях Бессарабской Губернской Земской Управы с 1 ноября 1875 по 1 декабря 1876 года, представленный VIII Очередному Губернскому Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1, 1877.
18. Отчет Оргеевской Уездной Земской Управы VIII очередному Уездному Земскому Собранию о действиях и распоряжениях её за время с 1 октября 1875 г. по 1-е октября 1876 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №2, 1877.
19. Отчет о действиях Бессарабской Губернской Земской Управы с 1 ноября 1875 по 1 декабря 1876 года, представленный VIII Очередному Губернскому Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1, 1877.
20. Отчет Оргеевской Уездной Земской Управы о действиях и распоряжениях её за время с 1-го октября 1876 года по 1-е октября 1877 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1878.
21. Отчет Хотинской Уездной Земской Управы IX очередному Уездному Земскому Собранию о действиях её с 1-го октября 1876 по 1-е октября 1877 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1878.
22. Отчет о действиях Бендерской Уездной Земской Управы с 1 сентября 1876 года по 1-е сентября 1877 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №5, 1878.
23. Доклады Аккерманской Уездной Земской Управы 9 очередному уездному Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №6, 1878.
24. Доклады Аккерманской уездной земской управы XI очередному уездному земскому собранию 1879 г. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №6, 1880.
25. Журналы заседаний Аккерманского уездного XI очередного земского собрания 1879 г. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №6, 1880.
26. Доклады Ясской уездной земской управы и журналы заседаний XI очередного Ясского уездного земского собрания созыва 1879 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1880.
27. Отчет о действиях Оргеевской Уездной Земской Управы с 1 Сентября 1880 по 1 сентября 1881 г. XIII очередному Уездному Земскому Собранию 1881 г. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№6, 1882, с. 1-2.
28. Отчет Оргеевской уездной земской управы о действиях и распоряжениях ей за время с 1 сентября 1882 по 1 сентября 1883 года, *Вестник Бессарабского Земства*, №6, 1884.
29. Отчет о действиях Кишиневской Уездной Земской Управы за 1880 год. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№7-8, 1881.
30. Отчет о действиях Кишиневской Уездной Земской Управы за 1883 год. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№5, 1884.
31. Обзор Бессарабской губернии. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№1-2, 1881, отд. III.

32. СОКОЛОВСКИЙ, П. А. Деятельность Земства по устройству ссудо-сберегательных товариществ, СПб., 1890.
33. EMILCIUC, A. Instituționalizarea creditării agricole în Basarabia (1834-1914). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, Nr. 1-2(137-138); 2024, pp. 33-45.

N. B: Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului instituțional Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze). Subprogram 010401.

Date despre autor:

Andrei EMILCIUC, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0003-0634-5002

E-mail: andrei.emilciuc@sti.usm.md

Prezentat: 08.09.2025

CZU: 355.2:355.48(470:560)"1768/1774"

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_03](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_03)

СЛУЖБА В РОССИЙСКОЙ АРМИИ КАК СРЕДСТВО СОЦИАЛЬНОГО ПРОДВИЖЕНИЯ ДЛЯ ДЕТЕЙ МОЛДАВСКОГО И ВАЛАШСКОГО НОБИЛИТЕТА (ПО МАТЕРИАЛАМ ЧЕЛОБИТНЫХ, ПОДАННЫХ ВО ВРЕМЯ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ 1768–1774 ГОДОВ)

Александр ПОНОМАРЁВ,

Центральный государственный исторический архив Украины, г. Киев

На основании архивных документов рассматривается стремление представителей молдавского и валашского нобилитета, которые ходатайствовали перед генералом Петром Румянцевым за своих детей с просьбой принять их на военную службу, получая возможность их социального продвижения по карьерной лестнице. В качестве приложения публикуются документы, которые охватывают период с ноября 1770 г. по январь 1772 г., а именно: донесение от спэтарула Дивана Мунтении Стефана Топличана, прошение полковника Волошского гусарского полка Родиона Кантакузино и прошение яесского протопопа Михаила Стрильбицкого. Через истории трех семей показан срез тогдашнего общества и желание местных элит стать на сторону сильнейшего, а также готовность с одной стороны, поддержать российскую армию, вторгнувшуюся в Княжества, а с другой начать новую жизнь, обретая подчас и новую родину. В последнем случае мы имеем дело с российским агентом влияния, служившим в Молдавии при местных митрополитах и активно помогавшим российской армии.

Ключевые слова: *Румянцев, Топличан, Кантакузино, Стрильбицкий, челобитные, военная служба, типография, имена.*

SERVICIUL ÎN ARMATA RUSĂ CA MIJLOC DE PROMOVARE SOCIALĂ PENTRU COPIII NOBILITĂȚII MOLDOVENE ȘI VALAȘENE (PE BAZA PETIȚIILOR DEPUSE ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI RUȘO-TURC DIN 1768–1774)

Pe baza documentelor de arhivă, articolul examinează aspirațiile reprezentanților nobilimii moldovenești și muntene, care i-au adresat generalului Petr Rumianțev, în numele copiilor lor, petiții pentru a-i accepta în serviciul militar, oferindu-le astfel oportunitatea de avansare socială în carieră. Anexa conține documente care acoperă perioada noiembrie 1770 – ianuarie 1772, și anume: un raport al spatarului Divanului Munteniei, Ștefan Toplican, o petiție a colonelului Regimentului de Husari Munteni, Rodion Cantacuzino, și o petiție a protopopului ieșean, Mihail Strilbițki. Prin intermediul poveștilor a trei familii, este prezentată o secțiune transversală a societății vremii, alături de dorința elitelor locale de a se alătura celor mai puternici, precum și disponibilitatea lor, pe de o parte, de a sprijini armata rusă care invadase Principatele, iar pe de altă parte, de a începe o viață nouă, uneori chiar găsind o nouă patrie.

Cuvinte-cheie: *Rumianțev, Toplican, Cantacuzino, Strilbițki, petiții, serviciu militar, tipografie, moșii.*

При изучении дел фонда 246, Военно-походная канцелярия генерал-фельдмаршала Петра Александровича Румянцева, который хранится в Центральном государственном историческом архиве Украины, г. Киев нами были выявлены ряд документов (челобитные, донесения, рапорты), позволяющие реконструировать некоторые подробности событий русско-турецкой войны 1768–1774 гг.

Во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг. большая часть входящей корреспонденции была адресована на имя главнокомандующего Первой армией П.А. Румянцева, который представлял собой наивысшую военную и гражданскую власть в Украине-Гетманщине и в указанной армии. Среди

донесений и рапортов подавались также челобитные как на имя главнокомандующего Первой армией, так и на имя императрицы Екатерины II, но по сути на рассмотрение подобные документы подавались всё тому же П. А. Румянцеву. Такие обращения подавались самими челобитчиками (представителями сотенно-полковой старшины Украины-Гетманщины) или их родителями и старшими братьями, если просители находились в подростковом возрасте.

В челобитных указывалось имя подателя и социальный статус его родителей (казацкая старшина, мещане, священники и т.д.), принадлежность к малороссийской шляхте (если таковой факт имел место), возраст (очень редко), где челобитчик обучался грамоте и какой курс наук он прошёл (дома или в учебном заведении), какими умениями и навыками владеет проситель (фехтование, верховая езда и т.д.), куда именно челобитчик просит взять его на службу (пехотные или кавалерийские полки Первой армии). Стоит отметить, что отдельно указывалось знание языков, поскольку большая часть челобитчиков до войны делала карьеру на должностях писарей или канцеляристов сотенных и полковых канцелярий или в Малороссийской коллегии.

После рассмотрения в Военно-походной канцелярии П. А. Румянцева на документе ставилась помета, о том что челобитная „ордерована”, то есть, что по этому документу вынесено решение, как правило, позитивное. Если документ не был „ордерован”, то это означало отказ в просьбе. В ряде случаев ставилась помета „отписано”, если требовалось поставить в известность третью сторону.

Выявленные нами челобитные охватывают промежуток от осени 1770 г. до лета 1774 г., хотя позже встречались единичные случаи обращений с просьбой принять на военную службу. Кроме обращений от детей украинского нобилитета челобитные подавались и от детей польской шляхты, жившей на Правобережной Украине, детей священников и мещан Украины-Гетманщины, что было всё же редким исключением.

Среди документов на имя П. А. Румянцева были выявлены обращения представителей молдавского и валашского нобилитета, которые ходатайствовали себя или за своих детей. Особый интерес, по нашему мнению, представляют публикуемые нами документы от нобилей Молдовы и Цара Ромыньскэ, которые и отличаются и по форме (донесение, рапорт, прошение) и по содержанию (структурированы иначе, нежели челобитные сотенно-полковой старшины Украины-Гетманщины). В частности, выявленные нами документы охватывают период с ноября 1770 г. по январь 1772 г., когда П. А. Румянцеву было подано донесение от спэтарула Дивана Мунтении Стефана Топличана, прошение полковника Волошского гусарского полка Родиона Кантакузино и прошение яесского протопопа Михаила Стрельбицкого, в которых они просили принять своих детей на военную государственную службу, что давало в те годы возможность социального продвижения по карьерной лестнице. Первый документ остался без резолюции, тогда как два последних были удовлетворены.

Наряду с указанными тремя документами в фонде 246, Военно-походная канцелярия генерал-фельдмаршала Петра Александровича Румянцева, хранятся и обращения от лиц напрямую связанных с княжеством Молдова. Среди этих документов, уже оформленных как „классические” челобитные можно выделить следующие.

16 января 1772 г. Николай Козмица в своей сказке (которая прикладывалась к челобитной) писал, что он „уроженец Молдавского княжества Харловского цынута (цынут Хырлэу. – А. П.), сын баярина Лупола Казмица”, и что „в службах прежде сего, как росискай (!), так и других, кроме что при арнаутах... нигде во определении не был” [21, л. 57]. В собственно челобитной боярского сына Николая Луполовича Козмицы говорилось. „Бьет челомъ Молдавского княжества города Яс боярской сын Николай Луполович Козмица”, который сообщал при этом весьма важные для современного исследователя личные данные. „От роду мне 20 лет, грамоте читать и писать по-волоски умею, а по-росиски (!) говорить и имя подписать знаю. За отцем моим в разных цынутах состоит пять деревень” [21, л. 56]. Исходя из своего опыта службы волонтиром арнаутских команд Николай Козмица просил принять его на службу в Нижегородской карабинерной полк. К сожалению, такие подробные челобитные среди иностранцев большая редкость, поскольку в основном проситель указывал имя, социальное положение и желание служить в таком-то полку.

22 мая 1772 г. была подана челобитная от сына „молдавской нации, киевскаго мещанина Андрея

Пержевскаго”, Демьяна, который достигнув совершеннолетия, просил принять его на службу в Волошский гусарский полк, которым, как известно, командовал князь Родион Кантакузино [19, л. 64].

В июле 1772 г. была подана челобитная от переводчика грека Георгия Смирнова, который, начиная с 1769 г. находился „при Молдавском Диване за перевотчика”. Георгий Смирнов писал, что „грамоте читать и писать по-гречески, а говорить по-русски, по-немецки, по-[и]талиянски, по-галански, по-турецки и по-молдавански знаю” [23, л. 38]. Обладая такими недюжинными способностями, Георгий Смирнов просил определить его на службу в Новгородский пехотный полк. Можно предположить, что жалованье переводчика была не столь высоким, что заставило грека-полиглота пойти на службу в армию.

10 апреля 1773 г. в челобитной сына молдавского боярина Константина Сердана, Григория Рышкана, который проживал в столице Княжества – Яссах, была изложена просьба принять его на службу в Первый гренадерский полк¹.

22 апреля 1773 г. в челобитной сына молдавского стольника Мануйлы Занфировича (Замфираки ?), Николая сообщалось, что его покойный „отец, закона греческого служил здесь в Молдавии столником” [24, л. 40], прося в конце принять его на службу в пехотные полки.

Войны кроме смертей и разрушений несли в себе, как не удивительно, эвентуальный потенциал относительно развития отдельно взятых личностей, которые при благоприятных обстоятельствах могли сделать карьеру, соответственно тем возможностям, которые открывались на войне. Не последнюю роль в карьерном росте играло происхождение и связи родителей с представителями высшего общества. Но не только желание карьеры двигало ими. Молодые люди записывались в армию, стремясь кто к самореализации, кто из желания быть причастным к бурным событиям современности, а кто шёл туда „на ловлю счастья и чинов”. Ниже приведенные обращения нобилей представляют собой неизданные документы, которые свидетельствуют о стремлениях местных элит использовать военную службу как социальный лифт, и тем самым утвердить положение своих детей в российском обществе.

Первый документ представляет собой донесение спэтарула Дивана Цара Ромыняскэ Стефана Топличана, который сыграл немалую роль в оккупации его страны российскими войсками. Капитан арнаутских команд переводчик Илья Давидович, который с самого вступления российских войск в Цара Ромыняскэ находился при Диване Мунтении „при столникѣ за спатария правящем Топличанѣ” [22, л. 55] сообщал, что „по пребыванию сего боярина (Топличана. – А. П.) при Второй дивизии во всѣх ея походах употреблен был к секретным делам, и к доставлению всего надобнаго” [22, л. 55]. Также переводчик Илья Давидович в одном из своих рапортов за декабрь 1771 г. подтверждал лояльность российским властям Стефана Топличана, однако так поступали не все бояре Княжеств.

Напомним, что боярская верхушка, исходя из итогов русско-австрийско-турецкой войны 1735–1739 гг., не была уверена в военном и дипломатическом исходе войны, а потому не спешила проявлять свою преданность. Так, в начале мая 1769 г. командующий Первой армией генерал-аншеф А. М. Голицин в своем донесении Екатерине II докладывал, что „на помощь крупных бояр княжества нельзя полагаться, а при штурме Хотина не только не оказали помощи, но и не явились к армии” [2, с. 27; 31, р. 118]. С другой стороны были и сторонники России, такие как монах Иосиф Челавский, который в марте [1769 г.] был прислан от высшего молдавского духовенства к генералу А. А. Прозоровскому, выражая от их имени готовность сообщать российскому командованию сведения о неприятеле, а также заготовить продовольственные припасы [4, с. 152]. Подобная ситуация была в Валахии, где верхушка бояр и духовенства во главе с их лидером Пырву Кантакузино сообщали А. М. Голицину о „планах и дислокации султанских войск” [11, с. 318], но часть бояр, не желая подвергать себя опасности, всё же покинули страну.

В сентябре 1769 г., когда русские войска вошли в Яссы, а молдавский митрополит Гавриил стал

1. Дословно так: „Молдавскаго княжества города Яс боярина Сердана, от сына ево, Григория Рышкан Костентиновича” // ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 442, л. 43.

приводить население столицы к присяге Екатерине II государь Григорие Каллимаки, не разделявший оптимизма жителей Ясс по поводу русской оккупации, бежал в Бухарест. В ноябре того же года подполковник Назар Каразин во главе арнаутского войска выбил их турок из валашской столицы, „взяв в плен... волоского господаря князя Григория Гика с братом, сыном и со всеми его придворными” [10, с. 212–213; 13, с. 107; 26, л. 29]. Это произошло 17 ноября 1769 г., причём не только благодаря стараниям Назара Каразина, но и действиям пророссийской партии бояр во главе с Пырву и Михаилом Кантакузино [1, с. 134–135].

При вступлении российской армии в Бухарест правящая верхушка, состоящая из крупных бояр, всё же удалилась в Трансильванию [1, с. 135]. Как отмечает очевидец, „все находившиеся во оном бояре разъехались по разным местам; а только остался один спатарь Топличан, которой тогда и употреблен был к доставлению всего нужного для войск” [17, л. 7] Первой армии, учитывая непростые обстоятельства, сложившиеся в Княжестве в ходе войны. Сам же Илья Давидович, „по знанию... россикаго и валожскаго языков”, и для помощи в исполнении должности, а также „по прозбе ево... спатаря Топличана, по повелению... генерал-фельмаршала командующего Первою армиею остался... при нем... спатаре”, начав исполнять возложенные на него обязанности с 10 ноября 1770 г. [17, л. 7].

Стефан Топличан был назначен на должность мечника в соответствие с повелением П. А. Румянцева от 16 января 1770 г. [15, л. 54 об.] и как свидетельствовал 6 ноября 1770 г. сам Топличан „...и понынѣ в том чинѣ и остаюсь, и был безотлучно при своем правлении, даже до выходу из Бокурешта войск российских” [15, л. 54 об.]. После выхода частей Первой армии из Валахии Топличан, „взяв жену и дѣтѣй своих, оставя все свое имущество, слѣдовал при корпусѣ от Бокуреста в Молдавию” [15, л. 54 об.]. В результате чего имущество спэтарула, „оставшее... в разных мѣстах: пять каменных домов и палат, и все к тому принадлежащее строение, винограды и скот всѣ без остатку вконец разорено и пограблено турками” [15, л. 54 об.].

Стефан Топличан, надеясь сохранить и укрепить свои позиции, писал в своем донесении, „и как нынѣ по власти всевышняго творца войски российские непобѣдимым своим оружием имѣют авантаж и вступили по-прежнему в Княжество Мунтянское, то, чтобы я при Диванѣ тѣм спатарским чином навсегда остатца мог учинить повеление, и отправит бы меня к находящемуся в Мунтянии корпусу, дабы я нынѣ как и прежде в потребностях и в доставлении провианта сколько возможность моя будет, свою услугу и ревность показать мог” [15, л. 64]. Стефан Топличан, учитывая свои заслуги, также просил о том, чтобы двоих его сыновей „для просвѣщения... и чтобы и они навсегда службу и вѣрность ея императорскому величеству оказывать могли” [15, л. 64] приняли в Кадетской корпус². Уже позже, в 1784 г. фамилия Топличан встречается в делах в несколько ином контексте³.

Князь Родион Матвеевич Кантакузино (Кантакузен)⁴ происходил из валашской ветви византийского императорского дома Кантакузино. Как и спэтарул Стефан Топличан он оказывал российской армии помощь, в частности при захвате столицы Молдавского княжества – Ясс. Летом 1771 г. был

2. В 1766–1800 гг. это учебное заведение называлось Императорский сухопутный шляхетный кадетский корпус. В просторечии Кадетский корпус, учащиеся которого назывались кадетами, а выпускались из учебного заведения в чине прапорщиков.

3. В рапорте генерал-порутчика Алексея Ширкова генерал-фельдмаршалу Петру Румянцеву за февраль 1784 г. говорилось следующее: „Содержавшаяся в Киевѣ, в силу ордера вашего сиятельства, под караулом ис-под оногo по повелѣнію вашего ж сиятельства освобожденная, подпорутчика князя Иустиниана Топличаны жена, княгиня Анна Герасимова, просит меня о дачи ей з будущими при ней [людьми] пашпорта на свободной проезд за границу в Польшу”, в связи с чем генерал Ширков спрашивал разрешения у Румянцева. Можно предположить, что помянутый подпоручик Иустиниан был одним из сыновей спэтарула Стефана Топличана. // ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 853, л. 190–190 об.

4. Родион (Раду, Радукан) Матвеевич Кантакузино. В российской историографии принято написание Кантакузен, как уже подписывался и сам Родион Матвеевич летом 1771 г. Поэтому здесь мы используем обе формы // ЦГИАК Украины, ф. 246, оп. 1, д. 224, л. 63. О ударениях в румынских фамилиях, в т.ч. иностранного происхождения см.: Т.А. Репина, История румынского языка. Учебник, СПб., Издательство Санкт-Петербургского университета, 2002, с. 64.

создан Волошский гусарский полк, полковником которого и был назначен Родион Кантакузино. В рапорте, поданном 7 августа 1771 г. он доносил П. А. Румянцеву, что для вербовки „в полк мой в гусары людей избрал я способным мѣстом город Фокшаны, где мнѣ жить и сей набор продолжать гораздо других мѣст выгоднее будет” [16, л. 53].

В июле 1771 г. Раду Кантакузино излагает П. А. Румянцеву свою „партикулярную... нижайшую прозбу о родном своем сынѣ, чтоб ваше... сиятельство, умножая свои ко мнѣ милости, повелели принять сего в службу ея императорского величества с подобным милосердия примѣром явленным при приемѣ меньшего моего сына” [16, л. 53 об., 63]. То есть в июле Родион просит принять старшего сына Ивана (1756–1828) на службу, как уже был принят Николай (1761–1841). Действительно, Николай фигурирует в „Списке имянном штаб- и обер-афицерам, представл[енным] ко определению в формируемый Волоской гусарской полк” (1 ноября 1771 г.), где среди 4 офицеров, 2 прапорщиков, 1 вахмистра и 1 аудитора значится „неопределенной в полк прапорщик Николай Кантакузин” [18, л. 143]. Это означало, что Родион Кантакузино записал своего сына сверх штата или, что более вероятно, записал в штат, но за малолетством (возраст около 10 лет) Николай к службе не был определѣн, то есть фактически не служил.

Императрица Екатерина II сохранила за Родионом Матвеевичем и его потомками княжеский титул и право пользоваться родовым гербом [12, с. 95]. После нелепой смерти Родиона Кантакузино в 1774 г. опека над детьми была поручена их родному дяде Михаю Кантакузену, который в 1776 г. получил чины генерал-майора и действительного статского советника, а также семь сѣл в Могилѣвской губернии [12, с. 95]. О службе старшего сына Ивана документы фонда 246, Военно-походная канцелярия генерал-фельдмаршала Петра Александровича Румянцева, ничего не сообщают. Тогда как о Николае из историографии известно, что он в 1789 г. поступил в Екатеринославское козацкое войско, принимал участие в штурме Измаила в 1790 г., а в 1791 г. на вербовал из арнаутов так называемый Левантский полк, местом поселения которого были определены земли бывшей Бугогардовой паланки Войска Запорожского на р. Южный Буг. Позже Николай Кантакузен командовал Малороссийским кирасирским полком, а в 1808 г. стал наказным атаманом Бугского казацкого войска, вместе с которым принимал участие в русско-турецкой войне 1806–1812 гг. В 1818 г. Николай Кантакузен получил значительные земельные наделы в Херсонской губернии и чин генерал-майора [12, с. 95]. В целом эта ветвь Кантакузинов за верную службу Российской империи получила в 1781–1792 гг. земельных наделов в размере 54 тысяч десятин: Иван и Николай Родионовичи (25 тыс. дес.), Матвей Иванович (12 тыс. дес.), Пырвул Григорьевич (6 тыс. дес.), Раду Григорьевна (урожд. Каллимахи) (11 тыс. дес.)⁵.

М. Стрельбицкий (1728–1807) или (1730–1805/1807) (рус. Стрельбицкий, рум. Strilbițki)⁶ молдавский типограф, гравѣр, издатель и переводчик был выходцем из полкового центра Украины-Гетманщины – г. Миргород. По неподтвержденным данным родился он в семье священника, а за другим – гравѣра. Миргородский краевед Людмила Розсоха сообщает, что в городе в 1737 году функционировали три церкви – Успенская, Воскресенская и Троицкая, а в их главе, то есть протопопом был «Стефан Стрельбицкий» [8, с. 18]. Можно предположить, что Стефан Стрельбицкий (Стрильбицкий) и был отцом Михаила Стрельбицкого, поскольку последний также пребывал в церковном сане, когда находился около молдавских митрополитов, а в 1787 г. императрица Екатерина II за заслуги перед империей разрешила ему «носить на шее крест, каков употребляют архимандриты» [9, с. 134–135]. Однако из-за слабой сохранности источниковой базы за первую половину XVIII ст. (метрических книг, исповедных росписей, клировых ведомостей) на данный момент установить родство между Стефаном

5. Данные о земельных владениях румынских нобилей на украинских землях подсчитаны профессором, доктором исторических наук Виктором Зарубой (г. Днепр, Украина) и войдут в его новую книгу о помещиках Екатеринославской губернии. Выражаем ему самую искреннюю признательность за предоставленные данные.

6. Сам Михаил Стрельбицкий подписывался как Стрилбицкий, его сын Поликарп как Стрилбицкой. Это говорит о том, что фонетически такое написание ближе к украинской форме Стрільбицький. В русскоязычной историографии принято написание Стрельбицкий, в румыноязычной – Strilbițki.

и Михаилом Стрильбицкими невозможно. Первые упоминания о молдавском периоде Михаила относятся к 20 мая 1755 г., когда М. Стрильбицкий купил некий дом в Яссах [30, р. 262].

Во время русско-турецкой войны 1768–1774 гг., а особенно после, М. Стрильбицкий развил бурную деятельность в области книгопечатания. Сначала арендовал типографию в Молдавской митрополии, а затем получив от П. А. Румянцева разрешение открыть новую типографию в Яссах, М. Стрильбицкий был автором гравюр для «Часослова» (1772), «Катавасиера» (1778), «Псалтыря пророка и царя Давида» (1782), а также издаёт в Яссах, Дубосарах, Могилёв-Подольском «Катехизис» (1777), «Часослов» (1777, 1792, 1794), «Катавасиер» (1778, 1792), «Апостол» (1791), «Букварь» (1792, 1800) и др. светскую и религиозную литературу [30, р. 262]. Указанные издания он печатал на церковнославянском и молдавском (румынском) языках, продолжая свою издательскую деятельность и после 1792 г.⁷ К тому же он был издателем первой газеты, напечатанной на территории Молдавии под патронатом Григория Потёмкина. Стоит отметить, что выходила она на французском языке, да и то недолго, всего лишь несколько номеров «*Courrier de Moldavie*» вышли в Яссах на протяжении 1790 г. По этому поводу Алексей Матеевич отмечал в своей работе: „Во главе печатного дела этого периода мы видим тут не румына и не грека, как это часто бывало раньше, а русского⁸ человека, протопопа Михаила Стрельбицкого» [3, с. 271].

С октября 1769 г. главная квартира (т.е. штаб) Первой армии находились в Яссах, где постоянно обретался и М. Стрильбицкий. Он быстро сошёлся с местным духовенством и в частности с молдавским митрополитом Гавриилом. Как человек деятельный и практичный М. Стрильбицкий за время пребывания в Яссах стал доверенным лицом митрополита – „митрополитанским экзархом”⁹. Предполагая и в дальнейшем находиться в столице Княжества, М. Стрильбицкий начал заботиться о своём материальном благополучии, которое могли обеспечить дарованные имения; поскольку был, очевидно, уверен, что русские войска пришли всерьёз и надолго. Так в ноябре 1770 г. на стол П. А. Румянцева легло прошение М. Стрильбицкого с просьбой о даче ему земель Коржеуць на р. Лопатник в Хотинской рае, поскольку обещанное имение Каса Дебейлик¹⁰ в Яссах уже находится во владении Ясского монастыря св. Иоанна Златоуста [15, л. 53].

По поводу имения Каса Дебейлик М. Стрильбицкий ранее обращался к генерал-порутчику Фонштофельну, но в связи с тем, что упомянутое имение было в монастырском владении Фонштофельн предложил просителю „на вторичную... прозбу... выбрать другое место, [в соответствие], с предреченным же обещанием” [15, л. 53]. Такое владение, „кое я себе нашел – как писал М. Стрильбицкий – по точному мне сведению” принадлежали ранее турку Газе Низему. Земля Коржевце (в значении: имение, маетность, *moșie*), очевидно, собственно и представляла собой одноименное село Коржеуць (сейчас: *satul Corjeuți, raionul Briceni, Republica Moldova*). Внезапная смерть Фонштофельна заставила М. Стрильбицкого в-третье обратиться по тому же поводу, но уже к П. А. Румянцеву, прося о выделении ему маетностей. Как видно из прошения М. Стрильбицкий просит пожаловать ему во владение „землю, называемую Коржевце, посередине рай, состоящую подле

7. О деятельности М. Стрильбицкого после 1792 г. см.: Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Tipărituri de la Dubăsari, Movilău și Chișinău în spațiul românesc de peste Prut (1792–1862)*, În: *Dialogul civilizațiilor. Interferențe istorice și culturale. Culegere de articole. Ad Honorem Victor Țvircun*, Cardidact, Chișinău, 2015, p. 45–60.

8. Следует отметить, что вопрос о национальной принадлежности Михаила Стрильбицкого остаётся открытым, хотя Алексей Матеевич за время учёбы в Киевской духовной академии, очевидно, должен был понимать, как звучат русские, а как украинские фамилии. Но вероятно на момент написания этой работы (1915 г.) для создателя текста будущего гимна Республики Молдова это не было принципиальным моментом.

9. „Митрополитанский экзарх” или „Яской митрополии экзарх” так назывался представитель, делегат или доверенное лицо митрополита Молдовы. Уточнение научного сотрудника Института культурного наследия Александра Магола, за что приносим ему большую благодарность.

10. Каса Дебейлик (Каса де Бейлик, *Casa de Beylic*), изначально строилась как резиденция господарей Молдовы; впоследствии заезжий двор, где останавливались турецкие купцы и эмиссары, приезжавшие в Яссы. Уточнение профессора, доктора истории хабилята Иона Еремия, за которое выражаем ему искреннюю признательность.

речки Лопатник, близ Хотина” [15, л. 53]. Это прошение не было удовлетворено, о чём свидетельствует отсутствие помет¹¹.

Забегая наперёд, стоит отметить, что М. Стрильбицкому всё же удастся добиться желаемого результата и он получит в свою собственность некую „деревеньку”, которую к 1785 г. отнимут местные власти [14, л. 1 об.]. А пока шла русско-турецкая война 1768–1774 гг. М. Стрильбицкий спешил позаботиться о подрастающем сыне. Так, в январе 1772 г. в прошении на имя П. А. Румянцева он ходатайствовал о своем сыне Поликарпе, чтобы „опредѣлить его в высокославную ея императорского величества регулярную службу и благопризрительно дозволить продолжать ему учение в домѣ моем находяся” [20, л. 50]. В связи с этим прошением М. Стрильбицкому был дан открытый лист, что означало разрешение Поликарпу Стрильбицкому продолжить обучение дома, будучи зачисленным на военную службу.

После окончания русско-турецкой войны 1768–1774 гг. ситуация для сторонников России в Княжествах значительно изменилась, а сторонников России ожидала участь изгнанников. Так, например, настоятель монастыря Куртя-де-Арджеш архимандрит Дамаскин, который искренне поддерживал оккупационные войска Первой российской армии был вынужден в 1780 г. покинуть Цара Ромыняск¹². Спустя 12 лет после окончания войны эта проблема коснулась и Михаила и Поликарпа Стрильбицких. В 1786 г. М. Стрильбицкий, как отмечал Алексей Матеевич, „...почему-то перешёл в Могилёв на Днестре, где вторично издал молдавскую Псалтырь” [3, с. 271]. Затем в 1788 г. М. Стрильбицкий снова вернулся с русскими войсками в Молдавию.

Причины для того, чтобы пересечь Пруто-Днестровское междуречье и осесть в Могилёве у Стрильбицких были довольно веские. Неизвестно, как жили они все 12 лет после войны, но в 1785 г. Михаил Стрильбицкий отправляет своего сына с письмами к П. А. Румянцеву-Задунайскому, чтобы он помог им в создавшейся ситуации. Однако, не доезжая Немирова на сержанта российской службы Поликарпа Стрильбицкого напали, а письма к генерал-губернатору Малороссии и президенту Малороссийской коллегии „гвалтовным образом нападшими злодѣйскими людьми” отобраны. Также напавшие забрали пару лошадей „с повозкою, платье, постель и наличных денег довольно число... так, что жизнь моя была в самой послѣдней опасности” [14, л. 1 об.].

Причиной такого рискованного путешествия стало то, что по окончании русско-турецкой войны 1768–1774 гг. у Стрильбицких возник конфликт интересов с местными властями и, очевидно, с бывшими собственниками пожалованной деревеньки. Генезис этого конфликта вполне мог иметь экономические корни, а поводом их русофильство и разведывательная деятельность в пользу России. Да и само нахождение в Княжествах после ухода русских войск в 1774 г. было небезопасно. Поликарп Стрильбицкий в присьме к П. А. Румянцеву сообщал, что всё это произошло „по одной необузданной злобѣ и ненависти неиноверных, но извѣстныхъ яских обывателей, коих искателством без всякого уважения о прошедших и будущих случаях, не толко за бывшую вѣрную... родителя моего службу данная деревня отнята, но равно и содержатое нами для домового управительства к неминувшему нашему убужеству (!) и к отобранной из нас на всегдашнее время за вѣрную службу

11. Прощение [М. Стрильбицкого] от 7 ноября 1770 г. на момент подготовки к публикации (апрель 2017 г.) не было атрибутировано нами как принадлежащее М. Стрильбицкому // Пономарёв А.М. Положение Молдавской Церкви во время русско-турецкой войны 1768–1774 годов. În: *Revista de etnologie și culturologie*, vol. XXII, Chișinău, 2017, с. 77. Однако позже, сравнив почерк подписей и титулатуры в конце документов, мы пришли к выводу, что прошение от 7 ноября 1770 г., подписанное „К сему прошенію священникъ Михаилъ, еѣархъ митрополитанской руку приложилъ” (опубликованное в 2017 р. Док. № 4), как и прошение за январь 1772 г. (Док. № 3 настоящей публикации), подписанное „Яскои митрополиі ексархъ, ієреи Михаилъ Стрильбицкій”, вне всякого сомнения, принадлежат М. Стрильбицкому.

12. В письме киевского митрополита Гавриила (Кременецкого) генерал-губернатору Малороссии Петру Румянцеву-Задунайскому от 29 апреля 1780 г. шла речь об определении архимандрита Дамаскина в Глуховский Петропавловский монастырь // ЦГИАК Украины, ф. 763, оп. 1, д. 674, л.1. Подробнее о жизни этого церковного деятеля смотрите изданные нами документы // А.М. Пономарёв, Неизданные документы о настоятеле румынского монастыря Куртя-де-Арджеш архимандрите Дамаскине времён русско-турецкой войны 1768–1774 годов, // *Firul viu, ce leagă timpuri*: Culegere de articole: Ad honorem Victor Țvircun, Chișinău, 2020, с. 679–694.

насмѣшкѣ, типографія, с прискорбною чувствительностію от духовной власти выпечатываніем книг приостановлена, так что час от часу сближаемся мы к послѣдному неимуществу, почему и не доставало уже болѣе в насъ терпѣнія за силу того и послан я былъ от родителя моего из Яс для особливо-го и полномочного вашего высокографскаго об нас благоусмотренія” [14, л. 1 об.].

Поликарп Стрильбицкий просил П. А. Румянцева, чтобы он „вашего высокографскаго сиятельства заступленіем воздействовали по их желаніям, и, чтоб проницательным благоразуміем высокомило-стивно соблаговолили посредством консула нам, сбѣдняемым, предоставить способ к возвращенію по-прежнему и с прежним дѣйствием, хотя одной типографіи, а иначе не остается уже для нас дру-гих мѣръ к прожитію” [14, л. 1 об.].

Очевидно, что всё же стараниями консула¹³ типография (или же типографское оборудование, ко-торое стоило весьма дорого) была возвращена Стрильбицким, но их владельцы, не желая рисковать своими жизнями, открыли типографию в Могилёве в 1786 г., как мы уже упоминали [3, с. 271].

Современные исследователи высказывают предположение, что в 1787 г. молдавский митрополит Леон Геукэ сотрудничал с российскими секретными службами, отправляя информацию через Прут со своим агентом М. Стрильбицким [29, р. 346]. Тогда же в 1787 г. тайный советник А. А. Безбородко писал к консулу России в Дунайских княжествах И.И. Северину о необходимости покровительство-вать М. Стрильбицкому и его семье за их службу. „Такова его преданность, не меньше как и то, что он, родившийся в империи Российской, есть истинный подданный ее величества, навлекает на него немалую опасность и особенно, как ныне из опытов оказывается, что самые господа по видам ко-рысти жертвуют единовѣрными им подданными” [9, с. 110]. Императрица Екатерина II принимала М. Стрильбицкого в своё покровительство, приказывая „определить его при консульском вашем по-сте в Яссах с пенсией по триста рублей в год, позволяя ему носить на шее крест, каков употребляют архимандриты в России и при некоторых миссиях священники. Повелевает ее величество защищать во всяком случае его, сына его, армии прапорщика Стрельбицкого и внука его, в службу ее записан-ного, особенно, дабы они могли пользоваться типографіею, ими в Яссах заведенною, для печатанія книг на русском, греческом и других языках” [9, с. 110].

Турки были осведомлены о деятельности М. Стрильбицкого в пользу России, а поэтому, чтобы не искушать судьбу он вторично покидает Запрутскую Молдову уже после русско-турецкой войны 1787–1791 гг. и перебирается в Дубоссары (1792–1794), а затем в Могилёв (1796–1800) [29, р. 346].

Михаил Стрильбицкий сделал довольно стремительную карьеру в Молдавском княжестве, нахо-дясь при этом одновременно в нескольких личностных измерениях: при молдавском митрополите – как доверенная особа; при российском военном командовании – как личность посвящённая в тайны; а также как предприниматель, который удачно занимался типографско-издательской деяльностью. Последний род занятий унаследовал его сын Поликарп, который одновременно был сержантом, а потом прапорщиком и подпоручиком на российской военной службе. К тому же за время жизни в Молдавском княжестве Михаил Стрильбицкий был собственником нескольких имений, постоянно стремясь увеличить их количество.

* * *

В публикуемых документах и в текстовых цитатах слова под титлами раскрыты, выносные ли-теры проставлены курсивом, пунктуация уточнена, описки огласованы восклицательным знаком в круглых скобках (!), повреждённые, нечитаемые или пропущенные по смыслу слова вставлены в квадратных скобках [...]

Документ № 1. 1770 г., ноября 6. – Донесение спэтарула (мечника) Дивана Княжества Мунте-ния (Валахия) Стефана Топличана главнокомандующему Первой армией генерал-фельдмар-шалу Петру Румянцеву о своей службе; о понесённых убытках от турок; о просьбе сохранить за ним чин, а также принять его сыновей в Кадетский корпус

13. Консулом в Молдове и Валахии в 1785 г. был И. И. Северин, местопребыванием которого были, то Яссы, то Бухарест. Вице-консулом в Яссах в это время был И. Л. Селунский.

Его сіятельству высокоповелительному господину генераль-фелтмаршалу, Малороссіи генераль-губернатору, президенту Малороссійской колылегіи и разных ординовъ кавалеру, графу Петру Александровичю Румянцову

Княжества Мунтянского сербской націи от спатаря Стефана Топличана

Доношеніе

Из давнихъ временъ, хотя я и имѣлъ желаніе, по моему усердію, оказать вѣрность къ службѣ ея императорскаго величества, точию время до того не доходило, и въ действіе того моего желанія привести не могъ. А при зачинающейся съ туркомъ нонѣшней¹⁴ войны, имѣя уже способъ тое мое желаніе исполнит, не хотѣл пропускать времени всѣ свои силы и возможности къ тому употребить, чинилъ вспоможеніе состоящимъ ея императорскаго величества войскамъ въ Мунтяніи¹⁵ во всякихъ нужныхъ надобностяхъ. А особливо въ продовольствіи провиантомъ, не токмо въ збираніи отъ земли, но за недостаткомъ, чтобы войско ея императорскаго величества никакой нужды не претерпѣвало я своего собственного хлѣба изъ деревень моихъ, не требуя за то никакой заплаты, выдалъ на россійскую мѣру: муки, пшеницы и проса тысячу дватцать да ячменю триста дватцать четвертей.

О которой моей усердной службѣ¹⁶, и, что я безъотлучно при войске ея императорскаго величества находился и предписанное // вспоможеніе чинилъ, командующей тогда корпусомъ въ Мунтяніи и въ Молдавии, нынѣ покойной господинъ генераль-порутчикъ Фонштофелнъ, зналъ, отъ которого в то время данной мнѣ аттестатъ, при семъ, такожъ и господина генерал-маіора и кавалера графа Подгоричани аттестат же в оригиналѣ всепокорнѣйше подношу¹⁷.

Ваше жъ высокографское сіятелство сего года отъ 16-го генваря Княжества Мунтянского въ Диванъ писать изволили, между прочимъ, повѣлѣли, чтобы я въ томъ Диванѣ остался, какъ и преждѣ былъ въ должности спатарской, почему я во всѣ время и понынѣ въ томъ чинѣ и остаюсь, и былъ безъотлучно при своемъ правленіи, даже до выхода изъ Бокурешта¹⁸ войскъ россійскихъ. А послѣ того, какъ я, человекъ, имѣя фамилію свою, во избѣжаніе мучительскихъ турецкихъ рукъ въ Бокурестѣ и въ Мунтяніи, чтобы съ фамиліею своею не подвергнуть себя варварской неволѣ и не потерял бы жизни, оставатца не хотѣлъ, а взявъ жену и дѣтѣй своихъ, оставя все свое имущество слѣдоваль при корпусѣ отъ Бокуреста в Молдавію. А за приключившейся мнѣ тяжелой на горячку болѣзни, уклонился въ Молдавію въ горы, гдѣ проживаль, бѣдствуя въ тѣхъ горахъ и въ лесахъ, убѣгивая страху варварскаго до полученія отъ той болѣзни облехченія. А оставшее мое имущество въ разныхъ мѣстахъ: пять каменныхъ домовъ и палатъ, и все к тому принадлежащее строеніе, винограды и скотъ всѣ безъ остатку въкоонецъ разорено и пограблено турками. Вѣдая довольно о моей чинимой вѣрности войску россійскому и отличной службѣ¹⁹, и чрезъ то, имѣя // злость болшъ, нежели другимъ, таково зло и разореніе учинено, и нижѣ малѣйшимъ темъ, чтобы я ползоватца могъ, не оставили, а обратили въ совершенную гибель, отъ чего я ныне, будучи человекъ предъ тѣмъ въ достатке, пришелъ до крайнего убожества.

Того ради, вашего высокографского сіятельства всепокорнѣйше прошу сіе мое доношеніе принять, и о моемъ нынѣшнемъ²⁰ обстоятельствѣ, въ разсужденіе предписанной моей ревностной ея императорскаго величества войску службы, учинить высокомилостивое разсмотреніе. И какъ нынѣ, по власти Всевышняго Творца, войски россійскіе непобѣдимымъ своимъ оружіемъ имѣютъ авантажъ²¹ и вступили, по-прежнему, въ Княжество Мунтянское, то, чтобы я при Диванѣ тѣмъ спатарскимъ чиномъ навсегда остатца могъ, учинить повеленіе и отъправит бы меня къ находящемуся въ Мунтяніи

14. нынешней.

15. Тут и далее Мунтениі.

16. службе.

17. Аттестатов в деле не выявлено.

18. Тут и далее Бухареста.

19. службе.

20. нынешнем.

21. успех.

корпусу, дабы я нынѣ, какъ и прежде, въ потребностяхъ и въ доставленіи провианта, сколько возможность моя будет, свою услугу и ревность показать могъ.

Я жъ имѣю пять сыновей, изъ которыхъ два для просвѣщенія въ науки, и чтобы и они навсегда службу и вѣрность ея императорскому величеству оказывать могли, желаю оных, обѣихъ²² отдать къ учрежденной при дворѣ ея императорскаго величества Кадетской корпусъ, которыхъ о принятіи и об отправленіи отъдаю на высокомилостивое вашего высокографскаго сіятельства разсмотрѣніе.

Стефанъ Топличанъ, спатаръ

Ноября 6 дня 1770 году

ЦГИАК Украины, ф.246, оп.1, д.137, л.54 и об., 64. Подлинник. Подпись-автограф

Документ № 2. 1771 г., н.п. 7 августа. – Донесение полковника Волошского гусарского полка князя Родиона Кантакузино (Кантакузена) главнокомандующему Первой армией генерал-фельдмаршалу Петру Румянцеву о вербовке гусар в его полк в Фокшанах; о выделении для полка жалованья, обмундирования и лошадей; о просьбе принять его старшего сына на военную службу

Сіяте́лнѣишіи графъ, милості́виіи государь

Безъпримѣрное щастіе, которое въ жизни имѣю, ползуются столь избыточно высочайшею ея императорскаго величества милостію, единственны́мъ вашего сіятельства предстательствомъ²³, мнѣ доставленною и возложенною на меня чинъ, чувствительнѣише одолають меня соответствовать всему истинною моею в службѣ ея императорскаго величества ревностію и неусыпнымъ стараніемъ о успехахъ и ползѣ высокихъ ея интересовъ.

Итакъ, съ стороны сѣи, слѣдуюмой по чину моему службы, я отваживаюсь представить вашему сіятельству мои слѣдующіе прошенія. Къ вербованію въ полкъ мои въ гусары люди избранъ я способнымъ мѣстомъ городъ Фокшаны, гдѣ мнѣ жить и сѣи наборъ продолжать гораздо другихъ мѣстъ выгоднѣе будетъ. Между тѣмъ, какъ наборъ происходитъ будетъ, надобность для себѣ нахожу и опредѣленіе въ сѣи мои полкъ Ахтырского гусарскаго полку майора Богданова и капитана Гаврила, на первой только случаи, пока со временемъ полное число // штаб- и оберъ-афицеровъ къ доставленію нужно будетъ. Особливо хочу имѣть повеленіе (таковымъ штабъ- и оберъ-афицерамъ, также и рядовымъ) отъкуду получать жалованье, мундиръ, ружье и лошадей, о чемъ набранныя уже мною гусары ежечасно мнѣ скучаютъ²⁴.

Находящіися при мнѣ изъ волоскихъ жителей по именны²⁵

Панаіють, которои будучи во всехъ баталіяхъ и во время бытности турковъ употребляемъ былъ в нужные послы, ожидаетъ милостивого вашего сіятельства призренія. Я его вашему сіятельству рекомендую, прошу о пожалованіи в той же полкъ прапорщикомъ, ручаясь²⁶ о его к тому способности и достоинствѣ.

Сверхъ всего сего, принадлежащего к долгу службы моеи, осмѣливаюсь я вомѣстить²⁷ тут же и партикулярную свою нижайшую прозбу о родномъ своемъ сынѣ, чтобъ ваше сія (!) сіятельство, умножая свои ко мнѣ милости, повелели принять и сего въ службу ея императорскаго величества с подобнымъ милосердія примѣромъ, явленнымъ // при приѣмѣ меншего моего сына.

На всѣ сѣи мои нижайшіе донесенія, желаю я удостоится высокои и милостивои²⁸ вашего сіятельства резолюціи въ глубочайшемъ повиненіи²⁹ имѣть.

22. обоих.

23. по представлению.

24. докучают.

25. имени.

26. Слово правлено.

27. вместить, поместить.

28. Слово правлено.

29. повиновении.

Сіятелнѣишій графъ, милостивіи государь, вашего сіятелства всенижайшіи слуга

Полковникъ князь Радіонъ Кантакузенъ

Іюля __ дня³⁰ 1771-го года

№ 22

Пометы: Подано 7 августа 1771 году. Ординовано 8 августа.

ЦГИАК Украины, ф.246, оп.1, д.224, л.53 и об., 63. Подлинник. Подпись-автограф

Документ № 3. 1772 г., н.п. 16 января. – Прошение яесского протопопа Михаила Стрильбицкого (Стрельбицкого) главнокомандующему Первой армией генерал-фельдмаршалу Петру Румянцеву с просьбой принять его сына Поликарпа на военную службу

Его сіятелству высокоповелительному господину генералу-фельдмаршалу, командующему армією, Малои Россіи генералу-губернатору, Коллегіи малороссійской президенту, трехъ россіискихъ ординовъ и голштинскаго Святія Анны кавалеру, графу Петру Александровичу Румянцову

Нижайшее прошеніе

Посвятивши себя службѣ ея императорскаго величества усердно желаю, чтобъ и сынъ мои Поликарпъ, которой обучается нынѣ россійскому и гречекому³¹ языку, вступилъ въ оную и заслужилъ высочайшія ея императорскаго величества но³² меня, нижайшаго, чрезъ великодушное вашего сіятелства посредство излияннія. Я потому дерзаю онего³³ повергнуть къ стопамъ вашего сіятелства и просить всенижайше опредѣлить его въ высокославную ея императорскаго величества регулярную службу и благопризрительно дозволить продолжать ему ученіе в домѣ моемъ находяся.

Яскои митрополіи ексархъ, іереи Михаилъ Стрильбицкій

1772-го года генваря «__» дня³⁴

Пометы: № 136. Получен генваря 16. Дан открытой лист 17 генваря.

ЦГИАК Украины, ф.246, оп.1, д.316, л.50. Подлинник. Подпись-автограф

Литература:

1. Век Екатерины II. *Дела балканские* /отв. ред. В. Н. Виноградов. Москва: Наука, 2000.
2. КОТЕНКО, И. А. *Из истории освободительного движения в Молдавии в период русско-турецкой войны 1768-1774 гг.* В: Ученые записки Тираспольского госпединститута, Вып. III, Кишинёв, 1957.
3. МАТЕЕВИЧ, А. *Молдавское церковно-богослужбное книгопечатание в основных моментах его истории.* В: Алексей Матеевич. Избранное. Кишинёв, Литература артистикэ, 1988.
4. ПЕТРОВ, А. Н., *Война России с Турцией и польскими конфедератами, с 1769-1774 гг.* Т. 1, СПб., 1866.
5. ПОНОМАРЁВ, А. М. Неизданные документы о настоятеле румынского монастыря Куртя-де-Арджеш архимандрите Дамаскине времён русско-турецкой войны 1768–1774 годов. В: *Firul viu, ce leagă timpuri: Ad honorem Victor Țvircun.* Culegere de articole. Cardidact, Chișinău, 2020.
6. ПОНОМАРЁВ, А. М. Положение Молдавской Церкви во время русско-турецкой войны 1768–1774 годов. В: *Revista de etnologie și culturologie*, vol. XXII, Chișinău, 2017.
7. РЕПИНА, Т. А. *История румынского языка.* Учебник, СПб., Издательство Санкт-Петербургского университета, 2002.
8. РОЗСОХА, Л. *Миргородщина козацька і гоголівська*, Миргород, б/и, 2009.
9. *Россия и освободительная война молдавского народа против османского ига. 1769–1812* / под ред. Н. А. Мохова, Д.М. Драгнева. Кишинёв, Штиинца, 1984.
10. РУМЯНЦЕВ, П. А. *Документы. 1768-1775.* Т. II. /под ред. полковника П. К. Фортунатова. Москва, Военное издательство, 1953.

30. День не указан.

31. греческому.

32. на.

33. оного.

34. День не указан.

11. СЕМЁНОВА, Л. Е. *Княжества Валахия и Молдавия. Конец XIV – начало XIX в.* (Очерки внешнеполитической истории), Москва, Индрик, 2006.
12. ТОМАЗОВ, В. *Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст.–1917 р.): між традиціями національного самозбереження та практиками соціокультурною адаптації*, Київ, Інститут історії України, 2020.
13. Фельдмаршал Румянцев. *Документы, письма, воспоминания.* /Сост. А. П. Капитонов. Москва, Наука, 2001.
14. ЦГИАК Украины, Ф. 51, оп. 1, д. 1424.
15. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 137.
16. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 224.
17. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 225.
18. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 239.
19. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 306.
20. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 316.
21. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 312.
22. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 314.
23. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 333.
24. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 442.
25. ЦГИАК Украины, Ф. 246, оп. 1, д. 853.
26. ЦГИАК Украины, Ф.729, оп. 1, д.809.
27. ЦГИАК Украины, Ф. 763, оп. 1, д. 674.
28. EȘANU, A., EȘANU, V. *Tipărituri de la Dubăsari, Movilău și Chișinău în spațiul românesc de peste Prut (1792–1862). În: Dialogul civilizațiilor. Interferențe istorice și culturale.* Culegere de articole Ad Honorem Victor Țvircun, Chișinău, Cardidact, 2015.
29. EȘANU, A., EȘANU, V. *Mihail Strilbiți în relațiile moldo-ruse 1787–1791.* În: Andrei Eșanu, Valentina Eșanu. *Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice*, Chișinău, ARC, 2001.
30. *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești: (1508–1830)* / coord.: Eva Mârza, Florin Bogdan. Sibiu, Astra Museum, Techno Media, 2013.
31. TCACI, V. *Considerații privind poziția populației din Moldova față de războiul ruso-turc din 1768-1774.* În: *Ananlele asociației naționale a tineretilor din Moldova*, Revista de istorie. nr. 10, 2012.

Данные об авторе:

Александр ПОНОМАРЁВ, кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Отдела Древних Актов Центрального государственного исторического архива Украины, Киев.

ORCID: 0000-0001-5492-0804

E-mail: mihalych1878@gmail.com

Получено: 30.09.2025

EROI ȘI TRĂDĂTORI. AGENTURA SECRETĂ A CORPULUI DE JANDARMI ÎN MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ DIN BASARABIA

Artur LEȘCU,

Universitatea de Stat din Moldova

În baza izvoarelor de arhivă inedite, aflate în custodia fondurilor Arhivei Naționale a Republicii Moldova, am încercat în acest articol să punem în discuție și să analizăm metodele de combatere a mișcării de emancipare națională a românilor basarabeni din partea Direcției guberniale a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia. Printre cele mai eficiente metode de suprimare a mișcării naționale era cea de infiltrare în interiorul mișcării a agenților secreți și compromiterea ideii de unitate națională a românilor prin lansarea falsei teorii de existență a două popoare aparte, cu diferite caracteristici naționale – români și moldoveni.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, jandarmi, agent secret, filare, limba moldovenească, ziar, raport, ofițer, arest.*

HEROES AND TRAITORS. THE SECRET AGENCY OF THE GENDARMI CORPS IN THE ROMANIAN NATIONAL MOVEMENT IN BESSARABIA

Based on unpublished archival sources, held in the custody of the National Archives of the Republic of Moldova, in this article we have attempted to discuss and analyze the methods of combating the national emancipation movement of the Bessarabian Romanians by the Governmental Directorate of the Independent Gendarmerie Corps of Bessarabia. Among the most effective methods of suppressing the national movement was the infiltration of secret agents into the movement and compromising the idea of the national unity of the Romanians by launching the false theory of the existence of two separate peoples, with distinct national characteristics – Romanians and Moldovans.

Keywords: *Bessarabia, gendarmes, secret agent, spinning, Moldovan language, newspaper, report, officer, arrest.*

Introducere

Istoria mișcării de eliberare națională a românilor basarabeni reprezintă piatra de temelie a conștiinței de neam, constituind problema principală a istoriografiei naționale românești. Lupta pentru păstrarea identității naționale, transformată cu timpul în mișcare de renaștere națională, a început odată cu anexarea Basarabiei la Imperiul Rus.

La etapa inițială această mișcare avea un caracter latent, ascuns în formele „lingvistice, culturale și sociale”, era promovată de un număr limitat de boieri, nobili și preoți, care reprezentau elita societății naționale. În pofida numărului său restrâns, această elită reprezenta „partea cea mai conștientă și activă a societății, [...] constituind unica alternativă în fața rusificării” [1]. Conform estimărilor cercetătorului Gh. Negru, doar în perioada 1812-1863 în Basarabia au avut loc opt cazuri de împotrivire față de politica de rusificare și deznaționalizare, începând cu fronda boierilor din 1814 și terminând cu tentativa lui Constantin Cristi de a fonda la Chișinău o tipografie moldovenească [2]. Cu certitudine, astfel de cazuri erau mai numeroase, inclusiv și la nivel cotidian. Spiritul național românesc era susținut de procesul migrator continuu existent între cele două maluri ale Prutului, în special în perioade războaielor ruso-turce. Un conflict cu tentă națională a avut loc în februarie 1825 între reprezentanții boierimii: Nicolae Donici, Iordache Catargi, Iancu Russo, Constantin Donici, Constantin Millo și Dimitrie Russo cu ofițerii Diviziei 17 Infanterie. La insultele ofițerilor ruși că moldovenii nu cunosc aritmetica, ultimii au răspuns că ofițerii nu cunosc gramatica, apar în societate beți și fac de rușine ținuta militară. Schimbul de replici s-a transformat într-o încăierare adevărată, în care ofițerii ruși au fost bătuți de către nobilii moldoveni [3]. Conflictele populației băștinașe cu militarii armatei țariste staționate în regiune, care degenerau deseori în bătăi cu tentă națională, erau frecvente pe întreaga durată a secolului al XIX-lea.

Direcția gubernială a Corpului Independent de jandarmi din Basarabia vs. mișcarea de emancipare națională românească. Agentura secretă

Alarmă de spiritul național existent în cadrul societății moldovenești din Basarabia, chiar dacă el la acel moment nu reprezenta un pericol real pentru regimul țarist, conducerea Direcției a instituit o supraveghere secretă asupra persoanelor suspecte. În mod special îi preocupau pe jandarmii locali persoana lui Constantin Stere, un poporanist și naționalist convins, anume toate deplasările lui pe teritoriul Basarabiei. Imediat cum apărea Constantin Stere în Basarabia, el era preluat de o echipă de fileri care monitorizau toate mișcărilor sale. Numai în perioada 1892-1900 el a fost urmărit de 25 de ori de agenții jandarmeriei, rapoartele cărora conțin o descriere detaliată a fiecărui pas al său, specificat pe zile și destinații [4]. Datorită navetei sale, Constantin Stere desfășura activitatea de propagandă în spiritul unității culturale a românilor, în special în rândul tineretului studios din Basarabia. În urma acestei activități au apărut primele cercuri ale mișcării naționale.

Pericolul exploziei în regiune a mișcării naționale necesita din partea jandarmilor cunoașterea fenomenului și ținerea lui sub control. În acest scop ei încercau să racoleze și infiltreze în mișcare mai mulți agenți secreți pentru obținerea informației din interior. La începutul secolului al XX-lea, unul din cei mai valoroși colaboratori secreți ai jandarmilor era Ion Osadciuc, care activa la București, iar din ianuarie 1904 – la Iași [5]. Anume lui se datorează faptul că jandarmii din Chișinău erau la curent cu activitatea basarabenilor din România, el întocmind lista exactă, din 18 nume, a emigranților basarabeni, cu indicarea adreselor de domiciliu și activitatea lor profesională [6]. Pe lângă Ion Osadciuc erau racolați și alți agenți, în jurul cărora în istoriografie s-a produs o adevărată polemică în privința activității agenților secreți în cadrul mișcării naționale, și în special rolul lui Gheorghe Madan. Cercetătorii Gh. Negru, O. Grom afirmă că Gh. Madan era agentul secret al jandarmeriei, în timp ce I. Varta susținea că ultimul, în pofida comportamentului său contradictoriu, nu era agentul țarist, ba din contra, îndeplinind funcția de cenzor „a permis să palpитеze spiritul național în Basarabia în anii grei ai reacțiunii politice” [7]. La rândul său, cercetătorul O. Grom susține că Gh. Madan a fost racolat de către jandarmi în calitate de agent secret în anul 1909 [8], iar Gh. Negru precizează că el a primit numele de cod „Zagranicinâi” („Străinul”) [9]. Ambii apelează la un raport secret din septembrie 1909, în care șeful Direcției guberniale a Corpului de jandarmi din Basarabia, colonelul L. Sokolov, comunică superiorilor săi că a angajat, începând cu 1 septembrie 1909 (în realitate din 1 februarie 1909), în calitate de colaborator „un fost editor al unui ziar românesc, cetățean rus, o persoană extrem de inteligentă și cu relații apropiate în teritoriile de peste hotare [...] cu nume de cod „Zagranicinâi”, pentru un salariu lunar de 50 rub.”, care va reflecta propagarea în Basarabia a ideilor naționaliste românești [10]. În raportul respectiv nu este clar cine este acest colaborator, deoarece șeful jandarmilor nu divulgă numele real al colaboratorului său secret. Presupunerea ambilor autori sunt bazate exclusiv pe acest raport și mărturia lui „Zagranicinâi”, exprimată în relatarea sa din 7 noiembrie 1909, în care el menționează că discursul său îndreptat împotriva lui S. Cujbă a fost întâmpinat cu indignare de adunarea naționaliștilor moldoveni din 10 decembrie 1906 [11]. Important este ca „Zagranicinâi” să nu fie confundat cu colaboratorul secret Haim Goldenberg, tot basarabean, numele de cod „Braverman”, care fiind la studii în Olanda a trecut în cadrul colaboratorilor secreți ai Direcției guberniale de jandarmi din Ufa, unde la fel a primit numele de cod „Zagranicinâi” [12].

În opinia noastră, Gh. Madan nu era colaboratorul secret al jandarmeriei, care spiona și divulga secretele mișcării de eliberare națională organelor de securitate ale Imperiului Rus. În primul rând, la adunarea din 10 decembrie 1906, pe lângă Gh. Madan, împotriva programului de acțiuni al lui S. Cujbă s-au pronunțat mai multe persoane, printre ele aflându-se Cecherul-Cuș, părintele Plămădeală și alții. Descrierile lăsate de către colonelul L. Sokolov i se potrivea, pe lângă Gh. Madan, și lui Alexie Nor care la fel era un fost editor al unui ziar românesc, fiind cetățean rus și o persoană extrem de inteligentă și comunicabilă, cu relații în cercurile revoluționare din Rusia și România. Mai mult ca atât, serviciile secrete ale Rusiei cunoșteau toate particularitățile mișcării naționale din Basarabia și legăturile sale cu România anterior anului 1906, când Gh. Madan era în România și nu cunoștea ceea ce se făcea la Chișinău. Nevinovăția lui Gh. Madan în acuzațiile aduse de a fi spion al guvernului rus sunt confirmate de documente. Astfel, la interpelarea strict secretă adresată de către locotenentul-colonel M. Afanasiev, ajutor șef al Direcției guberniale de jandarmi

la punctul de frontieră Ismail, șefului Direcției colonelului L. Sokolov, dacă este necesar de a acorda ajutor agentului personal al guvernatorului Basarabiei să treacă peste hotare, ultimul îi răspunde, la 11 august 1909, la fel strict secret, că Gh. Madan nu este agentul guvernatorului [13]. În continuare, colonelul L. Sokolov, într-o scrisoare strict secretă, din 21 noiembrie 1909, aduce la cunoștința șefului Direcției de jandarmi din Odesa, că cenzorul literaturii și presei românești Gh. Madan nu este suspectat de nimic dubios din punct de vedere politic. În acest sens este important de menționat faptul că practic concomitent „Zagranicinâi”, care se presupune că este Gh. Madan, în raportul său atenționează autoritățile despre faptul că în regiune în 1909 au fost vândute peste 2 mii de cărți în limba română și propune de a le exclude din biblioteci, prin revizuirea practicii de completare a fondului bibliotecar [14]. Este greu de conceput că Gh. Madan, agentul, critică activitatea lui Gh. Madan, cenzorul. Enigma agentului secret din interiorul mișcării naționale a fost elucidată de alt agent al Direcției, L. Grinberg, care în memoriile sale indică direct asupra lui Alexie Nour ca agent al serviciilor secrete ale Imperiului Rus [15], inițial în solda Ministerului de Interne din St. Petersburg, iar din 1909 - în cea a Direcției guberniale a Corpului Independent de jandarmi din Chișinău. În ceea ce privește pe Gh. Madan, în perioada respectivă era un agent de influență a autorităților țariste și nu un agent secret în sensul direct al cuvântului.

Așa cum am menționat anterior, serviciile de securitate țariste erau la curent cu tot ce se întâmpla în cadrul mișcării naționale și cu faptul finanțării discrete a presei naționaliste din partea guvernului român [16]. Pentru a contracara propaganda națională, în strictă conformitate cu ideea exprimată de agentul „Zagranicinâi” (A. Nour) că „până când moldovenii nu vor fi rusificați [...], impunerea dragostei față de Rusia se poate efectua și în limba moldovenească” [17]. În acest scop, autoritățile țariste din Chișinău, la inițiativa șefului Direcției guberniale, colonelul Lev Sokolov, permit editarea a două ziare în limba română: „Moldovanul”, finanțat în secret de guvern și „Viața Basarabiei”. Ambele organe de presă erau conduse de persoane fidele guvernului, primul - de Gh. Madan și cel de-al doilea - de A. Nour. Oricât ar părea de paradoxal, logica evenimentelor și adevărul privind trecutul, prezentul și viitorul românilor basarabeni, transformau acești rânđași ai guvernului, chiar și ziarul „Moldovanul”, înaintașul doctrinei moldovenismului românofob, în susținători involuntari ai mișcării naționale, apariția căruia a fost lăudată de cercetătorul Ch. King [18]. Semnificativ, din acest punct de vedere, este cazul ziarului „Viața Basarabiei”, editat de A. Nour. În pofida faptului că în calitate de colaborator secret al guvernului el raporta regulat șefilor săi din Ministerul de Interne din St. Petersburg despre situația din cadrul mișcării naționale [19], articolele sale din ziar, cu un caracter accentuat naționalist, stârneau îngrijorarea și nemulțumirea jandarmilor din Chișinău, care îl învinuiau în promovarea ideilor separatiste [20]¹. Ca rezultat, ambele ziare au fost suprimate, „Viața Basarabiei” în mai 1907, iar „Moldovanul” – în octombrie 1908.

Concluzii

Pe întreaga durată a existenței Direcției guberniale de jandarmi din Basarabia, combaterea mișcării naționale, întemeiată puternic pe structura etnică și națională a regiunii, susținută financiar și spiritual de România, reprezenta una din sarcinile principale în activitatea sa, eclipsând, odată cu începerea Primului Război Mondial, lupta cu mișcările și partidele social-politice. Nu ne surprinde faptul că anume împotriva mișcării naționale erau îndreptate cele mai bune cadre intelectuale ale Direcției și cei mai buni agenți secreți ai săi, adevărați părinți fondatori a ideologiei „moldovenismului”, adepți ai tacticii concesiilor minore la cerințele culturale ale moldovenilor. Totuși, reușitele Direcției în lupta sa cu mișcarea națională era de scurtă durată și nu putea opri definitiv amplificarea și răspândirea mișcării.

Referințe bibliografice:

1. NEGRU, Gh. Mișcarea națională din Basarabia (1812-1905). În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 1 (113), 2018, p. 41.
2. NEGRU, Gh. Mișcarea națională a românilor din Basarabia (1812 – 1918). În: *Limba Română*, Chișinău, nr. 1 (237), 2017, p. 34-39.

1. A.N.R.M., F. 297, inv. 1, d. 49, f. 135.

3. LEȘCU, An. *Basarabia și asigurarea logistică a trupelor ruse în anii 1812 – 1874*. București: Editura Militară, 2018, p. 101.
4. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare – A.N.R.M.). Fond 297, inventar 1, dosar 19, fila 12-168.
5. A.N.R.M. Fond 215, inventar 1, dosar 14, fila 20.
6. A.N.R.M. Fond 215, inventar 1, dosar 4, fila 38-40.
7. VARTA, I. Unele aspecte privind mișcarea națională în Basarabia la începutul sec. al XX-lea. În: *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 4 (16), 1993, p. 19.
8. ГРОМ, О. *Молдавское национальное движение в Бессарабии в конце XIX – начале XX веков*: диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. СПб. 2017, p. 60.
9. NEGRU, Gh. Gheorghe Madan – agent al Imperiului Rus. „Agent personal” al guvernatorului Basarabiei. Cazul Sergiu Cujbă. În: *Revista Transilvania*. Sibiu, nr. 1, 2009, p. 37.
10. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 130 verso-131.
11. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 182.
12. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 200, fila 93 verso.
13. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 108, fila 44.
14. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 183 verso.
15. ГРИНБЕРГ, Л. Воспоминания бывшего охранника. Кишиневское и Одесское охранные отделения в 1905-1907 гг. В: *Бессарабское Слово*, Кишинев, nr. 1811, 1930.
16. ГРИНБЕРГ, Л. Воспоминания бывшего охранника. Кишиневское и Одесское охранные отделения в 1905-1907 гг. В: *Бессарабское Слово*, Кишинев, nr. 1814, 1930.
17. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 98, fila 182.
18. KING, Ch. *Moldovenii; Romania, Russia și politica culturală*. Chișinău: ARC, 2002, p.29.
19. ГРИНБЕРГ, Л. Воспоминания бывшего охранника. Кишиневское и Одесское охранные отделения в 1905-1907 гг. В: *Бессарабское Слово*, Кишинев, nr. 1823, 1930.
20. A.N.R.M. Fond 297, inventar 1, dosar 49, fila 135.

Date despre autor:

Artur LEȘCU, doctor în istorie, lector universitar, DIRUA, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7756-9743

E-mail: arturlescu@gmail.com

Prezentat: 15.09.2025

CZU: [94 + 327](410:47)"1941/1944"

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_05](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_05)

REFLECȚII ASUPRA IMPACTULUI AVUT DE DICTATUL DE LA VIENA ȘI PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV ASUPRA RELAȚIILOR ANGLO-SOVIETICE (1941-1944)

Mihai ȚURCANU,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul examinează schimbarea poziției britanice față de anexările sovietice din Estul Europei între 1941 și 1944. După Pactul Ribbentrop-Molotov și Dictatul de la Viena, Londra a refuzat să le legitimeze, invocând principiile Cartei Atlantice. Intrarea URSS în război a forțat însă o apropiere, deși Marea Britanie și SUA s-au opus recunoașterii frontierelor impuse de Stalin, tratatul din 1942 a consfințit tacit influența sovietică. Până în 1944, Churchill a acceptat împărțirea sferelor de influență, cedând rolului predominant al URSS în România. Studiul evidențiază trecerea de la opoziția principială la acceptarea pragmatică a realpolitik-ului și a dominației sovietice în regiune.

Cuvinte-cheie: *Relațiile anglo-sovietice, Pactul Ribbentrop-Molotov, Dictatul de la Viena, Diplomația celui de-al Doilea Război Mondial, Carta Atlanticului, realpolitik.*

REFLECTIONS ON THE IMPACT OF THE RIBBENTROP-MOLOTOV PACT AND THE VIENNA DIKTAT ON ANGLO-SOVIET RELATIONS (1941-1944)

Between 1941 and 1944, Britain shifted from refusing to endorse Soviet annexations in Eastern Europe to tacitly accepting them. Initially London rejected recognition of Bessarabia and the Baltic states, citing principles later codified in the Atlantic Charter. Germany's June 1941 attack made the USSR a vital ally, softening British policy. Sir Stafford Cripps's 1940–41 overtures failed because Stalin demanded post-war predominance in Romania and Finland. In 1941–42 talks led by Anthony Eden, Moscow repeated these terms; Washington objected, so the 1942 Anglo-Soviet Treaty avoided explicit border recognition while implying Soviet primacy. By 1944, Churchill's "percentages agreement" conceded predominant Soviet influence in Romania. The arc is one from principled non-recognition to pragmatic realpolitik, reflecting Britain's dwindling leverage and the USSR's rising power in shaping post-war Europe.

Keywords: *Anglo-Soviet relations, Ribbentrop-Molotov Pact, Vienna Diktat, World War II diplomacy, Atlantic Charter, realpolitik.*

Introducere

Faptul că până la 22 iunie 1944 Anglia nu putea să realizeze obiectivul detașării sovieticilor de nemți fără a fi de acord să recunoască, într-o formă sau alta – dar care să fie acceptabilă pentru sovietici, cuceririle făcute de aceștia din urmă în acord cu Hitler și, mai mult decât atât, fără a ridica în același sens miza potențialelor câștiguri pe care sovieticii le-ar fi avut dintr-o eventuală îmbunătățire a relațiilor lor cu britanicii, a devenit clar încă din vara lui 1940 pentru proaspăt-numitul ambasador al Angliei la Moscova, S. Stafford Cripps. Acesta avea o înclinație favorabilă față de URSS, lucru care îi asigurase numirea în această funcție, și și-a format rapid convingerea că propunerile britanice privind dominarea sovietică în Balcani sau medierea disputelor turco-sovietice privind Strâmțorile (făcute în vara-toamna lui 1940 și care nu țin de obiectul studiului de față) nu erau suficiente pentru a îndepărta URSS de Germania nazistă. Cripps considera că pentru sovietici acele gesturi britanice modeste nu se comparau cu avantajele substanțiale pe care Stalin le obținea din alianța cu Hitler. Acea realitate i-a fost demonstrată clar în interviul cu Stalin din 1 iulie 1940, când liderul sovietic a explicat că o colaborare cu Germania îi permitea URSS să se elibereze de vechile constrângeri ale „echilibrului de putere. Ministrul de externe sovietic Molotov a completat această idee, subliniind că relația cu Berlinul asigura interese vitale ale URSS, precum controlul asupra Ucrainei Occidentale, Belarusului și statutul Țărilor Baltice, oferind o protecție tangibilă intereselor sovietice” [1].

Referitor la solicitările lui Stalin de până la 22 iunie 1941 ca britanicii să recunoască anexările sovietice în urma pactului Ribbentrop-Molotov, englezii s-au arătat (mai mult la început) reticenți din cauza că ei se așteptau ca americanii să se opună unui asemenea pas ce contravenea principiilor pe care păreau a se clădi relațiile anglo-americane, ulterior enunțate prin Carta Atlanticului. De fapt, până la semnarea Cartei, la 14 iunie 1941, subsecretarul de stat american Sumner Welles îi arăta lui Halifax că orice acord cu sovieticii, prin care ar fi fost recunoscută anexarea Țărilor Baltice, ar fi fost extrem de nepopular în SUA și că el nu vedea nicio diferență de principiu între pierderea independenței de către Olanda, pe de o parte, și Țările Baltice, de cealaltă parte. Datorită acestui fapt, Halifax, pe atunci fiind ambasador la Washington, s-a mărginit doar a arăta scurt, dar sugestiv, că scopul Marii Britanii era acela de a câștiga războiul.

În pofida celor spuse de Halifax lui Welles, din octombrie 1940 și până în iunie 1941, principala piedică în calea apropierei pozițiilor sovieto-britanice a fost anume refuzul Angliei de a recunoaște anexarea *de jure* a țărilor baltice, în pofida repetatelor insistențe contrarii din partea lui Cripps: mai bine-zis, spre deosebire de iulie-august 1939, britanicii ar fi fost pregătiți „să-și sacrifice principiile” de dragul intereselor, însă nu în felul cum insistau sovieticii, în lipsa unei garanții cu privire la modificarea politicii externe a celor din urmă în raport cu Germania (de exemplu, o aderare, într-o anumită formă, la blocada britanică sau implementarea de către sovietici a unor inițiative de zădărniciere a acțiunilor germane în Balcani), motiv din care englezii, după o îndelungată chibzuială, au decis că cel mai înțelept curs era acela de a urma în raport cu sovieticii o politică de cea mai strictă fermitate [2, 3, 4]. Churchill dând personal indicații în acest sens în care arăta că a ceda în acea privință, după cum insistă Cripps, nu făcea altceva decât să le creeze sovieticilor impresia unei slăbiciuni și că cel mai indicat curs pentru Anglia era să afișeze o atitudine de „sobră stăpânire de sine” și să lase Rusia să-și facă singură griji în raport cu intențiile lui Hitler [5].

Poate fi remarcat că problema recunoașterii anexărilor sovietice a teritoriilor moldovenești nici măcar nu era pomenită, în acele împrejurări, în contactele sovieto-britanice, adică sovieticii nici măcar nu au socotit necesar să ridice respectiva problemă, din considerentul că acceptarea de către britanici a anexării de către sovietici a unor state recunoscute pe plan internațional, adică a țărilor baltice, ar fi fost o concesiune atât de semnificativă, încât ar fi impus automat o cedare și în privința atitudinii britanice față de celelalte cuceriri făcute de sovietici cu în acord cu naștii.

După declanșarea ostilităților pe teritoriile controlate de sovietici și declarația britanică de război României, Finlandei și Ungariei

Situația însă s-a schimbat, ce-i drept, treptat în urma declanșării ostilităților sovieto-germane, când cooperarea practică sovieto-britanică, inclusiv contra României, a fost pusă foarte repede pe roate, misiunea militară britanică la Moscova, furnizând forțelor aeriene sovietice din Crimeea detalii despre amplasamentul, organizarea și apărarea industriei petroliere românești încă de la mijlocul lui iulie 1941 [6], în vederea eficientizării raidurilor de bombardiere sovietice contra acelor obiective. Misiunea militară britanică de la Moscova considera chestiunea atât de importantă, încât a cerut War Office să-l convingă pe Churchill să-i transmită un mesaj personal lui Stalin în care să insiste asupra continuării bombardării de către sovietici a Ploieștiului și a altor locații ale industriei petroliere românești [7]. Cripps a susținut inițiativa la Foreign Office [8]. Britanicii au discutat posibilitatea înființării trimiterii unei forțe aviatice și a unui grup de desant în sudul Rusiei pentru a ataca de acolo sondele românești [9, 10], însă conducerea militară britanică a respins aceste sugestii motivând că esențial, în acele circumstanțe, era ca toate eforturile să fie concentrate în vederea opririi înaintării germane către câmpurile petroliere din Caucaz [11, 12].

La foarte scurt timp de la declanșarea operațiunii Barbarossa, Stalin a insistat să revină asupra problemelor „politice” din relațiile sovieto-britanice, dintre care cea mai importantă era, bineînțeles, cea a legitimizării câștigurilor obținute prin pactul Ribbentrop-Molotov. Însă sovieticii, fideli manierei caracteristice și extem de eficiente de acțiune, au procedat calculat și metodic, abordând problema etapizat.

Atunci când Stalin i-a declarat lui Cripps la 8 iulie 1941 că fără un acord bilateral, cooperarea sovieto-britanică ar fi fost „imposibilă” [13], conducerea Foreign Office-ului s-a arătat foarte reticentă față de ideea de a declara război României, Finlandei sau Ungariei „doar pentru că acestea s-au oferit să se fi alăturat Germaniei în războiul contra URSS” [14]. La acea dată, Churchill manifesta încă intenția de a-i arăta lui

Stalin că „...la Conferința de pace, la care Statele Unite vor fi cu siguranță o parte importantă, frontierele teritoriale vor trebui să fie stabilite în conformitate cu dorințele oamenilor care trăiesc acolo și pe linii etnografice generale și, în al doilea rând, că aceste formațiuni, odată stabilite, trebuie să fie libere să își aleagă propria formă de guvernare și propriul sistem de viață, atât timp cât nu încalcă drepturile similare ale popoarelor vecine” [15]. Cripps, pe de altă parte, părea a fi cu totul de altă părere atunci când îi transmitea lui Eden la mijlocul lui august 1941 că, dacă britanicii voiau să „scoată tot ce se putea” din frontul sovietic, atunci „trebuie să fim pregătiți să facem adevărate sacrificii și să ne asumăm mari riscuri... Aceasta se aplică nu doar chestiunilor militare, ci și întregii noastre abordări a oportunităților și pericolelor situației diplomatice” [16]. Tot în august, ambasadorul sovietic la Moscova, Maiski, i-a arătat lui A. Eden că declarația comună anglo-americană din 14 august, sau Carta Atlanticului [17], a provocat „un sentiment de neliniște” la Moscova și că sovieticii ar fi vrut să fi fost consultați, pentru a-și înainta propriile viziuni asupra celor opt puncte vizate în ea [18].

Către mijlocul lui octombrie Stalin a transmis britanicilor încă odată dorința sa ca relațiile sovieto-britanice „să fie așezate pe baze mai [sic] permanente și satisfăcătoare” [19] și, după ce Eden i-a arătat lui Maiski că el „era oricând bucuros să asculte orice propunere a guvernului sovietic în vederea păstrării și consolidării prieteniei cu Uniunea Sovietică” [20], acesta din urmă a insistat și chiar l-a rugat pe Eden, la 21 octombrie, să asigure și să urgenteze decizia de a declara război Finlandei, României și Ungariei motivând acea insistență prin considerentul că guvernul său atașa o mare importanță acelei întrebări cu atât mai mult, cu cât britanicii nu aveau posibilitatea de a le oferi sovieticilor ajutor material în măsura solicitată de aceștia [21]. Anterior, problema fusese pentru prima oară pusă în discuție de Molotov, Cripps raportând acea solicitare la 17 octombrie [22]. La 27 octombrie, Maiski a revenit asupra acestei întrebări, insistând că un asemenea gest era necesar pentru ca Moscova să privească relația sa cu Anglia ca pe o „alianță veritabilă”, însă poziția lui Eden a fost ca, pe de o parte, Anglia trebuia să-și coordoneze în acea privință atitudinea cu cea a dominioanelor, și mai ales a SUA, și că el era de părerea că un asemenea pas nu aducea prea multe avantaje în raport cu dezavantajul de a consolida și mai mult opinia publică din cele trei țări în favoarea Germaniei, în condițiile în care propaganda germană îl prezenta pe Hitler ca pe campionul unei mari coaliții europene, aceasta era de fapt și poziția SUA [23].

Churchill le-a scris dominioanelor, la 27 octombrie, pentru a le solicita părerea, subliniind că era esențial ca acele guverne să ajungă la un numitor comun respectivele privințe. Referitor la România, fără a menționa nimic despre agresiunea sovietică din 1940, Churchill se rezuma la faptul că a arăta o declarație de război făcută Bucureștiului ar fi displicut Turciei și guvernelor din exil grec și iugoslav. Era necesar ca România și Ungaria să fie trate identic în această chestiune, din considerentul că „nici un favoritism nu trebuia indicat în problema Ardealului”, linie care se deosebea esențial de cea afirmată de Churchill și Halifax în parlamentul britanic pe 5 septembrie 1940 [24], deși în toamna lui 1940, poziția britanicilor nu era aceea că ei nu ar fi recunoscut drept legitime pretențiile maghiare în Ardeal, ci doar că nu recunoșteau rezultatele Dictatului de la Viena din motiv că ele reprezentau „o soluție impusă”. Pe de altă parte, ei considerau că a declara război doar României, fără a declara război Ungariei, „ar fi fost un pas dezastruos pentru cauza noastră în România, acolo unde patrioții ardeleni rămân a fi principalii noștri simpatizanți”. În general, britanicii nu vedeau niciun motiv care ar fi ținut strict de interesul lor să declare război României, considerînd că ar fi putut să se dovedească a fi în interesul Angliei ca, la sfârșitul războiului, „să fie reconstituită o Românie puternică” și realizând că un atare pas ar fi avut doar efecte negative în fața opiniei publice românești, semnalând clar alinierea Angliei la politica Rusiei, „pe care românii au considerat-o a fi întotdeauna cel mai înverșunat dușman al lor”. În afară de aceasta, Eden considera că o declarație de război făcută românilor și ungurilor, ar fi trebuit, inevitabil, să atragă și o declarație de război bulgarilor care, cu toate că aceștia nu participau la război contra URSS, jucaseră bine-cunoscutul rol în agresiunea germană din Balcani. De asemenea, Eden nu dorea ca Anglia să declare război României și din motivul că, în acea eventualitate, ar fi crescut presiunea asupra guvernului de la Londra „să recunoască o „Mișcare a Românilor Liberi”, ceea ce nu dorim să facem, deoarece românii disponibili în acest sens nu reprezintă un material suficient de bun pentru aceasta” [25]. Însă Eden concluziona, în pofida acelor considerente că importanța lor era depășită, ca greutate, de importanța de „a nu-i respinge, sau a-i descuraja, în această conjunctură, pe aliații noștri ruși” și de aceea

recomanda guvernului britanic, la 23 octombrie, să declare război celor trei țări, dar nu mai înainte de a consulta în acel sens guvernul american [26].

Generalizând, se poate spune că guvernele dominioanelor Australiei, Noii Zeelande, Africii de Sud au lăsat, în principiu, decizia la altitudinea Londrei, dar fără a manifesta mare entuziasm, în timp ce Canada nu a considerat drept suficient de puternice argumentele în favoarea declarației de război ale unor țări care nu se angajaseră ele însele în ostilități cu britanicii. Cele mai mare îndoieli le-au demonstrat dominioanele în privința Finlandei care se deosebea de România, în ochii lor, din două considerente: în primul rând datorită faptului că ea s-a opus agresiunii sovietice și prin curajul demonstrat a câștigat simpatia întregii lumi, iar în al doilea rând, fiindcă finlandezii încă nu manifestaseră nici o intenție de a trece hotarul cotropit de sovietici în 1939. Noua Zeelandă considera, de pildă, că României trebuia să-i fie declarat război cât mai curând anume pentru a curma, în acel mod, orice tendințe ale finlandezilor de a urma exemplul românilor. Canadienii mai aduceau și un alt argument, și anume, că o declarație de război celor trei țări, dar mai ales Finlandei, ar fi putut avea efectul întârzierii intrării în război a SUA, care nu uitaseră modul în care sovieticii îi trataseră pe finlandezi, unde trăiau și comunități de români, unguri și finlandezi [27].

La 31 octombrie, Maiski a revenit cu solicitarea insistentă ca Anglia să declare „în sfârșit” război României, Ungariei și Finlandei [28]. La 4 noiembrie, Churchill i-a trimis lui Stalin un mesaj prin care refuza să satisfacă solicitarea sovieticilor cu argumentul că britanicii ajunseseră la concluzia că poziția adoptată de ei servea cel mai bine efortului comun de război. În mesajul său către Stalin din 4 noiembrie 1941, Churchill i-a transmis acestuia direct rezervele sale față de ideea ca Marea Britanie să declare război Finlandei, Ungariei și României în acel moment, făcând trimitere la atitudinea mai curând negativă a SUA și reticentă a dominioanelor britanice, în acest sens și adăugând observația că un atare gest n-ar fi putut avea decât valoarea unei formalități, având în vedere blocada severă deja aplicată împotriva lor. Referitor la România și Ungaria, Churchill sublinia că aceste țări au fost forțate de Hitler și circumstanțe să joace un rol în război, dar că ar putea reveni de partea Aliților dacă situația se schimba, mai ales în condițiile care guvernul britanic considera că, atât printre români cât și unguri, se numărau foarte mulți prieteni de-ai săi. Declarația oficială a războiului ar putea însă să le îngreuneze poziția, și să contribuie la consolidarea aparenței precum că Hitler ar fi condus o Europă unită împotriva Aliților. În pofida acestor preocupări, Churchill încheia cu precizarea că, dacă Stalin considera totuși că această măsură ar fi fost adevărat utilă, el era dispus să o discute din nou în Cabinetul britanic [29]. La dezamăgirea și insistența exprimată de Maiski, Eden a precizat și el, după consultările cu Churchill, că dacă Stalin avea să insiste că declarația de război britanică pentru cele trei țări era o chestiune de importanță majoră, guvernul britanic „va întreprinde orice efort pentru a-i veni în întâmpinare, [întrucât] problema era una ce ținea în totalitate de importanța pe care dl Stalin o atașa acestei chestiuni în raport cu altele și mai importante” [30].

Stalin a căutat în săptămânile următoare să condiționeze adâncirea cooperării cu britanicii de angajare a acestora în discuții privind organizarea păcii postbelice, ceea ce a produs o nouă impresie negativă guvernului britanic [31]. Dincolo de abordările directe ale britanicilor, sovieticii se pare că au recurs și la o metodă de acțiune preferată, având grijă ca în presa occidentală, inclusiv ziare și reviste precum: Daily Telegraph, Daily Mail, Manchester Guardian, și Times, să ajungă detaliile solicitării sovietice [32] referitoare la România (dar și Finlanda și Ungaria) [33], punând în acel fel presiune suplimentară pe guvernul britanic. Revista Times, de pildă, lansa public apeluri repetate ca britanicii să se conformeze cererii sovietice [34], pentru ca apoi Stalin personal să-i scrie lui Churchill despre „situația intolerabilă” referitor la poziția britanică în raport cu cele trei țări și să-i acuze pe britanici de a fi dat presei acele informații „pentru a demonstra întregii lumi lipsa de unitate dintre URSS și Marea Britanie” și că, în acele circumstanțe, nu exista nici un fel de claritate în relațiile sovieto-britanice, mai ales în privința scopurilor de război și a proiectelor de organizare a păcii postbelice, Stalin amenințând chiar să înceteze a mai trata personal cu orice britanic de la Moscova care n-ar fi fost împuternicit anume în acest scop [35].

De la Moscova, Cripps se pronunța și el cu putere în favoarea angajării cu sovieticii în discutarea proiectelor de organizare a păcii postbelice și chiar amenința să ceară retragerea sa din Rusia în eventualitatea continuării refuzului guvernului britanic [36], însă atât Churchill [37] cât și Eden, deși subliniau că nu refuzau discuțiile cu sovieticii în acel sens, refuzau (deocamdată) să se arate dispuși „a-i promite Rusiei

din toată inima tot ce aceasta își dorea”, cu atât mai mult cu cât britanicii înșiși nu-și fixaseră, la acea dată, o strategie și propriile scopuri în privința organizării Europei postbelice, în care considerentele impuse de necesitatea menținerii unei relații apropiate cu SUA ar fi avut, în orice caz, o mare greutate [38].

Trebuie de precizat faptul că problema atitudinii Angliei față de România (și Ungaria, și Finlanda) nu era singura care umbrea relațiile româno-sovietice, ci una din cele câteva importante, la acea dată, în strânsă legătură cu refuzul britanic de a le da ocazia sovieticilor să le smulgă careva angajamente referitor la arhitectura politică a Europei postbelice, dar diferită de altele, cum erau refuzul Angliei de a-i destăinui lui Stalin planurile sale de război pe termen lung, sau refuzul de a trimite, la solicitarea dictatorului sovietic, zeci de divizii înarmate în Ucraina sau Rusia. Însă ea era, argumenta Cripps, un test pe care guvernul britanic trebuia să-l treacă în ochii sovieticilor pentru a depăși neîncrederea profundă a acestora în politica externă a Angliei [39], temerea sovieticilor fiind, potrivit ambasadorului britanic, că Anglia și-ar fi putut dori un conflict cât mai îndelungat pe frontul de est în vederea slăbirii reciproce a sovieticilor și nemților, tot așa cum, până în iunie 1941, sovieticii își doriseră prelungirea ostilităților în vest, în scopul măcinării reciproce a Aliaților și Germaniei. Având în vedere însă felul în care s-au desfășurat ulterior tratativele sovieto-britanice și rezultatul lor pentru Europa de Est, mai aproape de realitate ar fi probabil părerea că sovieticii au aplicat cu succes asupra lui Cripps tactici de manipulare prin care, ca și în vara lui 1939, au căutat, și de data aceasta, într-o măsură semnificativă și au reușit să obțină de la britanici recunoașterea „dreptului” lor de a ocupa teritorii și a anexa popoare europene.

La 18 noiembrie Maiski a ridicat din nou întrebarea atitudinii britanicilor față de cele trei țări cu mențiunea că dacă sovieticii puteau înțelege dificultățile ce-i împiedicau pe britanici să deschidă un al doilea front, atunci problema respectivei atitudini nu putea fi, chipurile, absolut deloc înțeleasă la Moscova, Maiski refuzând să accepte argumentele britanice cu privire la dezavantajele practice ale acelui pas [40]. Problema a fost ridicată, cam în aceiași termeni, și de mai mulți parlamentari britanici, aceștia solicitându-i public lui Eden, la 18 noiembrie 1941, să satisfacă cererea sovietică [41]. Stalin a insistat din nou asupra declarației de război, arătându-se pregătit să acorde doar „un scurt răgaz” în acest sens [42].

Departamentul de Stat american a căutat, după legația română de la Washington, să-i convingă pe englezi de necesitatea de a trata România într-un mod diferit de Germania, politica americanilor fiind anume aceeași, în încercarea de a detașa, prin această abordare, România (dar și Ungaria, și Finlanda) de Germania, lăsându-le acestora o porțiță deschisă prin care să poată ieși din îmbrățișările lui Hitler. Americanii considerau această politică față de Finlanda și România a fi „cumpătată” [43], reieșind și din considerentul că în 1939 – 1940, URSS supusese agresiunii acele țări, de la care anexase teritoriile cunoscute. Pe de altă parte, cel puțin în România lui Antonescu, trebuie să spunem că această politică înțeleaptă n-a găsit nici un fel de înțelegere sau receptivitate. În orice caz, în noiembrie 1941, britanicii au ajuns la concluzia că avantajul de a câștiga încredea lui Stalin depășea dezavantajele unei declarații de război celor trei țări care nu aveau nici un mijloc de a dăuna intereselor britanice. La 30 noiembrie 1941, ministrul american la București, M. Gunther înmâna guvernului român o notă ultimativă engleză prin care României i se cerea „încetarea... până la 5 decembrie... a oricărei participări active la ostilități... pe teritoriul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, aliata Marii Britanii”, în caz contrar fiind amenințată cu declarația de război [44, 45]. Americanii au căutat să-i determine pe britanici să nu facă acel pas, dar, transmițea legația României de la Washington, „englezii au explicat guvernului american că au cântărit bine avizul său negativ, dar au ajuns la concluzia că, ținând cont de importanța vitală pentru Anglia a frontului rusesc, dezavantajele declarației de război vor fi larg compensate prin sporul de încredere pe care îl va aduce în raporturile anglo-sovietice [46]. Declarația de război este considerată aici iminentă.” Astfel, la 7 decembrie 1941 Anglia a făcut acea declarație de război solicitată cu mare insistență de Stalin. Antonescu și-a exprimat public regretul față de declarația de război a Marii Britanii, pe care a considerat-o dovadă a lipsei de înțelegere a situației României, care era nevoită să lupte contra sovieticilor pentru a elibera românii subjugăți în 1940. El arăta totuși că era pregătit să accepte provocarea britanică, arătându-se convins că, luptând contra comunismului, lupta pentru aceeași civilizație pe care o reprezentau britanicii [47]. În răspunsul oficial al românilor pe care americanii l-au transmis englezilor la declarația de război a celor din urmă, se arăta că statul român se alăturase Germaniei pentru a se apăra de agresiunea sovietică și a elibera Moldova de Est, Bucovina și ținutul Herța de unde

sovieticii deportaseră, în decursul unui an de ocupație, un număr mare de etnici români, unde sovieticii concentraseră trupe numeroase (30 de divizii de infanterie, 8 divizii de cavalerie, 14 brigăzi motorizate) în vederea pregătirii unei noi agresiuni militare contra României, în legătură cu această din urmă aserțiune, fiind aduse în calitate de dovezi, sau indici, numeroasele acte de agresiune în urma cărora sovieticii au modificat prin forță frontiera româno-sovietică în perioada iunie 1940 și iunie 1941, inclusiv ocupând patru insule pe Dunăre, la fel și încălcările zilnice ale spațiului aerian românesc în intervalul aprilie-iulie 1941. Referitor la continuarea acțiunilor militare peste Nistru, răspunsul român îl justifica prin necesitatea de crearea a unei „zone de securitate” pe acele teritorii unde aviația sovietică bombarda România sau de unde putea apărea riscul unei contraofensive [48].

Vizita lui Eden la Moscova

Revenind la evoluția relațiilor sovieto-britanice, în zilele de 15-22 decembrie 1941 Eden s-a aflat la Moscova în vederea posibilității realizării unor acorduri care să consolideze alianța sovieto-britanică inclusiv în baza reafirmării principiilor Cartei Atlanticului și a celor enunțate în declarația publică a lui Stalin în discursul său din 6 noiembrie cum că URSS (chipurile) nu urmărea anexarea teritoriilor străine, subjugarea altor popoare, sau amestecul în viața internă a altor sate [49, 50]. Însă pe 17 decembrie Stalin l-a chemat la el pe Eden, la miezul nopții, pentru a-i spune cât se poate de clar că ceea ce-l interesa pe el nu se găsea în proiectele de înțelegeri cu care venise acesta în Rusia și că Secretarul britanic de stat trebuia să „recunoască imediat” justetea pretențiilor sovietice asupra teritoriilor finlandeze, românești și ale Țărilor Baltice ocupate de sovietici, ca urmare a înțelegerii sale cu Hitler (arătându-se de acord să păstreze „deschisă” problema Poloniei, după ce, anterior, pe 16 septembrie ceruse ca hotarul polono-sovietic să fie stabilit aproximativ de-a lungul liniei Curzon) și amenințând că nu va semna nici o înțelegere care nu i-ar fi dat satisfacție în aceste privințe [51]. În afară de aceasta, Stalin mai solicita ca britanicii să recunoască „dreptul” sovietic de a impune alianțe obligatorii României și Finlandei și de a stabili baze militare în acele țări susținând „extinderea” hotarelor vestice ale României din contul Ungariei, dar pare a fi evident că el nu se referea decât la hotarele existente în acel moment, nu la cele de până la 30 august 1940. În schimbul acestor condiții, la care se mai adăugau și altele: dezintegrarea politică a Germaniei și „ajustări” teritoriale în Balcani, Stalin le propunea britanicilor să susțină ideea stabilirii bazelor militare britanice în țările Europei de Vest, de exemplu în Franța, Belgia, Olanda și Danemarca. Eden nu a contestat, în principiu, pretenția lui Stalin asupra teritoriilor acaparate cu suportul lui Hitler, însă a făcut trimitere la faptul că nu avea autoritatea de a-și da acordul formal într-un sens care ar fi contravenit Cartei Atlanticului și promisiunii pe care Anglia o făcuse SUA de a nu-și lua angajamente în vederea unor modificări teritoriale fără a se fi consultat mai întâi cu Washingtonul, dar și la aceea că nu avea împuterniciri de la guvernul său să recunoască hotarul sovietic de la 22 iunie 1941, mai ales fără a se fi consultat, în prealabil, cu guvernele dominioanelor britanice. El a respins inclusiv și sugestia lui Stalin și Maiski ca acordul britanic asupra hotarului sovietic să fie înscris într-un protocol secret adițional Tratatului sovieto-britanic, în schimb, Eden a propus ca acele subiecte să fie incluse pe agenda viitoarelor tratative anglo-sovieto-americane. Atât aceste argumente, cât și propunerea sa, au fost respinse de Stalin [52, 53, 54, 55] care, de altfel, se poate observa fără nici un fel de exagerare că trata acele probleme cu Eden exact în aceeași manieră în care, cu doar câteva luni mai înainte, le discuta cu von Ribbentrop. De altfel, la proiectele de tratat cu care s-a deplasat Eden la Moscova, Stalin venise cu contra-propunerile sale de tratat, două la număr, care vizau cooperarea pe timp de război și cea postbelică și semnarea lor de către britanici ar fi echivalat cu recunoașterea teritoriilor cucerite de sovietici în 1939 și 1940, iar Stalin îi dovedea lui Eden că negocierile trilaterale anglo-franceze din vara lui 1939 au eșuat anume din cauza refuzului britanic de a recunoaște „dreptul” sovietic de a anexa teritorii după bunul plac al lui Stalin: „Guvernul sovietic este foarte interesat de această chestiune, deoarece în timpul guvernului Chamberlain, în cadrul negocierilor anterioare, acestea au eșuat tocmai în această problemă. Dorim să știm care este poziția actualului guvern britanic cu privire la această chestiune”, poziția despre care Stalin insista că trebuia să fie „axiomatic” în favoarea pretențiilor sovietice [56, 57]. În felul acesta, deplasarea lui Eden la Moscova s-a încheiat fără rezultatul dorit de britanici, dar și fără cel dorit de sovietici [58], în locul unui tratat fiind emis doar un comunicat de presă.

Ca urmare a acelei deplasări, Eden raporta guvernului britanic că, în absența unui acord referitor la frontierele URSS, suspiciunile sovietice aveau să persiste și că ar fi fost indicat ca la un atare acord să se ajungă cât mai repede, având în vedere faptul că, dacă Anglia și URSS ar fi învins Germania, armatele sovietice aveau să ocupe zone întinse din Europa centrală și de răsărit, iar pretențiile sovietice ar fi putut crește, în acele condiții. Principala piedică rămânea, în viziunea lui Eden, problema recunoașterii lichidării de către sovietici a statalității Țărilor Baltice [59], întrucât ea era în cea mai clară contradicție cu principiile Cartei Atlantului. Eden nota faptul că „pretenția lui Stalin asupra Țărilor Baltice și, într-o mai mică măsură, cererea sa pentru teritoriul finlandez și basarabean poate fi cu greu reconciliată cu principiile stabilite în Carta Atlantului, unde se afirmă că Alianții nu urmăresc nicio extindere, teritorială sau de altă natură, că nu doresc să vadă schimbări teritoriale care să nu fie în acord cu dorințele liber exprimate ale popoarelor și că doresc să vadă drepturile suverane și autoguvernarea restabilite pentru cei care au fost privați cu forța de ele. Implicit, aceasta [pretenția lui Stalin] intră, de asemenea, în conflict cu dispoziția din Cartă conform căreia Alianții vor respecta dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guvernământ”, totuși revenit de la Moscova, Eden a solicitat guvernului britanic să-l autorizeze a-l instrui pe Halifax să-l abordeze pe Roosevelt în vederea discutării unei formule de control sovietic asupra Țărilor Baltice ce ar fi putut fi, totodată, împăcată cumva cu principiile Cartei, însă întreaga chestiune era, ca și în cazul declarației de război, una a cărei importanță era privită de britanici nu sub aspect de principiu, sau de valori fundamentale, ci mai curând – tehnic, reieșind din obligațiunile pe care le aveau ei față de americani, după cum, de altfel, îi arăta destul de deschis Eden lui Stalin la Moscova, sau după cum se arătau pregătiți britanicii a-i declara deschis lui Stalin că, în ce privea frontierele sovietice, „sigur că nu susținem punctul de vedere al României” [60].

În pofida eșecului vizitei lui Eden, Stalin avea dreptate să se declare optimist cu privire la modul în care avea să evolueze atitudinea Angliei, subliniind nu doar aceea că guvernul britanic nu avusese nici o problemă să încheie o alianță contra Germaniei cu Rusia țaristă ce stăpânea Basarabia, Finlanda și jumătate de Polonie, ci și faptul că atitudinea sa optimistă era determinată de considerentul că „evoluția războiului obligă țările noastre să se apropie din ce în ce mai mult. Războiul, totodată, obligă multe națiuni să se debaraseze de prejudecăți și preconcepții, iar relațiile noastre cu siguranță că se vor îmbunătăți” [61]. În acele condiții, problema trebuia să rămână pe agenda discuțiilor guvernului britanic.

Lordul Beaverbrook, reprezentantul Angliei la Conferința de la Moscova din 29 septembrie – 1 octombrie 1941, ale cărui simpatii pentru Stalin sunt consemnate de istoriografie, devenit în februarie 1942 Ministru al producției de război, a insistat în ședința guvernului ca Londra „să întindă Rusiei o mână prietenească și să pecetluiască legătura [anglo-sovietică]” prin acceptarea pretențiilor sovieticilor, întrucât aceștia contribuiseră mai mult la efortul comun de război decât americanii și pentru că, Carta Atlantului ar fi justificat anexările sovietice din 1941, căci acelea ar fi fost făcute de sovietici de dragul securității, iar Carta făcea referințe la aspecte ce țineau de securitatea internațională. Deși, se recunoștea că pretențiile sovietice erau în cea mai flagrantă contradicție cu principiile Cartei, Eden s-a alăturat celui demers, arătând că era convingerea sa că fără recunoașterea cuceririlor făcute de sovietici cu acordul lui Hitler, relațiile anglo-sovietice n-ar fi putut evolua în direcția unor înțelegeri vizând pacea postbelică și că era sarcina Angliei să-i împace pe americani și sovietici în acele privințe, potențial prin identificarea unei formule de control sovietic a Țărilor Baltice (de pildă prin baze militare, legislație locală specială care să lase în mâna Moscovei prerogativele de politică externă ș.a.). Părerile în guvernul britanic erau foarte împărțite, unii miniștri subliniind că, dacă Alianții câștigau războiul, sovieticii oricum ar fi ocupat cunoscutele teritorii moldovenești și Țările Baltice, iar puterile occidentale n-ar fi putut să se opună acelei evoluții, motiv pentru care era mai bine ca cerințele sovietice să fie recunoscute mai devreme. Alții subliniau că adoptarea propunerilor de Eden sau Beaverbrook ar fi adus la metode folosite în Primul război mondial și ar fi dăunat cauzei Angliei știrbind și din moralul britanicilor, afară de faptul că nu exista nici o garanție că, dacă britanicii n-ar fi satisfăcut acele pretenții ale sovieticilor, aceștia n-ar fi înaintat imediat altele. Churchill s-a arătat a fi de părerea că respectivele chestiuni puteau fi soluționate doar la conferința de pace, însă oricum americanii trebuiau informați „într-un mod echilibrat”, despre solicitarea făcută de Stalin lui Eden în decembrie 1941, iar Cabinetul a decis la 6 februarie 1942 ca Eden să facă, în acel sens, un demers către Roosevelt căruia să-i

fie arătată situația și punctul de vedere britanic asupra ei, împreună cu avantajele, dezavantajele și piedicile în calea satisfacerii pretenției sovietice ca puterile occidentale să recunoască anexările realizate de Stalin în acord cu Hitler [62].

Discuții anglo-sovietice referitoare la Ardeal în prima jumătate a anului 1942

În ceea ce privea România, în particular, și britanicii au discutat foarte serios propunerea făcută de Stalin lui Eden la Moscova, dictatorul sovietic arătându-i ministrului britanic de externe că dorea să transmită un semnal clar României că URSS intenționa să ocupe după război Moldova de Est și Bucovina, dar considera că statul român trebuia să recupereze Ardealul de Nord pierdut în urma Dictatului de la Viena și, foarte interesant, consemnează sursele britanice „aparent și acea parte vestică a Transilvaniei ce aparținuse Ungariei înainte de arbitrajul de la Viena” (deși, din stenogramele tratativelor lui Eden cu Stalin, nu rezultă aceea concluzie). Stalin i-a mai dovedit lui Eden că, după război, U.R.S.S. intenționa să impună o alianță României în schimbul unei garanții de securitate contra Ungariei și să mențină baze militare și navale pe teritoriul statului român. Părerile britanicilor au fost foarte împărțite despre cum trebuiau să reacționeze la acele proiecte sovietice, unii diplomați de la Foreign Office fiind de opinie că Anglia nu li se putea alătura întrucât ele contraveneau Cartei Atlanticului și principiilor relațiilor anglo-americane. Politica britanică față de Ungaria și România era până atunci, după cum subliniau chiar britanicii în corespondența lor internă, ca prin acțiuni diplomatice și de propagandă, să adâncească cât puteau de mult ostilitatea reciprocă româno-maghiară cu scopul de a obliga cele două țări să mențină forțe militare cât mai importante de-a lungul hotarului ardelean, astfel încât acestea să nu poată fi folosite contra URSS și englezii estimau că acea tactică a dat roade, mai ales în ce-i privea pe unguri.

Departamentul de sud al Foreign Office și Orme Sargent considerau însă că, dacă URSS era decisă să aplice acea strategie în raport cu România, britanicii oricum nu puteau face nimic pentru a-i împiedica și, reieșind din obiectivele britanice în raport cu România care erau, pe termen scurt, de a provoca ieșirea ei din război, iar pe termen lung – de a păstra o influență acolo, în detrimentul URSS, nu rămânea nimic mai rațional de făcut decât să se asocieze respectivului curs sovietic pentru a căpăta o parte din creditul ce avea să fie câștigat în ochii opiniei publice românești după revenirea Ardealului în componența României. La fel ca și în iulie-august 1940, britanicii însă considerau că asigurările date României în privința Ardealului trebuiau să fie destul de vagi pentru a-i încuraja pe unguri să spere la posibilitatea unei atitudini moderate a Angliei și URSS în acele privințe, pentru a crește șansele materializării unui scenariu în care cele două țări ar fi abandonat lupta contra URSS și „ar fi sărit una la gâtul celeilalte”.

Însă alți diplomați de la Foreign Office considerau că un atare scenariu comporta riscul împingerii Ungariei să se angajeze fără nici o rezervă de partea nemților, în situația în care, până atunci, aceasta de fapt contribuise mult mai puțin decât România la efortul german de câștigare a războiului, dar se pronunțau totuși în favoarea unei promisiuni făcute românilor în sensul realipirii la statul român a acelor teritorii ardelenesti locuite de români și intrate în componența Ungariei prin Tratatul de la Trianon, anume reieșind din acel din urmă considerent, în speranța detașării României de nemți pe acea cale. Alți diplomați implicați în respectiva dezbatere considerau că posibilitățile scoaterii fie și doar a României din război prin adoptarea unei linii pro-românești în problema Ardealului erau iluzorii, întrucât existau doar slabe șanse că, la începutul lui 1942, Ungaria sau România ar fi riscat vreo acțiune în urma căreia puteau fi ocupate militar de nemți ca Polonia și Cehoslovacia.

Mai exista, în afară de toate aceste considerente și problema atitudinii guvernelor în exil ale altor țări aliante Angliei, ocupate de nemți, cum erau cele al Cehoslovacia (care cerea revenirea la hotarul pre-Munchen), sau al Poloniei (care pretindea Prusia orientală) și care ar fi ridicat imediat propriile revendicări teritoriale dacă s-ar fi aflat că britanicii „făceau promisiuni teritoriale dușmanilor noștri români”, în situația în care discutarea modificărilor hărții Europei era privită cu mare reticență de americani și, notau aceiași diplomați britanici, era chiar un principiu fundamental al relației transatlantice. Însă părerea opusă sublinia faptul că acel considerent nu era atât de relevant în situația în care, la acea dată, „principalul efort britanic în abordarea președintelui Roosevelt” consta anume în încercarea de a-l convinge despre necesitatea recunoașterii, contrar Cartei Atlanticului, a hotarelor sovietice de la 1941.

Pe de altă parte, britanicii recunoșteau că dacă ar fi făcut careva promisiuni teritoriale României dincolo de Ardealul stăpînit pînă la 30 august 1940, aceasta ar fi însemna să accepte posibilitatea revizuirii tuturor hotarelor din partea centrală și est-europeană și de aceea au renunțat din capul locului la acea idee ca mijloc de „compensare” a pierderii Basarabiei și Bucovinei în favoarea URSS și despre care, între altele, se poate spune că a semănat foarte mult cu acele compensații pe care le-a primit Polonia în vest, pentru că i s-a impus acceptarea pierderii teritoriilor ocupate de sovietici în 1939.

De fapt, britanicii, iar acest lucru îl consemnează corespondența lor internă, le-au sugerat anterior chiar ei sovieticilor să abordeze disidenții români în scopul provocării unei „schisme în societatea românească și care ar fi putut duce la ieșirea României din război” și că făcuseră acel lucru cu conștiința deplină că, pentru a realiza acel obiectiv, sovieticii trebuiau să poată oferi ceva în schimb opoziției lui Antonescu, iar O. Sargent considera că era prea târziu acum să dea înapoi în această privință, cu atât mai mult, cu cât respectiva opoziție din România ar fi fost mult mai dispusă să privească favorabil o atare ofertă de anulare a rezultatelor Dictatului, dacă ea ar fi avut și susținerea britanică. Din acest motiv și pentru că adoptarea unei atitudini favorabile Alianților de unguri el o considera exclusă în orice caz, adjunctul Subsecretarului de stat considera că Marea Britanie trebuia să fie pregătită să se asocieze unei oferte sovietice făcute României în privința Ardealului, dar nu trebuia să preia ea inițiativa în acest sens [63]. În privința acestei regiuni din urmă, britanicii își aminteau de declarațiile lui Churchill și Halifax din 5 septembrie 1940 în legătură cu rezultatele Tratatului de la Craiova și a Dictatului de la Viena, din ambele camere ale parlamentului britanic, cum că „nu intenționăm să recunoaștem nicio schimbare teritorială care are loc în timpul războiului, decât dacă aceasta se desfășoară cu consimțământul liber și bunăvoința tuturor părților implicate” [64]. Reieșind din acele declarații, britanicii constatau că adoptarea poziției sovietice în ce privea Ardealul era cât se poate de naturală. Faptul însă că și Moldova de Răsărit fusese luată de la români, exact prin aceleași metode ca și Ardealul și că, reieșind din aceste „înalte” principii enunțate de Halifax și Churchill, britanicii ar fi trebuit să adopte o atitudine identică în acest caz nici măcar nu este amintit în acele dezbateri ale oficialilor britanici pe marginea problemelor discutate aici, iar aceasta nu era din motivul unei neînțelegeri. Pe 29 iunie 1942, sursele britanice notau că, „în virtutea schimbării circumstanțelor”, a fost luată decizia de suspendare a dezbaterii referitoare la poziția pe care britanicii trebuiau să o adopte în privința Ardealului și Basarabiei [65]. Schimbarea de circumstanțe la care se referă sursele britanice are probabil legătură cu faptul că, la 15 mai 1940, Maiski a informat guvernul britanic că cel sovietic „nu dorea, pentru moment, să-l abordeze pe Maniu în privința [viitorului] României” [66].

Tratatul anglo-sovietic de Alianță din 26 mai 1942

Ceea ce a stat cel mai mult în calea recunoașterii de către britanici a cuceririlor făcute de sovietici în tandem cu Hitler era în continuare atitudinea lui Roosevelt care considera și le arăta deschis în februarie 1942 că atitudinea adoptată de britanici în această privință era greu de împăcat cu principiile la care Anglia și S.U.A au subscris semnând Carta Atlanticului, sau, după se exprima Eden, „politica sovietică era imorală, iar cea americană – exagerat de morală, cel puțin în privința altor interese decât cele americane” [67]. Puși în fața acestei dileme, britanicii s-au răsucit în fel și chip pentru a-i influența pe americani să uite, măcar pentru o vreme, de principalitatea principiilor lor, argumentând, de pildă, că anexarea sovietică a țărilor baltice nu era dovada unor porniri agresive și a dorinței de dominare a unor națiuni mai mici, ci o decizie motivată de considerente de securitate. În esență, britanicii au însușit și au promovat, prin aceasta, discursul sovietic. Americanii trebuiau, după britanici, să înțeleagă punctul sovietic de vedere că Stalin nu făcuse altceva decât să recupereze unele „vechi teritorii rusești”, iar în privința Cartei Atlanticului – că aceasta nu exista la data ziselor „recuperări” și, mai mult decât atât, zisele „recuperări” avuseseră loc într-o manieră cum se cuvine, adică au fost încheiate prin tratate sau acorduri, cum fusese cel cu Finlanda sau România, sau democratic, în urma unor plebiscite în Țările Baltice [68].

În condițiile războiului, notează istoriografia, Londra punea preț mai mare pe încrederea reciprocă în relațiile sovieto-britanice, decât pe principiile enunțate în Cartă, și de aceea, la 7 martie 1942, Churchill îi scria lui Roosevelt că „principiile Cartei Atlanticului nu trebuie interpretate în așa fel, încât să refuze Rusiei frontierele pe care le-a ocupat atunci când Germania a atacat-o” și i-a cerut președintelui american „să ne

dea mână liberă să semnăm cât mai curând posibil tratatul cu sovieticii” [69]. Roosevelt nu s-a împotrivit, în principiu, tezei sovietice cu privire la necesitatea reanexării teritoriilor străine cucerite în 1940, ci doar „manierei inacceptabile a diplomației secrete, prin care acele cuceriri fuseseră puse la cale” și de aceea propunea că, până la sfârșitul războiului, astfel de acorduri să nu mai fie realizate, ci întreaga chestiune să fie examinată la Conferința de pace [70].

Sovieticii au aflat care era poziția americanilor și, luând act de ea, au insistat ca britanicii să reia tratativele cu ei în privința recunoașterii de către Londra a hotarelor sovietice agreeate anterior de Stalin cu Hitler. Guvernul britanic s-a declarat de acord cu solicitarea sovietică, având doar grijă de a face tot ce putea ca să fie cât mai transparent în relația sa cu Washingtonul pentru ca americanii să nu se simtă trași pe sfoară și să nu afișeze public unele semne de divergență în acest sens [71]. În consecință, Roosevelt a fost informat că Anglia, ca putere europeană, era interesată de păstrarea unor relații cât mai apropiate cu URSS, atât în interesul efortului comun de război, cât și în vederea aranjamentelor postbelice și că, reieșind din acel considerent, era pregătită să intre în negocieri separate cu Stalin în vederea semnării unui tratat prin care să „recunoască implicit pretențiile sovietice referitoare la hotarul din 1940 (cu excepția segmentului polonez)”, chiar dacă, britanicii admiteau, că acel hotar fusese obținut prin metodele cunoscute, implementate și agreeate de și cu Hitler [72]. Astfel, în martie, britanicii au decis semnarea unui tratat de alianță sovieto-britanic a cărui bază ar fi fost recunoașterea anexărilor sovietice din 1939 – 1940, indiferent de care ar fi fost poziția americană în acest sens.

Ciorna tratatului a fost concepută de britanici în aprilie 1942 și, inițial, ea stipula necesitatea revenirii la hotarul sovietic din 22 iunie 1941 [73]. Sovieticii le-au propus din nou britanicilor, la 5 mai 1942, adăugarea unui protocol secret în spiritul celui din 23 august 1939, prin care, de data aceasta, Angliei i se cerea să recunoască dreptul Uniunii Sovietice de a dicta politica externă a României și Finlandei (prin acorduri obligatorii de asistență mutuală prin care, oricât n-ar suna de straniu, sovieticii chipurile garantau „independența” României și a Finlandei), iar sovieticii se ofereau să recunoască aceeași prerogativă pentru britanici în ce privea Belgia și Olanda. În pofida faptului că Maiski sublinia că URSS trebuia să insiste ca un atare protocol, secret sau public, să fie parte a viitorului tratat sovieto-britanic, Eden l-a refuzat cu mențiunea că el se afla angajat într-un „efort disperat de a ajunge la un acord cu sovieticii, în situația în care aceștia ridicau invariabil, cu ocazia fiecărei discuții, prețul cerut [de altfel ca și în iulie-august 1939 – M. T.]”.

În treacăt, aici mai poate fi menționat faptul că în raport cu România, la fel ca și în raport cu celelalte țări central și est-europene, britanicii au urmărit pentru un timp, în acea perioadă, ideea de a le convinge după război să se unească în confederații politice – reieșind din raționamentul necesității asigurării existenței pe continent a unor entități suficient de puternice în vederea menținerii unui echilibru strategic la nivel european și dorind ca această idee să fie stipulată și în viitorul tratat cu sovieticii. În acel sens, Eden sublinia că – în lipsa unei atare prevederi, tratatul avea să fie privit ca pe o dovadă a justeței percepției deja pe atunci foarte puternice la nivel internațional cum că britanicii erau pregătiți să supună dominației sovietice țările și națiunile mici din Europa; inițial, aceștia din urmă nu au obiectat, dar apoi, pe măsură ce au izbutit, pe rând, să smulgă britanicilor din ce în ce mai multe concesii asupra viitorului organizării Europei postbelice, s-au răzgândit din motive evidente [74].

Ca urmare a deciziei guvernului britanic de a recunoaște tacit, dar suficient de limpede, cuceririle făcute de Stalin în acord cu Hitler, în ședința guvernului britanic din 29 iunie 1942, a fost luată hotărârea de a renunța la un semn evident al recunoașterii publice a independenței țărilor baltice, guvernul hotărând ștergerea numelui miniștrilor plenipotențari ai celor trei țări de pe lista diplomatică și inserarea lor într-o anexă [75].

Pe de altă parte și până la urmă, tratatul semnat pe 26 mai 1942, la Londra, de Eden și Molotov, a fost unul de asistență mutuală pe 20 de ani și nu unul politico-militar – cum se anticipa inițial, iar el nu menționa recunoașterea britanică a anexărilor teritoriale sovietice ca urmare a pactului Ribbentrop-Molotov și nici problema hotarelor sovietice. Eșecul de a semna cu sovieticii un tratat care să recunoască anexările teritoriilor baltice, românești și finlandeze în pofida disponibilității britanice în acel sens ține de faptul că, la fel ca de fiecare dată, sovieticii nu s-au mulțumit doar cu atât. Proiectul de tratat dorit a eșuat din cauza faptului că sovieticii și britanicii nu putuseră agreea o formulă prin care, „în legătură cu problema frontierei sale cu

URSS, interesele Poloniei ar fi putut fi salvardate în cadrul Tratatului Politic” [76]; pentru că Molotov a refuzat să accepte condiția lui Roosevelt ca pentru a recunoaște cuceririle făcute de sovietici cu susținerea lui Hitler în 1939 și 1940, regimul de la Moscova trebuia să permită emigrarea, inclusiv de pe teritoriile moldovenești ocupate, a tuturor celor care nu doreau să trăiască în URSS; pentru că sovieticii insistau în continuare asupra necesității inserării unui protocolul adițional secret referitor la Finlanda și România în sensul menționat mai devreme; pentru că sovieticii refuzau să adere la ideea britanică în privința înființării, pe baza statelor naționale central și est-europene, a confederației sau confederațiilor politice amintite [77] și pentru că britanicii doreau să poată păstra imaginea unei puteri care „în ce privea acordurile postbelice, ar fi cooperat și cu alți membri ai Națiunilor Unite” [78, 79].

Concluzii și ce a mai urmat până la sfârșitul războiului

În orice caz, ceea ce au făcut britanicii tacit în prima jumătate a lui 1942 a fost anume acel pas pe care au refuzat să-l facă în vara și toamna lui 1938, în contextul discuțiilor referitoare la posibilitatea sprijinirii sovietice a Cehoslovaciei, și apoi în vara anului 1939, în contextul tratatelor trilaterale de la Moscova, ocazii cu care ei au refuzat să recunoască sovieticilor „dreptul” de a trata Europa de est ca o sferă exclusivă intereselor lor precum și „dreptul” de a anexa, după bunul lor plac, teritorii și popoare din acea sferă exclusivă de interese. Sursele documentare din a doua jumătate a lui 1940 demonstrează că, deja de pe atunci, în contextul căderii Franței, britanicii s-au răzgândit, în principiu, asupra acelei chestiuni și ar fi fost pregătiți să adopte metodele sovietice și germane de politică externă și să recunoască sovieticilor „dreptul” discutat, cu condiția ca aceștia din urmă să se îndepărteze de Germania. Faptul că, totuși, sovieticii n-au acceptat avansurile britanice de la acea dată nu a fost decât o reflecție a realității că Anglia nu era în măsură să pună astfel de condiții în situația în care pentru sovietici, relațiile cu Germania și implicit recunoașterea de către nemți a „dreptului” discutat, valora mai decât ceea ce ofereau britanicii, având în vedere potențialele riscuri pe care deteriorarea relațiilor sovieto-germane le presupunea pentru URSS și care erau incomparabil mai semnificative decât riscurile înrăutățirii și așa proastelor relații sovieto-britanice. Ajunși aliați cu sovieticii în virtutea împrejurărilor, prinși între aceștia și americani, politica externă a căroră începea să capete contururi din ce în ce mai evidente și nu tocmai favorabile Imperiului Britanic, britanicii au crezut, în acel context marcat în mod vizibil de începutul declinului lor ca putere de prim rang, că-și puteau păstra atât respectivul statut, cât și imperiul, balansând între Washington și Moscova prin aderarea, cel puțin parțială, la metodele politicii externe sovietice și germane.

Reieșind din acele considerente Eden propunea, în octombrie 1943, să fie reluat efortul, abandonat în mai 1942, de convingere a americanilor să se ralieze la punctul lor de vedere în ce privea hotarele sovietice. Nu ar trebui să inducă pe nimeni în eroare mențiunea făcută de Eden în acel context cum că „nu poate fi nici vorbă de încheierea vreunui acord scris cu sovieticii în privința oricărei pretenții ce le aparține referitoare la frontieră”, deoarece tot el menționa că „deși nu propunem să revenim asupra deciziei noastre de a nu recunoaște nici o schimbare teritorială făcută pe timp de război”, înțelegerea tacită rămânea aceeași și anume că „atunci când va veni momentul, guvernul Majestății sale nu va ridica nici o obiecție în raport cu pretenția sovieticilor de a reveni la hotarele din 1941 și cu pretențiile teritoriale sovietice față de Finlanda Țările Baltice și România”. Mai mult decât atât, Eden sublinia și faptul că Anglia era pregătită să examineze, la conferința de pace, solicitarea sovietică de a dicta politica externă a Finlandei și României prin intermediul unor tratate de alianță obligatorii [80]. Nu este nevoie de nici o încordare pentru a putea discerne că, dacă nu litera, atunci spiritul înțelegerilor anglo-sovietice din această perioadă nu se deosebeau esențial de cele sovieto-germane din 1939-1940, mai ales sub aspectul însemnătății lor pentru națiunile vizate. Probabil că singura deosebire esențială, dar nu principială, ar putea fi explicată prin faptul că, spre deosebire de nemți care chiar aveau un cuvânt cât se poate de greu de spus în afacerile centrale și est-europene în 1939 și 1940, englezii n-au putut nici pe departe pretinde la aceeași greutate în anii imediat următori.

Concluzia respectivă este sprijinită în continuare și de constatarea că, încă și mai înainte de cunoscutul acord de procentaj de la Moscova, din octombrie 1944, Eden își informa colegii de guvern la 18 mai 1944 că „le spusese recent rușilor că, dacă doresc să le permitem să preia conducerea în România, ei ar trebui ar trebui să fie pregătiți să facă același lucru, permițând guvernului Majestății Sale să facă la fel în Grecia”, ca

și cum sovieticii ar fi avut nevoie, la acea dată, de permisiunea Majestății Sale pentru „a prelua conducerea în România”. În orice caz, Gusev, noul ambasador sovietic la Londra, a binevoit să-l informeze oficial pe Eden că sovieticii erau de acord ca „Guvernul Majestății Sale să facă jocurile în Grecia”, iar Secretarul de stat le declara colegilor săi de cabinet că era sigur că SUA nu vor ridica nici un fel de piedici în fața aceluia acord, declarație notată „cu satisfacție” de aceștia [81]. Churchill a confirmat și el guvernului britanic, la 13 iunie 1944, că Roosevelt era de acord cu „divizarea responsabilităților” propusă de Londra și agreată de Moscova [82].

În orice caz, faptul că britanicii nu mai puteau, la acea dată, juca niciun rol decisiv în privința viitorului României își găsește ilustrarea în constatarea că ei nu vedeau altă opțiune decât a adera întru totul la poziția sovietică, exprimată la începutul lui aprilie în termenii de armistițiu propuși României, referitor la problema Moldovei de est și a Ardealului, Churchill neavând nimic altceva de adăugat în acea privință decât să-i ceară lui Molotov să fie de acord a preciza că acele aranjamente trebuiau confirmate la Conferința de Pace [83], întrucât, după cum avea să recunoască Eden la începutul lui 1945, „în practică, nu avem nici o putere de influență asupra evenimentelor din România” [84]. În particular însă, britanicii erau de părerea că trebuia analizată posibilitatea ca o parte din Ardeal să revină ungarilor, în virtutea prezenței numeroase a etnicilor maghiari în acea regiune, Eden notând, în septembrie 1944, că problema ar fi trebuit examinată la Conferința de pace, perspectivă care până la urmă și-a făcut loc în punctul 19 al Convenției de armistițiu semnată cu România. Poate fi reținut aici faptul, de altfel notat și de britanici, că, în ce privea Ardealul, Anglia a avut, după 1941, o poziție mai defavorabilă României decât URSS, intenția căreia în raport cu România [85], consemnată mai ales în documentele britanice din 1941 – 1942 și ce notau cele exprimate în acest sens de Stalin, Molotov, Maiski ș.a., era de a-i impune controlul asupra politicii sale externe printr-o alianță obligatorie ce ar fi stipulat prezența militară sovietică pe teritoriul statului român și chipurile ar fi garantat independența acestuia și integritatea teritorială în raport cu orice viitoare pretenții ungurești. Pe de altă parte, britanicii au insistat ca textul convenției de armistițiu cu România să includă referințe la independența și suveranitatea statului român, referințe pe care sovieticii ar fi dorit să le omită [86].

Referințe bibliografice:

1. Cripps către Halifax. Nr. 591 din 8 august 1940, T.N.A., F.O. 418, d. 177 (nepaginat).
2. Cripps către Foreign Office. Nr. 90 și 91 din 2 februarie 1941, precum și adnotările lui Maclean (4 februarie), Collier (5 februarie), Sargent (6 februarie), Cadogan (7 februarie), Eden (7 februarie) și Butler (14 februarie), T.N.A., F.O. 371, d. 29464, f. 74-80.
3. Ibidem, Eden către Halifax. Nr. 111 din 9 februarie 1941, f. 81-82.
4. Extract from Cabinet Conclusions 42(41) din 21 aprilie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29465, f. 46.
5. Ibidem, Minuta lui Churchill. M.461/1 din 28 aprilie 1941.
6. Cripps către Foreign Office. Nr. 810 din 17 iulie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29487, f. 46. Visit to Black Sea area in connection with the bombing of Roumanian oil targets by Russian Fleet Air Arm (Berthoud), T.N.A., F.O. 371, d. 29489, f. 68-70.
7. Ibidem, Misiunea militară britanică către War Office. MIL. 352 cipher 11/8 din 11 august 1941, f. 118.
8. Cripps către Foreign Office. Nr. 900 din 2 august 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29488, f. 188.
9. Ibidem, O. Sargent (Adjunctul subsecretarului de stat pentru afaceri externe) către Ismay (secretarul Comitetului imperial pentru apărare), 6 august 1941, f. 8;
10. Ibidem, Misiunea militară britanică la Moscova către War Office. Nr. MIL.352 cipher 11/8 din 10 august 1941, f. 119.
11. Ibidem , Șefii de stat major către misiunea militară la Moscova. Nr. J.I.C. 53 din 13 august 1941, f. 120;
12. Ibidem, Ismay către Sargent, 16 august 1941, f. 144.
13. Cripps către Foreign Office. Nr. 753 din 8 iulie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 19.
14. Ibidem, Minuta lui O. Sargent din 9 iulie 1941, f. 24.
15. Ibidem, Ciora mesajului lui Churchill către Stalin, 9 iulie 1941, f. 64-65.
16. Cripps către Eden. Nr. 973 din 14 august 1941, T.N.A. F.O. 371, d. 29489, f. 134.

17. Primele trei puncte ale Cartei sunt în mod special relevante pentru obiectul studiului de față: „În primul rând, țările lor [Anglia și SUA] nu urmăresc nicio mărire, teritorială sau de altă natură; În al doilea rând, nu doresc să vadă schimbări teritoriale care să nu fie în acord cu dorințele liber exprimate ale popoarelor în cauză; În al treilea rând, ele [Anglia și SUA] respectă dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guvernare sub care vor trăi și doresc să vadă drepturile suverane și autoguvernarea restaurate pentru cei care au fost privați cu forța de acestea”.
18. Eden către Cripps. Nr. 216 din 16 august 1941, T.N.A. F.O. 371, d. 29489, f. 149.
19. Extract from War Cabinet Conclusions 102 (41) din 13 October 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 83.
20. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 286 din 17 octombrie 1941, f. 96.
21. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 290 din 21 octombrie 1941, f. 120.
22. Minuta lui E.O. Coote (Northern Department), T.N.A., F.O. 371, d. 29471, f. 131.
23. Eden către Cripps. Nr. 297 din 21 octombrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 148.
24. From Dominions Office to the Governments of Canada Commonwealth, of Australia, New Zealand , and to the United Kingdom High Commissioner in the Union of South Africa, sent 11 P.M. 27th October , 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29470, f. 9-11.
25. The question whether we should declare war on Finland , Hungary and Romania. Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 13 septembrie 1941, T.N.A., CAB 66/18 Original Reference 178 (41)-227 (41), 1941 24 Jul-21 Sep , f. 211-212.
26. Declaration of War on Finland , Hungary and Roumania . Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 23 octombrie 1931, T.N.A., CAB 66/19 Original Reference 228 (41)-278 (41), 1941 20 Sep-20 Nov, f. 109-110.
27. Răspunsurile Australiei (nr. 708 din 31 octombrie), Noii Zeelande (nr. 451 din 30 octombrie), Africii de Sud (nr. 1310 din 29 octombrie), Canadei (nr. 225 și 226 din 31 octombrie), T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 1-8.
28. Ibidem , Eden către Cripps, Nr. 306 din 31 octombrie 1941, f. 55.
29. Stalin către Churchill în Foreign Office către Kuibyshev. Nr. 74 și 81 din 4 noiembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29471, f. 77, 81.
30. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 309 din 4 noiembrie 1941, f. 99.
31. Record of a conversation between Mr. Eden and the Soviet Ambassador , Nov. 12th, 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29470, f. 28-31.
32. T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 5.
33. „Daily Mail”, „Daily Telegraph” și „Machester Guardian” din 1 noiembrie 1941.
34. „Times” din 4, 5 și 6 noiembrie 1941.
35. Cripps către Foreign Office. Nr. 136 din 12 noiembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29471, f. 10-11.
36. Ibidem, Cripps către Foreign Office, (personal and secret). Nr. 98 din 12 noiembrie 1941, f. 43-44.
37. Ibidem, Churchill către Cripps, 15 noiembrie 1941. Nr. N6576/29/G, f. 52-53.
38. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 159 din 17 noiembrie 1941, f. 56.
39. Ibidem, Cripps către Foreign Office. Nr. 109 din 15 noiembrie 1941, f. 83-85.
40. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 321 din 19 noiembrie 1941, f. 120.
41. Ibidem, Parliamentary question (Mr. Wegwood), 18 noiembrie 1941, f. 127-134.
42. Stalin către Churchill, 23 noiembrie 1941. Nr. N68886C, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 59.
43. Coste către M.A.S., 25 noiembrie 1941, în Arhivele M.A.E., fond 71/1920-1944, SUA relații cu România. 1941, vol. 41, f. 160.
44. Ibidem, Legațiunea Statelor Unite ale Americii, Traducere [a notei britanice – M.Ț.]. Nr. 819, 30 noiembrie 1941, f. 161.
45. Quilan, Paul, D., Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România (1938-1947). Iași, 1995, p.69.
46. Coste către M.A.S., 1 decembrie 1941, în Arhivele M.A.E., fond 71/1920-1944, SUA relații cu România. 1941, vol. 41, f. 167.
47. DELETANT, D. *Hitler's forgotten ally. Ion Antonescu and his regime, Romania 1940-1944*, 2006, p. 91-95.
48. Declaration of War by His Majesty's Government against Roumania, 31 decembrie 1941 [R 20/19/37], T.N.A., F.O. 371, d. 33255, f. 5.

49. Stalin declara, la 6 noiembrie 1941, referitor la scopurile sovietice în război: „...Spre deosebire de Germania hitleristă, Uniunea Sovietică și aliații săi duc un război de eliberare, un război drept, cu scopul de a elibera popoarele înrobite din Europa și URSS de tirania lui Hitler. De aceea, toți oamenii cinstiți trebuie să sprijine armatele URSS, ale Marii Britanii și ale celorlalți aliați, ca armate de eliberare. Nu avem și nu putem avea obiective de război precum cucerirea de teritorii străine și subjugarea popoarelor străine, fie că este vorba de popoarele și teritoriile din Europa sau de popoarele și teritoriile din Asia. Primul nostru obiectiv este să ne eliberăm teritoriile și popoarele de sub jugul germano-fascist. Nu avem și nu putem avea niciun scop de război, cum ar fi acela de a ne impune voința și regimul nostru asupra națiunilor slave sau a altor națiuni înrobite din Europa, care așteaptă ajutorul nostru. Scopul nostru este să ajutăm aceste națiuni în lupta lor pentru eliberare împotriva tiraniei lui Hitler și apoi să le lăsăm în deplină libertate să-și organizeze viața pe pământurile lor așa cum cred de cuviință. Fără ametesc în afacerile interne ale altor națiuni!”
50. War Cabinet, Forthcoming discussions with the Soviet Government, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 25-25A.
51. Ibidem, f. Eden (de la Moscova) către Foreign Office. Nr. 22 special, din 18 decembrie 1941.
52. M. Eden's visit to Moscow. 5 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941 20 Nov-1942 17 Jan, f. 196-197.
53. Ibidem, Memorandum by the Secretary of State on Conversation with M. Stalin, 16-20 December 1941, f. 197.
54. Ibidem, Record of an Interview Between the Foreign Secretary and M. Stalin, December 16, 1941, at 7 p.m., f. 200-204.
55. Eden către Foreign Office. Nr. 24 special din 18 decembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 86.
56. Record of a Meeting Between the Foreign Secretary and M. Stalin on the Night of December 17, 1941, Midnight, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941, 20 Nov-1942 17 Jan, f. 204.
57. Ibidem, Record of a Meeting Between the Foreign Secretary and M. Stalin on December 18, 1941, at 7 p.m., f. 207-209.
58. Eden către Foreign Office. Nr. 33 special din 21 decembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 86.
59. W.M. (42) 1st Conclusions . Minute 4, 1 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 65/29 Original Reference (42) 1-(42) 39 Annexes, 1942 1 Jan-31 Mar, f. 3-5.
60. Policy towards Russia . Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 28 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941, 20 Nov-1942 17 Jan, f. 180.
61. Record of a Meeting Between the Foreign Secretary and M. Stalin on December 20, 1941, at 7 p.m., T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941, 20 Nov-1942 17 Jan, f. 210.
62. Ibidem, W.M. (42) 17th Conclusions . Minute 5, 16 februarie 1942, f. 36-39.
63. P. Dixon, Policy to be adopted towards Roumania in the light of the offers the Soviet Government are likely to make her, 30 martie 1942 și adnotările la aceasta ale lui: F. K. Roberts (31 martie 1942), R. M. Makins (2 aprilie 1942), Dixon (2 aprilie 1942), Sargent (3 aprilie 1942), T.N.A., F.O 371, d. 33255, f. 23-30.
64. Ibidem, P. Dixon, Transilvania, 5 aprilie 1942, f. 31.
65. Minuta lui Dixon din 29 iunie 1942, T.N.A., F.O 371, d. 33255, f. 25.
66. Possible Soviet Government contact with M. Maniu (Memorandum which might be handed to M. Molotov), T.N.A., F.O 371, d. 33256, f. 109-111.
67. Policy towards Russia. Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 28 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941 20 Nov-1942 17 Jan, f. 179.
68. Foreign Office către ambasada britanică la Washington. Nr. 1306 din 26 februarie 1942, T.N.A., CAB 65/25 Original Reference (42) 1-(42) 39, 1942 1 Jan-31 Mar, f. 103-104.
69. Česlovas Laurinavičius, The background to the Anglo-Soviet treaty of 1942: the problem of compromise solutions for Lithuania (the Baltic States). În: „*Lithuanian Historical Studies*”, Nr. 26, 2022, p. 112.
70. Ibidem, p. 113-114.
71. W.M. (42), 37th Conclusions, 25 martie 1942, CAB 65/29 Original Reference (42) 1-(42) 39 Annexes, 1942 1 Jan-31 Mar, f. 56-57.
72. Ibidem, Foreign Office către ambasada britanică la Washington. Nr. 1960 și 1961 din 26 martie 1942, f. 58-60.
73. Jacqueline Helen Dooley, The Northern Department of the British Foreign Office and the Soviet Union, 1939-1942, PhD Thesis, University of Leeds, 2014, p. 234-235, 257, 262, 304-306.

74. Eden către C. Kerr (Ambasadorul britanic la Moscova). Nr. 135 din 5 mai 1942, T.N.A., CAB 66/24 Original Reference 171 (42)-220 (42), 1942, 20 Apr-10 Jun, f. 99-100.
75. War Cabinet 83(42), 29 iunie 1942, T.N.A., CAB 65/26 Original Reference (42) 40-(42) 84, 1942, 2 Apr-30 Jun, f. 140-152.
76. W.M. (42) 66th Conclusions, 25 mai 1942, CAB 65/30 Original Reference (42) 43-(42) 84 Annexes, 1942, 7 Apr-29 June, f. 56. Ibidem, W.M. (42) 67th Conclusions, 25 mai 1942, f. 60.
77. Ideea confederațiilor din care ar fi trebuit să facă parte și România avea să fie reluată de Churchill la Teheran, dar Stalin a respins-o din nou, invocând percepția sa că atare confederații ar fi putut prezenta, în viitor, un avantaj pentru nemți: Record of a Conversation at the Soviet Embassy, Tehran, on 1st December 1943, în T.N.A., CAB 66/45 Original Reference 1 (44)-50 (44), 1944 3 Jan-25 Jan, f. 39.
78. USSR Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 18 mai 1942, CAB 66/24 Original Reference 171 (42)-220 (42), 1942, 20 Apr-10 Jun, f. 21.
79. Ibidem, Memorandumul lui Eden despre conversația cu Molotov de la Londra din 25 mai 1942, f. 230; Ibidem, Draft Protocol regarding Finland and Roumania, f. 231.
80. Western Frontiers of the USSR Memorandum by the State Secretary for Foreign Affairs, 5 octombrie 1941, T.N.A., CAB 66/41 Original Reference 401 (43)-450 (43), 1943, 16 Sep-11 Oct, f. 1470148.
81. War Cabinet 65(44), 18 mai 1944. In: T.N.A., CAB 65/42 Original Reference (44) 43-(44) 84, 1944, 3 Apr-29 Jun (PDF, 47.155 MB), f. 76-77.
82. Ibidem, War Cabinet 76(44), 13 iunie 1944, f. 123.
83. W.M. (44) 47th Conclusions. Minute 2, T.N.A., CAB 65/42 Original Reference (44) 43-(44) 84, 1944, 3 Apr-29 Jun (PDF, 47.155 MB), f. 8-9.
84. W.M. (45) 7th Conclusions. Minute 4. In: T.N.A., CAB 65/51 Original Reference (45) 1-(45) 37, 1945, 2 Jan-28 Mar, f. 29-30.
85. Armistice terms for Hungary. Memorandum by the Secretary of State for foreign affairs, 4 septembrie 1944, T.N.A., CAB 66/54 Original Reference 451 (44)-500 (44), 1944, 18 Aug-5 Sep, f. 187.
86. Ibidem, Eden către Kerr. Nr. 198 din 3 septembrie 1944, f. 178-179.

Date despre autor:

Mihai ȚURCANU, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al USM.

ORCID: 0009-0007-5-33-127X

E-mail: mihai.turcanu@protonmail.com

Prezentat: 02.09.2025

CZU: 780.614.131"19"

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_06](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_06)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КОНСТРУКТИВНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ БАС-ГИТАРЫ (1980-Е ГОДЫ)

Александр ВИТЮК,

Институт искусств им. А. Г. Рубинштейна, г. Тирасполь

В представленной статье освещаются вопросы совершенствования конструктивных особенностей бас-гитары в 1980-е годы. Рассматриваются басовые модели: Warwick Nobby-Meidel-Bass и Warwick Buzzard спроектированные немецкой фирмой Warwick, прототипы американских компаний Fodera Guitars и Sadowsky Guitars, а также инновационный басовый инструмент Yamaha TRB JP1, созданный японской фирмой Yamaha в тесном сотрудничестве с известным джазовым музыкантом Джоном Патитуччи. Особый интерес представляют собой конструктивные особенности настоящих басовых моделей, основанные на поиске эксклюзивных дизайнерских решений. Вместе с тем, автором исследуются различия в креплении корпуса и грифа инструментов, длине мензуры, количестве ладовых перегородок и видов звукоснимателей.

Ключевые слова: бас-гитара, Warwick Nobby-Meidel-Bass, Warwick Buzzard, Fodera Guitars, Sadowsky Guitars, Yamaha TRB JP1, гитаростроительство.

IMPROVING THE DESIGN FEATURES OF THE BASS GUITAR (1980s)

This article highlights the improvement of the bass guitar's design features in the 1980s. It examines bass models such as the Warwick Nobby-Meidel-Bass and Warwick Buzzard, designed by the German company Warwick, prototypes from the American companies Fodera Guitars and Sadowsky Guitars, and the innovative Yamaha TRB JP1 bass instrument, created by the Japanese company Yamaha in close cooperation with the renowned jazz musician John Patitucci. Of particular interest are the design features of these bass models, based on the search for exclusive design solutions. At the same time, the author investigates differences in the body-neck joint, scale length, number of frets, and types of pickups.

Keywords: bass guitar, Warwick Nobby-Meidel-Bass, Warwick Buzzard, Fodera Guitars, Sadowsky Guitars, Yamaha TRB JP1, guitar manufacturing.

PERFEȚIONAREA CARACTERISTICILOR CONSTRUCTIVE ALE CHITAREI BAS (ANII 1980)

Articolul de față evidențiază perfecționarea caracteristicilor constructive ale chitarei bas în anii 1980. Sunt examinate modele de bas precum Warwick Nobby-Meidel-Bass și Warwick Buzzard, proiectate de compania germană Warwick, prototipuri de la companiile americane Fodera Guitars și Sadowsky Guitars, precum și inovatorul instrument bas Yamaha TRB JP1, creat de compania japoneză Yamaha în strânsă colaborare cu renumitul muzician de jazz John Patitucci. De un interes aparte sunt caracteristicile constructive ale acestor modele de bas, bazate pe căutarea unor soluții de design exclusive. În același timp, autorul investighează diferențele în îmbinarea corp-gât, menzura, numărul de taste și tipurile de doze.

Cuvinte-cheie: bas, Warwick Nobby-Meidel-Bass, Warwick Buzzard, Fodera Guitars, Sadowsky Guitars, Yamaha TRB JP1, construcția de chitare.

Введение

Формирование современных моделей бас-гитары в 1980-е годы определялось растущей ролью индивидуальных предпочтений музыкантов, в основе которых лежал оригинальный дизайн. Концепция новейших прототипов была обусловлена созданием эксклюзивных моделей, созданных в соответствии с пожеланиями исполнителей. Особое внимание изобретателей уделялось эргономике бас-гитары, повышению уровня шумоподавления, а также звукочастотных характеристик инновационного оборудования.

В те годы открывается множество отдельных мастерских и подразделений компаний, специализирующихся на производстве инструментов ручной работы. Для привлечения новых заказчиков создаются прогрессивные бас-гитары, существенно отличающиеся от традиционных ранее форм. В этой связи определяющим фактором в проектировании современного инструментария становится использование высококачественных материалов и передовой электроники.

По мнению К. Новожилова, «создание различных модификаций бас-гитары осуществлялось благодаря самым смелым экспериментам исполнителей в тесном сотрудничестве с изготовителями. <...> Все эксперименты и появляющиеся в результате модернизации новшества были продиктованы, прежде всего, стремлением исполнителей расширить тембровую палитру инструмента и желанием получить новые технические и выразительные возможности» [1, с. 235].

Исследования конструктивных особенностей бас-гитары 1980-х годов, проводимые современными авторами

К вопросам формирования конструктивных особенностей бас-гитары 1980-х годов обращались многочисленные исследователи. Среди них можно выделить Константина Новожилова, который в своей статье *Бас-гитара в современной музыке: конструкция инструмента и проблемы классификации* [1] рассматривает бас-гитару как инструмент, способный «привлечь внимание не только исполнителей и дизайнеров, но и исследователей, изучающих проблемы органологии». Важнейшим аспектом в эволюции конструктивных особенностей бас-гитары автор считает технологический прогресс, проявившийся в электрификации большинства музыкальных инструментов, включая бас-гитару. Одновременно с этим, К. Новожилов подчеркивает, что принципиальным отличием в разработке инновационных басовых прототипов в 1980-х годы являлся расширенный диапазон инструмента, количество струн, а также активная и пассивная электроника.

В работе Денниса Уэринга (Dennis Waring) и Дэвида Реймонда (David Raymond) *Make Your Own Electric Guitar and Bass* [3], исследующей особенности проектирования бас-гитары, рассматривается практически весь процесс конструирования басовых инструментов. Особый интерес вызывает изготовление корпуса и грифа бас-гитары в контексте применения различных древесных пород, что позволило исполнителям воспроизводить звуки на бас-гитаре в более широком акустическом спектре. Отметим попутно, что в некоторых басовых прототипах используются пропорции от 3-х до 7-и слоев древесных пород. Данный симбиоз предоставил возможность получения не только новых тембральных сочетаний музыкальных звуков, но и в значительной мере реализовать на практике различные басовые техники звукоизвлечения.

Немаловажная роль в освещении конструктивных особенностей бас-гитары 1980-х годов отводится американской медиакомпании *Premier Guitar*, специализирующейся на проблематике современного звукового оборудования и обучающих материалов как на электрогитаре, так и на бас-гитаре. В своей статье *Warwick Bass Camp 2013: The Best of the Bass* [6] за авторством Джонатана Эрреры (Jonathan Herrera), отмечается, что кроме закупок высококачественной древесины известной немецкой фирмы *Warwick*, компания использовала мощности собственной электростанции, солнечных батарей, а также энергии ветра. Концепция фирмы *Warwick* изначально базировалась на *принципах углеродной нейтральности*¹ или сокращению выбросов углерода, что стимулировало внедрение энергоэффективных подходов в проектировании современных басовых моделей. Кроме того, задумка руководителей *Warwick* опиралась на принципы схем экологического менеджмента и аудита (*Eco-Management and Audit Scheme*), что позволило ежегодно совершенствовать технологические особенности в производстве музыкальных инструментов.

Рассматривая конструктивные особенности бас-гитары, американский исследователь Стив Кук (Steve Cook) в своей статье *Builder Profile: Fodera Guitars* [9] отмечает, что в 1980-е годы появляются многочисленные музыкальные мастерские, специализирующиеся на производстве басовых инстру-

1. Принципы углеродной нейтральности или сокращение выбросов углерода, стимулирует внедрение энергоэффективных подходов и реализует меры по переработке электронных отходов [6, с. 65].

ментов ручной работы. В данном контексте сотрудничество инженеров-изобретателей и выдающихся артистов 1980-х годов требовало создания принципиально новых прототипов, способных привлечь внимание искушенной публики того времени. Одной из первых фундаментальных моделей, созданной американским мастером Винни Фодерой (Vinny Fodera), была бас-гитара *Fodera Monarch*. Высокотехнологичная модель впоследствии стала основным инструментом выдающегося бас-гитариста Виктора Вутена (Victor Wooten), существенно повлияв на популяризацию всего бас-гитарного исполнительства.

Следует признать, что в научных источниках, освещающих конструктивные особенности бас-гитары 1980-х годов отсутствует достаточная научная база исследований. Ученых в основном интересуют вопросы эволюции инструмента, ее систематика, а также практическое применение бас-гитары в профессиональной исполнительской практике. При этом, отсутствует комплексный подход в изучении технологического процесса конструктивных особенностей бас-гитары 1980-х годов, что, по нашему мнению, определяет актуальность избранной темы.

Бас-гитара *Warwick Nobby-Meidel-Bass*

В 1982 году немецкий предприниматель Ганс-Петер Вильфер (Hans Peter Wilfer), сын основателя компании по производству музыкальных инструментов и оборудования *Framus* Фреда Вильфера (Fred Wilfer), создает фирму *Warwick*. Особенностью инструментов нового бренда стало изготовление бас-гитар вручную, с использованием экзотических древесных пород. Следует отметить, что первоначально *Warwick* специализировался в основном на разработке басовых моделей премиум класса для отдельных исполнителей, одновременно разрабатывая свои авторские серийные прототипы [2].

Первым инструментом компании стала модель *Warwick Nobby-Meidel-Bass*, спроектированная в сотрудничестве с немецким бас-гитаристом Нобби Мейделем. Исполнитель рассчитывал создать оригинальный инструмент, отличающийся не только элегантной дизайнерской концепцией, но и наименьшими размерами бас-гитары. В основе создания *Warwick Nobby-Meidel-Bass* Н. Мейдель опирался на конструктивные особенности прототипа известного мастера Неда Стейнбергера (Ned Steinberger) *Steinberger L2*, вскоре получившей название *Headless Bass*. Инновационная модель предлагалась без головки грифа и обладала менее объемным корпусом, который, в свою очередь, был спроектирован при помощи технологии сквозного грифа (*neck-through body*). Колки были заменены на специально изготовленный верхний струнодержатель, стабилизирующий натяжение струн. Одновременно с этим, на прототипе был расположен нулевой лад, заменивший собой верхний порожек. Нижний струнодержатель традиционно размещался на корпусе бас-гитары, выполняя фиксацию струн.

Настройка инструмента осуществлялась при помощи специальных колков, находящихся на задней части корпуса (кузова) инструмента. Благодаря существующей эргономике, бас-гитара приобрела наилучший акустический резонанс и идеальный сустейн. Для общей фиксации, на задней части трапецевидной деки инструмента была установлена специальная металлическая пластина, позволяющая регулировать длину подвесного ремня.

Корпус и гриф производились из двух древесных пород – венге² (*wenge*) и клена, с накладкой из венге. Гриф был темперирован 26 ладами, мензура составляла 34 дюйма (864 мм). Бас-гитара была оснащена как пассивной, так и активной электроникой с тремя звукоснимателями *MEC* и необыч-

Рисунок 1. *Warwick Nobby-Meidel-Bass*

2. Венге (англ. *wenge*) – древесина, которую предпочитают некоторые производители современных бас-гитар. Плотная и жесткая, с сильной атакой, хорошей устойчивостью и сложным гармоническим составом, чем-то похожая на углепластиковые грифы, но более «деревянная». Венге очень тяжело поддается обработке, поэтому инструменты приходится часто шлифовать [3, с. 91].

ной конфигурацией датчиков *J + TJ (J-Style + Twin J-Style)*. Следует отметить, что активный трехполосный эквалайзер регулировался следующими элементами управления: громкость, баланс, бас, средние и высокие частоты.

Рисунок 2. *Warwick Buzzard*

Прототип бас-гитары *Warwick Buzzard*

К другим известным прототипам премиум класса компании *Warwick* можно отнести модель *Buzzard* (1985 г.), спроектированную для выдающегося бас-гитариста группы *The Who* Джона Энтвистла (John Entwistle). В следствии большого количества концертов, проводимых музыкантом на открытых площадках, древесина бас-гитары часто деформировалась. Это было обусловлено изменением температуры и влажности воздуха. Вместе с тем, исполнитель пытался разработать бас-гитару экзотической формы, подчеркивающей экстремальное звучание коллектива *The Who*. Новый прототип *Warwick Buzzard* отличался не только индивидуальным дизайном, но и множеством инженерных преобразований. Корпус бас-гитары был изготовлен из зебрано³ (zebrano), гриф из овангкола⁴ (ovangkol), с накладкой из венге и инкрустацией ладов в виде цифровых маркеров. Кроме того, гриф темперировался 26 ладами, со стандартной мензурой в 34 дюйма. Еще одним нововведением была головка грифа, имеющая форму клюва и дополнительный колковый механизм микроподстройки четвертой струны.

Следует отметить, что *Warwick Buzzard* отличался особой конфигурацией звукоснимателей от фирмы *MEC*. Две пары датчиков *Single Coil (precision/precision)* обеспечивали более широкий звуковой спектр, передавая яркое и отчетливое звучание. На бас-гитаре была установлена двухполосная активная электроника, позволяющая исполнителю адаптировать звучание инструмента для игры в различных музыкальных стилях.

Отметим попутно, что к середине 1980-х годов компания *Warwick* производила также линейку серийных моделей, отличающихся как по форме бас-гитары, так и по видам электронного предусиления. Среди новейших прототипов можно выделить такие, как *JB Bass*, *Warwick TV-Bass* и *Streamer Stage | 4 string*.

Впоследствии при разработке новых инструментов и оборудования, компания реализовывала *принципы углеродной нейтральности*. Закупая высококачественную древесину, а также используя мощности собственной электростанции, солнечных батарей и энергии ветра, фирма *Warwick* руководствуется принципами *схемы экологического менеджмента и аудита (Eco-Management and Audit Scheme)*, ежегодно совершенствуя технологические особенности производства. Среди главных *эндорсеров*⁵ *Warwick* можно отметить таких бас-гитаристов, как Джек Брюс (Jack Bruce), Пол Грэй (Paul Gray), Роберт Трухильо (Robert Trujillo), Адам Клейтон (Adam Clayton) и др.

3. Зебрано (англ. zebrano) – древесная порода, произрастающая в Западной Африке (Габон, Камерун). Древесина декоративная, светло-золотистого цвета, с узкими штрихами от темно-коричневой до почти черной окраски. Текстура несколько крупная. Полосы напоминают раскраску шкуры зебры. Древесина твердая и тяжелая, обладает естественным блеском, хорошо шлифуется и полируется [4, с. 472].

4. Овангкол (англ. ovangkol) – одно из названий дерева *Guibourtia ehie*, растущее в Западной Африке (от Кот-д'Ивуара до Габона). Он иногда используется в производстве гитар для цельных корпусов, а также на задних деках и боковинах корпусов акустических гитар [5, с. 120–121].

5. Эндорсер (англ. endorser) – лицо, пользующееся общественным признанием, и использующее это признание в интересах потребительского товара, появляясь вместе с ним в рекламе [8, с. 310].

Рисунок 3. *Victor Wooten '83 Classic Monarch*

Модель бас-гитары *Victor Wooten '83 Classic Monarch*

Тем временем, в 1983 году известный американский мастер Винни Фодера (Vinnie Fodera), совместно с бас-гитаристом Джоуи Лауричелла (Joey Lauricella) основывают компанию *Fodera Guitars*. Главным приоритетом фирмы являлось изготовление высококачественных инструментов ручной работы, отличающихся высокой ценовой политикой. Необходимо отметить, что вплоть до 2011 года *Fodera Guitars* изготавливала только кастомные бас-гитары.

Одним из первых популярных артистов, с которым компания начала сотрудничество, был выдающийся исполнитель и басист-виртуоз Виктор Вутен (Victor Wooten). Доподлинно известно, что во время одной из сессий звукозаписи, продюсеру не понравилось, как звучит бас-гитара музыканта. Связавшись с малоизвестным на тот момент инженером В. Фодерой, артист осуществил запись на одном из прототипов мастера *Monarch*. Высокотехнологичная бас-гитара очень понравилась В. Вутену и впоследствии стала основным инструментом музыканта. В честь исполнителя В. Фодера назвал инструмент *Victor Wooten '83 Classic Monarch*. Как пишет Стив Кук (Steve Cook), «его бас *Monarch* стал таким же популярным в басовом фольклоре, как *Funk Machine* Джеймса Джемерсона или *Jazz Bass* Маркуса Миллера [9]».

Конструктивные особенности инновационной модели основывались на элегантном дизайне корпуса инструмента, спроектированного из красного дерева и верхней деки из волнистого клена. Гриф состоял из тщательно отобранных и выдержанных трех частей клена, с накладкой из индийского палисандра, а также точечной перламутровой инкрустацией и тюльпанов на 12 и 24 ладах [10]. Гриф был темперирован 24 ладами и типовой мензурой, состоящей из 34 дюймов.

Соединение корпуса и грифа производилось при помощи технологии *ласточкин хвост* (*dovetail joint*), при котором в деке инструмента вырезался небольшой «карман», куда впоследствии присоединялась приклеиваемая часть грифа. Активная электроника представляла собой трехполосный предусилитель *EMG Pickups* и два звукоснимателя: *P-Style* и *J-Style*, что позволяло улучшить атаку звука и получить более широкий акустический спектр высоких, средних и низких частот.

На протяжении многих лет компания *Fodera Guitars* сотрудничала со многими известными бас-гитаристами, постоянно развивая модельный ряд. Однако концепция фирмы всегда оставалась неизменной – изготовление инструментов ручной работы на заказ. Среди кастомных прототипов, отличающихся своими эксклюзивными дизайнерскими решениями, можно выделить именные модели *James Genus Emperor 5 Elite*, *Matthew Garrison Signature Imperial 5 Elite*, *Oteil Burbridge Signature Monarch 6 Elite* и др.

Бас-гитары компании *Sadowsky Guitars*

К середине 1980-х годов в США начинает активно возрождаться интерес к винтажным музыкальным инструментам. Высокая стоимость новейших басовых прототипов по сравнению с моделями 1960-х годов, сделала их недоступными для множества исполнителей. Желая получить современное звучание бас-гитары, музыканты искали возможность практического применения аутентичных инструментов с использованием инновационной электроники.

В свою очередь, признанный мастер и основатель компании *Sadowsky Guitars* Роджер Садовски (Roger Sadowsky) начинает активно заниматься ремонтом и реставрацией электрогитар и бас-гитар. Своевременно осознав потребности рынка, инженер решает модернизировать винтажные инструменты, поместив в них свои компоненты электрической разработки. Как сообщает официальный сайт компании *Sadowsky Guitars*, «в те ранние годы к Роджеру обращались музыканты, желая получить совет по приобретению хорошей гитары или бас-гитары. Он предлагал им купить *Fender*

начала 60-х годов, который в то время можно было приобрести примерно за 800 долларов. Они приносили эти инструменты в *Sadowsky Guitars*, где Роджер творил свою магию. В конце концов, за разумную сумму в 1300-1500 долларов (включая стоимость инструмента) Роджер предоставлял им «первоклассный инструмент» [11].

Основным принципом в работе инженера было замена пассивной электроники на активную. Одновременно с этим, обладая опытом студийного исполнителя, инженер уделял повышенное внимание области экранирования и шумоподавления инструментария, используя в работе только высококачественные материалы. Благодаря данной конструктивной концепции музыканты получили возможность приобретения недорогого инструмента, оснащенного передовыми электронными преобразованиями. Впоследствии Р. Садовски решает проектировать новые винтажные бас-гитары, включив в них свои авторские усовершенствования. Базируясь на раскрытии акустических свойств инструментов, инженер пытался донести всю полноту звукообразования, в соответствии с высочайшими стандартами качества.

Одним из главных нововведений Р. Садовски было использование полого корпуса внутри бас-гитары. Следовательно, инструмент приобрел характерное и высокорезонансное звучание. Благодаря данной конструкции, дека инструмента стала значительно легче, обеспечив более удобную эргономику для концертирующих исполнителей. В производстве бас-гитар, мастер обращался к отборным видам ольхи, американского болотного ясеня, мораво, клена и других древесных пород. Вместе с тем, повышенное внимание уделялось внешнему облику древесины и ее сушке. Спустя несколько десятилетий разработки новых моделей, Р. Садовски уже имел свою авторскую линейку бас-гитар, в которую входили не только серийные, но и кастомные инструменты. Наиболее репрезентативными моделями считаются: *NYC Custom Will Lee Signature 22 Fret*, *NYC Custom Verdine White 21 Fret Bass*, *MasterBuilt 21-Fret Standard J/J Bass* и др.

Бас-гитара *Yamaha TRB JP1*

Одновременно с этим, крупнейшая японская транснациональная корпорация, специализирующаяся на производстве музыкальных инструментов и оборудования, совместно с талантливым исполнителем Джоном Патитуччи (John Patitucci), разработала инновационную модель шеструструнной бас-гитары *Yamaha TRB JP1*. Концепция инструмента заключалась в увеличении диапазона традиционной четырехструнной бас-гитары добавлением низкой струны H_2 и высокой c_1 . Под влиянием электронной музыки музыкант стремился к имитации низких звуков при игре синтезаторов на 6 дополнительной струне, а также к применению 1 добавленной струны для игры развернутых импровизационных соло.

Следует отметить, что наряду с артистической деятельностью в качестве аккомпаниатора, Дж. Патитуччи дебютировал как сольный исполнитель. В работе с одними из лучших музыкантов джазовой сцены второй половины 1980-х годов, он опирался на искусные басовые партии техниками пиццикато и слэп, а также воплощал блестящие импровизации на электрической бас-гитаре и контрабасе.

Модель *Yamaha TRB JP1* была сконструирована по эксклюзивным спецификациям Дж. Патитуччи. Ламинированный корпус инструмента был изготовлен из четырехслойной древесной пропорции – волнистый клен/ясень/ольха/клен (*Maple/Ash/Alder/Maple*). Для удобства игры слэповой техникой, на корпусе был разработан специальный вырез, упрощавший доступ пальцев правой руки к струнам бас-гитары. Гриф соединялся с корпусом при помощи технологии крепления на 6 болтах (*bolt-on*) и производился из клена, с накладкой из черного дерева. Мензура бас-гитары составляла 34 дюйма, а гриф темперировался 24 ладами, украшенными декоративной инкрустацией.

Инструмент был оборудован парой двухкатушечных звукоснимателей – хамбакеров, со специально установленными типами магнитов *Alnico 5*⁶, а также трехполосным эквалайзером, обеспечивающим прототип *Yamaha TRB JP1* широким тональным спектром. На бас-гитаре использовалась активная электроника с 5 элементами управления – регуляторы громкости, баланса, высоких, средних и низких частот. Вместе с тем, модель оснащалась цельным латунным струнодержателем и золотой фурнитурой.

Несомненно, благодаря популяризации Дж. Патитуччи шестиструнной бас-гитары, исполнители получили доступ к новым аппликатурным моделям. Одним из преимуществ данного прототипа являлось развернутая игра аккордовой техникой в верхнем диапазоне, а также тембральные особенности звуков нижнего регистра. Практическое применение музыкантом инновационного инструмента сформировало будущих солистов на шестиструнной бас-гитаре, предопределив эволюцию не только гитаростроительства в целом, но и исполнительской техники, в частности.

Выводы

Основываясь на концепции производства струнных басовых прототипов в 1980-х годах можно констатировать, что особенностью проектирования инновационных моделей была тесная взаимосвязь инженеров-изобретателей и бас-гитаристов. Одним из главных аспектов сотрудничества являлась разработка продукции под индивидуальные предпочтения музыкантов. Вместе с тем, важнейшим составляющим элементом производства было внедрение современного электрического усиления, способного модернизировать как только что созданные конструкции бас-гитары, так и уже существующий винтажный инструментарий.

Библиография:

1. НОВОЖИЛОВ, К. *Бас-гитара в современной музыке: конструкция инструмента и проблемы классификации*. В: *Южно-Российский музыкальный альманах*. Ростов-на-Дону: РГК им. С. В. Рахманинова, 2006, с. 232–240.
2. *Warwick – History*. https://www.warwickbass.com/en/Warwick--Company--History--History.html#current_site_id (Accessed: 17.06.2025).
3. WARING, D., RAYMOND, D. *Make Your Own Electric Guitar and Bass*. New York: Sterling Publishing Company, Inc., 2001. 96 p.
4. ВОЛОДИНА, Е. *Материаловедение для дизайнеров интерьеров*. eBook: Ридеро, 2015. 600 с.
5. Centre technique forestier tropical *Bois tropicaux (5me edition)*. Publication №12 du Centre technique forestier tropical. Nogent-sur-Marne: Editions Quae, 1983. 143 p.
6. FENGCHUN, M., HINOSTROZA, J. E., LEE, M., HOLMES, W., ISAACS, S., ORR, D., SENNE, F., MARTINEZ, A., SONG, K., UVAROV, A., VERGEL DE DIOS, B. *Recommandations pour l'intégration des TIC dans les politiques éducatives*. Paris: UNESCO, 2023. 195 p.
7. HERRERA, J. *Warwick Bass Camp 2013: The Best of the Bass*. <https://www.premierguitar.com/artists/warwick-bass-camp-2013-the-best-of-the-bass> (Accessed: 12.06.2025).
8. MCCracken G. *Who is the Celebrity Endorser? Cultural Foundations of the Endorsement Process*. In: *Journal of Consumer Research*. Oxford: Oxford University Press, Vol. 16, No. 3, pp. 310–321.
9. COOK, S. *Builder Profile: Fodera Guitars*. <https://www.premierguitar.com/builder-profile-fodera-guitars> (Accessed: 27.05.2025).
10. Fodera. *Victor Wooten '83 Classic Monarch*. <https://fodera.com/products/victor-wooten-83-classic-monarch> (Accessed: 12.07.2025).
11. Sadowsky Guitars. *Roger Sadowsky*. <https://sadowsky.com/about-us/roger-sadowsky-profile/> (Accessed: 17.06.2025).
12. ВИТЮК, А. *Эволюция исполнительской техники на бас-гитаре в джазовой музыке (50-е годы XX века – начало XXI века)*. Кишинев: Pontos, 2025, 152 с.

Данные об авторе:

Александр ВИТЮК, доктор искусств, доцент, Институт искусств им. А.Г. Рубинштейна, г. Тирасполь.

ORCID: 0000-0001-5091-5979

6. Alnico-5 – наиболее часто используемый тип магнита, поскольку обладает умеренной силой влияния на колебание струны. Характеризуется довольно округлой и тёплой окраской звучания. В отличие от металлокерамического сустейн практически не отличается. [12, с. 60].

E-mail: vityuk150582@mail.ru

Получено: 01.09.2025

CZU: 94(478)“1944/1947”

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_07](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_07)

PROPAGANDĂ ȘI REALITATE SOCIALĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ (1944-1947): O ANALIZĂ DOCUMENTARĂ

Daniela ȘEREMET,*Universitatea de Stat din Moldova*

Articolul analizează discursul propagandistic sovietic din RSS Moldovenească în anii imediat postbelici (1944-1947), pe baza unor surse de arhivă păstrate la Agenția Națională a Arhivelor. Studiul aplică o grilă de analiză tematică referitoare la patru documente reprezentative: un raport al Comitetului Raional Cahul, un raport al Secției de Propagandă și Agitație a CC al PC(b)M, Planul de colectare a pâinii din 1946 și un raport de activitate la nivel republican. Rezultatele evidențiază trei direcții majore: unitatea discursului propagandistic, diversitatea instrumentelor de mobilizare și contradicția structurală dintre mesajul oficial și realitatea socială. Mitingurile și prelegerile difuzau teme ideologice standardizate, planurile economice justificau politici coercitive, iar rapoartele statistice instituționalizau propaganda ca practică birocratică. Propaganda nu era un fenomen secundar, ci un mecanism esențial al guvernării sovietice, menit să legitimeze regimul și să modeleze mentalitățile colective.

Cuvinte-cheie: *propagandă sovietică, RSS Moldovenească, perioada postbelică, foametea din 1946-1947, discurs ideologic, documente de arhivă.*

PROPAGANDA AND SOCIAL REALITY IN THE MOLDAVIAN SSR, (1944-1947): A DOCUMENTARY ANALYSIS

This article examines the Soviet propaganda discourse in the Moldavian SSR during the immediate postwar years (1944 – 1947), based on archival sources preserved in the National Archives Agency. The study applies a thematic analysis grid to four representative documents: a local party committee report, a propaganda department report, the 1946 grain collection plan, and a republican-level activity report. The results highlight three main aspects: the uniformity of propaganda themes, the diversity of instruments used for ideological mobilization, and the structural contradiction between official discourse and social reality. While meetings and lectures promoted standardized ideological messages, economic plans disguised coercive policies, and statistical reports institutionalized propaganda as a bureaucratic practice. Propaganda was not a secondary phenomenon, but an essential mechanism of Soviet governance, aimed at legitimizing the regime, mobilizing resources, and shaping collective identities in postwar Soviet Moldova.

Keywords: *Soviet propaganda, Moldavian SSR, postwar period, famine of 1946-1947, ideological discourse, archival documents.*

Introducere

Propaganda sovietică a constituit unul dintre instrumentele centrale prin care regimul totalitar și-a consolidat controlul asupra societății, remodelând percepțiile publice și justificând transformările politice și economice impuse în întreg spațiul unional. Analiza acestor mecanisme istorice oferă un cadru necesar pentru a interpreta fenomenele politice contemporane.

În Europa de Est și Republica Moldova, evenimentele recente evidențiază relevanța studiului propagandei politice. În contextul tranzițiilor politice și economice din fostele state sovietice și a noilor provocări geopolitice, inclusiv influența unor state externe, înțelegerea modului în care propaganda a fost utilizată pentru a consolida regimuri autoritare și a controla populația rămâne de importanță majoră. Aceste lecții istorice sunt esențiale pentru a înțelege și a combate manipulările informaționale contemporane care pot influența democrațiile emergente și societățile post-comuniste.

Reinstaurarea administrației sovietice în RSS Moldovenească, în 1944, a asigurat înainte, de toate, revenirea la transformările profunde care aveau să definească primii ani postbelici ai republicii. Reconstrucția

postbelică, desfășurată în condițiile regimului totalitar, s-a sprijinit pe două direcții fundamentale: mobilizarea resurselor economice și mobilizarea ideologică a populației, așa cum evidențiază literatura recentă dedicată perioadei [1; 2]. Ambele au fost prezentate într-un discurs propagandistic coerent, menit să legitimizeze autoritatea regimului și să mascheze dificultățile reale cu care se confrunta societatea.

Articolul urmărește identificarea temelor dominante ale propagandei, examinarea actorilor și instituțiilor implicate în difuzarea mesajelor, analiza mecanismelor politico-administrative ale implementării acestora și evidențierea contradicțiilor dintre discursul oficial și situația reală reflectată în documente.

În plan politic, conducerea RSS Moldovenești era subordonată direct autorităților de la Moscova, care dictau atât direcțiile de dezvoltare economică, cât și strategiile de formare a noii identități sovietice a populației locale. Organizațiile de partid de pe teren aveau rolul de a implementa aceste directive și de a raporta periodic realizările obținute. Documentele de arhivă păstrate din anii 1944-1947 arată că activitatea raională era intens supravegheată și strict orientată spre atingerea obiectivelor fixate de centru [3, f. 1-5].

Din punct de vedere economic, anii 1945-1947 au fost marcați de o criză profundă. Seceta din 1946, combinată cu distrugerile războiului și cu politica de colectare a resurselor agricole, a dus la foametea din 1946-1947. Istoriografia a demonstrat că foametea din 1946-1947 nu a fost doar efectul secetei ci, în principal, și al politicilor de rechiziții forțate, care au golit rezervele țăranilor și au transformat criza într-o catastrofă [4, p. 70; 5, p. 1-4].

Pe plan ideologic, autoritățile sovietice au desfășurat o amplă campanie de reeducare și au promovat o politică identitară distinctă, bazată pe conceptul de „limbă moldovenească” și pe îndepărtarea de România [6, p. 134]. Scopul nu era doar integrarea RSS Moldovenești în sistemul economic și politic al URSS, ci și transformarea mentalităților, eliminarea valorilor tradiționale și cultivarea unei identități sovietice. Propaganda a jucat un rol central în acest proces, desfășurându-se prin presă, școală, organizații de tineret și, mai ales, prin activitățile politico-educative organizate de comitetele raionale de partid [7, 240–270]. Raportul Comitetului Raional Cahul din ianuarie 1945 ilustrează modul în care propaganda încerca să prezinte regimul drept eliberator și să-și raporteze viața la „*marile realizări sovietice*” [3, f. 1-5]. În anii imediat următori propaganda va cuprinde toate straturile societății, punând un accent deosebit pe tineret și femei, considerate categorii decisive pentru construcția „omului nou sovietic”.

Accentul identitar a reprezentat o particularitate a RSS Moldovenești, în timp ce în alte republici sovietice, precum statele baltice sovietizate sau regiunile vestice ale RSS Ucrainene și RSS Bielorusie, propaganda s-a axat mai ales pe legitimarea ocupației sovietice și pe integrarea forțată în sistemul unional [9; 10]. Cele două dimensiuni – economică și ideologică – se întrepătrundeau și se sprijineau reciproc. Politicile de colectare a pâinii, de exemplu, erau însoțite de un discurs propagandistic menit să le prezinte ca pe o „datorie socialistă” și ca pe un „act de solidaritate între republici” [11, f. 9a–12]. Chiar și documentele strict administrative (planuri, rapoarte, statistici) aveau un rol propagandistic, formulând obligațiile într-un limbaj ideologic.

Prin urmare, contextul postbelic din RSS Moldovenească este definit de suprapunerea dintre criza materială și ofensiva propagandistică. În timp ce populația suferea de lipsuri alimentare și condiții precare de viață, autoritățile produceau un discurs al succesului și al solidarității socialiste. Contradicția introduce analiza instrumentelor și canalelor prin care propaganda a fost vehiculată în spațiul public.

Istoriografia problemei

În ultimii ani, abordarea propagandei sovietice în RSS Moldovenească a evoluat prin apariția unor lucrări care analizează integrat politicile identitare, discursul ideologic și mecanismele de remodelare socială impuse de regim [1, p. 50–55; 12, p. 80–82; 13, 84–95]. Studiile dedicate construcției identitare au evidențiat modul în care propaganda a fost utilizată pentru a defini o identitate distinctă și pentru a legitima integrarea Basarabiei în structurile sovietice [1, p. 52–54]. Cercetările asupra politicilor lingvistice au scos în lumină dimensiunea lor explicit ideologică, demonstrând rolul instituțiilor educaționale în uniformizarea culturală și în consolidarea controlului asupra mediului intelectual [12; 13]. Analizele privind organizarea politico-administrativă din anii postbelici completează această perspectivă, arătând că propaganda funcționa ca element structural al guvernării și însoțea atât activitatea instituțiilor, cât și viața cotidiană [8, p. 143–145; 2, p. 25–30].

O direcție aparte a cercetării a vizat relația dintre propaganda oficială și mecanismele coercitive ale statului sovietic, reliefând interdependența dintre supraveghere, represiune și discursul ideologic [7, p. 210–230]. În același timp, lucrările dedicate reformelor culturale și transformărilor instituționale din primii ani post-belici au arătat că legitimitatea regimului era construită printr-un discurs al modernizării, care prezenta reorganizarea administrativă și mobilizarea economică drept procese inevitabile și superioare modelului precedent [14, p. 40–48; 15, p. 423–451].

Interpretările privind foametea din anii 1946–1947 au pus în evidență contradicția profundă dintre discursul oficial și realitatea socială. Literatura de specialitate a arătat că narațiunea propagandistică a minimalizat dimensiunea crizei și a accentuat retorica sacrificiului, în timp ce politicile de rechiziții au agravat dramatic situația populației rurale [4, p. 70–76; 16, p. 110–120]. Literaturii locale privind administrarea RSS Moldovenești în epoca stalinistă se datorează evidențierea amploarei transformărilor administrative și ideologice, precum și a funcționării aparatului propagandistic în contextul particular al republicii [14, p. 430–445; 16, p. 55–80].

Literatura de specialitate oferă un cadru solid pentru înțelegerea logicii generale a propagandei sovietice și a interdependenței sale cu identitatea, represiunea și transformările instituționale. Totuși, nivelul local, acolo unde directivele ideologice se concretizau în rapoarte, planuri și practici administrative, rămâne mai puțin explorat. Noi încercăm să acoperim, într-o anumită măsură, această lacună prin analiza unor documente raionale din perioada 1944–1947, evidențiind modul în care discursul oficial era produs, aplicat și raportat în RSS Moldovenească, precum și contradicțiile care apar între narațiunea propagandistică și realitatea socială reflectată în sursele arhivistice.

Metode și materiale aplicate

Analiza discursului propagandistic sovietic din RSS Moldovenească a necesitat atât utilizarea surselor de arhivă, cât și o abordare metodologică adecvată pentru a surprinde mecanismele ideologice ascunse în spatele unui limbaj aparent tehnic și neutru. În acest sens, am aplicat o grilă de analiză tematică, concepută pentru a evidenția criteriile recurente ale propagandei: tipul documentului (raport, plan, circulară administrativă), contextul istoric (situația politică, socială și economică), temele dominante (victorie, prietenia popoarelor, fericirea țăranului în colhoz, sacrificiul pentru patrie), actorii invocați (Armata Roșie, partidul, Stalin, populația muncitoare), publicul-țintă (țărani, femei, tineret, intelectuali), mecanismele de transmitere (mitinguri, prelegeri, planuri economice), limbajul utilizat (formule standardizate, clișee, etichete precum: „dușman de clasă”, „fascist”), impactul social (mobilizare, intimidare, acceptare formală) și contradicția dintre discurs și realitate [3, f. 1–5; 5, f. 1–4; 11, f. 9a–12; 17, f. 3–5]. Grila nu are un caracter mecanic, ci flexibil, permițând atât compararea documentelor, cât și evidențierea particularităților fiecărui caz [15, p. 50–55; 14, p. 80–82].

În cadrul cercetării au fost selectate patru documente de arhivă, care reflectă diferite dimensiuni ale propagandei sovietice: (1) Raportul Comitetului Raional de Partid Cahul (ianuarie 1945), privind activitatea politico-educativă [3, f. 1–5]; (2) Raportul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PC(b)M (semestrul I 1945), axat pe prelegeri ideologice [5, f. 1–4]; (3) Planul de colectare a pâinii (1946), document economic cu formulări propagandistice [11, f. 9a]; (4) Rapoartele din 1946 – 1947 privind organizarea activităților de propagandă, care marchează trecerea de la mobilizări punctuale la planificarea sistematică [17, f. 3–5].

Selecția surselor s-a bazat pe trei criterii: diversitatea tipologică (rapoarte politico-educative, planuri economice, sinteze statistice), criteriul cronologic (anii 1945 – 1947, perioada de maximă intensitate a sovietizării și a foametei) și relevanța pentru analiza tematică (documente care combină formulări ideologice standardizate cu elemente concrete de mobilizare și control).

Aplicarea grilei de analiză asupra acestor documente arată că discursul propagandistic sovietic era omniprezent, indiferent de natura sursei; că temele recurente (eliberarea, victoria, colectivizarea, prietenia popoarelor) erau adaptate contextului local și publicului-țintă, iar limbajul avea o funcție dublă – de legitimare a regimului și de mascare a realităților dramatice. Contradicția dintre discurs și realitate se observă pregnant în planul de colectare a pâinii, unde „abundența socialistă” proclamată contrasta flagrant cu foametea din 1946–1947 [15, p. 54–55; 2, p. 70–72].

Temele și mecanismele propagandei sovietice reflectate în raportul Comitetului Raional Cahul (1945)

Raportul din 6 ianuarie 1945 are valoare informativă și constituie o oglindă a temelor și mecanismelor propagandistice prin care regimul sovietic își legitima prezența în Basarabia. Dincolo de enumerarea evenimentelor și a cifrelor, documentul transmite o concepție despre rolul partidului, despre identitatea colectivă dorită și despre modalitățile de control social [3, f. 1-5].

În primul rând, accentul cade pe temele ideologice recurente. Populația era familiarizată cu „mărețele victorii ale Armatei Roșii”, cu „realizările Uniunii Sovietice sub conducerea tovarășului Stalin” și cu prevederile Constituției din 1936 [3, f. 2]. Aceste teme urmăreau ancorarea comunităților locale într-o narațiune oficială a legitimității regimului, unde loialitatea față de Moscova devenea fundamentul identității politice. Numărul mare de prelegeri și atenția acordată tineretului și femeilor scoate în evidență preocuparea propagandei sovietice privind remodelarea mentalităților și construirea unei noi identități colective prin intermediul educației și al controlului cultural [8, p. 76].

În al doilea rând, documentul relevă mecanismele de propagare a ideologiei. Pe lângă lectorii și agitatorii raionali, un rol important era atribuit cadrelor intelectuale din sate – „învățătorii, agronomii și medicii veterinari trebuie să participe activ la educația politică a maselor” [3, f. 3]. Extinderea rețelei urmărea penetrarea mai profundă a ideologiei în viața cotidiană a comunităților rurale.

În al treilea rând, raportul subliniază funcția de legitimare a statisticii. Enumerarea cifrelor exacte („63 de adunări”, „18.000 de participanți”) era menită să creeze impresia unei mobilizări masive și a unei eficiențe incontestabile, chiar dacă participarea era adesea formală [3, f. 4]. Cifrele deveneau instrumente propagandistice, nu simple indicatori statistici.

Un element esențial pentru înțelegerea raportului este contradicția dintre discurs și realitate, vizibilă prin comparația cu alte documente ale perioadei. Deși raportul insistă asupra „entuziasmului maselor” și a participării active la activități politico-educative [3, f. 3–4], alte surse administrative semnalează dificultăți cronice: „lipsa materialelor politice”, „slaba pregătire ideologică a unor lectori”, lipsuri economice și dezorganizare [3, f. 5]. Pe de altă parte, propaganda funcționa într-un mediu social fragil, în care „participarea maselor” invocată în rapoartele oficiale reprezenta un construct retoric, menit să demonstreze consolidarea accelerată a regimului [14, p. 142–143]. În acest sens, contradicția structurală dintre realitatea postbelică și discursul oficial devine un element central al lecturii critice.

În final, raportul recunoaște și deficiențele interne: „lipsa literaturii politice” și „slaba pregătire ideologică a unor lectori” [3, f. 5]. Această aparentă sinceritate nu diminua imaginea partidului, ci demonstra „vigilența” și capacitatea de perfecționare. Astfel, chiar și problemele erau convertite într-un element de consolidare a autorității. Prin temele propagate, mecanismele de transmitere, utilizarea statisticii și discrepanțele dintre retorică și situația reală, documentul ilustrează modul în care autoritățile se străduiau să legitimeze prezența regimului și să consolideze controlul asupra comunităților rurale.

Prelegerile ideologice ca instrument de sovietizare a mediului rural: județul Cahul, 1945

Un rol central în strategia de consolidare a regimului sovietic în RSS Moldovenească a revenit prelegerilor ideologice organizate sistematic în mediul rural. Raportul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PC(b)M, întocmit pentru județul Cahul în prima jumătate a anului 1945, evidențiază amploarea fenomenului [5, f. 1-2]. În primele șase luni ale anului, aici au fost ținute „358 de prelegeri politice, la care au participat peste 25.000 de oameni” [17, f. 3]. Publicul-țintă era divers, dar accentul se punea pe țărani, femei și tineret, considerați cei mai receptivi la mesajul ideologic.

Tematica reflecta fidel liniile directoare stabilite de centru. Subiectele prioritare erau „eliberarea Basarabiei de sub jugul fascist-român”, „rolul mareț al Armatei Roșii în înfrângerea Germaniei hitleriste”, „Constituția stalinistă ca garanție a fericirii popoarelor sovietice” și „muncitorul sovietic – constructor al noii vieți” [5, f. 2]. Satul ocupa un loc central: colhozul era prezentat ca „unica formă de organizare capabilă să asigure fericirea țăranului”, iar gospodăria individuală era stigmatizată drept „rămășiță a trecutului exploatare” [5, f. 3]. În acest mod, propaganda propunea o singură viziune asupra viitorului, în care colectivizarea apărea inevitabilă și dezirabilă.

Raportul subliniază și rolul femeii, și al tineretului. Femeia era prezentată ca fiind „egală în drepturi cu

bărbatul și chemată să participe activ la construcția socialistă”, iar tineretul constituia drept „avangardă a comunismului, pregătită să urmeze exemplul Komsomolului” [5, f. 3]. Aceste mesaje aveau o funcție dublă: mobilizau segmente sociale anterior neimplicate politic și proiectau imaginea unei societăți sovietice democratice și moderne. Din punct de vedere organizatoric, raportul menționează existența unor rețele de lectori permanenți: lectori județeni și raionali, cadre de partid, dar și „specialiști” cooptați pentru a explica teme tehnice sau sociale în cheie ideologică. Această structură arată că propaganda era planificată riguros, cu un calendar și un aparat birocratic destinat să-i asigure eficiența [15, p. 85-86].

Limbajul raportului este profund propagandistic. Regimul românesc interbelic este caracterizat drept „fascist” și „ocupație străină”, iar realitățile economice și sociale dinainte de 1940 sunt descrise ca „exploatare a țăranilor de către moșieri și capitaliști” [5, f. 4]. În opoziție, regimul sovietic apare drept „puterea care a eliberat poporul moldovenesc” și „a deschis calea spre progres și bunăstare” [5, f. 4]. Această schemă binară – demonizarea trecutului și idealizarea prezentului – constituia unul dintre mecanismele fundamentale ale propagandei sovietice. Prin conținutul și structura sa, raportul arată că prelegerile nu erau simple activități educative, ci parte a unei strategii de transformare socială. Ele urmăreau rescrierea memoriei colective, redefinirea reperelor culturale ale populației rurale și pregătirea terenului pentru politici viitoare, precum colectivizarea.

O caracteristică ce rezultă din analiza documentului este contradicția dintre discurs și realitate. Deși raportul afirmă participarea masivă și entuziasmul audienței, alte surse indică probleme structurale: lipsa materialelor politice, pregătirea insuficientă a lectorilor și dificultățile de mobilizare în satele recent afectate de război [5, f. 3–4; 15, p. 90–92]. Prelegerile proiectau un model idealizat al realității, menit să mascheze fragilitatea socială din satele postbelice.

Latura economică a propagandei: planul de colectare a pâinii în RSSM (1946)

La prima vedere, „Planul de colectare a pâinii din recolta anului 1946” [11, f. 9a-12] are un caracter strict tehnic, conținând tabele și cifre despre obligațiile de predare a pâinii pe raioane, orașe și instituții. Însă, analizat în contextul secetei severe din 1946 și al presiunilor unionale exercitate asupra RSS Moldovenești, planul dezvăluie un mecanism propagandistic complex, în care limbajul economic era utilizat pentru a legitima o politică de extragere forțată a resurselor. Documentul reflectă poziționarea RSS Moldovenești în cadrul sistemului economic centralizat sovietic și ilustrează modul în care planificarea economică era inseparabilă de ideologia oficială. Acesta nu era un instrument contabil, ci mai mult un mijloc de comunicare și control ideologic stabilind cote precise pentru județele republicii: 42.695 de tone pentru Bălți, 32.820 tone pentru Soroca, 12.210 tone pentru Cahul, 8.016 tone pentru Orhei ș.a. [11, f. 10]. O parte considerabilă din pâinea colectată era destinată direct instituțiilor unionale, precum Trustul moldovenesc al sovhozurilor sau Trustul sfeclei de zahăr al Ministerului Industriei Alimentare al URSS, ceea ce sublinia integrarea RSS Moldovenești în mecanismul economic centralizat al Moscovei [11, f. 9a].

Limbajul aparent neutru al documentului masca dimensiunea coercitivă, prezentând colectările drept „datorii socialiste” asumate „în interesul întregului stat sovietic” [11, f. 9a]. În realitate, colectările nu reprezentau un act voluntar, ci obligații impuse prin presiuni administrative și represive. Contradicția discurs–realitate devine evidentă atunci când documentul este confruntat cu datele despre foametea din 1946–1947. În timp ce planul prezintă „disciplină socialistă” și ordine administrativă, populația rurală resimțea acut efectele secetei și ale rechizițiilor. După cum demonstrează I.Șișcanu, foametea din anii 1946-1947 nu a fost rezultatul exclusiv al condițiilor naturale, ci, înainte de toate, al politicilor deliberate de rechiziționare, care au golit rezervele țăranilor și au transformat criza agricolă într-o catastrofă umanitară [18, p. 115-118]. Mortalitatea ridicată, estimată la 150.000 – 200.000 de victime, și rata scăzută a natalității se explică prin această politică economică, camuflată propagandistic la nivel discursiv prin limbaj tehnic și indicatori statistici. [18, p. 116].

Lectura comparată a studiilor istoriografice despre foamete și colectivizare arată cum limbajul planificării centralizate a funcționat ca un discurs de legitimare. Dacă primul text documentează mecanismele foametei și hotărârile unional-republicane din 1945-1946, cel de-al doilea scoate în evidență cadrul instituțional și practicile administrative care au făcut posibilă „coborârea” planului până la

nivel de gospodărie individuală [4, p. 57-60]. Luate împreună, aceste acțiuni demonstrează că planurile economice nu erau simple instrumente de administrare, ci și mijloace de propagandă prin care extragerea forțată de resurse era prezentată drept dovadă de loialitate și responsabilitate socialistă.

Anul 1946 reprezintă momentul critic. Deși seceta compromisese recoltele, Moscova a impus RSS Moldovenești o cotă de 10.059 milioane de puduri (≈ 161 mii de tone) [11, f. 10]. Hotărârea CC al PC(b) al URSS și a Consiliului de Miniștri din 26 iulie 1946 cerea „îndeplinirea exactă și onorabilă” a planului, responsabilitatea fiind atribuită lui N. Coval, N. Salogor și împuternicitului A. Sâci. Totuși, discursul oficial rămânea impersonal, ascunzând constrângerea în spatele formulei abstracte a „planului unional” [2, p. 112-113]. În același timp, invocarea „condițiilor meteorologice nefavorabile” din alte regiuni era folosită ca justificare pentru menținerea sarcinilor în Moldova, fără a recunoaște gravitatea crizei locale.

Planul de colectare a pâinii din 1946 ilustrează perfect această disjuncție dintre realitate și discurs. Tabelele cu „Obligație totală / Plata în natură” pe raioane și instituții unionale (de ex. Trustul sovhozurilor, Trustul sfeclei de zahăr, Ministerul Industriei Cărnii și Laptelui) reflectă etapa de implementare la nivel micro [11, f. 9a-12]. Prin prezentarea „neutră” și ordonată a cifrelor, documentul transmitea imaginea unei economii planificate eficiente, în timp ce populația suferea de lipsuri cronice. Analiza acestui document arată că planificarea economică era inseparabilă de propagandă. Prin transformarea obligațiilor coercitive în „datorii patriotice”, autoritățile au legitimat extragerea resurselor în pofida dezastrului social. Astfel, Planul de colectare a pâinii din 1946 demonstrează modul în care discursul ideologic a fost folosit pentru a justifica politici economice represive, consolidând monopolul statului asupra resurselor și vieții cotidiene.

Dimensiunea organizatorică a propagandei: raportul de activitate din RSSM (1946 – 1947)

Raportul de activitate propagandistică din anii 1946-1947 oferă o imagine asupra trecerii propagandei sovietice din RSS Moldovenească de la mobilizarea punctuală, prin mitinguri și prelegeri, către o formă sistematică, monitorizată prin mecanisme statistice. Spre deosebire de rapoartele raionale sau de planurile economice, acest document reflectă organizarea propagandei la nivel republican, ceea ce îi conferă o valoare distinctă [17, f. 3-5]. Un element central îl constituie rolul lectorilor trimiși de către conducerea centrală, responsabili pentru uniformitatea mesajului și respectarea strictă a tematicii ideologice. Rapoartele de activitate includeau cifre detaliate despre numărul de prelegeri, categoriile de populație vizate și nivelul de participare. Astfel, lectorii susțineau expuneri despre „victoriile socialismului” și „prietenia popoarelor sovietice”, teme recurente menite să legitimizeze regimul și să întărească solidaritatea între republicile URSS [17, f. 3].

Un aspect semnificativ al documentului este introducerea instrumentelor statistice de monitorizare. Nu era suficient ca activitățile să fie desfășurate, trebuia raportat numărul exact de participanți, frecvența prelegerilor și gradul de acoperire a teritoriului. Preocuparea excesivă pentru latura formală a propagandei arată că difuzarea mesajului ideologic era tratată de autoritățile de partid nu doar ca un act de mobilizare, ci și ca o obligație administrativă, verificabilă și cuantificabilă [14, p. 97-99].

Temele dominante ale raportului, precum „victoriile socialismului”, „prietenia popoarelor sovietice” sau „rolul conducător al partidului” [17, f. 3], sunt prezentate într-o manieră unitară și insistentă. Concentrarea tematică urmărea reafirmarea coeziunii politice într-un moment în care regimul trebuia să gestioneze consecințele foametei. În plan analitic mai larg, raportul se înscrie într-un repertoriu ideologic consacrat documentelor centrale, menit să proiecteze imaginea unui front socialist compact. Această strategie evidențiază complementaritatea dintre propaganda ideologică și politicile administrative în perioada postbelică [11, p. 116; 2, p. 209-212].

Analizat în contextul mai larg al anilor 1946-1947, documentul relevă prezența propagandei în toate straturile societății și toate domeniile vieții cotidiene. Totodată, el scoate în evidență tensiunea dintre discurs și realitate reflectată în contrastul dintre limbajul triumfalist al raportului și realitatea foametei și a penuriei economice, în condițiile în care planificarea economică și propaganda ideologică s-au dovedit inseparabile în producerea catastrofei sociale din anii postbelici [18, p. 116; 2, p. 210-212].

Raportul din 1946-1947 arată că propaganda sovietică în RSS Moldovenească nu mai era o acțiune de

mobilizare sporadică, ci devenise un proces planificat și riguros monitorizat. Această dimensiune organizatorică completează tabloul economic și politico-educativ evidențiat în documentele anterioare, punând în lumină instituționalizarea și centralizarea propagandei. Nu mai este vorba doar de inițiative locale, ci de o strategie coordonată la nivel republican, care demonstrează standardizarea discursului și transformarea propagandei într-un mecanism structural al regimului [16, p. 240].

Analiza celor patru documente menționate mai sus scoate în evidență și faptul că propaganda sovietică în RSS Moldovenească acționa simultan pe trei planuri principale: politic-educativ, economic și organizatoric, astfel contribuind la consolidarea regimului. Pentru a sintetiza aceste observații și a compara dimensiunile propagandei, este utilă aplicarea grilei de analiză tematică, în calitate de instrument metodologic care permite evidențierea elementelor comune, dar și a particularităților fiecărui document. Această grilă a fost construită pe baza criteriilor recurente în literatura de specialitate. Criteriile includ tipul documentului, contextul istoric al elaborării, temele propagandistice dominante, actorii invocați, publicul-țintă, mecanismele de transmitere, limbajul propagandistic, impactul social și contradicția dintre discurs și realitate.

Aplicarea ei asupra documentelor analizate: raportul Comitetului Raional Cahul (ianuarie 1945), raportul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PC(b)M (semestrul I 1945), planul de colectare a pâinii (1946) și raportul de organizare a propagandei (1946–1947) – scoate în evidență unitatea de fond a propagandei sovietice, precum și adaptabilitatea ei la diverse contexte. Mitingurile și prelegerile vizau consolidarea identitară și politică a populației. Planul de colectare a pâinii, la rândul său, camufla politici economice coercitive sub retorica datoriei socialiste, iar rapoartele de activitate instituționalizau propaganda ca proces sistematic, cuantificabil și verificabil. Deși derivau din contexte administrative diferite și vizau obiective imediate distincte, toate documentele exprimă o unitate de fond specifică propagandei sovietice postbelice: standardizarea discursului, uniformitatea temelor și utilizarea unor formule ideologice constante. [12] Pentru a vizualiza aceste observații, tabelul de mai jos sintetizează rezultatele obținute prin aplicarea grilei de analiză tematică asupra celor patru documente:

Tabelul nr. 1. Grila de analiză tematică

Criteriu	Raport Cahul (ian. 1945)	Raport Propagandă (sem. I, 1945)	Plan colectare pâine (1946)	Raport organizare propagandă (1946 – 1947)
Tip document	Raport politico-educativ, intern de partid	Raport de propagandă centralizat	Plan economic-administrativ	Raport organizatoric cu date statistice
Context istoric	Reinstaurarea regimului după război	Consolidarea propagandei rurale	Seceta și foametea	Extinderea propagandei, monitorizarea sistematică
Temele dominante	Victoriile Armatei Roșii, prietenia popoarelor	Demonizarea României, colectivizarea, rolul femeii	„Datoria socialistă”, solidaritatea, sacrificiul	„Prietenia popoarelor”, legitimitatea partidului, sacrificiul patriotic
Temele dominante	Victoriile Armatei Roșii, prietenia popoarelor	Demonizarea României, colectivizarea, rolul femeii	„Datoria socialistă”, solidaritatea, sacrificiul	„Prietenia popoarelor”, legitimitatea partidului, sacrificiul patriotic
Actori invocați	Lectorii raionali, agitatorii de colhoz	Lectorii județeni și intelectualii	Țăranii și colhoznicii	Lectorii trimiși de conducerea CC al PC(b)M
Public-țintă	Populația rurală	Țăranii, femeile, tineretul	Administrații raionale și gospodării	Comunitățile rurale, diverse segmente sociale

Mecanisme	Mitinguri, adunări	Prelegeri, campanii tematice	Directive administrative	Adunări locale, materiale tipărite, rapoarte statistică
Limbaj	„Educația maselor”, „îndeplinirea sarcinilor”	„Fericirea țăranului în colhoz”	„Datorie socialistă”	„Sacrificiul patriotic”, „victoria socialistă”
Impact social	Participare formală, presiuni	Pregătirea colectivizării	Foamete și constrângeri	Control ideologic prin monitorizare
Contradicție discurs - realitate	„Entuziasm” vs. constrângere	„Fericirea colhozului” vs. rezistență țărănească	„Ordine planificată” vs. foamete	„Solidaritate” vs. lipsuri și coerciție

Aplicarea grilei confirmă că propaganda sovietică a funcționat ca un mecanism complex, integrând planificarea economică, activitatea educativă și controlul organizatoric într-un discurs menit să justifice dominația politică și să mascheze contradicțiile regimului. Analiza documentelor de arhivă scoate în evidență câteva direcții esențiale privind natura și funcționarea propagandei sovietice în RSS Moldovenească. În primul rând, se remarcă unitatea discursului: indiferent de tipul documentului – raport politico-educativ, plan economic sau sinteză statistică – vocabularul și temele erau standardizate. Formule precum: „victoriile Armatei Roșii”, „fericirea în colhoz”, „rolul conducător al partidului” sau „prietenia popoarelor” apar constant, confirmând centralizarea propagandei la Moscova și obiectivul de a crea un cadru mental comun, în care toate aspectele vieții erau reinterpretate prin prisma ideologiei oficiale [3, f. 1–5; 5, f. 1–4; 11, f. 9a–12; 17, f. 3–5].

În al doilea rând, se evidențiază diversitatea instrumentelor propagandistice. Temele comune erau adaptate contextului și publicului-țintă: mitingurile și prelegerile din 1945 vizau mobilizarea și entuziasmul colectiv, planul de colectare a pâinii din 1946 camufla politici economice coercitive prin limbajul datoriei socialiste, iar raportul din 1946 – 1947 ilustra trecerea la o propagandă birocratizată, monitorizată statistic. Această capacitate de adaptare arată cum regimul și-a ajustat strategiile de comunicare, menținând coerența ideologică.

Al treilea aspect îl constituie contradicția structurală dintre discurs și realitate. În timp ce documentele proclamau „entuziasmul maselor” și „fericirea colhozurilor”, populația rurală se confrunta cu foametea din 1946–1947, cu lipsuri materiale severe și cu represii administrative [3, f. 1–5]. Această discrepanță făcea parte din logica propagandistică: discursul oficial urmărea transformarea crizei într-o aparentă victorie socialistă, și consolidarea legitimității regimului.

Interpretările istoriografice întăresc aceste observații [18, p. 115–118; 2, p. 209–212; 14, p. 142; 8, p. 170]. Prin urmare, documentele de arhivă identificate și analizate de noi, nu doar confirmă aceste interpretări, ci oferă și o imagine concretă asupra modului în care propaganda funcționa la nivel local și republican.

Concluzii

Analiza documentelor de arhivă și a literaturii de specialitate demonstrează că în perioada 1944-1947 propaganda sovietică din RSS Moldovenească a reprezentat un mecanism fundamental al regimului, integrat în toate dimensiunile vieții politice, economice și sociale. Ea nu trebuie înțeleasă ca un fenomen secundar sau auxiliar, ci ca un instrument esențial prin care statul-partid legitima puterea, mobiliza resursele și modela mentalitățile colective. În plan politic și ideologic, propaganda a fost utilizată pentru a justifica reintegrarea teritoriului în cadrul URSS și pentru a crea o identitate distinctă, separată de România și orientată spre Moscova. Rapoartele de activitate de nivel local și republican confirmă că mitingurile, prelegerile și campaniile educative urmăreau construirea unei noi conștiințe colective, în care Armata Roșie și partidul comunist erau prezentați în calitate de eliberatori și garanți ai progresului.

În plan economic, propaganda a funcționat ca mijloc de legitimare a politicilor coercitive. Planurile de colectare a pâinii din 1946-1947 demonstrează cum un document aparent tehnic putea fi transformat într-un

instrument propagandistic, printr-un limbaj ce masca caracterul represiv al acțiunilor, având retorica „dato-riei socialiste”. Foametea catastrofală din 1946-1947 a fost exclusă din discursul oficial, fiind înlocuită cu formule despre „disciplină” și „solidaritate socialistă”.

La nivel organizatoric, în documente se arata o trecere treptată de la mobilizările punctuale la o propagandă sistematică, planificată și monitorizată prin mecanisme statistice. Birocratizarea acțiunilor privind răspândirea ideologiei comuniste dovedește că autoritățile sovietice tratau difuzarea mesajului ideologic ca pe o obligație administrativă, verificabilă și cuantificabilă, ceea ce consolida caracterul omniprezent al propagandei.

Nu în ultimul rând, concluzia care se desprinde în rezultatul cercetării noastre este că propaganda sovietică în RSS Moldovenească a avut o dublă funcție: pe de o parte, de legitimare a regimului și de justificare a politicilor sale, iar pe de altă parte, rolul de mască ideologică menită să ascundă contradicțiile și crizele sociale. Prin uniformitatea tematică, diversitatea instrumentelor și contradicția structurală dintre discurs și realitate, propaganda devenise elementul indispensabil al guvernării sovietice și al procesului de sovietizare a Basarabiei în primii ani postbelici.

Referințe bibliografice:

1. NEGRU, E.; NEGRU, G. *Construcție și deconstrucție identitară în RSS Moldovenească (1940–1941, 1944–1989)*. Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2023. 520 p.
2. CAȘU, I. *Dușmanul de clasă: Represiuni politice, violență și rezistență în RSS Moldovenească (1924–1956)*. Iași: Polirom, 2014. 352 p.
3. ANA (Agenția Națională a Arhivelor), fond 51, inv. 7, d. 23, f. 1–5. Raportul Comitetului Raional de Partid Cahul, 6 ianuarie 1945.
4. ȘIȘCANU, I. Foametea din RSS Moldovenească în anii 1946 – 1947. Abordări polemice. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1–2, 2007, p. 65–83.
5. ANA, fond 51, inv. 7, d. 47, f. 1–4. Raportul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PC(b)M, semestrul I din 1945.
6. NEGRU, G. *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*. Chișinău: Prut Internațional, 2000. 256 p.
7. PASAT, V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)*. Chișinău: Cartier, 2011. 640 p.
8. TAȘCĂ, M. *Securitatea și Puterea: Subordonarea politică a securității în RSS Moldovenească (1944–1991)*. Chișinău: Arc, 2008. 340 p.
9. YEKELCHYK, S. *Ukraine: Birth of a Modern Nation*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 272 p.
10. SNYDER, T. *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*. New York: Basic Books, 2010. 524 p.
11. ANA, fond 51, inv. 4, d. 12, f. 9a–12. Planul de colectare a pâinii, 1946.
12. ROTARU, L. *Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM – element al ideologiei imperiale și instrument de inginerie națională*. Chișinău: Lexon, 2023. 268 p.
13. ROTARU, L. *Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească în învățământul superior din RSS Moldovenească*. Chișinău: Lexon-Prim, 2025. 945 p.
14. ȚÎCU, O. *Sovietizarea Basarabiei (1944 – 1950): Instituții, politici și societate*. Chișinău: Cartier, 2015. 368 p.
15. CUȘCO, A. *În căutarea identității: Construcția națională în Basarabia sovietică (1940 – 1941, 1944 – 1950)*. Iași: Polirom, 2018. 420 p.
16. ȘIȘCANU, E. *Basarabia sub regimul bolșevic (1940–1952)*. București: Semne, 1998. 240 p.
17. ANA, fond 51, inv. 10, d. 112, f. 3–5. Rapoartele din 1946 – 1947 privind organizarea activităților de propagandă.
18. ȘIȘCANU, I. „Foametea din RSS Moldovenească în anii 1946 – 1947.” În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3–4, 2010, p. 112–116.

Date despre autor:

Daniela ȘEREMET, drd., Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-3860-1608

E-mail: daniela.seremet.v@gmail.com

Prezentat: 08.09.2025

CZU: [94 + 711.434](498.7-21)"1918/1940"

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_08](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_08)

„MODERNIZAREA” ORAȘULUI DE REȘEDINȚĂ EPISCOPALĂ BĂLȚI ÎN REFLECȚIA REALITĂȚILOR INTERBELICE

Mariana MIHALEVSCHI,

Universitatea de Stat din Moldova

Un rol deosebit în modernizarea localităților urbane interbelice au avut personalitățile marcante din istoria locală. Pentru a evidenția această afirmație încercăm prin acest studiu să evidențiem rolul episcopului Visarion Puiu în organizarea și dezvoltarea urbană a reședinței episcopale Bălți. În cei 12 ani de păstorie ca episcop al Episcopiei Hotinului, a dat dovadă de o motivație deosebită care a contribuit pozitiv la bunăstarea orașului de reședință. Cunoscut îndeosebi prin realizările sale de construcții de edificii și biserici, mai puțin sunt cunoscute activitățile episcopului în „modernizarea” și organizarea infrastructurii orașului Bălți. Propunerile sale și ale comitetului cetățenesc, pe care îl conducea, înaintate autorităților publice locale, au contribuit la realizarea unor activități cum ar fi: pavarea străzilor, organizarea cartierelor, acțiuni sociale și culturale pe care și astăzi le descoperim în istoria urbei bălțene.

Cuvinte-cheie: *episcopul Visarion Puiu, Bălți, modernizare, oraș de reședință.*

„THE MODERNIZATION” OF THE DIOCESE CITY OF BĂLȚI IN THE CONTEXT OF INTERWAR SOCIETY

Prominent figures in local history played a special role in the modernisation of urban areas during the interwar period. In this study, we examine the role of Bishop Visarion Puiu in the organisation and urban development of the Diocese residence of Bălți. During his twelve years as Bishop of the Diocese of Hotin, he demonstrated exceptional motivation that had a positive impact on the city in which he worked. While he is especially known for his achievements in constructing of religious buildings and churches, his activities in the ‘modernisation’ and organisation of Bălți’s infrastructure are less well known. The proposals he submitted to the local public authorities together with the citizens’ committee contributed to the street paving, territory organisation, social and cultural initiatives that can still be seen in Bălți today.

Keywords: *Bishop Visarion Puiu, Bălți, modernisation, city of residence.*

În organizarea istoriei unei națiuni un rol aparte au personalitățile implicate în deciziile în regiune. Pentru a demonstra aceste afirmații încercăm să evidențiem rolul episcopului Visarion Puiu în organizarea orașului de reședință a Episcopiei Hotinului. Episcopia Hotinului, cu reședința la Bălți, își începe istoria din 1923. Lipsa dotării orașului cu edificii, cu clădiri publice, cu străzi pavate a creat un spațiu de muncă asiduă în cei 12 ani de prezență a domniei sale la Bălți, care se face resimțită și azi în această localitate urbană.

Preliminarii istorice

Istoria orașului Bălți, ca centru urban, își consolidează poziția după instituirea acestuia ca centru județean în anul 1818 [10, p. 106]. În această perioadă Bălțiul a avut statut de oraș embaticar. Primii proprietari au fost familia Panaite, iar prin relații de mariaj pământurile orașului au trecut în mâinile familiei Catargi și Crupenschi. Specificul embaticar a lăsat o amprentă vădită în dezvoltarea urbei, iar prin semnarea actului de unire din 27 martie 1918, a adus transformări radicale asupra situației administrative și economice a orașului.

Pentru organizarea și amenajarea orașului a fost realizat *Primul plan de sistematizare*, elaborat de inginerul cadastral K. A. Pomortsev și a fost aprobat la 9 februarie 1845 [16, p. 110]. Planul radial în formă de evantai cuprindea trei sectoare și delimita hotarele orașului. Spre sfârșitul secolului XIX a apărut o strictă necesitate de dezvoltare a orașului în afara limitelor stabilite la 1845. Hotarele orașului au fost propuse spre modificare conform *Planului de extindere a orașului din 1909 – 1913*, care au permis ulterior apariția noilor cartiere și lărgirea orașului cu douăsprezece sectoare noi. Planul prevedea un teritoriu pentru construcția întreprinderilor industriale, care făcea parte din moșia Teioasa, proprietatea familiei Catargi [1, f. 109-110].

Primii pași spre „modernizarea” orașului au fost întreruși de Primul Război Mondial, iar actul Unirii Basarabiei cu România din 27 martie 1918 a contribuit la accelerarea procesului de dezvoltare a orașului.

Reformarea statului unitar român a contribuit benefic la transformările urbei după 1918. Reforma agrară a avut drept scop împrăștierea cetățenilor României. Împrăștierea în orașul Bălți s-a realizat „din contul proprietăților familiilor Catargi și Crupenschi în 1922, pe teritoriul cărora se afla orașul” [13, p. 99]. Planurile de parcelare a terenurilor pentru împrăștierea funcționarilor, veteranilor de război, ofițerilor au fost îndeplinite de către reprezentanții Casei Noastre. Terenurile libere au trecut în gestiunea Primăriei comunale Bălți, în baza cărora acestea au fost repartizate ulterior pentru necesitățile orașului. Neregularitățile apărute în timpul repartizării terenurilor împrăștierea a stârnit un șir de nemulțumiri în societatea bălțeană. Cele mai nemulțumite erau persoanele care au fost împrăștiate, dar și organizațiile publice noi create. Episcopia Hotinului, formată în 1923 în acest oraș, se numără printre instituțiile care au fost împrăștiate din terenul expropriat. Beneficiind de această împrăștiere Episcopia Hotinului, în frunte cu episcopul Visarion Puiu, a întâmpinat un șir de probleme apărute în perioada următoare a actului de împrăștiere.

Pentru elucidarea tematicii propuse, un interes deosebit îl reprezintă corespondența Episcopiei Hotinului întreținută de episcopul Visarion Puiu cu autoritățile centrale și administrația primăriei Bălți. Diversele probleme menționate în corespondența oficială identifică direcțiile de acțiune înaintate de către episcopul Visarion Puiu și formează obiectivul principal ale direcțiilor de acțiune propuse pentru conturarea unui proiect urban modern pentru Bălți.

Construcțiile bisericilor și centrelor ecleziastice în orașul de reședință a Episcopiei Hotinului

Una dintre direcțiile prioritare ale activității episcopului Visarion Puiu, după instalarea sa la Bălți, a fost organizarea centrelor ecleziastice. Centrele ecleziastice erau reprezentate prin catedrala episcopală, reședința și toată gospodăria acesteia și bisericile parohiale. Scopul inițial a fost obținerea terenurilor de construcție, dar și legiferarea imobilelor. Aceste centre ecleziastice trebuiau să confere urbei-reședință o identitate spirituală și administrativă. Toate eforturile au fost orientate spre construcția edificiilor corespunzătoare necesităților bisericești și intereselor de dezvoltare a orașului.

Procurarea terenurilor, înălțarea unor noi construcții (biserici), dar și alte realizări au contribuit la crearea unei imagini frumoase a Episcopiei Hotinului. „Achizițiile imobilelor pentru serviciile episcopiei, ridicarea palatului rezidențial, a parcului cu gospodăriile monahale și vlădicești, vorbesc de la sine despre o mare forță creatoare, despre un realizator care s-a depășit pe el însuși. Iar prin zidirea măreței catedrale din orașul nostru numele preasfințitului Visarion va dăinui mii de ani și va afirma cu tărie vrednicia ctitorului de biserici și întemeietor de eparhii. Căci tot ce a realizat Înalt prea Sfinția Sa a fost un imperativ al timpului, o poruncă Dumnezeiască, ar putea fi spus un imbold național căruia i s-a supus și s-a izbândit” [11, p. 48].

Aceste inițiative reflectă viziunea lui Visarion Puiu de integrare a construcțiilor religioase în procesul de modernizare a orașului și, în același timp, au devenit un simbol identitar național prin elementele definitorii caracteristici arhitecturii tradiționale românești.

Amenajarea cartierelor și aprobarea planului urbanistic al orașului Bălți

Un alt domeniu central al intervențiilor episcopului Visarion Puiu a fost organizarea cartierelor noi din jurul reședinței episcopale și catedralei. În viziunea sa, dezvoltarea urbană trebuia să respecte principii edilitare moderne și să ofere orașului o „înfățișare civilizată”, în opoziție cu parcelările haotice promovate de autoritățile locale. Primele încercări de acțiune pentru bunăstarea orașului sunt menționate în înregistrările corespondenței episcopului din august 1923 către Ministerul lucrărilor publice, în care descrie că localitatea „are cea mai urâtă așezare în țara noastră” și „zace înconjurat cu bălți de noroi”, deși are împrejur coline pe care nimeni nu le-a folosit”. Aceste fraze reflectau situația orașului de reședință și apăreau permanent în corespondența oficială a episcopiei cu autoritățile locale și cele centrale. Motivația acestor formulări în corespondență era „a da noului oraș o înfățișare modernă”, dar cel mai important era „să se țină seama de regulile edilitare cerute să se construiască în jurul catedralei un oraș civilizat”, „cu toate înlesnirile vremurilor moderne, pentru o înfățișare superioară prin construcții în stil național” [2, f. 3, 3v]. În aceeași scrisoare adresată Ministerului lucrărilor publice din București, episcopul înaintează patru propuneri: constituirea unui comitet local din cinci persoane, care să se ocupe și să ajute la realizarea planului de dezvoltare a orașului; invitarea unui inginer specialist din serviciul tehnic al statului care să supravegheze executarea

viitorului plan al orașului; să se restituie planul depus spre cercetare, cu modificările necesare cu privire la modul de parcelare a terenurilor împrorietărite, interzicerea împrorietărilor persoanelor străine, iar lucrările de parcelare începute în 1922 și construcțiile locuințelor, începute samavolnic, să fie stopate. Astfel se prevedea că aceste acțiuni trebuiau să rezulte într-un plan structurat și regulamentul de construcție a orașului trebuia elaborat de un personal calificat, în care să fie prevăzute amenajările și starea sanitară a noului oraș. Propunerile înaintate trebuiau să rezolve problemele existente și lipsurile Episcopiei, dar în același timp prevedeau folosirea potențialului acestui oraș.

În corespondența din august-octombrie 1923 a Episcopiei Hotinului cu instituțiile statului sunt descoperite neajunsurile și problemele care existau în acel moment în oraș. Printre aceste neajunsuri în scrisorile date se menționa lipsa personalului tehnic specializat în proiectarea urbanistică. Din cauză că consiliul tehnic superior din cadrul primăriei comunale Bălți nu avea cunoștințe specializate în domeniul urbanizării și proiectării de cartiere, planul inițial de sistematizare a orașului avea nevoie de un șir de modificări [17, p. 285]. Planul-proiect, aprobat preventiv în mai 1923 de către consiliul tehnic superior, necesita a fi revizuit de persoane calificate și ulterior să fie aprobat definitiv.

Despre situația împrorietării orașului Bălți se descria în răspunsul emis, pe 20 septembrie 1923, de Comandamentul militar al Basarabiei către Episcopia Hotinului. Scrisoarea conținea raportul Comandantului diviziei nr. 7 care raporta despre împrorietărirea realizată de autoritățile bălțene. În Bălți, în prima etapă a derulării procedurii de împrorietărire s-au ocupat „Casa noastră” și primăria comunei urbane Bălți. În următoarea etapă primăria trebuia să împrorietărească funcționarii, ofițerii, văduvele și orfanii de război. În scrisoare se mai menționa că planul de parcelare elaborat de „Casa noastră” nu fusese aprobat de organele superioare. Ulterior, primăria, care își luase obligația să realizeze un plan general fără să modifice lucrările anterioare, rămânea în continuare singura autoritate care realiza împrorietărirea [2, f. 9]. Răspunsul din 29 septembrie 1923 cu nr. 7113, expediat de serviciul administrativ al primăriei comunei urbane Bălți, semnat de președintele comisiei interimare Ștefan Sadovici [9, p. 89], comunica Episcopiei că filiala centrală din Chișinău „Casa noastră” a emis ordinul „să predea dlor Catargi în cursul acestei luni câtimea de 100 ha, teren din pământurile cu care comuna Bălți a fost împrorietărită” [2, f. 11], care la moment coincidea cu o parte din terenurile distribuite funcționarilor prin hotărârea nr. 43 din 27 octombrie 1922 a Comisiei Județeană de Expropriere și Împrorietărire a Județului Bălți. În scrisoare se mai menționează că o parte din împrorietăriți „aveau deja construite case și garduri”. Următoarele scrisori adresate indică nemulțumirile episcopului printre ele se numără: interzicerea parcelării terenurilor oamenilor săraci sau străinilor care au procurat terenul de la familia Catargi, construcții neuniforme, neindicarea hotarelor în planul de sistematizare a terenului Episcopiei. „Solicitările episcopului” erau înaintate concomitent Ministerului lucrărilor Publice, Ministerului de Interne și Primăriei comunei urbane Bălți.

Într-un extras trimis Episcopiei Hotinului, din 2 ianuarie 1925, din arhiva notarială, se confirma că terenurilor donate episcopiei Hotinului erau parte din pământurile expropriate conform art. 36 din Legea agrară pentru Basarabia. De asemenea, se menționa că terenul donat de primărie nu era încă răscumpărat de stat de la proprietarii orașului de la care a fost expropriat, iar primăria avea obligația să răscumpere aceste terenuri de la foștii proprietari”. Acest document atenționa „că averea donată nu era ipotecată, donată sau împrorietărită, iar primăria trebuie să rezolve orice fel de litigiu în folosul Episcopiei [3, f. 20-21].

Amenajarea spațiului din jurul episcopiei și catedralei episcopale reprezenta o altă direcție asupra căreia s-a axat activitatea. Episcopul insista ca casele din jurul catedralei și a reședinței să aibă un aspect de vilă și toate edificiile să corespundă acestor cerințe. Se mai cerea ca terenurile din acest cartier să fie ocupate de funcționari de etnie română, dar nu de străini sau alte credințe, iar „în jurul Palatului episcopal se vor executa numai clădiri de parter-etaj, având 8-10 m la cornișe, în stil de vilă (fără calcane), retras cu 4m de la stradă, având grădini în față [2, f. 118]. În cadrul ședinței din 31 august 1923 a Consiliului tehnic superior s-au discutat observațiile înaintate de Episcopia Hotinului și propunea spre aprobarea acestor solicitări menționate anterior.

Correspondența insistentă a Episcopiei cu diverse instituții publice a stopat temporar emiterea autorizațiilor de construcție pentru funcționarii care fuseseră împrorietăriți. Pe 21 august 1924, într-o scrisoare în adresa Mitropoliei Ungrovlahiei și mitropolitului-primat al României, Miron Cristea, din București din parte

unui grup de 66 de „funcționari săraci împrumutăriți, deținători de documente oficiale de împrumutărire din partea statului, „se plâneau împotriva Episcopului Hotinului Visarion Puiu” și „solicatau dreptate creștinească”. Motivul acestor supărări consta în faptul: „Episcopul Visarion Puiu nu dă voie să construim și să fie împrumutate terenurile cu care au fost împrumutăriți”, chiar dacă au „aprobări anterioare” emise de Primărie. Învinuirile erau aduse împotriva planurilor mărețe a episcopului de a ridica pe terenul dat un oraș bogat, luxos și modern după modelul Parisului, iar casele modeste construite sunt amenințate spre a se demola” [2, f. 27, 27 v].

Concomitent pentru împărțirea bine structurată și aspectul general plăcut al noilor terenuri sub cartiere, episcopul Visarion Puiu opta și pentru partea sanitară și anume: asigurarea orașului cu apă și canalizare nu se regăsesc în planul inițial de sistematizare a orașului. Adresările făcute pe 23 septembrie 1923 către Ministerului sănătății publice, muncii și a ocrotirii sociale, pentru intervenție în ameliorarea „sanitară a orașului”, au rămas doar pe hârtie. Deja în martie 1924 revine la corespondența cu acest Minister prin care se „indigna” că planul nu este aprobat, dar „în oraș s-au făcut pare în chip ostentativ câteva fabrici de ulei, mici, dar în condiții absolut condamnabile” [2, f. 10, 21]. Afirmările episcopului Visarion Puiu sunt confirmate și de datele statistice despre întreprinderile din oraș. În anul 1923 pe strada Berthelot erau înregistrate 2 fabrici de ulei [12, p. 24], iar „la începutul anilor 30 ai sec. XX se numărau 28 de fabrici de ulei” [8, p. 472]. Amplasarea fabricilor într-un cartier de locuit, în care nu exista canalizare, apeduct, străzile erau înguste, nepavate – toate acestea ridicau suspiciuni și nemulțumirile din partea Episcopiei Hotinului.

Correspondența insistentă și nemulțumirile episcopului aveau o cauză întemeiată: cum va fi organizat terenul și accesul spre reședință și catedrală, aspectul vizual, infrastructura orașului, care nu se regăsea în plan inițial, aprovizionarea cu apă și canalizare. Previziunile date trebuiau să se regăsească în planul de sistematizare a orașului aprobat în vara anului 1924 și în regulamentul de construcții a municipiului Bălți, aprobat de Comitetul local de revizuire prin decizia nr. 275 din 1 august 1930. Regulamentul de construcții a inclus cartierul Pământeni în „zona caselor de locuit” [7, f. 4]. Din articolul 33 al aceluiași regulament se prevedea „că orice clădire construită în vecinătate cu clădirile publice cum ar fi: biserici, case de rugăciuni, școli etc., situată la o oricare depărtare de aceasta, va avea pe lângă fațada dinspre stradă o altă fațadă spre clădirea publică”, iar în articolului 41 se menționa despre strada pe care era construită catedrala episcopală „întreaga stradă Berthelot până la Podul Chișinăului se interzic construirea pereților din nuiele cu lut sau din scânduri”, iar despre partea sanitară în oraș, conform articolului 121, în jurul „bisericilor, spitalelor, școlilor în clădiri proprii și a caselor de rugăciuni se interzice orice instalare de comerț, de industrie insalubre sau zgomotoase. Asemenea și bisericilor și caselor de rugăciuni se interzice construirea latrinelor, closetelor, grajdurilor, spălătoriilor și bucătărilor de raport” [7, f. 11 v, 13, 28].

Regulamentul de construcție a municipiului Bălți aprobat de administrația comunală cel mai bine se raporta la cartierele vechi ale orașului, pentru cartierele noi planul de sistematizare necesita multe modificări. În regulament nu au fost incluse condițiile aprobate în octombrie 1923 de Consiliul tehnic superior al Ministerului de Interne despre clădirile din jurul palatului episcopal, nu au fost realizate studii detaliate cu privire la planul de parcelare a terenurilor împrumutăriite. Chiar dacă lipsea documentația oficială, administrația comunală a dat 52 de autorizații de construcție în cartierul Pământeni între 1927-1934. Prezintă interes raportul din 18 august 1934 emis de inspectorul general administrativ din cadrul Ministerului de Interne, Avel Crudu, cu privire la situația edilitară a municipiului Bălți. În raport se critică administrația comunală a municipiului care „n-a fost la înălțimea îndatoririlor ei.., de aceea dezvoltarea orașului și-a urmat drumul vechi, făcând să răsară din pământ clădiri, unele mai hidoase decât altele, străzi strâmbe și glodoase și întortocheate”. Însă episcopul Visarion Puiu a „luat inițiativa de trezire și de îndreptare, străduind în special să împiedice aplicarea vechilor sisteme în cartierele noi, ce se ridică pe proprietățile noilor împrumutăriți” [2, f. 224]. Raportul dat concluzionează asupra stării în care s-a ajuns, una din cauze fiind atribuită modului de împrumutăriire și posibilitățile materiale a celor împrumutăriți. Funcționarii cu venituri modeste și-au construit casele pe străzile principale ale cartierului, fără să urmeze indicațiile regulamentului de construcții. Neîndeplinirea obligațiilor și lipsei de control a administrației comunale urbane au creat nemulțumirile episcopului și ale funcționarilor împrumutăriți din noul cartier.

Într-un raport al serviciului comunal al Primăriei orașului Bălți, din 28 iunie 1939, este descrisă situația creată ca urmare a punerii în aplicare a reformei agrare din 1922, unde foștii proprietari continuau vânzarea terenurilor de pământ, mulți străini veniți acaparau samavolnic terenuri în partea de nord a orașului, iar comisiile interimare comunale nu luau nicio măsură. Abia în anul 1936 s-a luat o decizie prin care se recunoștea situația anormală din oraș și se interzicea ocuparea terenurilor libere și verificarea cadastrală pentru proprietățile existente [5, f. 30].

Comitetul cetățenesc și problemele orașului Bălți

Altă direcție care a adus rezultate pozitive urbei bălțene a fost crearea unui comitet cetățenesc pentru identificarea și rezolvarea problemelor comunale din orașul-reședință. Crearea acestui comitet trebuia să-l ajute pe episcop să influențeze luarea deciziilor în folosul orașului și întregii Episcopii. Multiple solicitări, rămase doar pe hârtie, l-au motivat pe Visarion Puiu pentru a uni un grup de cetățeni responsabili, reprezentanți ai autorităților locale, pentru a lua decizii în folosul dezvoltării orașului Bălți. Primul demers a fost înaintat la 18 ianuarie 1925 în cadrul unei convocări ale cetățenilor în sala consistoriului. Procesul-verbal reunește 22 de semnatori conduși de către episcopul Visarion Puiu. Constantin Tomescu menționa că însăși „feluritele persoanele” aflate „deasupra frământărilor politice” vin „să sprijine cu egală bunăvoință actualul și viitoarele consilii comunale” propunând o listă de solicitări care trebuiau să îmbunătățească situația celor 61.000 de locuitori ai orașului Bălți. În prima listă se propune următoarele: curățirea, pavarea și alinierea străzilor; procurarea unei ape bune de băut, luminarea orașului cu electricitate îndestulătoare, realizarea unei hale (piețe) moderne pentru negoțul cărnii, a zarzavaturii și a peștelui, legarea orașului de centrele țării prin terenuri bune și îndestulătoare negoțului său întins, construirea localurilor instituțiilor publice precum tribunalul, primăria, liceu și școli primare, construirea unei băi publice moderne, a unui azil pentru bătrâni și a mai multor dispensare pentru săraci, a unei săli de teatru, concerte și conferințe culturale” [2, f. 39]. Solicitățile menționate trebuia să încurajeze „raportul comercial” pentru orașul „grânar” și „un însemnat nod de cale ferată” cu centrele comerciale din Odesa, Ucraina, cu centrele comerciale de pe Nistru. Acest proces-verbal a fost înaintat primăriei orașului, ministerului de interne și a fost făcut public populației din oraș. Propunerile înaintate trebuiau să cuprindă toate aspectele vieții ale orașului Bălți, iar diversitatea personalităților influente la acea etapă avea drept scop să „ridice bunăstarea” pentru care opta episcopul Visarion Puiu.

Pe 30 iunie 1932, un al doilea comitet format din fruntașii orașului a fost convocat în clădirea reședinței episcopale pentru a rezolva problemele legate de inundația din acel an. Comitetele a decis înaintarea a 18 puncte care trebuiau să rezolve următoarele probleme: determinarea granițelor orașului, planul de sistematizare a orașului, alinierea străzilor, canalizarea, curățirea străzilor, apa, pavajul, lumina electrică, hala, localurile școlilor primare, azilul de bătrâni, parcul de obor, biserica oborului, plantarea dealului din sud, deschiderea unei străzi noi între podul Răutului și oraș, șoseaua spre Rîșcani, cimitirele, îngrijirea plantației de pe străzi [2, f. 157].

În cadrul acestor comitete au fost promovate direcțiile de acțiuni de către episcop și s-a reușit includerea în planificarea urbană structurarea drumurilor, pavarea străzilor, lărgirea străzilor, crearea drumurilor naționale cu scop de facilitarea relațiilor comerciale. S-a reușit construcția unui pasaj superior de beton armat peste CFR între 1930 – 1931 lângă gara Pământenii [5, fila 99], lucrările fiind efectuate concomitent cu pavarea bulevardului Carol II de către Casa autonomă a drumurilor. După construcția pasajului, strada, care unea cartierul Pământenii cu șoseaua Rîșcani, până la 1938, a avut numele lui Visarion Puiu [6, f. 450; 4, f. 7]. Pentru a facilita accesul spre reședința episcopală „s-a creat un drum direct spre episcopie de pe șoseaua Rîșcani” [2, f. 114] și un drum local dintre Bălți spre Glodeni. Un alt proiect realizat și finisat până la vizita regală din 1935 a fost lărgirea și amenajarea trotuarelor din strada Berthelot, informație o găsim în raportul primarului Petru Vrab din ianuarie 1936 [18, p. 4].

În anul 1933 episcopul Visarion Puiu înaintează demersuri cu privire la aprobarea unui teren pentru viitoarea aerogară la Bălți și colectarea de fonduri „la procurarea unui avion pentru Episcopia Hotinului. În mai 1933, Ministerul apărării naționale, serviciul Aviația Civilă înaintează un răspuns Episcopiei în care îi mulțumea pentru „interes în dezvoltarea aviației naționale și trimitea la Bălți un delegat pentru ajutor” [2, f. 147-148]. Pentru a soluționa problema terenului pentru aeroport episcopul propunea un teren

din cota de 100 ha al foștilor proprietari de pământ Catargi, pe care primăria trebuia să-l obțină. Propunerile episcopului au avut rezultate, deoarece până în 1940 pe hărțile din acea vreme în jurul orașului identificăm terenuri folosite ca spațiu de decolare a avioanelor.

O mare realizare reprezintă grija Episcopiei Hotinului în amenajarea orașului cu spații verzi. Din terenurile obținute de primăria orașului a fost organizat un parc și o pepinieră în fața palatului episcopal, în toamna anului 1932 a avut loc plantarea unei porțiuni de 6 km pe drumul Bălți – Soroca cu copaci de salcâmi și plopî piramidali [2, p. 66, 142] și sădirea copacilor în zona de sud a orașului, peste râul Răuțel [2, f. 144]. O solicitare a episcopului a fost și înființarea unui parc în piața oborului, lângă biserica Sfinților Voievozi. A fost găsit și un arhitect peisagist din București, V Topka [2, fila 204], dar inițiativa a fost respinsă de primăria orașului, care trebuia singură să se ocupe de amenajarea acestui spațiu verde [2, f. 194].

La 12 februarie 1934 este înaintată o nouă solicitare din partea consiliului comunal [2, f. 162 v]. Programul propus includea deja 20 de puncte: întocmirea planului deplin al orașului Bălți, aducerea apei de băut din cele mai sănătoase localități, producerea luminii electrice la uzina comunală proprie, canalizarea întregului oraș, organizarea serviciului tehnic comunal pentru a ușura plantarea arborilor, pavarea străzilor și deschiderea bulevardelor (străzi largi și drepte), înființarea a câtorva piețe libere și a unei grădini publice, construirea unei hale centrale destinată alimentelor și a câtorva hale mai mici prin diferite mahale, realizarea unui local propriu pentru primărie, cu birouri pentru a putea fi închiriate, crearea unui abator comunal sistematic, a unei băi comunale centrale (la subsol urma să fie baia, la parter – prăvălii, dar la etaj – o sală mare de spectacole și conferințe), organizarea tuturor serviciilor de curățare a orașului, inclusiv o pompierie, unui local propriu pentru școală primară, a unui nou drum cu pod între gara mare și oraș, secarea bălților dintre Slobozia și oraș, amenajarea unui ștrand (patinaj), plantarea coastelor dealurilor cu pădure, construirea unui nou podeț peste Răuțel, spre iarmarocul de vite ce trebuia mutat în câmp, dincolo de pârau, rămânând lângă spital târgul de cereale și băciul anual, canalizarea apei Răuțelului începând de la ferma Flămânda până la ieșirea din oraș, canalizarea Răuțelului de la Teioasa până la vărsarea lui în Răut, reluarea de către primărie a tuturor terenurilor acaparate de locuitorii străini din localitate, spre a forma o avere imobiliară comunală de rezervă, oprirea măririi razei orașului și a împrumuturilor gratuite a locuitorilor, rezervare unui teren de 30 ha pentru stația civică. Aceste solicitări au fost parțial îndeplinite. Printre aceste realizări menționăm: o hală centrală pentru alimente, edificiul pompieriei [20, p. 8], local pentru o școală primară [19, p. 4].

Inițiativa organizării unui comitet cetățenesc a avut un scop bine determinat care a implicat persoane publice cu dorință de-a realiza ceva util pentru orașul Bălți. Însuși Efimie Popovici, notar public, menționa în 1937 că „un oraș ca Bălțiul, cu mari perspective, era sortit pieirii din cauza unor oameni nedestoinici la conducerea lui. Dar în ultimii ani au însemnat o perioadă de refaceri și progres, deși nu s-a lucrat mult pe tărâm edilitar, în schimb oamenii responsabili au început să priceapă necesitatea unor eforturi pentru o ridicare a Bălțiului” [15, p. 30]. De asemenea și primarul Ștefan Pirogan menționa aceleași implicări ale consiliului cetățenesc în rezolvarea necesităților orașului Bălți [14, p. 24-30].

Concluzii

Întreaga activitate a episcopului Visarion Puiu în dezvoltarea și amenajarea urbană a centrului de reședință a avut rezultate pozitive. Implicarea unui episcop în planificarea urbanistică au adus noi viziuni de amenajare de cartiere, promovarea stilului național, implicarea persoanelor active în procese importante de decizie rezultate și după anul 1935. Din cauza provocărilor timpului: lipsa banilor, fondurilor de construcție, specialiștilor tehnici, constrângerilor legislative, impactul acțiunilor episcopului au avut o semnificație deosebită. Acțiunile sale au demonstrat că dezvoltarea unui oraș poate fi realizată prin activități comune și implicarea tuturor reprezentanților societății active, care pot contribui la schimbări sociale și culturale și pot moderniza un oraș de la periferia țării.

Referințe bibliografice:

1. Agenția Națională a Arhivelor Direcția Generală Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANADGANRM). Fond 6, inv. 4, dosar 1400.
2. ANADGANRM. Fond 1217, inv. 1, dosar 25.

3. ANADGANRM. Fond 1217, inv. 1, dosar 1146.
4. ANADGANRM. Fond 1456, inv. 1 dosar 1.
5. ANADGANRM. Fond 1456, inv. 1, dosar 56.
6. ANADGANRM fond 1456, inv. 1, dosar 65.
7. ANADGANRM, fond 1456, inv. 3 dosar 39.
8. Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură. Editura Mosse. București, 1931-1932.
9. BĂRBULESCU, M. Bălți 1818-1944, București, *Editura Academiei Române*, 2017, ISBN 978-973-27-2812-3.
10. CORNEA, S. *Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupația țaristă 1812-1917*. Brăila, Ed. Istros, 2019.
11. Episcopia Hotinului, 1936, nr. 1.
12. MIHALEVSCHI, R. „100 лет АО „Floarea Soarelui”. История крупнейшего производителя растительного масла в Молдове от основания до второй мировой войны.” În: *Anuarul catedrei de științe socioumane și asistență socială*. Bălți, 2022. ISBN: 978-9975-50-274-0.
13. MOLCOSEAN, A. Procesul de împoprietărire a locuitorilor orașului Bălți în perioada anilor 1932-1933. În: *Dialogica*, anul V, nr. 2, 2023, ISSN: 2587-3695.
14. PIROGAN, Șt. De ce are nevoie orașul Bălți. În: *Monografie rezumativă de L. Rozentuler*, 1936.
15. POPOVICI, E. Nevoi locale. În: *Primul ghid al municipiului Bălți sub red. I. Broitman* 1937-38.
16. ȘLAPAC, M., CEASTINA, A. Mărturii documentare privind evoluția arhitecturii-urbanistice a orașului Bălți (sec. XIX – înc. sec. al XX-lea). În: *Cultura promovării orașului Bălți*. Chișinău, editura Știința, 2023, ISBN: 978-9975-85-413-9.
17. TOMESCU, C. *10 ani de la reînființarea Episcopiei Hotinului*, 1923-1933. București, 1935.
18. Замоещение и ремонт улиц Бельцы за последние два года. În: *Бессарабское слово*, din 01.01.1936.
19. Здание для женской гимназии. Бельцы за последние два года. În: *Бессарабское слово*, din 01.01.1936.
20. Помещение для пожарной части. În: *Бессарабское слово*, din 08.03.1936.

Date despre autor:

Mariana MIHALEVSCHI, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova, colaboratoare a Muzeului de Istorie și Etnografie, mun. Bălți.

ORCID: 0009-0007-0800-0805

E-mail: mariana.mihalevschi@gmail.com

Prezentat: 29.09.2025

CZU: 32:316.4.063.3-027.511(478)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_09](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_09)

REPUBLICA MOLDOVA: ÎNTRE AMBIȚIILE GLOBALE ȘI INFLUENȚA RUSĂ

Oleg URSAN,

Universitatea de Stat din Moldova

Republica Moldova se confruntă continuu cu o instabilitate politică pronunțată, evidențiată prin schimbări frecvente de guverne, alianțe fragile și o competiție constantă pentru dominanță, ca urmare a influenței ruse pe teritoriul țării. Această situație internă instabilă este adesea agravată de o istorie a corupției sistematice și a capturării statului, care subminează încrederea cetățenilor și eficacitatea instituțiilor. Cu toate că integrarea economică și accesul la piețe externe oferă oportunități de dezvoltare, slăbiciunile interne o fac susceptibilă la impactul șocurilor economice globale, influențe exterioare destabilizatoare și problemele legate de migrație. Capacitatea de a-și valorifica potențialul european și de a se afirma ca stat democratic este profund influențată de abilitatea de a depăși diviziunile politice interne și de a crea instituții rezistente, capabile să facă față complexității lumii actuale.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, globalizare, instabilitate politică.

THE REPUBLIC OF MOLDOVA: BETWEEN GLOBAL AMBITIONS AND RUSSIAN INFLUENCE

The Republic of Moldova consistently grapples with significant political instability, marked by frequent government changes, fragile coalitions, and an ongoing struggle for power. This fragile internal situation is often exacerbated by a legacy of systemic corruption and the phenomenon of state capture, which undermine public trust and institutional effectiveness. While economic integration and access to external markets offer development prospects, internal weaknesses make it vulnerable to global economic shocks, destabilizing external influences, and migration challenges. The capacity to realize its European potential and solidify itself as a democratic state largely depends on overcoming internal political divisions and building resilient institutions capable of navigating the complexities of the contemporary world.

Keywords: Republic of Moldova, globalization, political instability.

Introducere

Indiferent de perioada istorică, Republica Moldova se află permanent la o răscruce strategică, dar extrem de vulnerabilă, din punct de vedere geopolitic. Aspirând la integrarea europeană și confruntându-se cu provocările globalizării, țara se luptă, în același timp, cu o instabilitate politică internă. Această discrepantă generează o situație contradictorie: pe de-o parte, Republica Moldova este nevoită să se adapteze treptat la o lume în transformare, iar pe de altă parte, ciclurile sale politice interne, cu orientări în principal „pro-ruse” sau „pro-europene”, care se caracterizează prin schimbări frecvente de guvern și o luptă constantă pentru control, subminează această abilitate.

Factorii-cheie ai turbulențelor interne sunt:

1. conflictul nerezolvat din regiunea transnistreană;
2. statutul specific al UTA Găgăuzia;
3. schimbarea constantă a elitelor politice, care îngreunează formularea unei strategii de stat pe termen lung;
4. lobbying-ul rusesc cu principii și moștenire sovietică în societate;
5. corupția.

Actualitate

Prezenta lucrare își propune să analizeze interconexiunea dintre turbulențele politice interne și capacitatea Republicii Moldova de a răspunde eficient provocărilor globale, susținând că instabilitatea nu doar împiedică adaptarea, dar și agravează impactul factorilor externi.

Reamintim că globalizarea este un proces multidimensional, care cuprinde interdependența economică, integrarea politică, schimburile culturale sau, la mod general, „fenomen de transformare a lumii într-o unitate, care se manifestă la scara întregului glob, prin mijloace specifice” (DEX).

Fără echivoc, globalizarea deschide noi oportunități, cum ar fi: acces la piețe mari, investiții, asistență economică și politică internațională. La fel, globalizarea provoacă amenințări semnificative: vulnerabilitate economică, influență culturală, presiune geopolitică, migrație masivă etc.

În domeniul științelor politice, instabilitatea politică se referă la o situație marcată de imprevizibilitatea activităților politice și de schimbări repetate ale regimurilor sau conducătorilor. Consecințele acestei instabilități pentru o națiune pot fi devastatoare, deoarece afectează abilitatea de a realiza planificări strategice pe termen lung, de a aplica reforme și de a dezvolta parteneriate internaționale durabile.

Filele de istorie au ilustrat deja numeroase organe centrale executive ale puterii de stat din Republica Moldova, care între anii 1991 și până în prezent au manifestat, într-o anumită măsură, abilități de a face față provocărilor internaționale, cum ar fi:

1. Valeriu Muravschi – 28 mai 1991 – 1 iulie 1992;
2. Andrei Sangheli – 1 iulie 1992 – 24 ianuarie 1997;
3. Ion Ciubuc – 24 ianuarie 1997 – 17 februarie 1999;
4. Ion Sturza – 12 martie 1999 – 21 decembrie 1999 (interimar din 17 februarie 1999);
5. Dumitru Braghiș – 21 decembrie 1999 – 19 aprilie 2001;
6. Vasile Tarlev – 19 aprilie 2001 – 31 martie 2008;
7. Zinaida Greceanii – 31 martie 2008 – 14 septembrie 2009;
8. Vitalie Pîrlog – 14 septembrie 2009 – 25 septembrie 2009 (interimar);
9. Vlad Filat – 25 septembrie 2009 – 25 aprilie 2013 (interimar din 5 martie 2013);
10. Iurie Leancă – 25 aprilie 2013 – 18 februarie 2015 (interimar din 12 decembrie 2014);
11. Chiril Gaburici – 18 februarie 2015 – 22 iunie 2015;
12. Natalia Gherman – 22 iunie 2015 – 30 iulie 2015 (interimar);
13. Valeriu Streleț – 30 iulie 2015 – 29 octombrie 2015;
14. Gheorghe Brega – 29 octombrie 2015 – 20 ianuarie 2016 (interimar);
15. Pavel Filip – 20 ianuarie 2016 – 8 iunie 2019;
16. Maia Sandu – 8 iunie 2019 – 14 noiembrie 2019;
17. Ion Chicu – 14 noiembrie 2019 – 6 august 2021 (interimar din 31 decembrie 2020);
18. Natalia Gavriluța – 6 august 2021 – 16 februarie 2023;
19. Dorin Recean – 16 februarie 2023 – 30 octombrie 2025;
20. Alexandru Munteanu – 31 octombrie 2025 – până în prezent.

Compendium

Valeriu Muravschi a deținut funcția de prim-ministru al Republicii Moldova într-una din cele mai complexe și decisive perioade din istoria țării – din mai 1991 până în iulie 1992. Cabinetul său de miniștri, format în primii ani de independență, s-a confruntat cu provocări colosale care au definit parcursul ulterior al țării.

Una dintre principalele sarcini ale guvernului Muravschi a fost consolidarea statalității după destrămarea URSS. În această perioadă au fost puse bazele noului sistem economic și au fost realizate progrese semnificative pentru instaurarea monedei naționale – leul moldovenesc, un element esențial al suveranității și al independenței economice. Aceste acțiuni au fost vitale pentru întărirea poziției acestui nou stat în comunitatea internațională. Cu toate acestea, cea mai intensă și dramatică provocare întâmpinată de guvernul Muravschi a fost legată de situația din regiunea transnistreană. Creșterea tensiunilor și confruntările armate ulterioare pe Nistru au constituit o încercare extrem de dificilă pentru Republica Moldova, care rămâne nerezolvată până în prezent.

În acest moment crucial al evoluției Republicii Moldova, putem discuta despre impactul Federației Ruse asupra politicii interne a țării. Există o opinie fermă că Rusia ar fi putut avea un rol în determinarea demisiei guvernului condus de Valeriu Muravschi, în mod special în ceea ce privește conflictul din Transnistria. Este

bine cunoscut faptul că Rusia a sprijinit în mod activ separatiștii transnistreni, oferindu-le asistență militară, economică și politică. Prezența Armatei a 14-a ruse pe teritoriul regiunii transnistrene a fost esențială în desfășurarea conflictului, iar acțiunile sau lipsa acestora au avut un impact direct asupra evoluției evenimentelor. Rusia a utilizat forțele sale ca un instrument de presiune asupra Moldovei care devenea recent independentă.

Se cunoaște faptul că înlocuirea lui Muravschi cu Andrei Sangheli, la 1 iulie 1992, a fost considerată una dintre condițiile formulate de Federația Rusă pentru încetarea focului în regiunea transnistriană. Acest lucru indică o implicare directă a Rusiei în afacerile interne ale Moldovei și dorința sa de a instala un guvern mai loial intereselor rusești sau, cel puțin, dispus la compromisuri.

Pe lângă presiunea militară, Rusia, probabil, a exercitat și presiuni diplomatice asupra conducerii Republicii Moldova, inclusiv asupra președintelui Mircea Snegur, pentru a obține schimbarea unui guvern, care ar fi fost perceput ca fiind prea ferm sau neconstructiv în privința regiunii transnistrene.

În anul 1998, Valeriu Muravschi a ajuns deputat în Parlament pe listele Blocului „Pentru o Moldovă Democrată și Prosperă”, condus de Dumitru Diacov. Iar în 2002 a stat la baza creării Partidului Liberal. Valeriu Muravschi, politicianul și omul de afaceri, s-a stins din viață în 2020, la vârsta de 70 de ani.

Începând din anul 1992, premierul Andrei Sangheli propune un plan de acțiune, bazându-se pe circumstanțele pe care țara le întâmpina în acel moment: „din 1990, volumul PIB-ului a scăzut cu mai mult de 46%”, iar venitul național a fost diminuat cu aproximativ 45%. Scăderea standardului de viață al cetățenilor, creșterea bruscă a prețurilor pentru bunurile de consum, necesită o intervenție rapidă în sprijinul populației”. Pentru prima oară, într-un document oficial guvernamental, sunt abordate dificultățile social-economice și efectele tranziției către economia de piață, precum și necesitatea de a promova o politică socială echilibrată. Ca urmare, Guvernul demarează procesul prin care sunt încheiate acorduri bilaterale cu statele CSI și cele occidentale, vizând reglementarea migrației forței de muncă și ratificarea convențiilor OIM referitoare la muncă, șomaj și protecția socială pentru șomeri [1].

În programul de activitate al Executivului pentru intervalul 1994-1997 se afirmă că „procesul de democratizare a societății, reformarea economiei și crearea condițiilor necesare pentru îmbunătățirea standardului de viață vor deveni realizabile numai atunci când vor fi considerate un obiectiv comun de către toate forțele politice responsabile și instituțiile statului”. Obiectivul principal pentru al doilea Guvern condus de Andrei Sangheli era „întărirea stabilității, suveranității politice și economice a Republicii Moldova”. Din cauza instabilității politice, acest Guvern a fost demis, iar solicitarea a fost aprobată de Parlament pe data de 3 decembrie 1996, fiind publicată pe 12.12.1996 în Monitorul Oficial, Nr. 80, art. 759.

Pe data de 25 ianuarie 1997 a fost format un nou cabinet de miniștri, cu Ion Ciubuc în funcția de prim-ministru, acesta fiind membru al Partidului Democrat Agrar din Moldova. În planul de activitate pentru anii 1997-1998 au fost subliniate trei obiective principale: întărirea statalității, restabilirea unității naționale, continuarea reformelor în direcția dezvoltării unei economii de piață cu orientare socială, garantarea securității naționale, lupta împotriva corupției și criminalității.

Este important de menționat că în programul de activitate a Guvernului erau menționate efectele tranziției către economia de piață a Republicii Moldova: „economia națională și nivelul de trai al cetățenilor continuă să fie într-o condiție extrem de precară, iar procesele de reformare a economiei naționale sunt pline de contradicții și implică costuri sociale ridicate. Activitățile investiționale nu au fost reluate. PIB-ul și producția industrială au scăzut cu 8%, iar cea agricolă – cu 13%. Astfel, problema social-economică a țării este agravată de criminalizarea domeniului economic, furtul bunurilor și al produselor din întreprinderi și exodul capitalului din țară [2].

În urma noilor alegeri, al doilea Guvern condus de Ion Ciubuc a fost instituit pe 22 mai 1998, fiind susținut de Coaliția pentru Democrație și Reforme, pentru o perioadă de aproximativ 10 luni. Principalul scop al legislativului era „de a depăși criza, de a moderniza țara, de a se apropia de Europa, de a întări relațiile bilaterale în cadrul CSI, a participa activ la procesele de integrare europeană și internațională”. Documentul referitor la acest proiect subliniază că situația creată în țară a fost rezultatul evenimentelor care au început în anul 1991, dar datoria externă la 1 ianuarie 1998 era de 1,2 miliarde de dolari americani, reprezentând peste 64% din PIB, un nivel considerat critic pentru economia națională (BNS).

În aceste circumstanțe, Executivul a concentrat atenția și asupra politicii sociale, având ca obiectiv reducerea nivelului de șomaj prin desfășurarea lucrărilor publice, ca metodă de angajare temporară și revizuirea sistemului de salarizare, prin implementarea unor mecanisme de stimulare variabilă a angajaților în funcție de eficiența muncii lor. De asemenea, cabinetul condus de Ion Ciubuc s-a concentrat în mod special pe reformarea sistemului de pensii, garantând pensii minime tuturor cetățenilor care ating vârsta de pensionare, fără a ține cont de durata timpului de muncă, precum și pentru cei care nu pot munci și stabilind pensii pentru vechimea în muncă, care se determină în funcție de perioada activității și suma contribuției individuale. În domeniul migrației muncii, Executivul a propus elaborarea unui cadru legislativ pentru protecția migranților care lucrează în străinătate, semnând acorduri bilaterale cu statele din CSI și România.

Una dintre cele mai distrugătoare schimbări de guvern pentru avansarea social-economică și pentru o stabilitate politică de lungă durată, în contextul integrării în Uniunea Europeană, a avut loc în luna decembrie a anului 1999. Acest eveniment a fost cauzat de votul de neîncredere a 58 de parlamentari comuniști, creștin-democrați și independenți, ceea ce a dus la demiterea Guvernului Sturza. Totuși, este important de subliniat că în 1999, pentru prima dată, s-a discutat la nivel guvernamental despre integrarea europeană ca fiind singura soluție viabilă pentru depășirea crizei socio-economice și a instabilității politice din Republica Moldova. În programul de lucru al Guvernului, intitulat „Supremația legii, revitalizarea economică, integrarea europeană”, condus de Ion Sturza, care a fost desemnat de Coaliția „Alianța pentru Democrație și Reforme”, au fost subliniate obiectivele esențiale pentru politica națională: consolidarea statului ca o entitate democratică și de drept, prevenirea incapacității de plată a țării, realizarea reformelor structurale în economie.

Aceste concepte au fost dezvoltate având în vedere condițiile dificile în care se afla Republica Moldova în acel moment: obligațiile externe depășeau 80% din PIB, exporturile erau extrem de dependente de piața din Federația Rusă, oficial, rata șomajului era de peste 32 de mii de oameni, numărul real fiind de opt ori mai mare, existau probleme legate de corupție; migrarea masivă a forței de muncă [3].

Este extrem de relevant să subliniem că influența Federației Ruse asupra contextului politic din Republica Moldova în perioada căderii guvernului Ion Sturza (1999) a fost pe deplin posibilă și chiar probabilă, având în vedere o serie de factori:

1. Interesele geopolitice ale Rusiei și sprijinul unor entități politice specifice, în special Partidul Comuniștilor din Republica Moldova;

2. Problema nerezolvată din regiunea transnistreană, unde Rusia dispune de forțe armate și își exercită o influență considerabilă, a fost și continuă să fie un puternic mecanism de presiune asupra politicii interne și externe a Republicii Moldova. Este evident că orice administrație de la Chișinău care ar fi dorit să modifice statutul actual sau să adopte o orientare pro-occidentală s-ar fi confruntat cu riscul intensificării conflictului, ceea ce ar fi servit interesele Moscovei;

3. Dependența de resurse energetice, în special de gaze naturale. Această dependență a conferit Rusiei un puternic instrument de presiune economică, ceea ce a avut și implicații politice. Astfel, orice reformă sau apropiere de Uniunea Europeană ar putea fi urmată de amenințarea suspendării livrărilor de gaze sau de creșterea tarifelor, ceea ce a influențat adesea deciziile administrației din Republica Moldova;

4. Forțele politice care susțin Rusia și care ar beneficia de ajutor financiar și informațional din surse externe ar putea exploata crizele interne pentru a obține puterea sau pentru a submina adversarii pro-europeni;

5. Influența mediatică, în special a presei ruse, a avut și continuă să aibă o influență importantă în domeniul informațional din societate, facilitând astfel crearea unei opinii publice eronate și compromiterea elitei politice sau a orientărilor către Uniunea Europeană.

În mod cert, executivul condus de Sturza era văzut ca fiind deschis la reforme și orientat spre vest, având drept scop o integrare economică semnificativă cu țările occidentale. Colapsul său s-a petrecut în contextul unor contradicții interne grave în cadrul legislativului, al eforturilor de combatere a corupției, în special în legătură cu privatizarea combinatului de vinuri și a relațiilor dificile cu președintele Petru Lucinschi.

Reamintim că Petru Lucinschi, înainte de destrămarea URSS, a ocupat funcții înalte în Partidul Comunist, inclusiv cea de Secretar al CC al Partidului Comunist din Tadjikistan. Această experiență sugerează că el era familiarizat cu elitele politice sovietice și ruse, precum și cu modul lor de conducere, care se baza

pe un tip de dictatură „o mișcare arbitrară în dreapta sau în stânga – pedeapsă cu execuție”. La fel este de menționat că Petru Lucinschi avea legături personale cu Federația Rusă, de exemplu, fiul său cel mai mic studia la Moscova în acea perioadă, iar cel mai mare, locuia la Sankt Petersburg. Într-un astfel de context, când forțele politice interne erau slabe, influența externă, în principal cea rusă, a avut un rol semnificativ în intensificarea neînțelegerilor și în instabilitatea ce a condus la schimbarea guvernului.

În luna decembrie a anului 1999, a fost desemnat un nou Guvern condus de Dumitru Braghiș, care a prezentat un program numit „Legalitate, Consolidare și Reforme – pentru Bunăstarea Națiunii”. Prim-ministrul sublinia că condiția socio-economică rămânea a fi gravă, din cauza datoriilor externe acumulate și a dificultăților generate de relațiile cu regiunea transnistreană, țara, fiind împărțită în două sisteme distincte, funcționa cu cadre legislative și metode economice diferite. La fel ca în inițiativele guvernamentale anterioare, se abordau probleme sociale, economice și politice provenite din perioada de tranziție.

Este important de subliniat că, în premieră la nivel guvernamental, se definește un scop esențial în cadrul politicii ce ține de familie: „susținerea principiului unei abordări integrate în ceea ce privește egalitatea de gen în toate sectoarele vieții economice, sociale și politice, garantarea unui standard adecvat de protecție socială pentru familiile tinere și pentru copiii din familiile expuse la vulnerabilitate socială, analiza posibilității înființării unui departament dedicat politicilor familiale și egalității de șanse” [4].

Dacă examinăm totuși perioada de activitate a Guvernului condus de Dumitru Braghiș (1999-2001) și abilitatea de a face față influenței post-sovietice, putem să o descriem ca fiind una practică și constrânsă, fundamentată pe aceste aspecte esențiale:

1. *Dependența economică.* Motivul principal al relațiilor strânse a fost o urgență economică evidentă. Rusia a continuat să fie cea mai importantă piață pentru produsele agroalimentare și pentru vinurile din Moldova, fiind de asemenea un furnizor esențial de resurse energetice, având puține alternative. Pentru a stabili economia după crize și pentru a răspunde nevoilor fundamentale ale țării, guvernul condus de Braghiș a fost „forțat” să mențină legături economice active cu Moscova;

2. *Conflictul din regiunea transnistreană.* Rezolvarea sau, cel puțin, menținerea păcii în regiunea transnistreană a necesitat un dialog continuu cu Rusia, care a acționat ca un actor central și mediator. Acest factor a influențat fără îndoială direcția politicii externe;

3. *Consensul intern politic.* Spre finalul anilor '90, o parte considerabilă a spectrului politic și a societății din Moldova tindea spre o colaborare practică cu Rusia și Comunitatea Statelor Independente. Guvernul condus de Braghiș, fiind în perioada de tranziție, nu putea ignora aceste tendințe și dorințe ale votanților;

4. *Experiența politică.* La fel ca mulți dintre cei din generația sa, Braghiș a provenit dintr-un mediu sovietic, ceea ce a facilitat interacțiunea și înțelegerea cu reprezentanții ruși. Astfel, abordarea sa față de Federația Rusă a fost în principal influențată de necesitatea asigurării stabilității economice și de rezolvare a problemelor regionale, dar nu de o orientare ideologică pro-rusă, cum ar fi fost cazul altor partide politice. Cel mai probabil că el a urmărit menținerea funcționalității statului în condiții dificile.

În anul 2001, în urma alegerilor anticipate, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a câștigat cele mai multe locuri în Parlament, stabilind o majoritate de 71 de deputați. Ca rezultat, a fost constituit un nou Guvern condus de Vasile Tarlev, având ca obiectiv un program intitulat „Renașterea economiei – renașterea țării”. Multe dintre principalele direcții din acest program au fost preluate de la administrațiile anterioare, axându-se pe reformarea justiției, a economiei și a sectorului agricol. Executivul a propus crearea și implementarea unei strategii naționale pentru integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană în același timp cu aderarea la Uniunea Vamală, formată din Rusia, Belarus, Kazahstan și Kirghistan. Astfel, între 2001 și 2009, conducerea comunistă a priorizat extinderea drepturilor legate de statutul special al Găgăuziei, dezvoltarea politicii lingvistice, în special a celei ruse și sprijinirea relațiilor cu țările din CSI [5].

Amintim că Vasile Tarlev (2001 – 2008), Guvernul PCRM, a preluat conducerea bazându-se pe o platformă ce promitea întărirea relațiilor cu Rusia și CSI. Exact în această etapă s-a discutat intens despre „planul Kozak” referitor la regiunea transnistreană, iar interacțiunile economice cu Rusia au atins un punct maxim (înainte de impunerea embargoului rus pe produsele din Moldova). PCRM a fost, în general, cea mai favorabilă pentru Rusia formațiune politică din istoria Moldovei Independente. Zinaida Greceanii (2008-2009), ca succesor al lui Tarlev și membră a PCRM, a continuat această politică orientată spre a consolida legăturile cu Federația Rusă.

Guvernele care au condus după anul 2009 (Filat, Leancă, Gaburici, Streleț, Filip, Sandu, Chicu, Gavrilița, Recean) au fost orientate spre integrarea europeană (cu excepția guvernului Ion Chicu, care a încercat să echilibreze relațiile, și a perioadei președinției lui Igor Dodon), ceea ce a dus adesea la tensiuni în relațiile cu Rusia, în special pe fondul conflictului transnistrean și al embargourilor comerciale.

Este esențial de subliniat că, sub îndrumarea Maiei Sandu și a Partidului „Acțiune și Solidaritate” (PAS), integrarea în Uniunea Europeană a devenit direcția principală de dezvoltare a Republicii Moldova. O realizare semnificativă a fost obținerea statutului de țară candidată la UE în luna iunie a anului 2022, fiind un moment crucial pentru națiune. În luna decembrie a anului 2023, Uniunea Europeană a hotărât să înceapă negocierile de aderare cu Republica Moldova, confirmând astfel perspectiva sa europeană. Guvernul PAS desfășoară activ reforme în domeniul justiției, combaterea corupției și întărirea statului de drept, elemente fundamentale pentru a avansa în procesul de negociere și capacitatea de a face față provocărilor globale. Acești pași, inclusiv organizarea unui referendum pentru integrarea europeană, ilustrează angajamentul puternic al Republicii Moldova față de parcursul său european, în ciuda dificultăților interne și externe, în special lobbying-ul rusesc.

Un alt element de relevanță istorică, care necesită o analiză distinctă, se referă la noțiunea de „stat capturat”, în care instituțiile guvernamentale sunt exploatate în favoarea unor grupuri mici sau oligarhi. Această dinamică a atins limita maximă în anul 2010, când puterea oligarhiei a slăbit bazele democrației și ale statului de drept, având un efect profund asupra stabilității interne și a abilității țării de a face față provocărilor globalizării.

Un exemplu semnificativ al capturării instituțiilor statului în Republica Moldova este creșterea și influența Partidului Democrat din Moldova (PDM), condus informal de Vlad Plahotniuc. Deși PDM a susținut în mod public un mesaj pro-european, adesea acțiunile sale au fost în contradicție cu aceste angajamente. Prin controlul pe care l-a exercitat asupra sistemului judiciar, a procuraturii, a instituțiilor de reglementare și chiar a mass-media, Plahotniuc a reușit să dezvolte o rețea de influență ce a permis manipularea proceselor politice și economice în favoarea sa și a partidului. Acest lucru nu doar a reprezentat un exemplu de corupție de o mare amploare, dar a constituit o subminare sistematică a operațiunilor statului, transformându-l într-un instrument pentru interesele personale.

Consecințele au fost devastatoare. Economia a fost afectată de procese de spălare a banilor și monopoliuri, iar credibilitatea cetățenilor în instituțiile statului a scăzut la niveluri alarmante. Furtul miliardului din sectorul bancar, un scandal de mari dimensiuni, a evidențiat fragilitatea extremă a sistemului financiar sub control oligarhic [6].

Această instabilitate cronică a politicii pe plan intern a afectat direct abilitatea Republicii Moldova de a se adapta eficient la globalizare. Prin natura sa, globalizarea implică legături între economii, culturi și societăți, aducând atât șanse, cât și amenințări. O națiune cu instituții slabe, corupte și influențate de interesele oligarhilor nu poate folosi complet beneficiile globalizării, precum atragerea capitalului străin, integrarea în lanțurile de valoare globale sau adoptarea normelor internaționale Dimpotrivă, o astfel de vulnerabilitate face țara susceptibilă la presiuni externe negative, fie că sunt de natură economică, politică sau sunt legate de securitate. Această instabilitate profundă există nu doar pentru a împiedica dezvoltarea economică și democratică, ci și pentru a diminua capacitatea țării de a se adapta într-un context globalizat. Reconstruirea instituțiilor și întărirea statului de drept rămân priorități esențiale pentru viitorul european și bunăstarea Republicii Moldova.

Concluzii

Pentru a face față acestor dificultăți, Republica Moldova trebuie să se axeze pe mai multe direcții strategice esențiale. În primul rând, este important să continue diversificarea surselor energetice și să se integreze pe deplin în piața energetică a Europei. În al doilea rând, este necesară întărirea rezilienței democratice și combaterea amenințărilor hibride, cu un accent special pe dezinformare și pe intervenții politice. În al treilea rând, trebuie create strategii complexe pentru gestionarea migrației, care să vizeze atât menținerea populației, cât și implicarea activă a diasporei în procesul de dezvoltare. Politicienii, indiferent de apartenența lor politică, ar trebui să colaboreze și să ajungă la un acord național în legătură cu aspectele strategice ale

dezvoltării naționale, ceea ce va facilita formarea unor guverne mai solide și mai capabile. Aceasta include o abordare responsabilă în ceea ce privește reglementarea conflictului transnistrean și stabilirea unui dialog cu autonomia Găgăuziei, bazat pe interesele naționale. Implicarea activă a societății civile, care promovează reforme, și sprijinul constant din partea partenerilor internaționali sunt cruciale în acest demers. În concluzie, pentru procesul de integrare în Uniunea Europeană este esențial de a utiliza instrumente de stimulare a reformelor economice ample, de a îmbunătăți mediul de afaceri și de a întări statul de drept.

Referințe bibliografice:

1. Programul Guvernului condus de Andrei Sangheli în anii: 1992 – 1994/1994 – 1997. www.legis.md [Accesat: 12.07.2025].
2. Programul de activitate al Guvernului Ion Ciubuc în anii: 1997 – 1998/1998 – 2001. www.legis.md [Accesat: 13.07.2025].
3. Programul de activitate al Guvernului condus de Ion Sturza în anii: 1999 – 2002. www.legis.md [Accesat: 13.07.2025].
4. Programul de activitate al Guvernului condus de Dumitru Braghiș în anii: 2000 – 2002. www.legis.md [Accesat: 14.07.2025].
5. Programul de activitate al Guvernului condus de Vasile Tarlev în anii: 2001 – 2005. www.legis.md [Accesat: 14.07.2025].
6. URSAN, O. *Corruption is killing my country: The Republic of Moldova*, Lissabona, 2024, p. 37.

Date despre autor:

Oleg URSAN, doctorand, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-6869-7949

E-mail: olegursan@yahoo.com

Prezentat: 01.08.2025

ECHIVALENȚĂ SEMANTICĂ ȘI ADAPTARE CULTURALĂ ÎN TRADUCEREA CONCEPTELOR METAFIZICE DIN OPERA LUI EMIL CIORAN

Oxana CĂPĂȚÎNĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

Traducerea operei fragmentare a lui Emil Cioran nu este doar un transfer de cuvinte, ci și redarea unui univers ideatic și afectiv complex. Fragmentele sale funcționează ca unități dense de reflecție, unde forma și conținutul sunt inseparabile. Traducătorul trebuie să redea nu doar sensul literal, ci și tensiunea existențială a textului. Coeziunea internă se realizează prin pronume, adverbe și structuri modale, iar lexemele recurente creează câmpuri semantice încărcate afectiv, complicând echivalența fidelă. Traducerea devine astfel un act hermeneutic, nu mecanic. Limbajul fragmentar activează rețele de sens contradictorii, iar afirmațiile paradoxale sau analitice false provoacă reflecție și dezvăluie sfârșirea interioară a eului. Traducătorul trebuie să păstreze ambiguitatea și tensiunea discursului. Interogațiile retorice, ironia și paradoxul destabilizează certitudinile cititorului. În concluzie, traducerea lui Cioran implică recrearea stilistică, iar traducătorul devine co-creator al sensului, nu simplu intermediar lingvistic.

Cuvinte-cheie: *logică narativă clasică, logică argumentativă clasică, corespondență lexicală, corespondență ideatică, corespondență structurală, marcaj stilistic depreciativ, autonomie textuală.*

SEMANTIC EQUIVALENCE AND CULTURAL ADAPTATION IN THE TRANSLATION OF METAPHYSICAL CONCEPTS IN EMIL CIORAN'S WORKS

The translation of Emil Cioran's fragmentary work is not merely a transfer of words but entails rendering a complex ideational and affective universe. His fragments function as dense units of reflection, where form and content are inseparably linked. The translator must convey not only the literal meaning but also the existential tension of the text. Internal cohesion relies on pronouns, adverbs, and modal structures, while recurrent lexemes create affectively charged semantic fields, complicating faithful equivalence. Translation thus becomes a hermeneutic, not mechanical, act. The fragmentary language activates networks of contradictory meanings, undermining the notion of a single correct interpretation. Paradoxical or analytically false statements provoke reflection and reveal the inner fragmentation of the self. The translator must preserve the ambiguity and tension of the discourse. Rhetorical questions, irony, and paradox destabilize certainties. Translating Cioran involves stylistic re-creation, making the translator a co-creator of meaning, not a mere linguistic intermediary.

Keywords: *classical narrative logic, classical argumentative logic, lexical correspondence, conceptual correspondence, structural correspondence, depreciative stylistic marking, textual autonomy.*

Introducere

În contextul traducerii textului fragmentar de factură filozofică și eseistică, cum este cel practicat de Emil Cioran, traducătorul nu se mai confruntă cu un simplu transfer de conținut dintr-o limbă în alta, ci cu un proces complex de transpunere a unui univers ideatic, stilistic și afectiv. Fragmentele lui Cioran nu funcționează ca texte autonome, închise într-o logică narativă sau argumentativă clasică, ci ca unități de reflecție densă, profund subiectivă, în care forma și fondul se susțin reciproc. De aceea, orice demers traductologic aplicat unei astfel de opere trebuie să ia în considerare nu doar semnificația literală a cuvintelor, ci și dimensiunea lor existențială, valoarea lor discursivă și locul lor în arhitectura ideatică a textului.

Una dintre provocările centrale ale traducerii fragmentelor cioraniene este legată de caracterul profund stilizat și reflexiv al enunțurilor, care adesea presupun o decodificare multiplă, ce implică niveluri pragmatice, semantice, simbolice și culturale. În asemenea contexte, fidelitatea nu mai este o simplă corespondență

lexicală sau structurală, ci devine o formă de solidaritate interpretativă cu intenția autorului, cu tonul său, cu tensiunea afectivă care traversează enunțul. Traducătorul este astfel chemat să reconstituie un „efect de lectură”, o experiență textuală care poate fi înțeleasă doar prin raportare la întreaga configurație discursivă și filosofică a operei.

Funcția elementelor de coeziune interioară a fragmentelor cioraniene din perspectiva traducerii

Din perspectivă traductologică, este esențială înțelegerea corectă a funcției elementelor de coeziune interioară a fragmentelor – pronume, adverbe, structuri conjunctive și modale – care, în ciuda dimensiunii fragmentare a textului, construiesc o rețea subtilă de intersubiectivitate și referențialitate. Acestea nu sunt simple instrumente gramaticale, ci veritabile ancoră discursiv-pragmatică care creează contactul cu cititorul, definesc poziționarea subiectului vorbitor și conturează dimensiunea dialogică a textului. Traducerea trebuie să conserve aceste funcții, în mod special în textele unde interogația, imperativul sau structurile impersonale marchează nu doar o intenție comunicativă, ci o viziune existențială asupra lumii și a sinelui.

Mai mult, lexemele recurente în fragmentele cioraniene trebuie analizate ca entități semiotice, care activează un câmp semantic amplu, uneori contradictoriu, orientat afectiv și axiologic. Ele nu funcționează în izolare, ci formează rețele de sens – ceea ce anumite teorii numesc „celule argumentative” (O. Ducrot) [1, p. 67] – care susțin și dezvoltă o teză implicită, nu întotdeauna exprimată în termeni logici. Din această perspectivă, traducerea devine un exercițiu de hermeneutică aplicată, în care identificarea centrului de greutate al sensului este esențială pentru alegerea echivalentelor corecte, sensibile el ton, ritm și intenție.

Un alt plan important în analiza acestor fragmente din punct de vedere traductologic este cel praxiologic, adică legătura dintre limbaj, acțiune și etică. Fragmentele nu se adresează unui receptor pasiv, ci caută să implice, să provoace, să activeze o reacție – fie ea intelectuală, afectivă sau morală. Traducătorul trebuie să fie conștient de această funcție performativă a limbajului și să evite soluțiile plate sau neutre, care ar dilua impactul discursiv al textului. Astfel, fiecare alegere traductivă trebuie justificată nu doar lingvistic, ci și funcțional, în raport cu efectul pe care textul îl produce sau îl intenționează.

Toate aceste dimensiuni – semantică, stilistică, discursivă, semiotică și pragmatică – se întrepătrund în mod inseparabil în construcția fragmentului cioranian. Traducerea sa necesită nu doar o competență lingvistică solidă, ci și o sensibilitate literară, filozofică și culturală. În lipsa acestei conștiințe multilaterale, există riscul de a trăda tocmai ceea ce este esențial în text: nu informația factuală, ci vibrația intelectuală, tensiunea ideatică, neliniștea care animă cuvintele și le dă forță. Așadar, traducerea fragmentului filozofic nu poate fi redusă la tehnică, ci trebuie privită ca o formă de creație interpretativă, de reconstituire a unui univers de gândire într-un alt cod lingvistic și cultural.

În demersul nostru analitic și traductologic, ne-am sprijinit pe conceptele și teoriile formulate de importanți savanți din domeniul lingvisticii, semioticii și filozofiei limbajului. Astfel, am utilizat perspectiva intertextuală propusă de Julia Kristeva [2], [3], [4], care consideră textul ca spațiu de intersectare a mai multor discursuri și sensuri.

De asemenea, am apelat la abordarea pragmatică a lui Oswald Ducrot [1], [5] și Catherine Kerbrat-Orecchioni [6, p. 102], [7, p. 88], pentru a înțelege funcțiile enunțului în cadrul actului de comunicare. Reflecțiile Mrianiei Tuțescu [8, p. 16] asupra specificului stilistic și existențial al scriiturii lui Cioran ne-au oferit un cadru hermeneutic adecvat pentru analiza conținutului. Conceptele logico-semantice dezvoltate de Jaakko Hintikka [9, p. 54] și Tzvetan Todorov [10, p. 67] ne-au fost utile în interpretarea funcției referențiale și a valorii de adevăr implicite în enunțurile fragmentare. Am ținut cont, totodată, de teoriile lui Georges Faure [11, p. 76], Umberto Eco [12, p. 99] [13, p. 92] [14, p. 111] și Claude Zilberberg [15, p. 105], în ceea ce privește modelarea semiotică și traducerea ca proces de resemantizare. Nu în ultimul rând, studiile Rodicăi Zafiu [16, p. 122] și ale Danielei Roventă-Frumușani [17, p. 67] privind discursul argumentativ și funcțiile identitare ale limbajului au fost valorificate în interpretarea dimensiunii intersubiective și persuasive a fragmentului cioranian.

În cazul anumitor categorii lexicale utilizate deliberat de Emil Cioran pentru a accentua ambiguitățile intenționate ale discursului fragmentar, dificultatea de a trasa o distincție clară între semantică și pragmatică sau între semantică și cunoștințele despre lume devine considerabil de evidentă. S-ar putea afirma că, în

cadrul textului fragmentar, nu există niciun element care să nu poată fi interpretat dintr-o perspectivă pragmatică — inclusiv sensul lexical al cuvintelor este supus unei asemenea determinări.

Pornind de la o idee sugerată într-un articol al lingvistului Iorgu Iordan, am încercat să introducem și să aplicăm conceptul de „postulate de sens” [18, p. 113] în contextul specific al textului fragmentar cioranian. În accepțiunea lui Iordan, aceste postulate desemnează „ansamblul de norme care reglementează posibilitățile combinatorii ale cuvintelor în unități superioare, în funcție de semnificația lor”. În textele integrale, coerente și formal-logice, sunt permise — după cum s-a observat — doar acele enunțuri care nu sunt analitic false, fiind excluse acele afirmații care intră în conflict cu setul de postulate de sens și care, deci, sunt analitic false.

În opoziție cu această paradigmă, discursul fragmentar al lui Cioran pare să submineze în mod deliberat acest tip de coerență logico-semantică. Astfel, se observă o inversare de poziție: autorul acceptă ca adevărate, din punct de vedere analitic, afirmații care sunt în mod obișnuit considerate false. În această inversiune, relațiile de tip „analitic-fals” și „analitic-adevărat” derivă exclusiv din definițiile conceptelor respective — „analiticitate”, „adevăr”, „falsitate” — dar acestea sunt, în cadrul textului cioranian, reformulate, distorsionate sau chiar negate, construind astfel ceea ce am putea denumi forme alternative sau „anti-forme” ale logicii tradiționale.

Un exemplu edificator este oferit de volumul de eseuri filosofice *Syllogismes de l'amertume* (*Silogismeale amărăciunii*), în care Cioran propune următoarele formulări:

«*Quels que soient ses mérites, un bien portant déçoit toujours*» [33, p. 126].

(„Oricare i-ar fi meritele, o persoană sănătoasă dezamăgește întotdeauna”) [34, p. 126].

«*L'expérience du terrible, qui seule confère une certaine épaisseur à nos propos, il ne la possède pas, comme il ne possède pas davantage l'imagination du malheur...*» [33, p. 128].

(„Experiența teribilului, singura care conferă o anumită greutate discursului nostru, îi lipsește, așa cum îi lipsește, cu atât mai mult, capacitatea de a imagina nefericirea”) [34, p. 130].

Cele două enunțuri reflectă un mod analitic de tratare a realității, dar, în același timp, ele contravin postulatelor de sens în forma lor canonică. În termenii logicii tradiționale, asemenea formulări pot fi considerate analitic false. Totuși, din perspectiva interpretativă pe care o propunem, ele își justifică validitatea printr-un uz figurativ al limbajului, în care normele semantice sunt realocate sau reinterpretate în funcție de norme conceptuale subiective sau estetice.

Astfel, propoziția potrivit căreia o persoană sănătoasă este inevitabil dezamăgitoare contrazice o presupunere comun acceptată — aceea că sănătatea este un atribut pozitiv și dezirabil, capabil să inspire încredere. Similar, ideea că este imposibil să accedem la un sens autentic al existenței fără a trece prin „experiența teribilului” sau fără a putea concepe „imaginea nefericirii” contrazice presupuneri de ordin psihologic sau existențial uzuale. Prin urmare, afirmațiile lui Cioran funcționează ca forme de subversiune semantică, în care sensul literal este sacrificat în favoarea unui impact filosofic și existențial mult mai profund.

Din punctul de vedere al traducerii, aceste enunțuri pun probleme majore de echivalență: transpunerea lor în limba română nu presupune doar fidelitatea față de sensul de suprafață, ci și captarea tensiunii ideatice și a intenției deconstruite a originalului. Traducătorul trebuie să decidă între a reda sensul literal — cu riscul pierderii ambiguității cioraniene — sau a opta pentru un echivalent stilistic și filosofic care păstrează intenția autorului de a destabiliza normele de percepție și înțelegere.

Specificul demersului cioranian în formularea enunțurilor și a aplicării mecanismului recurent în construcția discursului

Revenind la procedeul specific lui Emil Cioran de a formula enunțuri, observăm un mecanism recurent în construcția discursului: autorul pare să pornească nu de la început, ci de la sfârșit, iar ceea ce este tradițional afirmat drept punct de plecare este în mod deliberat negat. Cioran refuză începutul clar, ordonat, pur — el alege, în schimb, să construiască de la un final banal, dezagreabil, încărcat de absurd. Această strategie de inversare logică este esențială pentru înțelegerea mecanismelor de funcționare a textului fragmentat, în cadrul căruia afirmația este frecvent substituită de negație, iar negația, la rândul ei, este reconfigurată ca formă de afirmație mascată.

Pentru a ilustra această inversiune deliberată, putem adopta, într-o cheie analitico-filosofică, modelul logic propus de Jaakko Hintikka [9, pp. 45-59], în cadrul analizei sale asupra logicii deontice. Modelul presupune următoarele ipoteze:

1. Dacă propoziția **P** este analitic falsă, atunci aserțiunea lui **P** nu este permisă, fiind lipsită de valabilitate într-un set determinat de circumstanțe;
2. Totuși, se poate postula că **P** este analitic falsă, dar aserțiunea acesteia este permisibilă într-un alt set de circumstanțe, diferite de cele anterioare;
3. Prin urmare, poate fi imaginată o lume posibilă în care **P** este adevărată [10, p. 60].

Din aceeași perspectivă logică, derivă și o a patra afirmație contradictorie:

1. Nu există nicio lume posibilă în care aserțiunea **P** este adevărată.

Este evident că între (3) și (4) se stabilește un raport de contradicție formală. În textul fragmentar cioranian, această contradicție nu este un accident retoric, ci o procedură intenționată. Cioran postulează existența unor circumstanțe în care se poate afirma simultan atât o propoziție, cât și contrariul acesteia, fără ca tensiunea logică să fie percepută ca o eroare, ci dimpotrivă, ca o sursă de autenticitate ontologică și existențială.

Această dinamică este exprimată explicit în propriile sale reflecții autobiografice, unde afirmă:

„Așa am fost întotdeauna: sfâșiat pe dinăuntru, negăsind o cale de evadare din mine însumi, trăind într-o mare tensiune, în contradicție cu propria-mi concepție despre viață. Deși am o părere cât se poate de sumbră despre viață, am fost întotdeauna pasionat de existență. Această pasiune a fost atât de mare încât s-a transformat în negare” [34, p. 90].

În acest context, se poate observa în ce mod autorul inversează logica obișnuită a validității enunțurilor: de la o propoziție analitic falsă, Cioran derivă, printr-un raționament existențial, consecințe analitice adevărate — cel puțin în universul său discursiv.

Astfel, afirmația: „Pentru mine suicidul nu este ceva negativ. Dimpotrivă. Cu gândul că există suicidul am putut suporta viața și m-am simțit liber. N-am trăit ca un sclav, ci ca un om liber” [37, p. 4] contrazice radical normele general acceptate ale gândirii sociale și religioase (care califică suicidul drept crimă sau păcat), dar devine „adevărată” în universul interior al autorului. Această opoziție între „ceea ce se știe” și „ceea ce se afirmă” constituie una dintre trăsăturile definitorii ale ceea ce propunem a fi conceptualizat drept *universul textului fragmentar cioranian* — un spațiu discursiv autonom, reglementat de o logică proprie, în care enunțurile sfidează coerent grilele de interpretare standard.

Din perspectivă traductologică, acest fenomen generează un set complex de dificultăți. Traducerea unui enunț care este, simultan, analitic fals în realitatea extralingvistică și valid în cadrul unei lumi posibile presupune mai mult decât transferul semantic — acesta implică reconstrucția pragmatico-discursivă a intenției autorului. Traducătorul este astfel confruntat cu necesitatea de a conserva în limba țintă nu doar sensul literal, ci întreaga ambiguitate logică, tensiunea interioară a enunțului și poziționarea sa în raport cu normele dominante de cunoaștere.

Exemplele următoare din *La chute dans le temps* oferă ilustrații relevante ale acestei strategii:

1. «*Inconsolé d'avoir à jouer un rôle de second ordre, notre premier ancêtre se lança dans une suite de performances épuisantes, cette entreprise non pas tant pour supplanter la divinité que pour l'éblouir*» [33, p. 110].

(„Neconsolat fiind de a avea un rol secundar, primul nostru strămoș s-a angajat într-un șir de performanțe extenuante, nu atât pentru a înlocui divinitatea, cât pentru a o surprinde”) [34, p. 111].

2. «*Si nous voulons avancer dans la connaissance de nous-mêmes, personne ne peut nous aider autant que le vantard: il se comporte comme nous le ferions si ne nous retenaient les restes de timidité et de pudeur*» [33, p. 110].

(„Dacă am dori să progresăm în cunoașterea de sine, nimeni altul decât lăudărosul nu ne-ar ajuta mai bine: el se comportă exact cum ne-am fi comportat noi, dacă ultimele urme de timiditate și pudoare nu ne-ar fi împiedicat”) [34, p. 111].

Aceste două fragmente pun în evidență o încărcătură subiectivă pronunțată la nivelul structurilor sintactice și al selecției lexicale. În primul caz, propoziția exprimă o mitologie subversivă — inversând ierarhia clasică între divin și uman, în timp ce în al doilea, Cioran atribuie o funcție epistemologică unui comporta-

ment social negativ valorizat (lăudăroșenia). Astfel de deturnări semantice implică riscuri considerabile în traducere, unde echivalentele culturale pot lipsi, iar sensul poate fi denaturat prin simplificare.

În cadrul analizei semantice și logico-filosofice a textului fragmentar, teoria lumilor posibile, așa cum a fost formulată de Jean-René Ladmiral [18], François Rastier [22] sau Jaakko Hintikka [10], oferă un instrument metodologic esențial pentru înțelegerea modului în care sensurile sunt generate și negociate într-un discurs ce sfidează intenționat constrângerile logice și empirice ale lumii reale. În cazul lui Emil Cioran, discursul fragmentar nu se conformează unei coerențe semantice absolute, ci funcționează într-o rețea de „lumi textuale posibile” [10, p. 67], în care sensurile sunt acceptate nu pentru conformitatea lor cu realitatea extralingvistică, ci pentru valoarea lor expresivă, existențială sau negativ revelatorie.

În acest sens, Cioran construiește un tip de lume discursivă în care „falsul” poate funcționa drept „adevăr” într-o logică internă. De exemplu, afirmația în frazele: „*Pentru mine suicidul nu este ceva negativ. Dimpotrivă*” [34, p. 90] nu sunt valide în lumea reală, în care suicidul este codificat juridic, religios și etic ca fiind o formă de crimă sau păcat. Totuși, într-o lume posibilă, configurată de autor — o lume a libertății individuale radicale, a refuzului absolut și a lucidității nihiliste — această propoziție nu doar că este validă, ci funcționează ca un principiu fondator al subiectivității.

Pentru traducător, această situație a sensului în raport cu o lume posibilă (și nu cu realitatea curentă) impune o strategie interpretativă complexă: traducerea nu se mai rezumă la transferul lexical și sintactic al sensului, ci presupune reconstrucția condițiilor de validitate ale afirmației în cadrul universului textual. Traducătorul devine astfel un mediator între lumile posibile — cea a textului-sursă și cea a textului-țintă — iar fidelitatea se deplasează de la nivelul formei la nivelul tensiunii semantice și pragmatice a enunțului.

Un alt aspect esențial al universului cioranian este faptul că divergența nu este semn al inconsistenței [23] [24], ci al unei realități interioare profunde. Dacă, în logica clasică, o propoziție de forma:

- *P și non-P*

este invalidă și conduce la paradox, în logica fragmentară cioraniană, această formulă este una dintre cele mai autentice expresii ale eului sfâșiat. Declarația:

„*Deși am o părere cât se poate de sumbră despre viață, am fost întotdeauna pasionat de existență*” [35, p. 110]. reprezintă, formal, o contradicție. Însă în cadrul unei lumi posibile marcate de disperare lucidă, această contradicție devine o formă de adevăr existențial.

Din punctul de vedere al traducerii, provocarea este dublă:

a) Redarea fidelă a contradicției, fără a o „netediza” sau corecta prin parafrază logică;

b) Menținerea tonului existențial și a registrului afectiv, fără a cădea în patetism sau artificialitate.

Această responsabilitate a traducătorului derivă nu doar din necesitatea de acuratețe semantică, ci și dintr-o exigență hermeneutică: traducerea trebuie să recupereze tocmai acea lume posibilă pe care autorul o insinuează în substratul fiecărui fragment.

Conceptul propus anterior — *universul textului fragmentar cioranian* — se poate formaliza, în baza teoriei lumilor posibile, drept o lume coerentă în sine, dar ruptă intenționat de consensul realității comune. Acest univers textual este caracterizat de:

- **instabilitate ontologică** (lucrurile nu sunt ceea ce par, nici ceea ce „se știe” despre ele);
- **subiectivitate radicală** (experiența interioară prevalează asupra evidenței empirice);
- **negație ca formă de afirmare** (ceea ce este negat capătă forță revelatoare);
- **contradicție asumată** (nu ca eroare logică, ci ca realitate psihologică profundă).

Traducătorul trebuie, așadar, să se situeze nu într-o poziție de simplu transcodificator, ci într-una de **re-creare filosofică**, asumând riscul unei traduceri care nu explică, ci păstrează opacitatea și tensiunea originalului.

Un exemplu revelator este fragmentul: „*Si nous voulons avancer dans la connaissance de nous-mêmes, personne ne peut nous aider autant que le vantard...*” [37, p. 68].

(„Dacă am dori să progresăm în cunoașterea de sine, nimeni altul decât lăudărosul nu ne-ar ajuta mai bine...”) [35, p. 56].

Această afirmație subminează din start așteptările cititorului: în mod normal, lăudărosul este un obstacol

în calea cunoașterii autentice. Însă, în logica lumii textuale cioraniene, el devine oglinda cea mai fidelă a eului refutat, oferind acces la acel sine pe care pudoarea și frica îl ascund. Traducerea acestui fragment nu poate fi doar o echivalare semantică; ea trebuie să mențină paradoxul și dislocarea logică, fără a o „explica” în exces, păstrând în același timp tonul cioranian de ironie gravă și luciditate amară.

În cadrul unei analize hermeneutico-discursive a celor două fragmente literare propuse, este esențial să urmărim modul în care instanța narativă se auto-identifică, respectiv se poziționează în spațiu și timp, prin intermediul lexemelor utilizate. Traducerea acestor termeni devine, în acest context, nu doar un act lingvistic, ci și o mediere semantică și existențială, întrucât fiecare lexem transportă nu doar o valoare denotativă, ci și una conotativă, adesea încărcată cu o densitate filozofică specifică gândirii cioraniene.

Atât primul, cât și cel de-al doilea fragment sunt articulate în jurul unui nucleu tematic comun – cunoașterea de sine –, iar acest generic semantic funcționează ca principiu coeziv între cele două secvențe textuale. Termeni-cheie precum „performances”, „éblouir”, „vouloir avancer”, „timidité”, „pudeur”, „second ordre” nu doar că denotă stări existențiale recognoscibile, ci sunt, totodată, încărcăți de tensiuni ideatice care trimit la ideea unei căderi ontologice în timp a speciei umane. Traducerea acestor concepte ridică dificultăți nu doar terminologice, ci mai ales hermeneutice, întrucât este necesară conservarea nuanței afective și a intenției ironice sau tragice pe care autorul o imprimă discursului său.

În ceea ce privește structura referențială a fragmentelor, se observă o rețea de termeni ce articulează o relație noțională între „ancêtre (premier)”, „la divinité” și „le vantard”. Această rețea conceptuală trasează un arc temporal și ontologic, de la originile mitice ale umanității – reprezentate prin „le premier ancêtre” și „la divinité” – până la figura degradată a omului vanitos, decăzut în ordinea simbolică a „second ordre”. Traducerea acestei opoziții implicite necesită o înțelegere profundă a registrelor culturale și filozofice implicate, în special în contextul în care noțiunea de „second ordre” se referă atât la o ierarhie simbolică, cât și la o percepție negativă a propriei condiții existențiale.

Tensiunea interioară a personajului – sau, mai larg, a autorului conceptual – se exprimă prin sintagme de tipul „inconsolé d’avoir joué un rôle de second ordre”, care marchează o revoltă existențială față de condiția umană și o aspirație imposibilă: „éblouir la divinité”. Această aspirație, traductibilă cu dificultate într-o limbă în care registrul sacru și cel ironic nu coexistă cu aceeași densitate stilistică ca în franceză, devine sursa coerenței semantice între cele două fragmente, în care apare imperativul „la connaissance de nous-mêmes”. Această expresie dobândește, în context, o valoare paradoxală: autocunoașterea nu duce la eliberare, ci la o conștientizare a căderii și a imposturii, a „falsului” și a „minciunii” ca fundamente ale identității umane moderne.

Coerența intertextuală [17, p. 120] între fragmente este susținută de o serie de mărci discursive și amplificatori de intensitate, precum „non pas tant pour...”, „personne”, „autant que”, care conferă discursului o ireversibilitate tragică. Aceste elemente lexicale indică nu doar o condiție general-umană, ci și o formă de responsabilitate asumată de autor față de întregul neam. Traducerea acestor intensificatori, prin urmare, nu poate fi una mecanică; dimpotrivă, este necesară o atentă echilibrare a sensului literal cu cel retoric și pragmatic, pentru a reda fidel gradul de implicare afectivă și cognitivă al autorului.

Mai mult, în substratul afectiv al ambelor fragmente se poate observa o indignare latentă, o mișcare oscilatorie a discursului între dezaprobare și ironie. Aceasta se manifestă, în primul fragment, prin utilizarea unor lexeme precum „se lança”, „épuisantes”, în timp ce, în al doilea fragment, lexemele „restes de timidité” și „restes de pudeur” devoalează o critică subtilă la adresa unei umanități incapabile de autentică înălțare spirituală. Ceea ce apare drept „înălțare” este, în realitate, o cădere mascată, un travesti existențial, prin care omul, sub pretextul evoluției, se afundă într-o decădere spirituală și o fragmentare a conștiinței, ce reflectă la rândul ei o fragmentare a lumii în ansamblul său.

Această temă a nemulțumirii, recurentă în ambele fragmente, este ilustrată de termeni precum „inconsolé” și „retenir”, care funcționează ca seme ale unei revolte continue față de starea de fapt. Eforturile de transcendere a condiției umane sunt însă, din perspectiva cioraniană, sortite eșecului, căci ele pornesc nu dintr-o aspirație autentică, ci dintr-o „boală mintală” a voinței de a se depăși pe sine, după cum afirmă însuși Emil Cioran: „Ambiția e cauza dezastrelor. Asta produce oameni care sunt foarte nefericiți, care vor să se depășească. Tot răul vine din această voință de depășire, din această boală mintală, din această omnipotență. Omul este o apariție stranie, rod al unei misiuni originare care se împinge să treacă dincolo de propriile-i limite, dincolo de omenesc” [36, p. 248].

Relația dintre evaluarea axiologică și construcția discursului fragmentat cioranian în traducere

Perspectiva tragică asupra condiției umane ridică probleme semnificative de traducere, în special în ceea ce privește echivalența afectivă și filozofică a termenilor. Traducătorul se află aici într-o dublă ipostază: de interpret hermeneutic și de mediator interlingvistic al unei tensiuni esențiale – cea dintre aspirație și cădere, dintre fals și autenticitate, dintre ambiție și dezastru.

Traducerea acestor fragmente nu poate fi concepută ca un simplu transfer de sens, ci ca o reconstituire reflexivă a unui univers conceptual profund marcat de ambiguitate, ironie și neliniște metafizică – caracteristici definitorii ale stilului și gândirii lui Emil Cioran.

În context, lexemul francez „**éblouir**”, folosit în expresia „**éblouir la divinité**”, prezintă o provocare traductologică majoră. Sensul de bază – „a orbi” sau „a impresiona prin strălucire” – are, în acest context, o dimensiune ironică și paradoxală. A încerca să „orbim divinitatea” este o formă de **hybris existențial** [19, p. 56], un gest de vanitate supremă care trădează conștiința degradată a omului modern.

În română, traducerea literală „**a orbi divinitatea**” nu păstrează nuanța de seducție și spectacol pe care o implică „éblouir”. Variante posibile ar fi:

- „a încerca să impresionezi divinitatea” (care accentuează ideea de orgoliu)
- „a fascina divinitatea” (care adaugă o conotație estetică, dar pierde din ironia originală)
- „a orbi prin strălucire divinitatea” (formulă barocă, dar mai fidelă stilistic)

Fiecare variantă comportă o **alegere interpretativă**, iar traducătorul se află în poziția unui comentator filozofic, nu doar lingvistic.

La fel, expresia „**jouer un rôle de second ordre**” trimite la o percepție a marginalității și a insuficienței ontologice. Traducerea directă – „**a juca un rol de ordin secund**” – păstrează ierarhia formală, dar sună rigid și impersonal în română. Variante mai expresive pot fi:

- „a avea un rol de mâna a doua”
- „a fi un actor secundar în propria viață”
- „a juca un rol minor” (dar acest echivalent diluează conotația de revoltă interiorizată).

Este de remarcat că expresia franceză are o încărcătură filozofică și teatrală în același timp. Traducerea trebuie să respecte această polifonie semantică, căci altfel se pierde dimensiunea metafizică a dramei umane.

La fel, cuvintele „**timidité**” și „**pudeur**”, în contextul expresiei „**restes de timidité, restes de pudeur**”, indică persistența unor urme de conștiință morală, într-un univers aflat în plină dezintegrare etică.

În română, „timiditate” și „pudoare” sunt termeni adecvați din punct de vedere etimologic. Totuși, pentru a reda finețea expresivă și tonul subtil depreciativ, se pot explora și formule mai idiomatiche:

- „frânturi de timiditate, frânturi de pudoare”
- „rămășițe de pudoare și timiditate”
- „ce a mai rămas din pudoare și timiditate”

Observăm aici că traducătorul are misiunea de a calibra tonul moralizator al autorului, fără a-i anula ironia latentă. O traducere prea literală ar putea părea neutrală, în timp ce una prea liberă riscă să deformeze intenția stilistică.

În același context, lexemul „**performances**”, deși aparent banal, capătă la Cioran o nuanță ironică, asociată cu inutilitatea eforturilor umane în fața unei condiții metafizic degradate.

Traducerea sa literală – „performanțe” – este corectă din punct de vedere lexical, însă înregistrează o ruptură stilistică în limba română, unde termenul este prea tehnic sau modernist. Variante posibile:

- „realizări” (mai neutru, dar mai natural)
- „eforturi inutile”
- „strădanii fără sens”.

Alegerea traductologică trebuie să reflecte **ambivalența** dintre aparenta reușită și esența absurdă a acțiunii umane. În acest caz, traducerea devine un act de interpretare existențială.

În paralel, amplificatorii discursivi se plasează în contextul dat între retorică și fatalism. Construcțiile „**non pas tant pour...**”, „**autant que...**” sau „**personne**” acționează ca **marcatori de intensitate discursivă**, indicând nu doar o opinie, ci o viziune fatalistă asupra ființei. Traducerea acestor structuri cere o echivalare care păstrează atât intensitatea afectivă, cât și tonalitatea discursivă. De exemplu:

- „non pas tant pour convaincre...” → „nu atât pentru a convinge...”
- „autant que je sache...” → „pe cât îmi este cunoscut...”
- „personne ne veut vraiment savoir” → „nimeni nu vrea cu adevărat să știe”

În aceste cazuri, fidelitatea nu se referă doar la cuvinte, ci la tensiunea internă a frazei, la ritmul ideatic și afectiv al propoziției.

Exprimarea unei judecăți de valoare, fie ea favorabilă sau defavorabilă, constituie un indicator esențial al poziționării autorului față de realitatea denotată. Din perspectiva evolutivă a axiologiei textuale, utilizarea unor lexeme sau grupuri de lexeme cu funcție evaluativă — în special cele cu marcat depreciațiv — devine un procedeu discursiv prin care se realizează o clasificare calitativă a referențialului. În volumul „*Sur les cimes du désespoir*” de Emil Cioran [37, pp. 23-45], astfel de elemente lexicale (ex. *fadaise*, *hérésie*, *bâclage*, *masure*) capătă rol axiologic marcant, semnalând o scădere a valorii obiectului denotat. Expresii precum *phénomène barbare*, reluate cu intenție stilistică, accentuează această orientare depreciațivă.

Din punct de vedere teoretic, aceste judecăți valorice se înscriu în ceea ce C. Kerbrat-Orecchioni definește ca „evaluare cantitativă cu funcție axiologică” [7, p. 230], în care însuși elementul denotat este supus unei cristalizări valorice. La Cioran, această cristalizare se manifestă preponderent negativ, prin utilizarea unor devalorizanti precum: *dégradant*, *retomber*, *malsain*, *frivole*, *prostituée*, *bourreau* etc., elemente lexicale care susțin evaluarea contextuală a obiectului discursiv.

Se poate observa că, deși în mod obișnuit cantitatea redusă poate genera aprecieri pozitive (în contextul ideii de sobrietate, simplitate etc.), în cazul textelor cioraniene, o cantitate percepută ca insuficientă conduce la enunțuri cu valoare depreciațivă. Iorgu Iordan atrage atenția, în acest sens, că „atunci când micimea depășește limita minimă impusă de logică, se trezește o altă latură a sufletului nostru – spiritul ironic, tendința de a persifla tot ceea ce nu se conformează gusturilor consacrate”. În contrapondere, excesul cantitativ (ca intensitate, frecvență sau ritm) generează la fel de bine o evaluare negativă, percepută ca exagerare, fapt relevat în fragmentul cioranian: „*Il fallait le laisser parler de tout, et tenter d’isoler les paroles fulgurantes qui lui échappaient*” [37, p. 234].

În acest exemplu, relația dintre evaluarea cantitativă și cea axiologică se realizează prin combinații de lexeme: *laisser parler de tout* și *isoler les paroles fulgurantes*. Aceste structuri semantice sugerează o (de)valorizare a discursului uman, în care cuvintele par să scape involuntar vorbitorului, fără o conștientizare a semnificației lor. Astfel, relația dintre semnificant și semnificat este reconfigurată, accentul căzând pe caracterul formal depreciațiv al expresiilor — cuvintele *fulgurantes* și *tout* fiind purtătoare de atitudini axiologice ce trădează un exces efortual sau de conținut.

(De)valorizantii prezenți în discursul lui Cioran nu constituie doar simple ocurențe lexicale, ci funcționează ca elemente coezive și tematice, participând activ la articularea textului fragmentar. Situați la nivel rematic, ei introduc informația nouă, dar profund încărcată afectiv, ce derivă dintr-o atitudine constant depreciațivă. În structura textului fragmentar, rațiunea semantică este orientată spre obiectul desemnat, generând o interacțiune noțională axată pe relații cantitative. Astfel, se construiește o tensiune ideatică între negare și evaluare axiologică, cu predilecție pentru o alternanță între tipuri de valorizare.

Această alternanță, în opinia noastră, nu este resimțită ca fiind conflictuală, întrucât se bazează pe o trăsătură comună: caracterul gradual al lexemelor. Negarea, deși aparent absolută, implică totuși o scalare valorică. Fenomenul poate fi explicat prin predispoziția subiectului enunțiator de a formula judecăți de valoare atunci când cantitatea sau calitatea obiectului analizat se abate semnificativ de la normele așteptate. În acest context, I. Iordan [18, p. 213] observa pertinent că „interpretarea axiologică a evaluării cantitative nu este întotdeauna ușor de precizat”, întrucât „momentul psihologic” și contextul determină în mare măsură sensul valorizant al lexemelor.

La Cioran, universul este negat prin inversarea valorilor, iar dimensiunea calitativă este adesea exprimată prin parametri cantitativi. Din această perspectivă, interacțiunea noțională în textul fragmentar se realizează pe două planuri: **obiectiv** și **subiectiv**. G. Faure [21, p. 80] definește aceste două niveluri astfel: planul obiectiv aparține reprezentării și noțiunii, iar cel subiectiv este afectiv, expresiv și conotativ. În primul caz, se stabilesc opoziții între fragmente pe baza reprezentărilor mentale, reflectând o gândire dialectică.

F. Susini-Anastopoulos [22, p. 101], citată de Gh. Mihali [23, p. 88], afirmă că „însuși actul de gândire este dialogic”, ceea ce justifică structurarea fragmentelor în logica unei interacțiuni între gândire și expresie.

Astfel, în volumul „Aveux et Anathèmes”, Cioran operează cu noțiuni și reprezentări obiective pentru a construi o imagine a lumii percepută în fragmente existențiale. Spre exemplu:

1. „*La conscience: somme de nos malaises depuis notre naissance jusqu'à l'état présent*” [35, p. 230].

2. „*Dans le Talmud, une affirmation stupéfiante: „Plus il y a d'hommes, plus il y a d'images du divin dans la nature”* [35, p. 239].

În primul fragment, noțiuni precum *conscience*, *malaises*, *naissance* sunt asociate cu o reprezentare sumativă, indicând o viziune negativă a conștiinței ca acumulare de suferință. În cel de-al doilea, corelația dintre *hommes* și *images du divin* sugerează o pluralitate a manifestărilor sacrului în lume. Aceste fragmente exemplifică reprezentarea obiectivă a unei realități fundamentale: păcatul pământesc și condiția limitată a ființei umane.

Prin urmare, universul cioranian este articulat axiologic în jurul unei dialectici a valorii și non-valorii, în care interacțiunea noțională se realizează atât la nivel conceptual, cât și stilistic, iar judecățile de valoare reflectă o tensiune continuă între exces, lipsă și sens.

Analiza precedentă a relevat o rețea densă de (de)valorizări, judecăți axiologice și raporturi cantitativ-calitative în construcția discursului fragmentar cioranian. Din perspectivă traductologică, aceste trăsături implică un set de dificultăți majore în procesul de transpunere interlingvistică, întrucât determină o serie de alegeri interpretative, stilistice și ideologice din partea traducătorului.

În primul rând, se impune observarea faptului că în discursul cioranian evaluarea axiologică nu este explicită în mod constant, ci adesea disimulată în structuri lexicale polisemantice, metaforice sau ironice. Termeni precum *bâclage*, *prostituée* sau *frivole*, deși par să aibă o funcție semantică relativ stabilă, capătă în contextul enunțurilor o nuanță particulară, orientată afectiv. Traducerea acestor unități lexicale presupune, așadar, o dublă fidelitate: atât față de semantismul denotativ al termenului, cât și față de funcția axiologică integrată în economia discursului.

Mai mult, așa cum remarca Kerbrat-Orecchioni [6, p. 229], evaluarea valorică se poate manifesta nu doar la nivelul semnificației, ci și la nivelul semnificantului — adică prin forma, ritmul sau sonoritatea cuvântului ori a combinației de lexeme. În expresia cioraniană *parler de tout* versus *paroles fulgurantes*, traducerea trebuie să redea nu doar sensul literal, ci și opoziția subtilă dintre *verbul generalizator* și *substantivul intensificator*, care marchează fluctuația între superficialitate și profunzime.

Această opoziție lexicală conține, în plan traductologic, o complicație semiotică: dacă traducerea în limba română a expresiei *parler de tout* ca „a vorbi despre orice” nu ridică probleme deosebite, echivalentul pentru *paroles fulgurantes* presupune alegerea între:

- *cuvinte fulgerătoare*,
- *vorbe strălucite*,
- *formulări sclipitoare*

sau chiar soluții perifrastice precum *idei care răsar din senin*, fiecare dintre acestea purtând o încărcătură axiologică și stilistică diferită, cu efect direct asupra tonului textului.

Un alt aspect esențial este legat de gradualitatea evaluativă în lexemele utilizate de Cioran, pe care traducătorul trebuie să o păstreze, evitând absolutizări nejustificate sau aplatizări stilistice. De exemplu, *malsain* tradus simplu prin „*nesănătos*” pierde adesea valența sa morală sau existențială, care poate fi redată, în funcție de context, prin „*corupt*”, „*pervers*” sau „*tulburător*”. În acest caz, traducerea presupune reconstruirea impactului axiologic, nu doar transferul semantic.

Dificultatea sporește în cazul fragmentelor unde judecata de valoare este contextuală, implicită și fluctuantă, fapt care necesită o interpretare atentă a întregului enunț și a poziției autorului față de conținutul exprimat. Prin fragmentarismul său, discursul lui Cioran cultivă ambiguitatea deliberată, ceea ce face ca traducerea să se apropie, mai degrabă, de o activitate de re-scriere hermeneutică, decât de una strict textuală.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că Cioran scrie în limba franceză nu ca vorbitor nativ, ci ca autor bilingv, iar acest aspect generează o hibriditate stilistică și identitară cu implicații majore în traducere. Traducătorul român al lui Cioran este pus în poziția de a re-traduce în limba maternă o gândire care a fost inițial

formată (și deformată) în acea limbă, dar exprimată într-un alt cod cultural. Traducerea devine astfel un act de reconectare identitară, iar fidelitatea nu mai este doar față de text, ci față de un ethos filozofic al negației, al ironiei și al dublei apartenențe.

Cadrul traductologic complex al operei cioraniene

Deci, aspectele evidențiate anterior — ambiguitatea evaluării axiologice, interacțiunea dintre semnificant și semnificat, fluctuația dintre cantitativ și calitativ, precum și poziția autorului bilingv — definesc un cadru traductologic complex, în care opera lui Cioran solicită nu doar competență lingvistică, ci și acuitate filozofică și sensibilitate estetică. Traducătorul este, în acest caz, nu doar un intermediar, ci un co-autor al sensului, responsabil pentru reactivarea în altă limbă a unei lumi construite fragmentar, prin negare, ironie și tăcere axiologică.

Al doilea tip de interacțiune noțională, conform teoriei lui G. Faure [21, p. 89] este cea efectuată pe plan subiectiv (afectiv, expresiv, connotativ). Am menționa în acest context că gândirea autorului textului fragmentar se adresează sieși, altuia, altora, căutând identități în diferențe. Fără această adresabilitate față de gândirea decupată în fragmente, ființa intelectuală cioraniană n-ar putea să se afirme nici măcar în raport cu sine. În acest sens, vom spune că subiectul adresării este omul în general, el se supune de asemenea interogării de sine și de altul, pentru sine și către altul. În textul fragmentat cioranian trecerea de la un fragment la altul e dictată de realitatea psihică a gânditorului care a astfel structurată ca să acționeze în cunoștința de cauză, adică aflându-se într-o veșnică interogare de sine și a altora pentru a găsi adevărul etern, deși fragmentat.

Cităm în acest context dintr-o lucrare de specialitate a lui R. Heyndels: „Interogarea ține să sfârșească, dar și să completeze experiența individuală incompletă” [24, p. 302].

Deci, fragmentele tind, unul după altul să răspundă la întrebările esențiale. După cum crede E. Cioran, acesta este și stilul de existență al civilizației contemporane: este posibilă decât ca fragment. Sub formă de explozie. Nu mai e cu puțință să te apuci să elaborezi capitol după capitol, sub formă de tratat. În sensul acesta, Nietzsche a fost, în cel mai înalt grad eliberator. El a fost cel care a sabotat stilul filosofiei academice, cel care a atentat ideea de sistem. A fost eliberator, fiindcă după el se poate spune ceva...

Acum toți suntem fragmentariști, inclusiv când scriem cărți aparent coordonate. Se potrivește cu stilul nostru de civilizației” Aceste întrebări ce survin de-a lungul fragmentelor și constituie interacțiunea noțională interogativă în textul fragmentat, sunt, într-adevăr, explozii de indignare, de curiozitate, de reproșuri. Ele implică unei chestiuni controversate. Acțiunea purtată conștient de către gânditor de a dezbate o chestiune și a se interesa de urmările acestei dezbateri are cel puțin două soluții alternative la care s-ar putea opta argumentativ. Acest contact prin interogare are loc sub auspiciile conștiinței fiecăruia despre celălalt, el angajează două planuri: sisteme de inițiativă (gânditor - cititor), care construiesc dinamica relației intersubiectuale. Se stabilește un fel de comunicare ce se naște din interogări, chiar și întrebările retorice presupun un răspuns. E un fel de comunicare în fragmente, un dialog cu mai mulți interlocutori. Am menționa în acest context că termenul **comunicare** își trage obârșia din latinescul **communis**, de unde verbul „**communico**” [24, p. 226] - a face ceva dimpreună, dăruind și primind, dar o facere distinctă, de ordin spiritual.” Emil Cioran mezează, prin interogări în fragmente, la legătură spirituală finalizată într-o asumare dimpreună a acelorași valori.

Prin adresabilitatea directă, în textul fragmentat se specifică câmpul interacțional-noțional la nivel de interogare, care constituie o argumentare subiectuală și o verificare prin invocarea faptelor și a valorilor, a unei idei abordate. Iată câteva fragmente, unite sub genericul „Vitalité de l’amour” (Vitalitatea dragostei) din culegerea lui E. Cioran „Sur les cimes du désespoir”:

1. „L’art d’aimer? C’est savoir joindre à un tempérament de vampire la discrétion d’une anémone” [37, p. 126]. (Arta iubirii? A ști să acorzi unui temperament de vampiri discreția anemonei) [38, p. 132].
2. „Qui s’userait à la sexualité s’il n’espérait y perdre la raison pour un peu plus d’une seconde, pour le reste de sens jours?” [37, p. 126]

(Cine s-ar deda sexualității fără a spera de a-și pierde mințile pentru mult de o secundă, pentru restul vieții sale? [38, p. 124]).

3. „Pourquoi le „corbillard du Mariage” (The Marriage hearse)?, pourquoi pas le corbillard de l’Amour? – Combien la restriction de Blake ist regrettable!” [37, p. 226].

(De ce „cortegiul mortar al Căsătoriei”? n-ar fi mai bine „cortegiul mortar al dragostei? Cât de regretabilă e restricția lui Blake”) [38, p. 222].

Trei întrebări retorice unesc fragmentele în care se conturează problema a vitalității dragostei. Primul fragment abordează dragostea drept un lucru imprezvizibil și plin de echivoci. Întrebarea de la începutul frazei este pluridimensională, ea deschide șirul fragmentelor despre dragoste din acest compartiment și implică multiple răspunsuri. Asistăm la o interferență a două forțe psiho-cognitive, exprimate prin forma (propoziție interogativă) și conținutul (întrebare ca atare) informației utilizate într-o manieră argumentativă astfel încât eventuala reacție să survină în fragmentele ce urmează. Această soluție nu decurge din învingerea cititorului, din concesiia lui sau din renunțare, ci din adeziunea de fond la modalitatea opională cea mai puternică la convingere. Aceasta este valoarea întrebării retorice care, în afară de menirea sa de a contacta civilizația și universul, le mai definește câteodată.

Pentru a răspunde la întrebarea ce deschide genericul, autorul caută un mijloc de a găsi răspuns la ea: (2) la nivelul fiziologic la plăcerii; (3) la nivelul spiritual al compatibilității indivizilor ce se iubesc.

Al doilea fragment este o intensificare a tenalității interogative din primul, pronumele „qui” implică categoricitate și cadență frazei ce urmează. În acest caz autorul a căutat o nouă formă (cea cu pronume), a supus întrebarea inițială la mai multe încercări, în fragmente, a confruntat-o cu a doua remarcă, a comparat-o cu alte întrebări de același fel, ordonând astfel firul logic al genericului. Aceste fragmente pot fi alternate și combinate în diferit mod, oricum conținuturile lor izvorăsc din același punct de vedere, evocat prin generic. Deci, în textul fragmentat cioranian fidelitatea față de formă nu înseamnă automat fidelitatea față de conținut.

Cât despre fragmentul al treilea, am spune că el implică deja consecințele căutării dragostei. Fragmentul se află, spre sfârșitul ciclului de fragmente despre dragoste, el încununează lungul iteterar interogativ, apelând la o scriere a lui Blake despre așa-zisul „dric al dragostei”. Se abordează nestatornicia relațiilor sentimentale și consecințele acesteia. Ultimul fragment apare ca o dezlegare a soluției deoarece prăbușirea relațiilor de familie, constată autorul, vine ca urmare a ruinării relațiilor sentimentale. Lexemele „pourquoi”, „combien” vin să nuanțeze și să amplifice decizia autorului de a anunța soluția finală. Autorul în cazul acestor trei fragmente nu comunică forma, ei comunică prin forme (interogarea prin fragmente). Orice formă fragmentată a textului are prioritatea de a o lua de la început în plan interogativ. Aparenta lipsa de sincronizare dispare de măsura ce capacitatea de înțelegere a mesajelor crește.

Linia logică a „eșecului în dragoste” și experiența celui ce o percepe se conjugă într-un proces concret unic, în care formele fragmentate ale textului și persoanele cu opinii diverse ce le percep sunt luate împreună. Interacțiunea noțională la nivel interogativ se realizează sub forma de reluare a ideilor formale despre adevărat și fals și anexarea lor în situații frastice nonconcrete. Cele trei fragmente sunt niște tentative de a spune lumii că „vitalitatea dragostei” se pune mereu la încercare. Suntem martori ai unui proces impresionant: însăși esența tentativelor în dragoste corespunde naturii textului fragmentat.

În textele fragmentare ale lui Emil Cioran, adresabilitatea directă, exprimată prin construcții interogative, generează un spațiu retoric în care interogația nu urmărește răspunsul literal, ci provoacă o reflecție filozofică de tip existențial, ancorată într-o interacțiune noțională subtilă între autor și lector. Acest tip de interogație – specifică stilului aforistic și paradoxal al lui Cioran – ridică probleme traductologice esențiale, deoarece în astfel de construcții forma este inseparabilă de funcția argumentativă și de valoarea estetică.

Să analizăm, de exemplu, primul fragment citat, din *Syllogismes de l’amertume*:

«*L’art d’aimer? C’est savoir joindre à un tempérament de vampire la discrétion d’une anémone*» [33, p. 230].

Această construcție interogativă nu are scopul unei interogații clasice (de tip informațional), ci servește ca declanșator axiologic al unui demers conceptual despre ambivalența iubirii. Traducerea în limba română – „*Arta iubirii? A ști să acorzi unui temperament de vampir discreția anemonei*” [34, p. 226] – păstrează structura interogativă, dar implică alegeri nuanțate, mai ales în ceea ce privește lexemele încărcate stilistic (*tempérament de vampire, discrétion d’une anémone*).

În plan traductologic, dificultatea nu constă doar în identificarea echivalentului semantic, ci în păstrarea tensiunii dintre cele două imagini metaforice: violența insinuată a vampirului și fragilitatea vegetală a anemonei. Traducătorul este astfel pus în fața unei decizii: să opteze pentru o traducere literală, fidelă formelor originale, sau pentru una funcțională, care să redea impactul estetic și ideatic asupra lectorului țintă. Această alegere este centrală în transpunerea operei lui Cioran, unde sensul nu este niciodată univoc, ci stratificat axiologic și simbolic.

În al doilea fragment:

«*Qui s’userait à la sexualité s’il n’espérait y perdre la raison pour un peu plus d’une seconde, pour le reste de ses jours?*» [33, p. 242].

se remarcă o intensificare a tonului interogativ, prin utilizarea pronumelui „qui” și a construcției ipotetice. Traducerea în limba română – „*Cine s-ar deda sexualității fără a spera să-și piardă mințile pentru mai mult de o secundă, pentru restul zilelor?*” [34, p. 239] – conservă echilibrul formal, dar pune în lumină o problemă de transparență afectivă. În original, construcția se bucură de o cadență muzical-retorică, specifică limbii franceze, imposibil de redat în întregime în română fără pierderi de expresivitate sau senzația de „artificialitate” traductivă.

Aici apare una dintre cele mai importante întrebări în traductologia cioraniană:

Se poate traduce fidel o interogație retorică atunci când ea conține un amestec de ironie, lirism, tensiune filozofică și echilibru stilistic specific limbii sursă?

Pentru a reda pe deplin funcția retorică, traducătorul trebuie să simuleze efectul, nu doar să transpună forma. Astfel, fidelitatea devine una dinamică, orientată mai curând spre efectul pragmatic și estetic decât spre literalitatea enunțului. Acest principiu este susținut de teoreticieni precum G. Graner (prin conceptul de *dynamic equivalence*) [25, p. 304] și M. Florian (care avertiza asupra pericolului „ștergerii străinătății” în actul traducerii literare) [26, p. 55].

Al treilea fragment:

«*Pourquoi „le corbillard du Mariage”? Pourquoi pas le corbillard de l’Amour? – Combien la restriction de Blake est regrettable!*» [37, p. 295].

implică o ironie amară și o reluare a temei „decăderii iubirii” printr-o referință culturală (William Blake). Traducerea literală – „*De ce dricul Căsătoriei? De ce nu dricul Dragostei? Cât de regretabilă e restricția lui Blake!*” [38, p. 226] – este, în aparență, fidelă. Totuși, lexemul *corbillard* are în franceză un impact semantic și fonic mai mare decât echivalentul „dric” sau chiar „cortegiu mortuar”. Aceasta evidențiază o altă provocare traductologică: traducerea metaforelor cu densitate culturală și fonică.

În plus, exclamativul *combien* amplifică nu doar regretul, ci și ironia autorului. O traducere precum „*cât de regretabilă*” conservă sensul, dar riscă să piardă tensiunea evaluativă latentă din textul francez. Se impune, deci, o traducere compensatorie în altă zonă a enunțului – o practică frecventă în traducerea literaturii de idei.

Pe fond, toate cele trei fragmente demonstrează că în cazul discursului fragmentar interogativ, fidelitatea la nivel traductologic nu se poate reduce la echivalența formală. Cioran nu comunică „prin formă”, ci „cu formele” – adică se servește de ele pentru a înscena o dramaturgie a gândirii. Traducerea, în acest caz, devine o reînscenare, în altă limbă, a aceluiași gest retoric și ideatic.

Mai mult decât atât, interogațiile retorice funcționează în contextul unei logici afective și al unui parcurs conceptual discontinu, în care fiecare fragment se leagă de celelalte nu narativ, ci tematic și tonic. Din această perspectivă, traducătorul nu trebuie să privească fragmentele ca unități izolate, ci ca nuclee dinamice ale unei rețele semantice și stilistice. A ignora această coerență implicită ar însemna să compromiți unitatea vizionară a textului cioranian.

Am cita în acest context dintr-o lucrare de specialitate a lui E. Năstășel și I. Ursu [27, p. 147]: „În text se observă căutarea unei soluții solidar amiabile, iar adversitatea desemnează fațeta de critică, de respingere reciprocă a argumentelor nesatisfăcătoare cognafectiv în același proces de căutare.” În acest sens am remarca că în textul fragmentat cioranian se desfășoară o perpetuă căutare de sine. Această căutare decurge prin controverse și printr-un dialog cu partenerul-adversar care este destinul. Atât gânditorul, cât și destinul au aceleași șanse și disponibilități de a găsi soluții la probleme eterne, de a prezenta argumente, de a

accepta probleme eterne, de a prezenta argumente, de a accepta și respinge argumentele nesatisfăcătoare, de a analiza valorile specifice afirmațiilor și negațiilor. Aceste dezbateri se realizează mai mult la nivelul imaginarului.

Cităm în acest sens din lucrarea D. Roventă-Frumușani [17, p. 113], care afirmă că în aceste tipuri dissociate de texte „e vorba de diversele confruntări ale narativității, căci activitatea umană bazată pe confruntare caracterizează în mare măsură imaginarul uman.” Câmpul interacțiunilor noționale în acest sens are loc în planul imaginar și decurge în două direcții (o problemă pusă de individ în fața destinului și răspunsurile pe care destinul le „aruncă” cititorului).

Cel mai important este ca aceste răspunsuri „aruncate” să fie „prinse” de gânditor. Ambele accepții relevă un conținut agonice (agonice $\Leftrightarrow$ luptă). Modurile în care decurge lupta individului cu condiția sa sunt diverse. Textul fragmentat este doar unul din ele. Deci s-a mizat pe exercitarea inteligenței printr-o discuție pro și contra, așa precum afirmă T. Vianu: într-un „joc prin care celălalt e înfrânt prin mijloace logice” [17, p. 120].

În acest context Emil Cioran afirmă: „Paradoxul ființei mele este că sunt pasionat de existență, în timp ce toate gândurile mele se îndreaptă împotriva vieții. Mi-am dat seama și am simțit că totul este de caracterul negativ al vieții și am simțit că totul este neant” [36, p. 230]. Autorul se decide la declanșarea unui dialog tematic particular cu destinul cu scopul de a modifica unele raporturi sociale și existențiale determinate. În așa sens, căutarea de sine cioraniană se bazează pe invinuire ale destinului care nu i-a dat posibilitate să se regăsească în „paradisul pierdut” al copilăriei și adolescenței.

Dacă am apela la latină, am afirma că verbul latin „arguo-utum-uere” înseamnă „a învinui”, „a da pa față”, iar verbul „argumentari”, înseamnă „a susține.” deci am spune că calea raționamentelor cioraniene în textul fragmentat relevă atâtea argumente câte propoziții pozitive cu natura tezei va găsi subiectul interesat, combinându-le coerent, ținând cont de conexiunile lor sub aspectul conținutului susținut.

Am apela aici și la termenul introdus de D. Ducrot „celulă argumentativă” [28, p. 34]. Aceasta, în textul fragmentat cioranian, ar fi un raționament construit corect, afirmativ sau negativ. La nivelul celulelor argumentative interacțiunea noțională se realizează mai lesne dacă e vorba de argumente apreciative. Acestea sunt, după D. Sperber [29, p. 99], „abstracțiuni activate psihologic și orientate afectiv-motivațional în privința semnificațiile ce le poartă.”- *traducerea ne aparține*. În acest caz termenii, conceptele după epocă, țară, mediul, împrejurarea în care se produc.

Argumentele apreciative cioraniene derivă în acest context din activitatea cognitivă de reflexivitate particulară asupra experienței axiologice a poporului român, în special al unui reprezentant al lui ce scrie în altă limbă. Valorile românești deja constituite, iau alte ampleuri în fragmentele franceze și doar datorită celulelor argumentative ne dăm seama că subiectul comunică același lucru, dar în mod diferit de cel inițial. Celula argumentativă de bază ar fi „negarea afirmativă”, acest oximoron ce poate caracteriza esența scrisului cioranian, Fragmente de tipul: „Dumnezeu **este**, chiar dacă **nu este**” sau „Nimeni nu poate ști dacă e credincios sau nu” implică dubiile și semnele de întrebare permanente din fragmentele cioraniene. Puse sub formă de întrebări sau imperativ, problemele cioraniene: fatalitatea, eșecul, decăderea, moartea sunt formate în modul următor:

- a) Evocarea evenimentelor și relațiilor dintre ele
- b) Cerințe față de ceea ce nu apare evident în realitate
- c) Operația ce-l duce nemijlocit la răspund (aici se localizează celulele argumentative)
- d) Descoperirea sau relevația (după cum o numește Cioran), a adevărului existențial, adică raționamentul final.

Să urmărim cum se realizează aceste etape într-un fragment cioranian:

„Satires et soupirs me semblent également valables. Que j’ouvre un pamphlet ou un „Ars moriendi”, tout y est vrai... Avec la désinvolture de la pitié je m’entends „Eu seras objectif!” – malédiction du nihiliste qui croit à tout.”

La primul nivel se conturează relațiile dintre evenimente: „Satires et soupirs me semblent également valables.” Pentru autor tragedia și satira sunt deopotrivă. Acestea sunt evenimente reale, existente.

La al doilea nivel apare întrebarea existențială: „Que j’ouvre un pamphlet ou un „Ars moriendi”, tout y est vrai...” [35, p. 14] Reticența marchează această carență de informație care trebuie completată.

La al treilea nivel gânditorul efectuează operația ce-l duce spre soluție: „Avec la désinvolture de la pitié, je m'entends sur les vérités et me confonds avec les mots”. Calea aleasă este resemnarea, în acest context. Faptul că gânditorul se confundă cu cuvintele, marchează retragerea lui din universul argumentativ în universul propriu-zis al cuvintelor.

Al patrulea nivel este relevanța cioraniană: „Tu seras objectif!” – *malédiction du nihiliste qui croit à tout.* Relevanța se realizează printr-o sentință. Pronumele „tu” introduce o axiologie aparte, cea de a se concepe un individ ca ceilalți, dar, poate, mai sus decât ceilalți, deoarece ești capabil să-ți vorbești și să-ți ordoni anumite lucruri. Faza e concluzivă: gânditorul constată un regret că chiar și un spirit nihilist e nevoit să fie obiectiv. Celula argumentativă e situată la penultimul nivel, unde autorul acceptă adevărul așa cum este și se confundă cu cuvintele. Această cale argumentativă este cea mai simplă, dar și cea mai lipsită de dezamăgiri.

Necunoscutul explicat în acest fragment se transformă într-o stare normală de lucruri, unicul adevăr desăvârșit fiind resemnarea. Deși conținutul adevărului e obiectiv, chiar și concluzia tinde spre obiectivitate, însăși această obiectivitate re istoricitate și determinare umană, - ceea ce este riguros nu este absolut riguros, dacă am ține doar de rigori, atunci fiecare fragment ar fi considerat perfect încheiat și nu ar exista interacțiuni noționale între fragmente.

Am putea afirma că într-adevăr „semanaliza” Juliei Kristeva [3, p. 76] subliniază faptul că textul este acțiune și limbajul este acțiune, o producere determinată de o serie de componente (ideologică, enciclopedică, psiho-socială), contextualizate diferit în practica semnificativă. Cităm din D. Sperber „Nu putem spera că vom înțelege limbajul dacă nu înțelegem discursul. Nu putem aspira să înțelegem discursul dacă nu ținem cont de scopul comunicării și dacă nu încercăm să determinăm modul în care contextul afectează ceea ce se spune” [29, p. 101]. E vorba de modelarea semiotică a textului în plan pragmatic, pornind de la text spre discurs se activează practica semantică a individului. Acele sensuri sunt percepute de o comunitate, de vorbitori, care sunt unanim recunoscute de comunitate, care sunt acceptate în așa mod cum sunt emise. Dacă latura pragmatică a realizării textuale se cimentează, latura semantică are numai de câștigat.

Termenul de *celulă argumentativă*, introdus de E. Năstase și I. Ursu [27], oferă o cheie de lectură deosebit de relevantă pentru transpunerea discursului fragmentar cioranian în altă limbă. În esență, această „celulă” este un micro-ansamblu logic care cuprinde o judecată de valoare articulată afectiv și expresiv, desfășurată fie afirmativ, fie negativ (sau în structuri oximoronice – „negări afirmative”).

Din punct de vedere traductologic, fiecare celulă argumentativă poate fi considerată o unitate de traducere funcțională, adică un segment textual în care conținutul logic este inseparabil de forma stilistică. Traducătorul nu are de-a face cu simple propoziții izolate, ci cu acte discursive condensate, în care:

- limbajul este acțiune (Kristeva [4, p. 132]),
- conținutul este motivat afectiv (M. Florian [26, p. 67]),
- și sensul se cristalizează contextual (Strawson [30, p. 80]).

Provocarea traductologică decvi este următoarea: Cum se poate reda în altă limbă o celulă argumentativă construită pe paradox sau pe o disjuncție axiologică (ex: „*Dumnezeu este, chiar dacă nu este*”) fără a altera tensiunea filozofică ori musicalitatea textului?

În astfel de cazuri, traducerea presupune o abordare integrativă, în care traducătorul trebuie:

- să păstreze echilibrul dintre abstracția filozofică și afectivitatea enunțului,
- să redea „tonul” cioranian (grav-ironic, retractil-violent),
- să simuleze *vocea gânditorului* în altă limbă, fără a o caricaturiza.

Stratificarea semantică și argumentativă în textul fragmentat cioranian presupune deci implicații diferențiate pentru traducere.

Fragmentul analizat:

«*Satires et soupirs me semblent également valables. Que j'ouvre un pamphlet ou un Ars Moriendi, tout y est vrai... Avec la désinvolture de la pitié je m'entends... Tu seras objectif – malédiction du nihiliste...*» [37, p. 226], reprezintă un exemplu clasic de construcție în patru trepte:

1. **Evocarea** (situații reale: satira și suspinul);
2. **Interogația existențială** (care cere lămurire);

3. **Operația reflexivă** (confundarea cu cuvintele);
4. **Revelația** (constatarea obiectivă – „tu seras obiectiv”).

Această progresie argumentativă nu este doar logică, ci și retorică, și stilistică, iar traducerea trebuie să păstreze fiecare nivel de semnificație. Traducătorul nu poate lucra doar „din frază în frază”, ci trebuie să înțeleagă arhitectura gândirii exprimate în limbaj.

În acest caz, expresii precum „*la désinvolture de la pitié*” sau „*malédiction du nihiliste*” comportă densitate metaforică, dar și subtext axiologic. Traducerea acestora necesită:

- **reconstituirea conotațiilor**,
- **compensarea fonică/stilistică** acolo unde limba țintă nu oferă echivalenți direcți,
- **recuperarea ironiei tragice** care leagă întreaga frază de poziția autorului față de realitate.

În același timp, negarea afirmativă, o formă de **oximoron argumentativ**, este centrală în gândirea lui Cioran. Exprimări de tipul:

- „*Dumnezeu este, chiar dacă nu este*”
- „*Obiectivitatea este blestemul nihilistului*”
- „*Cred în tot, pentru că nu cred în nimic*”

implică nu doar un joc logic, ci și o tensiune interioară între rațiune și afect, între luciditate și resemnare.

Traducerea acestor forme cere:

- **o înaltă competență conceptuală** (în special în filozofie, teologie și retorică),
- **o adaptare atentă la registrele limbii țintă** (pentru a evita ridicolul sau emfaza),
- **o strategie de traducere dialogică** – în sensul lui Bakhtin –, prin care vocea traducătorului rămâne permeabilă, dar nu dispare.

Exemplu: „*Tu seras obiectiv – malédiction du nihiliste*”.

În română: „*Vei fi obiectiv – blestemul nihilistului care crede în tot*”.

Dacă traducătorul ignoră paradoxul și îl reformulează logic („Ești obligat să fii obiectiv, deși nu crezi în nimic”), pierde tocmai acea tensiune care generează valoarea literară și filozofică a fragmentului.

În contextul semioticii kristeviene și al pragmatismului enunțiativ (Strawson), textul cioranian este nu doar enunț, ci act de limbaj, în care celula argumentativă este un act perlocutiv: provoacă reacții, neliniști, clarificări. În acest sens:

- **contextul istoric, ideologic, mentalitar** (românesc și european) trebuie adus în atenție în traducere,
- **referințele culturale** trebuie păstrate sau explicate cu grijă (ex: „*Ars moriendi*”, „*nihilist*”, „*pamflet*”),
- **ritmul frazei și succesiunea silogistică** trebuie conservate, chiar cu prețul unor ajustări lexicale.

Traducerea fragmentului în română, de exemplu:

„*Pamflet sau Ars Moriendi – toate spun adevărul. Cu detașarea milei mă ascult... Vei fi obiectiv! – blestemul celui ce crede în toate lucrurile*” [36, p. 98].

Aici se observă cum echilibrul dintre **tăietura cioraniană a frazei** și **densitatea conceptuală** trebuie atent calibrat. Un cuvânt precum „*detașarea milei*” traduce „*désinvolture de la pitié*”, dar cere o lectură filozofică și afectivă subtilă – nu este vorba doar de neimplicare, ci de o formă de luciditate amară.

Mai mult ca atât, în textele cioraniene, latura pragmatică o determină direct pe cea semantică și îi menține existența. În acest context am cita din C. Kerbrat-Orrechioni [7, p. 44], pentru a stabili în ce mod textul fragmentat își asumă latura semantico-pragmatică a discursului: „e vorba de modul în care filturl complex numit „univers de discurs” selecționează și combină semnele lingvistice și non lingvistice (am menționa aici structura fragmentată a textului) circumscrie și focalizează referentul”.

Acest univers al discursului, în plan grafic, e generat de structurarea sistemelor de semne grafice, semne, lexeme la diverse nivele de acceptabilitate și de coeziune, care, la rândul lor modelează tipul de comunicare necesar. E vorba de o triplă determinare a textului fragmentat: cea structurală: în ce mod construcția textului și conexiunile lexemelor determină latura lui pragmatică; cea dinamică: cum se transmite la nivel semiotic ideea-generic în textul fragmentat și în ce mod cititorul (receptorul) sesizează această dinamică; și în sfârșit, cea praxiologică: în ce măsură textul fragmentat corespunde structurii generale a acțiunilor umane și a condițiilor eficacității acestora. E vorba aici de experiența rutină relațiilor sociale și semnele lingvistice care sunt capabile s-o illustreze în mod elocvent.

Orice act pragmatic de limbaj e incluctibil dependent de construcțiile limbajului, ar fi necesar, deci, ca orice studiu asupra textului fragmentat să includă atât dimensiuni semiotice specifice, cât și reflexe lingvistice și sociologice fundamentale. Toate aceste abordări se localizează într-o perspectivă axiologică. Cităm aici din G. Graner [25, p. 99]: „Este poate necesar să corelăm, pe cât e posibil, meditația asupra limbajelor științei cu critica științelor limbajului.” Deci, perceperea și analiza textului fragmentat va fi realizată pe baza opoziției text / discurs sau produs / producere; producerea o analizăm pe baza indicilor identificați în text, acesta fiind conceput, după cum subliniază W. Kirsch și Van Dijk, „ca structura formală și gramaticală a discursului” [31, p. 259].

Deși vorbim mereu de perceperea fragmentelor în dimensiuni pragmatice, totuși analiza este aplicată textului propriu-zis și asta o facem pentru a marca natura creatoare subiectivă a activității de codificare-decodificare, pe de o parte, iar pe de altă, pentru că prin ipotezele din textul fragmentat ciranian presupunem că raporturile descoperite în text definesc raporturile dintre text și universul discursiv ce-l captează. Astfel se realizează interacțiunea noțională la nivel pragmatic și semantic [32, p. 204].

În primul rând, această interacțiune presupune integrarea problematicii referentului. De exemplu, fragmentul „Il faut que nous soyons dans un état de réceptivité, pour que les mots nous touchent, s’insinuent en nous et y commencent une espèce de carrière” [35, p. 81]. (Trebuie să rămânem mereu receptivi la cele din jur pentru ca cuvintele să ne atingă, să se insinueze în noi și să înceapă acolo un fel de carieră- *traducerea ne aparține*). Problematika referentului este prezentată prin indicii formali („il faut que” – care indică tipologizarea ca o rezultantă necesară a experienței precedente, „pour que” – care implică o adecvare la scopul urmărit, o referință și perspectivă axiologică a problematicii în cauză).

Pronumele „nous” comportă o omogenizare a mesajului, ce duce la contact direct cu receptorul, care se consideră „unul dintre toți”. Acesta este un mod aparte de înscriere și de transfera subiectivității din textul fragmentat la discurs, care ține de raporturile interpersonale și de temtica vizată.

Lexemele „réceptivité”, „toucher”, „s’insinuer”, „carrière” implică un corp semiotico-discursiv delimitat în funcție de câmpul referențial (care legături pragmatico-semiotice ar corespunde anume acestui fragment). Aceste lexeme constituie celule argumentative despre care am vorbit mai înainte, adică atenționează direct la efectele acestei interacțiuni noționale la nivel pragmatic, produse asupra receptorului.

Interacțiunea noțională la nivel semiotico-pragmatic mai presupune și perspectiva praxiologică. Internaționalitățile, motivațiile, actele de limbaj din texte tind a fi decodificate de către un co-agent al cărui azeziuni investighează în mod analitic subiectivitatea celor transmise prin text.

În acest context am cita fragmentul: „Chacun attend son moment pour proposer quelque chose: n’importe quoi. Il a une voix: cela suffit. Nous payons cher de n’être ni sourds, ni muets...” [36, p. 180]. (Fiecare își așteaptă momentul pentru a propune ceva: n-are importanță ce anume. El are o voce: aceasta e suficient. Plătim mult pentru că nu ne-a fost dat să fim surzi sau muți) [35, p. 174].

Lexemele „chacun”, „son moment”, „une voix” implică o perspectivă praxiologică: faptul că fiecare se concepe unic în univers și așteaptă momentul s-o demonstreze. E o experiență vădită, iar lexemele menționate sunt punți de legătură cu cititorul-receptor, care speră să găsească un astfel de suport în text. Expresia „nous payons cher” implică latura moralizatoare a tendinței individului de a-și manifesta unicitatea.

Problematika referentului este deci încadrată în mod logic și în traducere.

Încercăm să analizăm fragmentul:

«Il faut que nous soyons dans un état de réceptivité, pour que les mots nous touchent, s’insinuent en nous et y commencent une espèce de carrière» [37, p. 109].

Problematika referentului este esențială aici, întrucât „les mots” nu sunt simple unități lingvistice, ci entități semiotice active, care intră în rezonanță cu subiectul receptiv, într-o dimensiune interioară, personalizată.

Provocarea traductologică este următoarea: Cum redăm în limba țintă nu doar sensul denotativ al cuvintelor, ci și efectul lor asupra subiectivității, așa cum o exprimă Cioran?

Prin expresii precum:

- „s’insinuent en nous” → „se insinuează în noi” – conține o subtilă încărcătură psihologică și afectivă, echivalentă cu ideea de infiltrare a sensului în conștiință.

- „y commencent une espèce de carrière” → „încep acolo un fel de carieră” – exprimă un proces de durată, în care cuvintele devin actori autonomi în psihismul receptorului.

Astfel, traducerea trebuie să păstreze dimensiunea procesuală a interacțiunii dintre „mots” și „nous”, evitând echivalentele rigide sau tehnice, care ar anula sensul poetic-existențial.

Din punct de vedere traductologic, este crucială redarea corectă a marcatorelor referențiali:

- „il faut que” → introduce o necesitate impersonală, dar profund existențială. Echivalența sa în română: „trebuie să...” trebuie folosită cu nuanțare stilistică, evitând tonul didactic.

- „pour que...” → introduce finalitatea ca justificare axiologică. Traducerea trebuie să mențină această relație cauzal-finală, esențială pentru argumentația fragmentului.

La fel, pronumele „nous” are, în acest caz, o funcție interactivă și inclusivă: el creează iluzia unei comunități de conștiință, în care autorul și cititorul participă la aceeași experiență de receptare, de reflecție. În traducere, acest pronume trebuie menținut cu fidelitate, deoarece el nu are doar un rol gramatical, ci este un operator discursiv:

- creează empatie și solidaritate cu lectorul,
- transformă fragmentul dintr-o meditație solipsistă într-un dialog cu umanitatea.

De aceea, formulările precum:

„să rămânem receptivi” sau „să fim într-o stare de receptivitate”

trebuie să păstreze subtilitatea apelului colectiv, dar și tonul filozofic al originalului, fără a aluneca în limbaj retoric sau abstract.

Lexemele-cheie se conturează, la fel, în acest caz, ca centre semiotice și celule argumentative :

- *réceptivité*,
- *toucher*,
- *s'insinuer*,
- *carrière*,

formează împreună un câmp semantic și semiotic care trebuie tradus **în bloc**, ca unitate de sens.

Traducătorul trebuie deci să fie conștient că aceste lexeme:

- sunt lexeme-simbol (nu descriu doar acțiuni sau stări, ci moduri de existență a ideii),
- formează celule argumentative (în sensul că susțin o teză existențială – cuvintele trăiesc în interiorul ființei),
- au valori metaforice ascunse, ce trebuie păstrate prin echivalente sensibile, nu doar corecte.

De exemplu, „*carrière*” tradus prin „carieră” poate părea sec, dacă nu e contextualizat. El nu implică „profesie”, ci duratăa unei influențe, un fel de *viață interioară a cuvântului* în spiritul celui care îl primește.

Iar în fragmentul:

«*Chacun attend son moment pour proposer quelque chose: n'importe quoi. Il a une voix: cela suffit. Nous payons cher de n'être ni sourds, ni muets...*» [37, p. 50].

Suntem confrunțați cu o construcție moral-filozofică, cu implicații pragmatice directe asupra cititorului. Traducerea unui astfel de fragment nu poate fi pur lingvistică – ea trebuie să recupereze:

- valoarea experiențială a fiecărei propoziții (ex. „il a une voix – cela suffit” → „are o voce – e de ajuns”),
- tonalitatea grav-ironică (prezentă în „nous payons cher”),
- latura moralizatoare, fără a cădea în moralism.

Această praxiologie se exprimă în limbaj prin verbe de acțiune, pronume personale, moduri impersonale și imperative, toate cu încărcătură axiologică. Traducerea trebuie să le păstreze funcția originală, fără a estompa ironia, gravitatea sau dimensiunea confesivă.

Concluzii

Analiza traductologică a fragmentelor cioraniene ne-a permis să observăm nu doar complexitatea discursului filozofic și existențial al autorului, ci și dificultățile reale cu care se confruntă traducătorul în încercarea de a păstra fidelitatea față de sens, stil și intenționalitate. Discursul fragmentat al lui Emil Cioran nu este doar o formă estetică, ci o expresie a unei viziuni despre lume în care incertitudinea, ambiguitatea, contradicția și interogația funcționează ca instrumente de cunoaștere și mijloace de articulare a unei filosofii

personale a deziluziei și lucidității. Din această perspectivă, traducerea devine un act de interpretare profundă, care presupune nu doar transpunerea semnelor lingvistice, ci și o decodificare a straturilor simbolice, afective și argumentative ce structurează textul.

Prin prisma teoriilor invocate – de la intertextualitatea kristeviană până la logica semantică a lui Hintikka sau perspectivele semiotice ale lui Umberto Eco – am conturat o metodologie integrată care ne-a permis să tratăm textul cioranian nu doar ca obiect literar, ci și ca spațiu de producere discursivă, în care sensurile sunt negociate între autor, text și receptor. În acest context, problematica referentului, dimensiunea intersubiectivă a pronumelor, organizarea celulelor argumentative și valorile pragmatico-discursive ale lexemelor-cheie joacă un rol esențial în construcția sensului și, implicit, în transpunerea sa într-o limbă țintă.

Traducerea devine astfel o punte între conștiințe culturale, între două universuri axiologice și cognitive. În cazul lui Cioran, a cărui operă franceză poartă amprenta profundă a gândirii românești, dar se exprimă prin nuanțele rafinate ale limbii franceze, această punte este cu atât mai fragilă. Traducătorul este nevoit să reconstituie nu doar o semantică a textului, ci și o pragmatică a expresiei – acea stare de receptivitate interioară, despre care Cioran însuși vorbește, în care cuvintele nu doar informează, ci trăiesc în conștiința cititorului, își încep o „carieră” interioară. Această concepție presupune o formă de responsabilitate traductologică aparte: fiecare decizie de echivalare trebuie să țină cont nu doar de sensul imediat, ci și de reverberațiile sale psihologice, existențiale și culturale.

Demersul nostru a urmărit, așadar, o reevaluare a traducerii ca act de interpretare a unui discurs pluristratificat, în care referentul nu este un element fix, ci un construct instabil, negociat în fiecare instanță de lectură. Interacțiunea noțională, prin care fragmentul comunică dincolo de structura sa formală, este susținută de o rețea densă de semne, aluzii, tensiuni și sugestii, care trebuie păstrate sau, cel puțin, compensate în limba țintă. De aceea, traducerea nu poate fi nici literală, nici pur liberă, ci trebuie să urmeze o „fidelitate creativă”, capabilă să reproducă experiența estetică și cognitivă a originalului.

Prin studiul pronumelor, al construcțiilor modale, al câmpurilor semantice și al elementelor pragmatice implicite, am demonstrat că traducerea fragmentelor cioraniene presupune o înțelegere fină a discursului ca proces interactiv, în care autorul, prin forme aparent impersonale, stabilește un dialog profund cu cititorul. Astfel, pronumele „nous”, de exemplu, devine un vector al solidarității, dar și al anonimatului colectiv, un mijloc prin care Cioran transformă meditația individuală într-un gest de comunicare universală. Totodată, utilizarea frecventă a modurilor impersonal-obligative („il faut que”) sugerează un ethos existențial dominat de constrângere, interiorizare și asumare, pe care traducătorul trebuie să-l transpună nu doar lingvistic, ci și stilistic și tonal.

În final, putem afirma că discursul fragmentat cioranian reprezintă un adevărat laborator traductologic, în care converg multiple dimensiuni ale limbajului: estetice, logice, afective, existențiale și interacționale. Traducerea unui astfel de discurs nu poate fi redusă la echivalențe lexicale sau gramaticale, ci trebuie concepută ca o reconstrucție culturală și discursivă, care implică o profundă înțelegere a sensului global și a nuanțelor intime ale textului. Traducătorul devine, astfel, un co-autor al mesajului, un mediator între două lumi și, poate, un confident tăcut al acelui „nous” cioranian, în care fiecare cititor este chemat să se regăsească.

Referințe bibliografice:

1. DUCROT, O. Analyse de textes et linguistique de l'énonciation. În: *Les mots du discours*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1980, p. 7–56. ISBN (volum): 978-2-7073-0221-2.
2. KRISTEVA, J. *Problemele structurii textului*. București: Editura Științifică, 1968. 304 p. ISBN: ediție apărută fără ISBN sau ISSN.
3. KRISTEVA, J. *Sémeiotiké. Recherches pour une sémanalyse*. Paris: Seuil, 1969. 345 p. ISBN 978-2-02-002884-3.
4. KRISTEVA, J.; MILNER, J.-C.; RUWET, N. *Langue. Discours. Société*. Paris: Seuil, 1975. 108 p. ISBN 978-2-02-004269-6.
5. DUCROT, O. *La raison des mots*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1986. 312 p. ISBN 9782707308732.
6. KERBRAT-ORECCHIONI, C. *L'implicite*. Paris: Armand Colin, 1986. 520 p. ISBN 978-2-200-31066-4.

7. KERBRAT-ORECCHIONI, C. *Les interactions verbales*, Tome I. Paris: Armand Colin, 1990. 497 p. ISBN 978-2-200-37287-7.
 8. TUȚESCU, M. *L'argumentation*. București: Editura Universității din București, 1998. 407 p. ISBN 973-575-301-6.
 9. HINTIKKA, J. Logic, Language Games and Information. În: *Oxford Clarendon Press*. Oxford, 1973, p. 43–56. ISBN 978-0-19-824345-7.
 10. TODOROV, Tz. *Symbolisme et interprétation*. Paris: Seuil, 1978. 458 p. ISBN 978-2-02-005043-1.
 11. FAURE, G. Contribution à l'étude des apports du système prosodique à la structuration de l'énoncé en français moderne. În: *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*. Bucarest, 1967, p. 1079–1089. ISBN: ediție apărută fără ISBN sau ISSN.
 12. ECO, U. *L'œuvre ouverte*. Paris: Éditions du Seuil, 1965. 315 p. ISBN 978-2-02-005327-2.
 13. ECO, U. *Tratat de semiotică generală*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982. 260 p. ISBN: ediție apărută fără ISBN.
 14. ECO, U. Sémantique, pragmatique et sémiotique du texte littéraire. În: *Degrés*, nr. 49–50. Paris, 1987. ISSN 0770-2171.
 15. ZILBERBERG, C. Alors, raconte ! În: *Actes sémiotiques*, nr. 30. Paris, 1981, p. 5–28. ISSN 0396-891X.
 16. ROVENȚA-FRUMUȘANI, D. *Semiotica discursului științific*. București: Editura Universității din București, 1995. 254 p. ISBN 973-575-152-8.
 17. ZAFIU, R. Analiză de text și judecată de valoare. În: *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 2. București, 1988, p. 113–117. ISSN 0564-3970.
 18. IORDAN, I. *Limba literară*. Craiova: Editura Universitaria, 1997. 125 p. ISBN: ediție apărută fără ISBN sau ISSN.
 19. LADMIRAL, J.-R. De l'écriture aphoristique. În: Roukhomovsky, B. (ed.). *La question du fragment*. Paris: Nathan, 2000, p. 77–83. ISBN: ediție apărută fără ISBN sau ISSN.
 20. RASTIER, F. Systématique des isotopies. În: Greimas, A. J. (ed.). *Essais de sémiotique*. Paris, Larousse: 1972, p. 80–116. ISBN13: 9782030360026.
 21. SUSINI-ANASTOPOULOS, F. *L'Écriture fragmentaire. Définitions et enjeux*. Paris: Presses Universitaires de France, 1997. 219 p. ISBN 978-2-13-048222-2.
 22. MIHALI, C. Être dans le temps, être à temps. Cluj-Napoca, 2001. În: *Actes de l'Association Roumaine des Chercheurs Francophones en Sciences Humaines*, t. I, p. 69–81. ISBN indisponibil. ISBN 9737913124.
 23. HEYDELS, R. *La pensée fragmentée. Discontinuité formelle et question du sens*. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, 1985. 349 p. ISBN 978-2-8004-0932-5.
 24. GRANER, G. *Langages et épistémologie*. Paris: Klincksieck, 1979. 561 p. ISBN-13: 9782252020838.
 25. FLORIAN, M. *Recesivitatea ca structură a lumii*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. 420 p. ISBN 9738434211 pentru ediția apărută la Fundația Pro (2003), care este o republicare autorizată a lucrării originale.
 26. NĂSTĂȘEL, E.; URSU, I. *Argumentul*. București: Editura Academiei, 1980. 379 p. ISBN: ediție apărută fără ISBN sau ISSN.
 27. DUCROT, O. *Le dire et le dit*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1984. 240 p. ISBN 978-2-7073-1003-3.
 28. SPERBER, D. *Rudimente de retorică cognitivă*. București: Editura Științifică, 1980. 432 p. ISBN: ediție apărută fără ISBN sau ISSN.
 29. STRAWSON, P. F. *LogicoLinguistic Papers*. Aldershot / Burlington, VT: Ashgate, 2004. 193 p. ISBN13: 9780754637257.
 30. KINTSCH, W.; VAN DIJK, T. Comment on se rappelle le ton résumé des histoires. În: *Langages*, nr. 40. Paris, 1976, p. 99–132. ISSN 0458-726X.
 31. ROUKHOMOVSKY, B.; VAN DELFT, L. La question du fragment. În: *Dix-septième siècle*, nr. 22. Paris, 1999, p. 157–167. ISSN 0012-4273.
 32. ROUKHOMOVSKY, B. *Lire les formes brèves*. Paris: Armand Colin, 2001. 150 p. ISBN 978-2-200-25206-3.
- TEXTE PENTRU CORPUS:**
33. CIORAN, E. *Syllogismes de l'amertume*. Paris: Gallimard, 1970, 130 p. ISBN 9782070274721 (ed.).

34. CIORAN, E. *Silogismele amărăciunii*. București: Editura Tineretului / Editura Humanitas, 1962, 256 p. ISBN 9786067796384.
35. CIORAN, E. M. *Aveux et anathèmes*. Paris: Gallimard, 1986/1987. 145–160 p. ISBN 2070708306 / ISBN13: 9782070708307.
36. CIORAN, E. M. *Mărturisiri și anateme*. București: Humanitas, 2012. 192 p. ISBN 9789735036065
37. CIORAN, E. *Sur les cimes du désespoir*. Paris : Gallimard, 1995, 186 p. ISBN 2-07-073080-5.
38. CIORAN, E. *Pe culmile disperării*. București: Editura Humanitas, 2011, 345 p. ISBN 9789735021924.

Date despre autor:

Oxana CĂPĂȚÎNĂ, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-8973-630X

E-mail: oxanacapatina@yahoo.fr

Prezentat: 26. 09. 2025

ESTETICA – CRITERII DE ANALIZĂ LITERARĂ. PROLEGOMENE

Vera CĂTANĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

Estetica se afirmă ca știință autonomă în secolul al XVIII-lea. Filosoful german Alexander Baumgarten propune acest termen pentru prima dată în lucrarea sa *Aesthetica*. Articolul respectiv abordează modalitățile prin care estetica generează criterii de analiză literară: categorii estetice, receptarea estetică, relația de fond și formă etc. Consultând dicționare, enciclopedii și studii de specialitate trecem în revistă mai multe definiții ale conceptului vizat în titlul articolului. Obiectul de studiu al esteticii studiază felul în care arta este receptată din perspectiva armoniei, ca punte de legătură dintre frumosul natural și cel artistic perceput prin intermediul emoției estetice. Estetica este în relație de interdependență față de artă, acest lucru îl demonstrează toate încercările filosofilor de a identifica misiunea artei pentru umanitate din Antichitate până în prezent. Lărgindu-și aria de analiză și sinteză, estetica își extinde domeniile cu care interacționează: *filosofia artei, psihologia, teoria literaturii, estetica literară* și alte științe contemporane.

Cuvinte-cheie: *estetică, receptare, operă artistică, interdisciplinaritate, literatură, experiență estetică, creație.*

AESTHETICS - CRITERIA FOR LITERARY ANALYSIS. PROLEGOMENA

Aesthetics emerged as an autonomous science in the 18th century. The German philosopher Alexander Baumgarten first introduced this term in his work *Aesthetica*. This article explores the ways in which aesthetics generates criteria for literary analysis: aesthetic categories, aesthetic reception, the relationship between content and form, and more. By consulting dictionaries, encyclopedias, and specialized studies, the article reviews various definitions of the concept addressed in its title. The object of study in aesthetics examines how art is perceived through the lens of harmony, acting as a bridge between natural beauty and artistic beauty, experienced through aesthetic emotion. Aesthetics is interdependent with art, as demonstrated by the efforts of philosophers to identify the mission of art for humanity, from Antiquity to the present day. Expanding its scope of analysis and synthesis, aesthetics extends its interaction with other fields: anthropology, philosophy of art, psychology, literary theory, literary aesthetics, and other contemporary sciences.

Keywords: *aesthetics, reception, artistic work, interdisciplinarity, literature, aesthetic experience, creation.*

Introducere

Estetica, privită ca știință de esență filosofică, orientează complexul proces al creației artistice în matricea axiologică a frumosului, guvernează legile artei și le supune receptării multidimensionale. Interacțiunea esteticii cu științele literare, în special cu teoria literaturii, o determină să-și însușească abordarea următoarelor direcții:

- guvernarea legilor artei;
- identificarea formelor de receptare a operei artistice;
- raportarea axiologică a idealului de frumos la aspectele morale.

Literatura reprezintă un domeniu al artei prin faptul că instrumentează cu imaginea artistică modelată din cuvânt. Elementele de estetică se conjugă în perceperea textului artistic atât la nivel de emoție cât și la nivel de atitudine estetică.

Orice știință se configurează în timp, raportându-se la standardele societății care îi dă curs și drept de existență. Concepând explicarea complexă a unui termen ca pe o listă de definiții sau ca pe un sumar al acestora, este evident că ar trebui să existe atâtea definiții câte utilizări i se pretind termenului în cauză. Expertul în domeniu, D. Townsend, referindu-se la tipologia termenilor face următoarea clarificare: „Termenii care clasifică lucrurile, permițând în același timp extinderea sensului lor, se numesc termeni deschiși, fiindcă ei exclud unele obiecte și includ altele” [10, p. 65]. Dacă ne referim la termenul pe care se centrează studiul nostru, este destul de evident faptul că termenul de estetică se înscrie în categoria celor deschiși. În respectivul articol am investigat definirea esteticii din perspectiva filosofiei și a literaturii.

Metode aplicate. Activitatea de cercetare pentru articolul vizat derivă din următoarele metode de lucru:

- analiza tematică – selectarea surselor bibliografice conform tematicii;
- analiza comparativă – ilustrarea conceptului de bază în viziunea autorilor notabili.
- sinteza – identificarea elementelor esențiale prin conjugarea cărora prinde contur știința esteticii.
- hermeneutica – interpretarea contextului cultural din perspectiva modelării și a receptării textului artistic.

Rezultatele cercetării sunt reflectate prin intermediul următoarelor aspecte:

- argumentarea rolului esteticii în artă, inclusiv în textul artistic;
- conturarea ariilor obiectului de studiu al disciplinei vizate;
- valorificarea raportului: *Autor-operă-receptor*;
- demonstrarea tangențelor esteticii cu mai multe domenii de interacțiune.

Experiența estetică și receptarea textului literar

Supusă mai mult sau mai puțin controverselor, relația binomică: *Viață - artă* rămâne o preocupare permanent valabilă pentru cei interesați de vectorul dezvoltării societății umane atât în plan diacronic cât și în plan sincron. În absența liniarității temporale este vidată și posibilitatea de a înlănțui logic șirul cauzelor care propagă efectul, în consecință, efectul acționează asupra propriei sale cauze. Gândirea, vizată sub aspect hermeneutic, demonstrează că limbajul uman cu cât este mai ambiguu și polivalent grație simbolurilor și metaforelor, cu atât devine mai potrivit ca să definească coincidența opuselor în materie de: *adevăr și ficțiune, subiectivitate și obiectivitate, existența perisabilă și cea veșnică*. Perechile de opusuri sunt puncte strategice prin care estetica facilitează operațiile logice, prin care oamenii pot reflecta asupra existenței ca valoare în sine.

Preocupat de experiența estetică a survolării metafizicului, savantul Eugeniu Sperantia este convins că limitele senzorialului obiectiv se cer a fi depășite: „Contemplație și creație, dispoziție contemplativă și putere creatoare sunt condiții strâns înrudite, se presupun reciproc și se înfățișează întotdeauna ca o înfrângere și o depășire a procesului senzorial pur fiziologic” [13, p. 86], condițiile enumerate fac posibilă degajarea spiritului și eliberarea lui de prozaicul obiectiv, transformat în rutină cotidiană. Arta ca formă inedită de materializare a inexprimabilului, transcende barierele de ordin lingvistic sau cultural construind o iminentă formă de comunicare, prin canalul emoției estetice.

Cercetătoarea Anghelina Suceveanu clarifică următorul proces: „Opera de artă transmite o cantitate de informații, idei, adevăruri însoțite de un ansamblu de stări emoționale, afective” [14, p. 84], ceea ce presupune că într-o măsură mai mult sau mai puțin palpabilă, capacitatea de vorbire interioară: fie că declanșează o definitivă vidare, fie că preaplinul emoțional împovărat cere a fi descărcat parțial într-un număr de repetări cât mai mare.

Marele gânditor al esteticii clasice germane, Hegel, constată fără dubii: „Nevoia generală și absolută din care izvorăște arta își are sursa în faptul că omul este ființă gânditoare” [8, p. 36]. Primele exersări în domeniul artelor le regăsim în Folclor, care devine arhetipul exprimării individuale în diverse ramuri ale artei. Conturându-se tot mai mult, spiritul de reflexivitate se materializează în texte autentice, iar notele individualității creatoare devin proeminente. Textele de autentică valoare pe care le înscrie folclorul în patrimoniul său, depășesc latura de exprimare strict utilitară, în care textul este rimat pentru a căpăta ritmul armonios al cuvintelor. Omul ca ființă gânditoare demonstrează faptul că prin artă își satisface necesitatea de manifestare în spațiul imaginarului și al fanteziei. Fiecare fragment din literatura folclorică reprezintă un exercițiu de transpunere a emoției de pe urma experienței contemplative, care este diferită ca durată și intensitate de la caz la caz. Astfel, ne bucurăm de variante multiple ale acelorași mituri fundamentale, drept exemplu pot servi variantele baladei *Miorița* care transmit prin alegoria: *Moarte-Nuntă* una dintre trăsăturile înscrise în codul genetic românesc, și anume împăcarea omului cu propriul destin, atitudinea împăciuitoare vorbește despre profunzimea spirituală la care ajunge omul crescut în latura morală de înaltă calitate, orientat spre transcendență.

Cea mai apropiată ca factură sensibilizatoare, așezată între trăire și speranță, privită drept artă a cuvântului, literatura oferă câmp de manifestare pentru cei care instrumentează cu mijloacele pe care le pune la

dispoziție domeniul respectiv. Cercetătorul Mihai Ralea susține: „Poezia imită prin cuvinte, servindu-se de limbajul figurat, întrebuițând ritmul și armonia” [12, p. 110], texte cu impresionantă sarcină semantică, poeziile surprind pulsul momentului pe care-l trăiește autorul în raport cu societatea și propria sa viziune despre lume. Volens-nolens, subconștientul artistului se transpune în trăirile estetice ale eului liric care îmbrățișează diferite ipostaze. Ritmul și armonia taxează fiecare intenție artistică a poezilor, în special, determinându-le crezul lor poetic în funcție de: natura temperamentală, condițiile istorice și abilitatea lor de a gândi critic dincolo de limitele existențialului.

Absorbit de procesul de creație în sine și analizându-i pluridimensional efectele asupra omului de creație, cercetătorul Eugeniu Sperantia, în lucrarea: *Contemplație și creație estetică*, sesizează: „Activitatea de creație poate revărsa în conștiința artistului creator numeroase raporturi de imagini sau de idei, care de fapt zăceau virtual și anticipativ în contemplația inițială” [13, p. 91], or tocmai necesitatea refulării anumitor blocaje emoționale catalizează și definesc imagini inedite, din legăturile accidentale produse la nivel de subconștient. Toate acestea ne permit să observăm faptul că fiecare epocă istorică generează un set de premise estetice, conștientizate la moment mai mult sau mai puțin, dar care dau naștere curentelor literare cu trăsăturile de rigoare, așa încât artiștii prinși în vârtoarea timpurilor pe care le trăiesc să fie inspirați de aproximativ aceleași idealuri, care fiind exteriorizate în masă să formeze manifestele curentelor literar-artistice în diacronie.

Arta ține pasul cu societatea, adică evoluează, sau își modifică punctele de referință în funcție de idealurile estetice promovate de artiști. Astfel, putem redescoperi relația de cauzalitate: artist- curent literar ca pe un traseu paralel cursului istoric, ca pe labirintul a cărui cheie o reprezintă realitatea propriu-zisă. Versată în estetică, cercetătoarea Anghelina Suceveanu gândește critic asupra procesului de evoluție a artei, atunci când afirmă: „Conceptul de evoluția artei semnifică schimbarea viziunii și a limbajului artistic, care devine apt să exprime valorile unui câmp social, ideatic și afectiv, o nouă fundamentare estetică, deci un nou studiu de raportare a omului la univers” [14, p. 81]. Schimbarea de valori face să apară noi orientări în conștiința maselor ce devin consumatori de cultură și în același timp promotori de atitudine estetică. Ținând cont de faptul că atitudinea estetică este una dintre atitudinile umane fundamentale, devine indubitabil faptul că aceasta este caracterizată prin deschiderea receptivă față de aspectele expresive ale realității sociale, dar și a fenomenelor naturale, ce pot fi sesizate prin intermediul senzorialității.

Sub aspect cultural, secolul al XXI-lea este rezultatul simbiozei dintre provocările și oportunitățile timpului pe care-l trăim mereu sub presiunea incognoscibilului, cauzat de ritmul accelerat al schimbărilor din societate. Nevoia continuă de adaptare și flexibilitate la cote maxime, induce starea de neliniște, pe care oamenii de artă o abordează în diferite moduri, făcând uz de mijloacele pe care imaginația lor le manevrează reușit. Incontestabil devine faptul că literatura este o formă de cunoaștere care înglobează experiența de viață și o exprimă într-o manieră inedită, îmbogățindu-i firul evenimential cu produsele originale ale gândirii dintr-o nouă perspectivă și anume cea a atitudinii estetice.

Gândirea postmodernă, complet diferită de perioadele anterioare, nu poate fi percepută decât ca pe o realitate a secolului nostru, fiindcă o trăim actualmente ca pe o condiție istorică de care nimeni nu ne poate absolve. Prin urmare, este o *forma - mentis* care privilegiază abordarea hermeneutic - afectivă în detrimentul gândirii raționale pe care o dețin toate curente anterioare. Un factor decisiv în acest sens este anume aprecierea estetică care se vrea a fi un barometru al judecăților de valoare întrucât aprecierea estetică poate fi pozitivă sau negativă, în funcție de categoriile estetice cu care operează, astfel încât să corespundă cu specificul obiectului estetic pe care îl are sub observație

Dacă progresul în artă reprezintă superioritatea axiologică a unei epoci în raport cu altă epocă, atunci trebuie să menționăm și faptul că: „Ideea artistică este puternic marcată de personalitatea omului de artă, reflectând împreună cu adevărul vieții, sentimentele și convingerile lui, poziția sa față de realitate, opțiunile sale filosofice și morale, atitudinea lui conștient angajată, responsabilă” [14, p. 86], aflați sub incidența tendinței de globalizare, este aproape imposibil de a mai vorbi despre trăsăturile specifice ale unui curent literar și manifestările lui firești într-o anumită regiune, moment care îl provoacă pe cercetătorul Ovio Olaru să sintetizeze câteva aspecte comune pentru creatorii de literatură ai *Generației Douămiste*, așa cum o numește dânsul în articolul: *Douămiismul poetic românesc. Condițiile unei schimbări de paradigmă*,

enumerând următoarele aspecte ale creației literare: antibiografismul brutal, fracturismul, limbajul obscen, procese violente de conștiință, imputarea către scriitorii subversivi, catalogându-i drept fricoși. În relația poeziei cu celelalte arte, muzica se află pe prim - plan la nivel de interacțiune bipolară. Poezia împrumută din *Rap* tonul alert și direct al adresării, prin poezie se urmărește o intervenție complexă asupra realului. Toate aceste observații justifică pe deplin părerea cercetătoarei Lidia Troianowski conform căreia: „Arta este simultan o formă de conștiință socială și un tip de activitate estetică” [16, p. 6], anume felul în care masele percep și consumă cultura reprezintă baza pe care este fundamentată relația: autor-operă-receptor, în temeiul receptării estetice.

Mereu supusă intemperiilor de ordin politic și sociocultural, literatura română din spațiul basarabean suferă cele mai dureroase consecințe la nivel de exprimare artistică, de aici apare evadarea scriitorilor și poezilor în dimensiunea subversivă. Un exemplu în acest sens o servesc poezii din generația anilor șaizeci, pe care academicianul Mihai Cimpoi îi denumeste convențional poezii *șaizeciști*. Ion Vatamanu rămâne unul dintre poezii acestei generații întrucât este și un confrate de suferință al istoriei nedrepte. Despre felul în care apar poezii respectivi pe arena literaturii vorbește Ovio Olaru prin următoarea remarcă: „Recuperarea poezilor șaizeciști se face simțită la nivelul obsesiilor tematice, pe planul inserțiilor metafizice și a apetenței pentru lirism” [9, p. 22], în acest sens, întoarcerea la matricea spirituală românească se realizează doar prin capacitatea de a surprinde pulsul tradiției în dimensiunile lirice ca semn al recuperării unui trecut dureros, lăsat sub semnul tăcerii și amenințat cu teroarea regimului represiv. Această revenire la matricea spirituală conturează faptul că odată cu demararea epocii postmoderne se pun bazele redefinirii esenței umane în cheia reconfigurării întregului orizont al gândirii filosofice, mai exact, ca urmare a acestei reconceptualizări a ființei umane, omul se declară ființă predispusă trăirii emoțional- afective, care justifică importanța esteticii pentru decodificarea acestui fenomen complex sus-numit.

În dimensiune largă a conceptului de estetică, suntem preocupați de atitudinea estetică pe care o emite omul secolului nostru în raport cu arta, materializând-o prin sentimentul de plăcere și judecata de valoare. Preocupată și de mecanismul de receptare, cercetătoarea Anghelina Suceveanu susține: „Receptarea mesajului este posibilă atunci când se realizează un cod comun între artist și consumatorul de artă” [14, p. 92]. Aflându-ne într-un secol al accelerației, condiționate de permanenta obsesie a lipsei de timp, nu mai dăm importanță foarte multor lucruri de fond în procesul de cunoaștere a unei lucrări artistice și, cu atât mai puțin, suntem captivați de recunoașterea unor puncte tangențiale dintre textul artistic și propriul sistem de valori raportat la actualitate zilei, despre acest moment ne vorbește constatarea următoare: „Douămiiștii mîmează și o oarecare ignoranță tehnică, în răspăr cu tehnicismul optzeciștilor, a căror calofilie o evită cu orice preț, demers performativ și strategie de marketing al propriei ratări deopotrivă” [9, p. 21]. Pe această cale pătrunde și se înrădăcinează în conștiința colectivă lipsa de interes pentru exprimarea calofilică, un element obligatoriu altădată, pentru estetica clasicismului și un indiciu al redescoperirii valorilor perene în timpul Renașterii. Acum chiar și ignorarea intenționată a normelor ortografice devine un însemn a noii perioade literare despre care vorbim, putem pune totul și pe seama panicii care se infiltrează la nivel de subconștient în rândurile maselor care concep timpul vieții lor ca pe unul supus imprecăției, fiindcă anul 2000, nu numai că se lasă marcat de *Eclipsă*, dar mai și sugerează un sfârșit al lumii, care se manifestă prin lipsa de răbdare, o avalanșă de acte teroriste care remodelează conștiința colectivă către imagini abisale de unde oamenii de literatură își găsesc pe moment resorturile de activitate artistică, de aici vine schimbarea de paradigmă, care plasează receptarea esteticului într-un alt conglomerat de principii care parcă sunt antagoniste față de ceea ce presupunea tradiția secolelor anterioare.

Dimensiunea axiologică a esteticii și relația interdisciplinară

Pentru a soluționa acest conflict de valori aducem în prim-plan, știința esteticii, ce ilustrează esența despre care vorbește esteticianul Benedetto Croce în : *Breviar de estetică. Estetica în Nuce*, unde consemnează faptul: „Estetica coincide într-un tot cu soluționarea dificultăților și cu critica erorilor care oferă un stimulent și un material progresului neîncetat al gândirii,” [5, p. 201]. Dimensiunea axiologică pe care se sprijină verticalitatea fondului moral al omenirii, recurge de fiecare dată la estetică, percepând-o ca pe un remediu de revigorare a forțelor creatoare. Progresul menține existența valorilor materiale la fel cum estetica analizează și purifică potențialul valorilor morale.

Perioada de timp de după anul 2000, este numită convențional *Postdouămiism* de același cercetător interesat de fenomenul literar românesc în diacronie, ne referim la Ovio Olaru, care afirmă: „Doi sunt catalizatorii emergenței ai postdouămiismului: primul motiv ar fi acela că stilistica douămiistă își epuizează capitolul de șoc, al doilea îl constituie dispariția condițiilor extraliterare care generau frustrarea din substrat a fenomenului 2000” [10, p.68]. Despre felul în care Postdouămiismul apare în scena marilor evenimente culturale putem vorbi doar analizând trăsăturile estetice specifice literaturii de după anul de început al mileniului trei. Elementul de șoc nu mai prezintă interes pentru receptorul textului literar, intertextualitatea cade sub incidența experiențelor și raționamentelor bătătorite, astfel se creează premise pentru elementele de noutate ale Postdouămiismului și aici ne referim la câteva particularități de stil: cultivarea poeticului neocalofilic, jonglarea conștientă cu tehnica ludicului, elementele prozodice clasice se redimensionează, adică câștigă teren în materie de expresie plastică, ritmul, rima și măsura versului reprezintă din nou condiția sine-qua-non pentru exprimarea trăirilor interioare de anvergură spirituală. De data aceasta, poezia devine un nucleu al referențialității, adică trăirile eului liric devin nu doar emoții discrete, ci dimpotrivă - deschideri spre lumea exterioară, așa cum pomeneste esteticianul Tudor Vianu în studiul : *Dubla intenție a limbajului* unde autorul nu face altceva decât „se comunică”, deci, se deschide către receptor, lăsând textul să facă corp comun cu cititorul, care este invitat să participe tacit la actul hermeneutic de interpretare critică.

Predilecția pentru factorul cultural pune în valoare intenția estetică a artistului postdouămiist de a demonstra capacitatea sa de sintetizare a mai multor elemente care dau viață felului său de a fi. Ne referim la faptul că eul liric este copleșit de idealul pătrunderii în mai multe medii concomitent pentru a găsi tangențe cu propria fire creatoare, iată cum se poate explica, într-o anumită instanță, faptul că minimalismul cotidian nu mai prezintă un cerc restrâns din care firea artistică să nu poată ieși sau să se simtă constrânsă.

Poetica neocalofilică la care apelează scriitorii devine un mijloc absolut necesar prin care se încearcă a restabili legăturile spirituale cu idealurile poezilor șaizeciști. Acest lucru își găsește temeiul în faptul că ambele generații luptă să reziste în condițiile unui șoc cultural la care sunt martori. Dacă pentru șaizeciști condițiile istorice impun: povara războiului, a rănilor provocate de moartea celor dragi, a amintirilor dureroase legate de foame și alte momente dramatice prin care copilăria acestor oameni capătă umbre ale groazei, atunci pentru postdouămiști vine șocul sfârșitului de secol, care aduce cu sine un val de semne cu caracter de premoniție despre sfârșitul dezastruos a tot ce înseamnă civilizație. Teama provocată de acest fenomen, artiștii o refulează prin fragmentarism, anticalofilism și intertextualitate. Abordarea estetică devine din ce în ce mai necesară pentru a contura dimensiunile idealurilor pe care se sprijină orientarea axiologică a artei în general, iar a literaturii în special, ca domeniu vizat în prezenta lucrare.

Esteticianul Townsend susține: „Artistul are autoritate în postura sa de factor declanșator al experienței estetice” [15, p. 202]. Sub aspect estetic, sunt relevante momentele care determină apariția unor lumi artistice diferite, în care să pătrundă și să se poată integra cu succes orice tip de receptor cu toate valențele sale etico-morale.

Deși impulsurile primare de factură estetică pornesc de la Aristotel, care oferă un set de principii constitutive ale artei în general, atunci când facem referire la *Retorica* sau la *Poetica*, totuși constituirea științei autonome are loc mult mai târziu. O confirmare în acest sens servește și etimologia termenului, care vine de la grecescul: *aistheticos*, păstrând semnificația de „ceea ce poate fi perceput prin simțuri”. Ulterior, același termen este preluat de francezi – *esthétique*, de unde pornește răspunderea sa la scară largă. Referindu-ne la sensul actual, observăm că i s-au lărgit sferele semantice de utilizare, astfel încât estetica reprezintă un punct de intersectare a mai multor accepții:

- studiu al senzației, al sentimentului;
- teorie a artei și a condițiilor frumosului;
- teorie care tratează sentimentul frumosului și judecata de gust;
- studiu al diferitelor forme de artă.

Sintetizând accepțiile sus-numite, cercetătoarea Anghelina Suceveanu remarcă cu fermitate: „Estetica desemnează Teoria sensibilității la frumos și mai ales la frumosul artistic și prin extensie, reflecția asupra artei” [14, p. 66]. De menționat faptul că știința esteticii este una relativ nouă, abia anul 1750 se consideră convențional inaugurarea sa, dacă ni se permite să ne exprimăm așa, dat fiind faptul că filosoful german

Baumgarten introduce termenul în propria sa lucrare pe care o intitulează: „Aesthetica”, punând astfel bazele pentru un nou domeniu distinct de preocupări teoretice, care se remarcă prin grija pentru formarea gustului și a operei de artă ca entitate produsă de gândirea critică, în urma explorării sensibilității artistice. Baumgarten percepe estetica drept o logică a sensibilului, analogă rațiunii, dar care se prezintă mai mult ca arta de a gândi frumos, iar nu ca știință filosofică a frumosului.

Un alt moment meritoriu al savantului constă în faptul că deosebește estetica de logică, în condițiile în care contemplarea formelor perfecte devine un imperativ al plăcerii estetice dictate de subconștient. Baumgarten constată cu precizie că estetica devine știință a frumosului, în timp ce logica devine știința adevărului. Frumosul la fel ca și adevărul sunt două noțiuni general-valabile pentru aprecierea faptului artistic. Nu putem să trecem cu vederea un alt punct de intersecție a celor două concepte: anume faptul că ambele sunt mărimi relative, care capătă contur în funcție de vectorul estetic spre care este orientat receptorul.

Reprezentantul gândirii clasice germane, Immanuel Kant, preia termenul în lucrarea: *Critica Rațiunii pure* apoi într-o altă scriere care-i aparține: *Critica puterii de judecare*, unde termenul vizat este aplicat pentru a forma judecăți de apreciere a frumosului. Pe această lungime de undă, constatăm că Immanuel Kant dezvoltă noțiunea preluată de la Baumgarten, pe de o parte, prezentând-o ca pe o teorie a condițiilor *apriori*.

Potrivit esteticianului Townsend: „estetica ține de receptare, judecățile estetice diferă de alte tipuri de judecăți prin faptul că depind de receptor” [15, p. 35], trăind un secol de continuă transformare, observăm că fiecare lucrare devine un material care trece prin exercițiul transformărilor intuitive ale receptorului, astfel textele vatamaniene sunt deschise spre o astfel de abordare multilaterală.

În vederea clarificării sistemului de concepte și noțiuni cu care instrumentăm, pornim de la definirea conceptului de estetică care întrunește o suită de trăsături specifice care o determină ca știință filosofică ce conține puncte tangențiale cu literatura.

Dicționarul de Estetică generală reprezintă estetica: „disciplină filosofică care studiază esența, legitățile, categoriile și structura acelei atitudini umane față de realitate, caracterizată prin reflectarea, contemplarea, valorizarea și făurirea unor trăsături specifice ale obiectelor și proceselor din natură, societate și conștiință sau ale creațiilor omenești, artistice” [1, p. 110]. Atitudinea umană este cheia care deschide domeniul filosofic al esteticii către simbioza cu literatura, or, tocmai creațiile artistice alcătuite din cuvinte exprimă cel mai tranșant atitudinea autorului sub forma mesajului literar incifrat în figuri de stil care conturează starea de spirit a eului liric. Decodificarea acesteea devine o escaladare în subconștientul receptorului, pentru a deduce prin metoda hermeneutică premisele cultural-istorice care declanșează fluxul emoțional al inspirației în momentul producerii unui text literar. Aceeași sursă concretizează faptul că estetica studiază frumosul natural, al obiectelor utilitare, dar în mod deliberat, se acordă prioritate artei, referindu-ne la problemele comune tuturor tipurilor de artă, printre acestea regăsim: originea și esența artei, funcțiile și rolul artei în sfera socială, legitățile generale care determină dezvoltarea artei, relațiile ce se stabilesc între artă ca dimensiune subiectivă și și realitate ca dimensiune obiectivă.

Dicționarul Enciclopedic abordează estetica drept: „știință care studiază legile și categoriile artei, considerate ca forma cea mai înaltă de creare și de receptare a frumosului” [6, p. 302], prin urmare, este evident faptul că obiectul de studiu al esteticii rezidă în analizarea fenomenelor naturale pe care teoriile consacrate le consideră frumoase, mai exact expresive. De asemenea, tot pe seama esteticii sunt puse și mai multe categorii de obiecte cum ar fi: *obiectele fizice* – cele care vizează obiecte concrete, *obiectele abstracte* sau *ideale* – cele care presupun tipul de cunoaștere matematică și *obiectele perceptibile* – cele care sunt analizate independent de cauzele și efectele lor.

Semnând *Dicționarul de teorie literară*, cercetătoarea Aliona Grati desemnează estetica: „Disciplină filosofică care gândește opera de artă și faptul artistic, sistematizează cunoștințele despre artă, despre frumos, despre celelalte componente ale vieții estetice necesare formării omului de cultură” [7, p. 168], inițierea receptorului avizat este un obiectiv care justifică eforturile esteticii de a realiza o taxonomie în rândurile categoriilor estetice. Fiecare component al artei se subordonează esteticului și în același timp, generează noi forme de conexiune a faptului artistic cu receptorul său. Tocmai faptul că creativitatea sau originalitatea încep să fie vizibil apreciate la un artist, semnalează faptul că acesta s-a dedicat lucrării sale până la a se

considera însăși creatorul o parte din opera sa, aici intervine necesitatea factorului intelectual care servește drept spațiu de manifestare a emoției estetice pentru omul de cultură.

Dicționarul Estetic – Literar, propune următoarea definiție a termenului de estetică: „știință despre izvoarele artelor, care studiază legile, categoriile artei, problemele referitoare la esența artei, la raportul dintre artă și realitate” [11, p. 171]. O controversă specifică domeniului analizat o reprezintă corelația conținut- formă care servește drept perpetuum mobile atât în plan sincronic cât și în plan diacronic, întrucât de-a lungul timpului se formează școli estetice care dau prioritate unui sau altui termen din relație, mai târziu controversa își însușește un caracter deschis. De altfel, preocupările pentru modalitatea de reflectare artistică a realității prin intermediul limbajului sunt puse pe seama esteticii și sunt menționate în diverse surse de specialitate. Emoția estetică face puntea de legătură dintre limbaj și conștiință, sugerând faptul că orice trăire presupune acumularea unei experiențe, însă doar cele care vizează arta sunt de factură estetică.

O sursă notabilă este *Enciclopedia de Filosofie și Științe Umane* care menționează că estetica: „indică fie gândirea filosofică asupra experienței simțurilor fie gândirea filosofică asupra operelor de artă și asupra faptului artistic” [11, p. 296], gândirea filosofică o putem aborda ca pe o strategie de reflecție asupra premiselor care conduc spre judecăți de apreciere critică a fenomenelor din jur, fie că facem referire la experiențele trăite în timpul și spațiul obiectiv al existenței, fie că raportăm produsul artistic la lumea ficțională și înscrinem rezultatele acestui proces sub formă de raționamente pe care le numim estetice fiindcă țin de gust, atitudine, percepție estetică.

Cercetătorul Romulus Chiriță oferă o definiție complexă acestei științe, și anume: „Estetica este disciplina filosofică ce studiază esența, legitățile, categoriile și structura acelei atitudini umane față de realitate caracterizată prin reflectarea, contemplarea, valorizarea sau făurirea unor trăsături specifice ale obiectelor și proceselor din natură, societate și conștiință sau ale creațiilor omenești, cu precădere ale celor artistice. Aceste trăsături își dobândesc caracterul specific prin structurarea armonioasă, colorată sau expresivă, legată de semnificațiile umane pe care obiectele sau procesele respective le includ sau le sugerează” [3, p. 22]. Astfel, este temeinic argumentată extinderea esteticii în variate domenii ale artelor și ale științelor.

Estetica este disciplina care are ca obiect de studiu frumosul natural și cel artistic pe care-l supune cercetării prin optica metodelor specifice științelor de factură filosofică. Este firesc să concretizăm faptul că studierea frumosului în manifestările sale naturale și artistice, metodele aplicate împrumută specificul cercetării filosofice. Scopul esteticii, ca și al celorlalte discipline din această arie, este să-l ghideze pe om să se analizeze mai bine pe sine însuși raportat la imperativele lumii ce-l înconjoară și cu care omul volens-nolens formează o comunitate, trăind într-un anumit timp și într-un anumit spațiu comun.

În aceeași ordine de idei, obiectul de studiu al esteticii cercetează, pe de o parte, fenomenele estetice ale realității, iar pe de altă parte analizează detaliat realitatea estetică care poate fi atinsă de om prin mecanisme subiective, care nu sunt altceva decât niște structuri pe care se întemeiază atitudinea estetică față de lume, printre acestea se numără:

- gustul estetic;
- percepția estetică;
- emoția estetică;
- idealul estetic;
- valori și necesități estetice.

Sub aspect axiologic estetica generală se raportează la tripticul: *adevăr – bine – frumos*. Acest moment se certifică prin intermediul substraturilor esteticii care configurează esența domeniului respectiv. Primul substrat, *Conștiința estetică* relevă legătura dintre frumos și moral, adică frumosul capătă dimensiune morală și doar atunci se revendică ca dimensiune specifică sau constructivă, așa cum derivă din spusele estetului Chilea Sebastian, în: *Etica și estetica* lucrare care-i aparține și unde se pronunță asupra relației axiologice dintre bine și frumos: „Binele și frumosul se identifică într-o unică viziune intuitivă, în contemplarea lui Dumnezeu: Binele suprem și Frumosul suprem către care tinde orice dorință și orice iubire” [2, p. 17]. Realitatea estetică se face tot mai prezentă în sferele activității umane tocmai datorită dimensiunilor pe care le ia conștiința estetică, ca substrat al științei pe care o abordăm. Binele devine suportul care dă intensitate frumosului și deschide o nouă optică de percepere a realității estetice, anume moralul, care așa sau altfel, este întruchiparea Divinității.

Cel de-al doilea substrat al esteticii, *Expresivitatea estetică* reprezintă un set de manifestări psihice apărute în urma experiențelor emoționale. Creația artistică, elaborată de un autor, are la bază o metodă artistică ce dezvăluie gândirea imaginară, în procesul căreia, se creează o lume imaginară care reflectă realitatea într-o manieră unică, tonul căreia aparține autorului. Creația, ca produs al artei, este o expresie care surprinde individualitatea artistului.

Practica estetică reprezintă cel de-al treilea substrat al esteticii, reliefând anume modul în care prinde contur subiectul atitudinii estetice, altfel spus, reprezintă autoeducația în cheie estetică, recurgându-se la un șir de attribute menționate mai sus: gust, percepție, emoție, ideal artistic.

Cercetătoarea Anghelina Suceveanu insistă asupra faptului că practica estetică cere un exercițiu de autocontrol cu maxim efort intelectual și o bună stăpânire emoțională, atunci când afirmă: „Autoritatea normelor este conștiința individuală, voința autonomă care se supune propriei delimitări și îl determină pe individ să acționeze într-un anume fel” [14, p. 32]. Deloc surprinzător este faptul că în estetica modernă, actualmente, experiența estetică este concepută ca un teritoriu autonom care o face diferită față de alte tipuri de experiență, dar în același timp educă și formează caracterul elevat al celui care este consumatorul de artă.

Obiectul de studiu al esteticii elucidează fundamentele ce valorifică realitatea ca atare, privită prin optica unui arbitru sever, care nu este altceva decât Moralul, el dă curs Binelui de la care își trage seva Frumosul artistic, ca mai apoi, acesta din urmă să fie interpretat la scară largă, drept un tip suprem de Adevăr, pe care critica l-a denumit *adevăr artistic* pentru a opera convențional cu o noțiune care trece prin filtrul moralului. Misiunea pe care o îndeplinește obiectul de studiu al esteticii este aceea de a crea un echilibru de forțe între obiectiv și subiectiv, și în același timp de a plasa argumentat semnul echivalenței între cele două entități antagoniste.

Autoarea ghidului metodic *Etica și estetica* susține: „Estetica își concepe obiectul de investigație ca având o arie de cuprindere vastă și variată, în care sunt incluse atât valorile artistice, diferite de originala lume a creației cât și manifestările de proveniență estetică existente în procesul și rezultatele muncii omenești, al perceperii frumosului din natură și din viața socială” [14, p. 67], prin urmare, devine iminentă necesitatea de a enumera câteva păreri savante despre estetica în sine, ca știință și despre menirea care-i determină specificul ei. Obiectul esteticii rezultă în precizarea notelor specifice fenomenelor estetice din totalitatea sferelor de activitate umană.

Pornind de la faptul că estetica este o știință creată pe fundament filosofic, încercăm să elucidăm relațiile sale cu alte științe din sfera celor umanistice. *Filosofia artei* se concentrează pe natura artei, a frumosului și a experiențelor estetice. Obiectivele acestei discipline rezidă în dezvăluirea următoarelor chestiuni: Ce este arta? Ce definește frumusețea? Cum evaluăm operele de artă? La fel de intrigantă, este și poziția pe care o ocupă *Istoria artei*, întrucât explorează evoluția expresiilor artistice în timp și spațiu, incluzând influențele culturale, politice și tehnologice asupra stilurilor și genurilor. *Teoria critică*, o altă disciplină înrudită esteticii, examinează arta și estetica în contextul social, politic și ideologic, punând întrebări despre putere, identitate și reprezentare. Școli precum: *Marxismul*, *Feminismul* sau *Postmodernismul* contribuie semnificativ. *Psihologia artei și percepției estetice* investighează modul în care oamenii percep, înțeleg și reacționează la artă și frumusețe, inclusiv prin studii despre emoții, preferințe și cognitivitate. *Etnoestetica*, pe de altă parte, examinează percepțiile estetice specifice anumitor culturi sau comunități etnice. Aceasta analizează cum frumusețea și arta sunt definite și exprimate în funcție de tradițiile, obiceiurile și simbolurile proprii unui grup cultural. Legătura constă în faptul că *Etnoestetica* extinde cadrul general al esteticii, incluzând diversitatea culturală și relevanța contextului etnic în definirea valorilor estetice. *Estetica literară* analizează elementele stilistice, narrative și simbolice care contribuie la valoarea artistică a textelor literare. *Semiotica* presupune studiul semnelor și simbolurilor explorează cum sunt construite și înțelese semnificațiile estetice în artă și cultură. *Sociologia artei* examinează relația dintre artă, societate și instituții culturale, explorând modul în care arta reflectă și influențează contextul social. *Arta digitală* mizează pe faptul că estetica este influențată de noile medii, de la arta generată de inteligență artificială până la experiențe interactive și multimedia.

Concluzii

Prezentul articol evidențiază statutul esteticii ca disciplină filosofică fundamentală, indispensabilă pentru analiza creației artistice și pentru înțelegerea mecanismelor de receptare a operei de artă. Prin caracterul său conceptual deschis și prin extensibilitatea semantică a noțiunilor cu care operează, estetica depășește cadrul unei simple teorii a frumosului, afirmându-se ca știință a sensibilității, a valorii și a atitudinii umane față de realitate.

Analiza experienței estetice a demonstrat că aceasta se constituie la intersecția dintre contemplație, creație și receptare, fiind mediată de emoția estetică, care facilitează comunicarea dintre autor, operă și receptor. Literatura, în calitate de artă a cuvântului, ocupă un loc privilegiat în cadrul acestui proces, întrucât reușește să concentreze trăirea individuală, experiența colectivă și reflecția axiologică într-o structură simbolică coerentă. Textul literar se configurează astfel ca spațiu de convergență între real și imaginar, între subiectivitate și obiectivitate, între dimensiunea morală și cea estetică.

Evoluția formelor artistice și a curentelor literare este inseparabilă de transformările istorice, sociale și culturale ale epocilor care le generează. Modificările limbajului artistic reflectă mutații ale conștiinței estetice și ale sistemelor de valori, iar estetica oferă instrumentele teoretice necesare pentru interpretarea acestor schimbări, precum și pentru înțelegerea raportului dintre tradiție și inovație în procesul de creație și receptare.

Dimensiunea axiologică a esteticii se conturează ca element definitoriu al demersului teoretic, prin raportarea constantă la tripticul adevăr–bine–frumos. Frumosul artistic este conceput ca valoare inseparabilă de componenta morală, iar judecata estetică presupune o evaluare reflexivă, dependentă de conștiința receptorului și de contextul cultural în care se produce actul de receptare. În acest sens, estetica îndeplinește atât o funcție critică, cât și una formativă, contribuind la modelarea gustului estetic și la educarea sensibilității.

Totodată, cercetarea confirmă caracterul interdisciplinar al esteticii, evidențiind relațiile sale cu filosofia artei, teoria literară, istoria artei, psihologia percepției, semiotica, sociologia artei și noile forme de expresie artistică. Această deschidere consolidează statutul esteticii ca nod epistemic capabil. Estetica se afirmă ca formă de cunoaștere reflexivă și axiologică esențială pentru interpretarea fenomenului artistic, oferind criterii de analiză și evaluare adecvate unui context cultural marcat de pluralitate, dinamism și reconfigurare continuă a valorilor.

Referințe bibliografice:

1. ACHIȚEI, G., BREAZU, M., IANOȘI, I. *Dicționar de estetică generală*. București: Editura politică, 1972. 398 p.
2. CHILEA, S. *Etica și estetica*. Craiova: Editura Arhiepiscopiei, 1948. 136 p.
3. CHIRIȚĂ, R. *Estetica*. Brașov: Editura Universității Transilvania, 2010. 178 p.
4. COSMA, L. *Enciclopedie de filosofie și științe umane*. București: ALL Educațional, 2007. 1208 p. ISBN 978-973-684-561-1.
5. CROCE, B. *Breviar de estetică. Estetica în Nuce*. București: Editura științifică, 1971. 228p.
6. DRAGU, A. *Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Cartier, 2008. 1696 p. ISBN 978-9975-79-478-7.
7. GRATI, A. *Dicționar de teorie literară: 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*. Chișinău: ARC, 2018. 544 p. ISBN 978-9975-0-0160-1.
8. HEGEL, G, W. *Prelegeri de estetică*. București: Editura Academiei RSR 1966. 630 p.
9. OLARU, O. *Douămiismul poetic românesc. Condițiile unei schimbări de paradigmă*. În: *Revista Transilvania*. Seria Studii literare. 2017. nr.6, p.19-24. ISSN 0255- 0539.
10. OLARU, O. *Postdouămiismul. O promoție*. În: *Revista Transilvania*. Seria Studii literare. 2017. nr.7, p.46-56. ISSN 0255- 0539.
11. PACHIA- TATOMIRESCU, I. *Dicționar estetic-literar, lingvistic, religios de teoria comunicației*. Timișoara: Aethicus 2003. 554 p. ISBN 973-97530-8-6.
12. RALEA, M. *Prelegeri de estetică*. București: Editura științifică, 1972. 537 p.
13. SPERANTIA, E. *Contemplație și creație estetică*. Cluj-Napoca: Editura Fundația Culturală Română, 1997. 135 p. ISBN 973-577-088-1.

14. SUCEVEANU, A. *Etica și estetica: ghid metodologic*. Chișinău: CEP USM, 2022. 123 p. ISBN 978-9975-159-48-7.
15. TOWNSEND, D. *Introducere în estetică*. București: ALL Educațional 2000. 304 p. ISBN 973-684-328-9.
16. TROIANOWSKI, L. *Estetica*. Chișinău: Biotehdesign, 2017. 149 p. ISBN 978-9975-108-08-9.

Date despre autor:

Vera CĂȚANĂ, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0006-1107-9772

E-mail: vera.catana93@gmail.com

Prezentat: 26.09.2025

SYNONYMY IN THE INTEGRITY OF THE LEXICAL SYSTEM: A THEORETICAL APPROACH

Viorica COSTIN,

„Nicolae Testemițanu” State University of Medicine and Pharmacy

This study examines synonymy within the framework of the lexico-semantic field, highlighting its structural, functional, and theoretical significance in linguistic analysis. It explores the organization of lexical units into paradigms, groups, and fields, addressing terminological ambiguities related to concepts such as *lexico-semantic group*, *synonymic group*, and *semantic field*. These issues are discussed in relation to theoretical perspectives advanced by E. Coseriu, A. Zalesskaya, and A. Bidu-Vrănceanu. Particular emphasis is placed on semantic oppositions-privative, equipollent, and disjunctive – as fundamental structuring mechanisms of lexico-semantic fields. The study argues that synonymy fulfills a dual function, ensuring systemic coherence and contributing to stylistic and expressive variation. Integrating cognitive and functional approaches, synonymy is conceptualized as a dynamic, context-sensitive mechanism that facilitates differentiated nomination, semantic proximity, and lexical variation in both general and specialized language.

Keywords: *synonymy, lexico-semantic field, semantic opposition, paradigm, lexical system, cognitive linguistics, linguistic variation.*

SINONIMIA ÎN INTEGRITATEA SISTEMULUI LEXICAL: ABORDARE TEORETICĂ

Studiul analizează sinonimia din perspectiva câmpului lexico-semantic, evidențiind dimensiunile sale structurale, funcționale și teoretice. Cercetarea examinează dinamica relațiilor dintre unitățile lexicale și modul lor de organizare în paradigme, grupuri și câmpuri semantice, abordând ambiguitățile terminologice asociate conceptelor *grup lexico-semantic*, *grup sinonimic* și *câmp semantic*. Aceste aspecte sunt discutate în raport cu teoriile formulate de E. Coseriu, A. Zalesskaya și A. Bidu-Vrănceanu. Un rol central îl ocupă analiza opozițiilor semantic-privative, echipolente și disjunctive. Studiul relevă: sinonimia contribuie simultan la coerența sistemului lexical și la diversitatea stilistică, fiind strâns legată de proximitatea semantică și de potențialul comutativ al unităților lexicale. Prin integrarea perspectivelor cognitive și funcționale, sinonimia este concepută ca un mecanism dinamic, dependent de context, care susține variația lexicală și nuanțarea expresivă atât în limbajul specializat, cât și în cel colocvial.

Cuvinte-cheie: *sinonimie, câmp lexico-semantic, opoziție semantică, paradigmă, sistem lexical, lingvistică cognitivă, variație lingvistică.*

*Language is not merely a system of signs, but a living reality,
in constant movement and transformation.*

Eugeniu Coseriu

Introduction

Language, in its entirety, is a well-organized and rigorously structured system, composed of microsystems and microstructures (language levels). Each microsystem implies a correlation of subordinated units, forming so-called patterns. The linguistic system is characterized by complexity, integrity, stability, and mobility. Consequently, the interplay between the static and the dynamic, between stability and mobility, tradition and innovation, underscores the binary nature of language [1, pp. 58-59].

The language consists of the fundamental vocabulary and the general lexical mass. The fundamental vocabulary includes those words without which communication would not be possible. In contrast, the general lexical mass comprises all the remaining words, without which communication remains possible. This lexical mass encompasses the functional styles: administrative-official, scientific-technical, journalistic, colloquial, and literary. The scientific style represents a linguistic variant used for communication within

the fields of science and technology, and the linguistic processes that unfold within this domain constitute specialized language, including scientific and technical terminology.

Researchers in the field [2, pp. 15-16] point to certain distinctions between specialized language and general language. Unlike general language, which is spontaneous, objective, and motivated, specialized language is a conscious, organized, and planned creation. General language emerges as a product of the people, while specialized language is, to a large extent, artificially constructed, with many of its terms being patterned or formulaic. For instance, the term *synonymy* was first employed by F. Belleforest in 1582 [3, p. 695].

At the level of acceptability and norm, general language adheres to the traditional norms of the language—common and stable—whereas specialized language relies on socialization, that is, an agreement among the stakeholders involved in the use of specialized lexical units.

From a functional perspective, general language encompasses words indispensable for everyday communication, referring to generic designations, while specialized language comprises terms derived from a more precise understanding of “things” and their names, specific to a particular field of activity.

As language is continually updated across various technical and scientific fields, it comes to meet specific professional and communicative needs. Specialized language represents a form of the language’s very existence. In this sense, medical specialized language is the concrete manifestation of language within the field of medicine.

Coherent and well-structured expression, both oral and written, employing expressive and refined language, is an essential condition for producing discourse at an aesthetic level. Synonyms have always served as an indicator of expressiveness in communication. According to scholars, they emerge from the need to diversify, enrich, and highlight both the semantic and stylistic dimensions of verbal and written expression.

From the perspective of aesthetic experience, the use of synonyms – whether in colloquial or terminological language (medical, in our case) – imbues discourse with plasticity and expressiveness, helping to avoid monotony and linguistic impoverishment.

Theoretical Perspectives on Synonymy and Lexical Structures. One indicator of a language’s richness is the presence of synonyms that clarify and nuance expression, carrying various stylistic, affective, and expressive values. As an integral part of language, specialized language also presupposes the existence of synonyms. In general, it is widely accepted that synonyms have a national character, being specific to each people and language. These are often considered untranslatable. In specialized language, however, it is common to encounter synonyms of Greco-Latin scholarly origin, shared across multiple languages, which grants them an international status.

The linguist Ferdinand de Saussure defines synonymy as „the diversity of the sign corresponding to a single signification,” or „the unity of the idea within a diverse sign” [4, p. 56]. Similarly, the Russian linguist A. Reformatsky defines synonyms as “words that denote the same object, yet refer to different aspects of it, and through synonymic naming reveal various characteristics of the respective object” [5, p. 91].

In one of his studies, Iulian Ghiță proposes the following definition of synonymy: „a semantic relationship that links two or more senses belonging to different words, provided that their use is characterized by the same semantic markers” [6, p. 38].

Researcher Cristian Moroianu offers a broader perspective on the phenomenon of semantic equivalence, arguing that „synonymy is a semantic relationship established between words with identical or closely related meanings, which express the same concept in a concrete communicative situation – even when certain chronological, spatial, or stylistic-functional differences are disregarded”. He also notes that, in a narrower and idealized framework, “synonymy is represented by referential identity demonstrable through substitution at the synchronic, syntopic, sinstratic, and sinphasic levels” [7, p. 73].

The most well-known definition of synonymy, according to Narcisa Forăscu, is “that semantic relationship established between words with approximately the same meaning, which can be substituted for one another in context” [8, p. 112].

Liviu Groza observes that “synonymy is the equivalence relationship between the meanings of two or more words whose forms differ. Thus, two or more formally different words are considered synonyms if at least one of their meanings shares the aforementioned relationship” [9, p. 80].

Likewise acknowledging the existence of semantic equivalence among words, linguists Nicolae Corlăteanu and Ion Melniciuc define synonyms as „those lexical units (words, expressions, phrases) which share identical or closely related meanings from a logical-objective perspective (identical significations), but which are expressed through different phonetic complexes (distinct signifiers)” [10, p. 83].

Noting the diversity of definitions for synonymy, Ion Dumeniuc and Nicolae Mățaș argue that a wide variety of criteria underpin the definition of this semantic phenomenon: „reference to the same concept, the possibility of substituting one word for another in the same context (identical distribution), semantic similarity, etc.”. However, in their view, these criteria are „subjective”, and they advocate for the theory of semantic fields, which represents „an objective means of establishing the degree of semantic proximity between words—by confronting them semantically and performing sememe analysis” [1, p. 160].

In Romanian linguistics, one of the most prominent synonymists was the late academician Silviu Berejan, who developed the „theory of formal-semantic relationships between lexical units”, which underpins the concept of semantic equivalence in the lexicon. He introduced the term homosemy to refine the notion of synonymy, which he considered to have become scientifically diffuse [11, p. 5].

From our perspective, synonymy relies on the capacity of different words to designate the same concept and enrich it through association with other lexical units. Lexemes must meet three essential conditions to be considered synonyms: (a) identity of the referent; (b) a concrete communicative situation; (c) the context.

Lexical Fields, Semantic Opposition, and the Role of Synonymy. Language is an organized and well-defined system. Its use in specific acts of communication constitutes speech. Some characteristics of specialized language, in contrast with general language, include: a) at the level of creativity – it is consciously created; b) at the level of authorship – it is possible to identify its author; c) at the level of acceptability – it presupposes social negotiation, i.e., the acceptance or rejection of a new lexical unit; d) at the level of functionality and necessity – it is operational within a particular domain and fits within the broader vocabulary.

Within the linguistic system, synonymy represents a means of enhancing the expressiveness of ideas, while also intensifying the expressive quality of communication. Numerous definitions of *synonymy* have been proposed, primarily in relation to general language; however, in specialized language, we refer to a specific form of synonymy – *specialized synonymy*.

Synonymy is regarded as a key element in the relational structure of a language’s lexicon, contributing to the complexity of the systems (and subsystems) it encompasses. The lexical system itself presupposes the existence of lexical groupings among which specific relationships – synonymic relationships included—are established, thereby necessitating varied approaches (linguistic-semantic, linguistic-pragmatic, etc.).

One of the persistent concerns among linguists continues to be the structure of vocabulary and, consequently, the study of lexical subsystems. In this regard, renewed attention is given to a topic that has long sparked debate in semasiological studies: the terminology employed in the description and analysis of lexical structures (e.g., *lexico-semantic group*, *lexico-semantic field*, *lexico-semantic paradigm*, *group of synonyms*, *group of antonyms*, etc.). For instance, the term *lexico-semantic group* is often used to denote various types of lexical structures.

Several linguists, including A. Kuznetsova [12, p. 43] and F. Filin [13, pp.538-539], maintain that a lexico-semantic group may consist of lexemes that share common semantic properties, such as *groups of synonyms*, *antonyms*, and both *lexical* and *semantic fields*. Meanwhile, L. Vasiliev and N. Dolgikh include the lexico-semantic group – together with other lexical structures—under the broader concept of semantic field [14, p. 112], [15, p. 90]. A. Ufimtseva similarly categorizes such groupings as more complex lexical paradigms [16, pp. 394 - 397].

For his part, V. Kudukhov argues that *the lexico-semantic group* and *the derivational group* encompass *synonymic groups*, *antonymic groups*, *terminological clusters*, and *stylistic groupings* [17, p. 4].

According to linguist I. Karaulov, the improper use of terminology generates difficulties in the process of classifying lexical microsystems [18, p. 314]. In the absence of universally accepted differentiation criteria, we witness, for example, divergent definitions of the same phenomenon: *lexico-semantic group*, *group of synonyms*, *semantic field*.

Various extralinguistic and linguistic objects and phenomena, through continuous interaction, establish

paradigmatic relationships between words and their lexico-semantic variants. According to some scholars, this phenomenon constitutes the primary criterion for distinguishing between different lexical structures.

In one of her studies, researcher A. Zalessskaya, referring to the semantic fields described by J. Trier, observes that lexemes within these structures are grouped based on an extraglossic principle, unlike lexico-semantic groups, which are structured according to a glossic principle. For this reason, she argues that, in line with modern linguistic terminology, such fields should more appropriately be referred to as lexico-semantic fields, rather than semantic fields or conceptual fields [19, pp. 27-28].

This topic is also addressed by scholars S. Berejan [21, pp. 48-58] and D. Shmelev [21, pp. 100 - 120]. The former notes that „fields differ from the so-called thematic lexical groups and lexico-semantic groups identified by many researchers within the lexical structure in that, in fields, words are associated strictly on the basis of linguistic relationships, whereas in the aforementioned groups, words are associated on the basis of extralinguistic relationships – that is, on the classification of objects and phenomena from reality itself” [21, p. 54].

Clearly, this criterion is not universally accepted among researchers. For instance, G. Shchur, emphasizing the interaction between members of a field – a feature not typically observed among members of a lexico-semantic group—introduces the *principles of invariance* and *function* [22, pp. 85 - 88].

Another point of contention concerns the distinction between the lexico-semantic field and the lexico-semantic group, based on the type of relationships established among the members of a lexical structure – namely, commutation and substitution. According to A. Zalessskaya, commutation is a type of relationship specific to the lexico-semantic field, whereas within the lexico-semantic group or synonym group, both commutation and substitution relationships may occur [19, p. 30]. In the same vein, Romanian scholars A. Bidu-Vrănceanu and N. Forăscu point out that the defining relational types for the lexico-semantic field are commutation and substitution, while these are not characteristic of the lexico-semantic group [8, p. 98].

The lexico-semantic field exhibits the following characteristics: a) the association of its members based on shared semantic properties expressed through a specific set of semes; b) semantic differentiation achieved through variable semes; c) a relationship of mutual contextual exclusion among the members of a class or paradigm, which represent broader, more flexible structures than those of synonymy, antonymy, etc. [23, p. 13].

A field may comprise from several dozen to hundreds of lexical items. The substantial quantity of lexical material undoubtedly creates difficulties in the study of semantic relationships and compels researchers to apply successive quantitative and qualitative reductions. Consequently, a central question arises: does a field represent one paradigm or multiple paradigms?

The eminent scholar Eugeniu Coseriu conflated the two concepts, interpreting the field as a paradigm [24, p. 31]. Subsequently, A. Bidu-Vrănceanu argued that a field constitutes a paradigmatic class in the broad sense. Her claim is grounded in the idea that a lexico-semantic paradigm cannot be subdivided into other paradigms, and thus a field does not necessarily correspond to a single paradigm [25, p. 26].

Another issue that draws the attention of linguists is the inventory of semantic fields, specifically the extent to which lexico-semantic paradigms within a field remain open. Given the dynamic nature of vocabulary, it becomes evident that a lexico-semantic class can be open-ended. This phenomenon occurs less frequently in the case of synonyms and antonyms, and is exceedingly rare in lexico-semantic fields. Although the issue of delimiting the boundaries of a field emerges implicitly in this context, researchers largely agree that determining the limits of a lexico-semantic field is a difficult, if not impossible, task, and recommend the study of fields in the absence of concrete data addressing this specific problem. According to H. Geckeler, however, it remains necessary to develop a detailed inventory of their semantic content [26, pp. 305-306], distinguishing within a given field the core and the peripheral area, the latter being marked by semantic oppositions.

The impossibility of establishing order within the paradigmatic classes characteristic of fields in a large number of cases may be explained, according to E. Coseriu, by the fact that – unlike other linguistic structures – this is a particular feature of the lexical structure, which is less rigid [27, p. 151].

The study of semantic oppositions lends validity to the lexico-semantic field as a semantic structure. In

order to identify oppositions, scholars have drawn upon phonology, where these investigative principles were first introduced by N. Trubetzkoy [28, pp. 33- 61].

Two typologies of oppositions have been proposed: the first concerns the relationships between lexical units (privative, gradual, equipollent oppositions); the second pertains to relationships among oppositions themselves (proportional, isolated, multilateral oppositions).

Thus, two linguistic signs whose signifiers differ give rise to a semantic opposition.

The theory of oppositions was later explored by J. Cantineau [29, pp. 56 -65] and S. Marcus [30, pp. 45-60], who described zero opposition and disjunctive oppositions, as well as by L. Hjelmslev [31, p. 108], who asserted that oppositions may also be neutralized.

Within the lexico-semantic field, the following types of oppositions can be identified:

- *privative opposition* – one of the terms possesses an additional semantic feature compared to the other, while the rest of the features are shared. This phenomenon also occurs among synonyms, where varying degrees of inclusion can be observed, depending on the number of additional features one term exhibits relative to its semantic counterpart;

- *equipollent opposition* – both terms must have at least one distinct semantic feature.

Various degrees of equipollence are distinguished according to the number of differential semes possessed by the two terms, in addition to the shared ones: first-degree equipollence (one distinctive feature); second-degree equipollence (two distinctive features); third-degree equipollence (three distinctive features); fourth-degree equipollence (four distinctive features), and so on;

- *disjunctive opposition* – none of the characteristic features of the first term are present in the second, and vice versa; the common ground of comparison is null.

Thus, it is not possible to speak of a single vocabulary structure, but rather of differently structured zones. „The differences in structuring across various levels are evidence that, overall, the lexicon is a more flexible and branching system, comprising zones of varying homogeneity, as compared to other levels of language” [32, p. 166].

Silviu Berejan argues that a lexico-semantic field may encompass not only thematic groups, but also analogical, derivational, etymological, and synonymic groupings, among others [33, p. 45]. Hence, inclusion is recommended as the primary criterion for distinguishing between a lexico-semantic field and a lexico-semantic group. While a lexico-semantic group may constitute a substructure of a field, a lexico-semantic field cannot, by definition, be contained within a group.

Synonymy remains a persistent topic of scholarly interest, driven by the capacity of a single signified to have multiple signifiers. This property ensures the continuity of a language’s vocabulary and allows integration across its different levels. In defining synonymy’s role within the lexical system, scholars describe it as a „connective tissue” that ensures systemic integrity [34, p. 232], as it allows for individually expressive features to surface in the denomination of an objective content.

A particularly original perspective on synonymy is offered by linguist M. Nikitin [35, 647]. This approach rests on the notion of the variable degree of systematicity in a language’s vocabulary. Accordingly, some segments appear as conglomerates of lexemes, different in origin, but interrelated by communicative necessity. These are associated in memory and functionally integrated into the lexical system.

In the opinion of M. Nikitin [35, p. 300], synonymic groups possess an independent existence; they generate focal points within segments of the lexical system and are not inherently related to one another. Thus, a core characteristic of synonymy is heterogeneity—a property of language itself—which implies the activation of multiple expressive variants to convey the same meaning, as well as the plurality of stylistic and situational valences within the lexical system.

From an onomasiological perspective, synonymy is understood as a denominative generalizer—that is, as a set of words with identical denotative content (at the level of reference to an object).

From a semasiological perspective, synonymy indicates identity or proximity of meaning at a given level of language. Synonymy involves total or partial commutation of the semantic elements that constitute the meaning structure of a linguistic sign, which are also referred to as semantic variants or lexico-semantic variants [34, p. 229].

In conclusion, synonymic quality is assessed according to the (partial) formal difference of lexical units characterized by identity or similarity of meaning—an aspect that determines the degree of synonymy, whether absolute or relative.

Currently, research in the field proposes a cognitive perspective on synonymy, aligned with the phenomenon of differentiated nomination, whereby the synonymic series is viewed as a mode of objectivizing a concept that encompasses various facets of the nomination process. This leads to the identification of transitional synonymy, characterized by stylistic reduction, which occurs in the shift from a cognitive (re-cognitive) to a pragmatic (applicative) perspective. In this way, the semantic reconnection of synonymy to the communicative needs of language is achieved.

Bibliography:

1. DUMENIUC, I., MATCAȘ, N. *Introducere în lingvistică*. Chișinău: Editura „Lumina”, 1980. 256 p.
2. MINCU, E. *Terminologia medicinalis Romaniae*. Chișinău: Pontos, 2017. 276 p. ISBN 978-9975-51-861-1
3. DAUZAT, Al. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Librairie Larousse, 1938. 884 p.
4. SAUSSURE, F. *Scrieri de lingvistică generală*. Iași: Editura Polirom, 2004. 352 p. ISBN 973-681-436-X.
5. РЕФОРМАТСКИЙ, А. Мысли о терминологии. În: *Современные проблемы русской терминологии*. Москва: Наука, 1986. 199 с.
6. GHIȚĂ, I. *Sinteze și exerciții lexicale, lingvistice și stilistice*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995. 300 p. ISBN 973-30-4532-2.
7. MOROIANU, C. Sinonime etimologice . În: *Limba română*. 2005. nr. 1 - 4. p.73 -84. ISSN 0585-5625
8. BIDU-VRĂNCEANU, A., FORĂSCU, N. *Cuvinte și sensuri*. București : Editura științifică și enciclopedică, 1988. 240 p.
9. GROZA, L. *Elemente de lexicologie*. București: Editura Universității din București, 2012. 178 p. ISBN 978-606-16-0090-8.
10. CORLĂTEANU, N., MELNICIUC, I. *Lexicologia*. Chișinău: Editura Lumina, 1992. 225 p.
11. BEREJAN, S. Echivalențele semantice cu același radical în limba română (Clasificare). În: *Revista de lingvistică și știință literară*. 1993. nr. 6. p. 5-12. ISSN 0236-3119.
12. КУЗНЕЦОВА, А. Понятие семантической системы языка и методы ее исследования. Москва: Изд. Московского Университета, 1963. 43 с.
13. ФИЛИН, Ф. О лексико-семантических группах. În: *Езиковедски изследованье в чест на акад. Ст. Младенов*. София.1967, с. 537-538.
14. ВАСИЛЬЕВ, Л. Теория семантических полей. În: *Вопросы языкознания*. 1971, № 5. с.105-113. ISSN 0042-8747.
15. ДОЛГИХ, Н. Теория семантического поля на современном этапе развития семасиологии . În: *Филологические науки*. 1973, № 1, с. 89-98. ISSN 0130-4051.
16. УФИМЦЕВА, А. Лексика . În: *Общее языкознание. Внутренняя структура языка*. Москва. 1972, с. 406-436.
17. КОДУХОВ, В. Лексико-семантические группы слов Ленинград: 1955, 28 с.
18. КАРАУЛОВ, Ю. Словарь как компонент описания языков . În: *Принципы описания языков мира*. Москва: Наука, 1976, с. 314 - 319. ISSN 0130-3341.
19. ЗАЛЕССКАЯ, А. К вопросу о природе лексико-семантических групп. În: *Полевые структуры в системе языка*. Воронеж: Изд. Воронежского университета. 1989. 196 с. ISBN 5-7455-0179-0
20. БЕРЕЖАН, С. Теория семантических полей и синонимия. În: *Проблемы языкознания*. Москва: Наука, 1967 . p 48-58 . ISSN 0130-3253.
21. ШМЕЛЕВ, Д. *Проблемы семантического анализа лексики*. Москва: Наука, 1977. 280 с.
22. ЩУР, Г. О месте лингвистических и экстралингвистических семантических признаков при исследовании лексики. În: *Романо-германские языки*. Вып. 94, Ярослав, 1971, с. 81-95.
23. COȘERIU, E. *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. Tübingen: Narr Verlag, 1973. 124 p. ISBN 978-3-8233-3303-6.
24. COȘERIU, E. Vers une typologie des champs lexicaux . În: „*Cahiers de lexicologie*”, *Revue internationale de lexicologie et de lexicographie*, volume XXVII, II. 1975. p. 30-51. ISSN 0007-9871.

25. BIDU-VRÂNCEANU, A. *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*. București: Editura Universității din București, 2007. 332 p. ISBN 978-973-737-689-4.
26. GECKELER, H. *Semantica estructural y teoria del campo lexico*. Madrid: Editorial Gredos, 1976. 340 p. ISBN 9788424900865.
27. COȘERIU, E. Interdisciplinarita e linguistica. În: *L'accostamento interdisciplinare all' studio del linguaggio*. Milano: Franco Angelo Editore, 1980, p. 43-65. ISBN-10: 8820417340.
28. TROUBETZKOY, N. Grundzüge der Phonologie. În: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, vol.VII, 1949, p. 5-116.
29. CANTINEAU, J. Les oppositions significatives. În: *Cahiers Ferdinand de Saussure*, vol. 10, 1952. p.55 - 73. ISSN 0008-1142.
30. MARCUS, S. *Lingvistică matematică*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1963. 160 p.
31. HJELMSLEV, L. Pour une semantique structurale. În: *Travaux du Cercle linguistique de Copenhague*, XII, 1957, p. 105 -121. ISSN 0105-761X
32. БЕРЕЖАН, С. *Семантическая эквивалентность лексических единиц*. Кишинев: Изд. Штиинца. 1973. 372 с.
33. БЕРЕЖАН, С. *Лексическое значение и лексическая сочетаемость*. Кишинев: Изд. Штиинца, 1981. 256 с.
34. ВИНОКУР, Г. *Лексикология и лексическая семантика. Избранные труды*. Москва: Наука, 1977. 496 с.
35. НИКИТИН, М.. *Курс лингвистической семантики*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. 819 с. ISBN 978-5-288-03519-7.

Date despre autor:

Viorica COSTIN, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova; asistent universitar, Centrul de Studii Preuniversitare și Educație Lingvistică, USMF „Nicolae Testemițanu”

ORCID: 0000-0003-4428-428X

E-mail: viorica.costin@usmf.md

Prezentat: 04.08.2025

CZU: 81`376.6:338.48=03.135.1=111

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_13](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_13)

TRADUCEREA ELEMENTELOR STILISTICE ALE TEXTELOR TURISTICE DIN LIMBA ROMÂNĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ

*Silviana CUPCIC,**Universitatea de Stat din Moldova*

Articolul abordează aspectele stilistice ale textelor de pe site-uri turistice, cu scopul de a analiza funcția persuasivă a elementelor lexicale precum metafora, epitetul și comparația. Scopul cercetării constă în identificarea strategiilor de traducere care permit păstrarea expresivității și a impactului emoțional al textului-sursă în limba-țintă. Cercetarea demonstrează că utilizarea frecventă a adjectivelor evaluative, a superlativelor și a figurilor de stil intensifică impactul emoțional asupra cititorului, contribuind la construirea unei imagini pozitive și memorabile a destinației promovate. Ipoteza studiului pornește de la ideea că traducerea comunicativă, conform abordării lui Peter Newmark, facilitează obținerea unui efect pragmatic și estetic echivalent. Analiza corpusului de texte turistice demonstrează că utilizarea strategiilor precum reproducerea imaginii metaforice, echivalența culturală și compensarea contribuie la menținerea funcției persuasive a textelor localizate. Rezultatele obținute validează ipoteza formulată și subliniază importanța păstrării expresivității în procesul de traducere a textului turistic, esențială pentru menținerea atractivității ofertei turistice.

Cuvinte-cheie: *turism, stilistică, metaforă, epitet, comparație, traducere comunicativă, echivalență culturală.*

THE TRANSLATION OF STYLISTIC ELEMENTS OF TOURISM TEXTS FROM ROMANIAN INTO ENGLISH

The article examines the stylistic aspects of tourism texts, aimed at analyzing the persuasive function of lexical elements such as metaphor, epithet, and comparison. The purpose of the research is to identify translation strategies that allow for the preservation of expressiveness and emotional impact from the source text into the target language. The study demonstrates that the frequent use of evaluative adjectives, superlatives, and figures of speech intensifies the emotional impact on the reader. The research hypothesis is based on the assumption that communicative translation, in line with Peter Newmark's approach, facilitates the achievement of an equivalent pragmatic and aesthetic effect. The analysis of a corpus of tourism texts shows that the use of strategies such as the reproduction of metaphorical imagery, cultural equivalence, and compensation contributes to maintaining the persuasive function of localized texts. The results highlight the importance of preserving expressiveness in the process of translating tourism texts.

Keywords: *tourism, stylistics, metaphor, epithet, comparison, communicative translation, cultural equivalence.*

Introducere

Turismul reprezintă unul dintre sectoarele economiei globale, care folosește un limbaj propriu, în opinia lui Graham Dann [1, p. 2]. Autorul subliniază că limbajul turistic este mult mai mult decât o metaforă. Limbajul turistic utilizează imagini, texte scrise și oferte audiovizuale pentru a convinge și atrage potențiali clienți, transformându-i în clienți reali. Actualitatea cercetării este determinată de extinderea rapidă a turismului digital și de rolul central al site-urilor turistice în promovarea destinațiilor turistice pe piața internațională. În acest context, traducerea textelor turistice capătă o importanță sporită, deoarece presupune nu doar transferul informațional, ci și păstrarea funcției persuasive și a expresivității mesajului. Limbajul utilizat în promovarea turismului nu este doar informativ, ci are un rol puternic persuasiv, menit să le stimuleze turiștilor dorința de a vizita o destinație, să creeze așteptări privind posibilele călătorii și să încurajeze consumul de servicii și produse turistice. În opinia cercetătoarelor Ida Skubis și Martyna Mosek, limbajul publicitar este conceput pentru a atrage și a implica potențialii călători prin intermediul unui vocabular descriptiv și evocator pentru a evidenția caracteristicile și experiențele unice ale destinațiilor, cu scopul de a crea o imagine vie și atrăgătoare în mintea cititorilor. În acest scop, se utilizează mijloace lingvistice la trei niveluri lingvistice: lexical, sintactic

și retoric. Fiecare dintre aceste niveluri îndeplinește funcții diferite în publicitate [2, p. 468]. Sabrina Francesconi subliniază că limbajul turistic descrie destinațiile și serviciile turistice într-un mod persuasiv și atrăgător, și le face vizibile datorită imaginilor dinamice și culorilor vii [3, p. 131]. În prezent limbajul turistic se bazează în mare măsură pe diverse strategii orientate spre rezultatele scontate. Stefania Maci afirmă că site-urile web care utilizează conținut convingător despre produsele sau serviciile turistice sunt mai influente și mai eficiente. Astfel, site-urile web de turism recurg la elemente verbale și non-verbale pentru a atrage și a implica publicul. Strategiile verbale sunt deosebit de importante în industria turismului, deoarece ajută la crearea unei narațiuni care oferă turiștilor iluzia de a experimenta o vacanță unică, exclusivă, numită “off the beaten track” [4, p. 43].

Mijloace stilistice lexicale în textul turistic

Acest studiu vizează aspectele stilistice lexicale ale textelor site-urilor turistice. Textul turistic este o sferă specială a activității de vorbire, al cărei rezultat este un text publicitar care conține informații selective despre produsul promovat (excursie, tur, obiect/loc istoric etc.). Autoarea Elena Manca consideră discursul turistic un tip de discurs publicitar [5, p. 1]. Admitem că textul turistic este utilizat atât în scopuri specializate, cât și promoționale, iar eficacitatea sa depinde în mare măsură de mijloacele stilistice și lingvistice utilizate. Prin urmare, cercetătorii se concentrează asupra studierii resurselor lingvistice utilizate în astfel de texte pentru a-și îndeplini funcțiile respective. Textele turistice se caracterizează prin adjective descriptive și evaluative, superlative și de intensitate, menite să influențeze și chiar să manipuleze atitudinea și comportamentul potențialilor turiști [6, p. 152].

Promovarea și vânzarea de produse turistice în mediul online poate fi considerată ca un proces global, deoarece este accesibil la nivel mondial. Atunci când o companie turistică se concentrează pe o anumită țară, trebuie să își adapteze produsul pentru a se potrivi nevoilor și preferințelor destinatarului. În acest caz procesul de traducere este un proces de localizare, deoarece depășește limitele noțiunii comune de proces de traducere, iar traducătorul de texte turistice ar trebui să ia în considerare specificul regiunii, țării, poporului și bineînțeles limba utilizată de acesta. Patrizia Pierini distinge între caracteristicile discursive și lingvistice ale textului turistic, definind caracteristicile discursive ca fiind oralitatea virtuală, personalizarea, forța persuasivă și dimensiunea tranzacțională, în timp ce caracteristicile lingvistice sunt stilul lejer, preferința pentru o gamă restrânsă de forme morfo-sintactice, utilizarea figurilor de stil, utilizarea adjectivelor evaluative și superlative, utilizarea substantivelor cu conotații pozitive și utilizarea restrânsă a vocabularului tehnic [7, p. 88]. Autoarea evidențiază că problema majoră în traducerea textului turistic, care descrie și informează despre „alte” culturi, este cea culturală. Pentru a atrage atenția destinatarului asupra obiectelor turistice promovate, autorii site-urilor turistice le caracterizează folosind diverse procedee stilistice, precum metafora, epitetul, hiperbola, metonimia, antonomaza, personificarea.

Conform opiniei lui Graham Dann, una dintre proprietățile divergente ale limbajului turistic este incapacitatea de a identifica emițătorul. În textele turistice lipsește numele exact al emițătorului. Mesajul anonim are sens universal, astfel emițătorul este lipsit de responsabilitate. Textul se prezintă ca adevăr obiectiv, deși în realitate este promoțional. Astfel textul turistic reprezintă o comunicare unilaterală, fiindcă se adresează potențialilor turiști fără a avea un dialog autentic sau o oportunitate de a răspunde. Acest fapt creează o relație asimetrică în care turistul este poziționat ca un destinatar pasiv, iar monologul are funcția de a convinge [1, p. 62].

Traducerea elementelor stilistice din limba română în limba engleză

Autoarea Georgeta Corniță afirmă că figura de stil este procedeul utilizat în scopul sporirii expresivității unei comunicări. Figurile de stil pot acționa la nivelul formal al frazei (repetiție, inversiune, anacolut etc.) sau la nivel noțional (metaforă, sinecdocă, hiperbolă) [8, p. 154]. În discursul specializat, funcția metaforei este în principal stilistică; utilizarea cuvintelor într-un context metaforic are ca scop, în general, evidențierea conotațiilor expresive ale unui concept, sporindu-i astfel valoarea estetică [9, p. 57]. Graham Dann subliniază că pe măsură ce distanța culturală între emițător și receptor este mai mare, în mod corespunzător crește și frecvența de utilizare a comparației și metaforei [1, p. 173]. Considerăm oportună abordarea lui Peter Newmark pentru traducerea textelor turistice din limba română în limba engleză. Traducerea comunicativă

încearcă să producă asupra cititorilor săi un efect cât mai apropiat de cel obținut asupra cititorilor textului original. Traducerea comunicativă produce un text ușor, mai clar și este fidelă textului-țintă. Textele turistice, fiind informative și publicitare, se încadrează exact în tipurile de texte care necesită o abordare comunicativă și include următoarele tehnici de traducere: adaosul, omisiunea, substituția, adaptarea, echivalența culturală, echivalența funcțională, echivalența descriptivă, calcul, împrumutul, transpoziția, modularea, compensarea, expansiunea, explicitarea, sinonimia, generalizarea. Peter Newmark menționează că metaforele trebuie tratate cu atenție deosebită, deoarece au atât semnificație referențială (obiectul sau ideea pe care o descriu), cât și efect pragmatic și estetic având un impact emoțional și persuasiv asupra cititorului [10, p. 106]. În textele expresive, metaforele ar trebui, ori de câte ori este posibil, traduse printr-o metaforă echivalentă, pentru a păstra intenția imaginativă și estetică a autorului. Autorul propune următoarele strategii pentru traducerea metaforelor pe care le vom ilustra cu exemple selectate de pe site-urile turistice în limba română:

1. reproducerea aceleiași imagini în limba-țintă, cu condiția că imaginea are o frecvență comparabilă în registrul corespunzător: ex. 1) rom. *Nordul Moldovei este o adevărată comoară ascunsă* - eng. *The North of Moldova is a true hidden gem.*; rom. *acest traseu a rămas o moștenire istorico-culturală pentru Sudul Moldovei și este învăluit de mult mister..* - eng. *... a historical and cultural heritage shrouded in mystery*; rom. *La găgăuzi, gălăgia, voia bună, ospitalitatea și generozitatea sunt puse în capul mesei* - eng. *The Gagauz ... put great food on their tables, along with good will, hospitality, generosity, and noisiness.*
2. înlocuirea imaginii din limba-sursă cu o imagine standard din limba-țintă, care corespunde cu cultura limbii-țintă
3. traducerea metaforei prin comparație;
4. înlocuirea metaforei (sau a comparației) originale printr-o comparație însoțită de o explicație;
5. convertirea metaforei într-o explicație a sensului său: rom. *Priveliștea îți taie respirația* - eng. *such a stunning, geologically symmetric arrangement*;
6. omiterea (cu condiția că semnificația metaforei este reluată în altă parte a textului);
7. folosirea aceleiași metafore însoțite de explicația semnificației. De exemplu, rom. *Inima vinăriei și ingredientul esențial al unui vin bun îl constituie strugurii* - eng. *The foundation of our wines is built on French varieties such as Cabernet Sauvignon, Merlot,...*; rom. *localnicii le-au botezat „Colinele de aur”* - eng. *that the locals called „Colinele de aur” („Golden Hills”)*.

Utilizarea **epitetelor** în textele turistice face ca descrierea produsului turistic promovat să fie mai atractivă pentru consumator. Autorul Ion Coteanu consideră că „**epitetul** nu este o figură de stil în sine, ci numai un purtător de figuri de stil. Orice atribut, nume predicativ sau circumstanțial de mod este numit epitet când conține în același timp o metaforă, o metonimie, o sinecdocă, o hiperbolă etc. sau când face el însuși să apară o asemenea figură” [11, p. 407]. Identificăm următoarele exemple de epitete pe site-urile turistice examinate, rom. *Cascade de spiritualitate și izvoare de miracole în zona nistreană* - eng. *Waterfalls of spirituality and springs of miracles in the Dniester area*. Aceste epitete accentuează atmosfera sacră și îndeamnă cititorii la o experiență plină de divinitate. Rom. *Poezia apei și pietrei în arealul dintre Răut și Nistru* - eng. *Poetry of water and stone in the area between Raut and Dniester Rivers*, în care epitetele au un impact emoțional și persuasiv; rom. *Château Purcari îmbină cu eleganță natura și relaxarea într-o oază de calm* - eng. *Château Purcari elegantly blends nature and relaxation into a haven of tranquility*. *Cascade săpată în piatră și butoaiele masive de stejar contribuie la o atmosferă de poveste și mister.* - eng. *The waterfall carved into the rock and the massive oak barrels contribute to a fairy-tale-like and mysterious atmosphere*; rom. *Situat la intrarea în municipiul Chișinău, lângă Porțile Orașului, Muzeul Satului poate fi considerat o oază de revelație și liniște.* - eng. *Located at the entrance of Chisinau, near the City Gates, the Village Museum can be considered an island of revelation and tranquility*; rom. *Este locul ideal pentru meditație, unde ești surprins de peisajul fantastic și atmosfera de poveste* - eng. *It is the perfect place for meditation, a place where you are surprised by the fantastic landscape with a fairy-tale atmosphere*. Traducerea epitetelor s-a realizat prin calchiere, dar păstrează funcția expresivă. Influențând sfera emoțională a destinatarului, cu ajutorul mijloacelor de exprimare, autorii textului creează o imagine pozitivă a produsului turistic. Pierre Fontanier accentuează rolul important al epitetului într-un enunț și menționează că eliminând un epitet propoziția va rămâne completă, dar va fi poate mai lipsită de farmec, mai anemică [12, p. 294].

Comparația este figura semantică a cărei construcție se bazează pe raportul de asemănare dintre două obiecte, din care unul servește să-l evoce pe celălalt. Comparația se compune din comparat, comparant

și însușirea care-i apropie, având drept corelative adverbele: *ca, astfel, asemenea, așa cum, precum, tot așa* etc. [8, p. 168]. În exemplul din rom. *Așezate printre dealuri, podgoriile se întind ca o pătură în mozaic, oferind priveliști impresionante și o atmosferă liniștită.* – eng. *Nestled among the hills, the vineyards stretch like a patchwork quilt, offering stunning views and a serene atmosphere*, comparația este păstrată în traducerea în limba engleză și reproduce aceeași imagine memorabilă și afectivă în limba-țintă.

Depistăm și un exemplu de **gradație ascendentă**, în care ideile, trăsăturile sau acțiunile sunt prezentate într-o succesiune crescătoare, realizând un efect de amplificare semantică și tensiune expresivă [12, p. 304], de exemplu, rom. *Degustarea vinurilor respectă anumite reguli: de la alb la roșu, de la tânăr la bătrân, de la sec la dulce* – eng. *The tasting of the wines is done by all the rules: from the white to the red, from the dry to the sweet, from the young to the old*. Observăm o traducere literală a sintagmei care repetă atât structura, cât și imaginile redată de gradația utilizată în textul-sursă.

Proverbele prezintă într-o formă compresată experiența de viață acumulată de către comunitate și servesc drept simboluri practice convenționale pentru idei abstracte. De obicei, ele au scop didactic și reprezintă imagini [13, p. 181]. Atât proverbele, cât și unitățile frazeologice, zicătorile redau expresivitate, ele fac limbajul mai emfatic, mai emoțional. Proverbele ilustrează modele interesante de prozodie, paralelism, sintaxă, lexic și imagini. Datorită imaginii pe care o reprezintă, proverbele oferă dovezi ale stereotipurilor și metaforelor culturale uzuale [14, p. 7]. Observăm utilizarea proverbului din latină „*finis coronat opus*” cu explicația în română: „... **finis coronat opus**, adică **sfârșitul încununează opera** și vinul spumant își spune dulce și strălucitor cuvântul”. În procesul de localizare această propoziție a fost omisă și nu apare în textul în limba engleză.

Concluzii

Studiul elementelor stilistice din textele turistice a confirmat că textele turistice reprezintă un tip de discurs persuasiv în care funcția expresivă are un rol esențial. Noutatea rezultatelor obținute constă în abordarea aplicată a traducerii elementelor stilistice din textele turistice online din perspectiva funcției lor persuasive, pe baza unui corpus autentic de texte românești și a variantelor lor în limba engleză. Studiul demonstrează că metafora, epitetul și comparația nu au un rol pur ornamental, ci constituie instrumente esențiale în construirea imaginii destinației turistice și în influențarea comportamentului destinatarului. Originalitatea cercetării este susținută de aplicarea sistematică a modelului traducerii comunicative propus de Peter Newmark în procesul de localizare a site-urilor turistice, evidențiind condițiile în care strategiile precum reproducerea imaginii metaforice, echivalența culturală și compensarea permit obținerea unui efect pragmatic și estetic echivalent în limba-țintă. Considerăm că neutralizarea acestor figuri de stil ar diminua considerabil atractivitatea mesajului, în timp ce păstrarea expresivității asigură transmiterea integrală a intenției persuasive și sprijină funcția principală a textului turistic de a atrage și motiva publicul țintă. Rezultatele cercetării contribuie la aprofundarea studiilor privind traducerea textelor turistice și oferă repere aplicative relevante pentru practica traductologică în contextul comunicării turistice digitale contemporane.

Referințe bibliografice:

1. DANN, G. M. *The Language of Tourism. A Sociolinguistic Perspective*, Wallingford: CAB International, 1996, 298 p. ISBN 9781800624887.
2. SKUBIS, I. MOSEK, M. *Language of Advertising in the Tourism Industry*, in Scientific Papers of Silesian University of Technology Organization and Management Series, October, 2024 (203), pp. 467-488. DOI: 10.29119/1641-3466.2024.203.26 https://www.researchgate.net/publication/385086477_LANGUAGE_OF_ADVERTISING_IN_THE_TOURISM_INDUSTRY
3. FRANCESCONI, S. *Reading Tourism Texts. A Multimodal Analysis*, Channel View Publications, Bristol, Buffalo, Toronto, 2014, ISBN-13: 978-1-84541-426-9.
4. MACI, S. *Virtual Touring: The Web-Language Of Tourism*, in *Linguistica e Filologia* 25, 2007, https://www.researchgate.net/publication/37159160_Virtual_Touring_The_Web-Language_Of_Tourism
5. MANCA, E. *Persuasion in Tourism Discourse: Methodologies and Models*, Cambridge Scholars Publishing, 2016, 181 p. ISBN 978-1-4438-1681-6.

6. KISS, I. *The persuasive discourse function in the language of tourism. A corpus-driven lexico-grammatical analysis of travel articles* in Argumentum 14, 2018, pp. 150-162, Debreceni Egyetemi Kiadó
7. PIERINI, P. *Quality in Web Translation: An Investigation into UK and Italian Tourism Web Sites*, The Journal of Specialised Translation, No. 8, 85-103.
8. CORNIȚĂ, G. *Manual de stilistică*, Baia Mare: Editura Umbria, 1995. ISBN 973-96223-7-2.
9. GOTTI, M. *Investigating Specialised Discourse*, Peter Lang, Bern, 2008, 225 p. ISBN 3-03911-732-1.
10. NEWMARK, P. *A Textbook of Translation*, Prentice Hall International, 1988, 292 p. ISBN 0-13-912593-0.
11. COTEANU, I. *Gramatica de bază a limbii române*, București: Albatros, 1982, 411 p. Disponibil: https://www.academia.edu/42680904/Ion_Coteanu_Gramatica_de_baza_a_limbii_romane
12. FONTANIER, P. *Figurile limbajului*, București: Editura Univers, 1977, 517 p. Disponibil: <https://www.scribd.com/document/438658405/Pierre-Fontanier-Figurile-Limbajului>
13. GALPERIN, I. R. *Stylistics*, Moscow: Higher School, 1977, 331 p.
14. HRISZTOVA-GOTTHARDT, Hr., VARGA, M. A. *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*, Warsaw/Berlin: De Gruyter Open, 2014, 368 p. ISBN 978-3-11-041016-7.
15. <https://asconiwinery.com/ro/vinaria/>
16. <https://www.dragde.md/>
17. <https://purcariwineries.com/turism/>
18. <https://descopera.md/>

Date despre autor:

Silviana CUPCIC, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0009-1036-0281

E-mail: silvia.cupcic@gmail.md

Prezentat: 30.09.2025

DEIXISUL ÎN TEXTUL TURISTIC

Silviana CUPCIC, Angela GRĂDINARU,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul investighează rolul marcatorilor deictici în textul turistic, având ca punct de plecare analiza pragmatică a limbajului. Deixisul este privit ca unul dintre cele mai clare indicii ale dependenței limbajului de context, iar utilizarea sa în discursul turistic relevă atât funcții descriptive, cât și persuasive. Marcatorii deictici – personali, spațiali, temporali, discursivi și sociali – nu doar clarifică referințele, ci și construiesc o relație de proximitate între emițător și receptor. Astfel, pronumele și formele verbale stabilesc legături interpersonale, adverbele de timp și loc fixează experiența în prezent și conferă impresia de autenticitate, iar imperativele sporesc caracterul conativ al mesajului. Studiul subliniază dimensiunea interculturală a fenomenului, având în vedere diferențele de manifestare a deixisului în limba română și limba engleză, fapt ce confirmă observațiile privind adaptarea sensului la contextul lingvistic și cultural. Rezultatele confirmă că deixisul nu reprezintă doar o categorie gramaticală, ci un mecanism fundamental prin care textele turistice creează implicare, participare și persuasiune, transformând mesajul într-o experiență atractivă și convingătoare pentru cititor.

Cuvinte-cheie: *text turistic, pragmatică, deixis, marcatori deictici, funcție persuasivă.*

DEIXIS IN THE TOURIST TEXT

The article investigates the role of deictic markers in tourist texts, drawing on a pragmatic approach to language. Deixis is considered one of the clearest indicators of the dependence of language on context, and its use in tourist discourse highlights both descriptive and persuasive functions. Deictic markers – personal, spatial, temporal, discourse-related, and social – not only clarify references but also construct a sense of proximity between sender and receiver. Pronouns and verb forms establish interpersonal connections, adverbs of time and place situate the experience in the present and create a sense of authenticity, while imperatives enhance the conative dimension of the message. The analysis also emphasizes the intercultural dimension of deixis, as differences between Romanian and English confirm that meaning is adapted to the linguistic and cultural context. The findings demonstrate that deixis is not merely a grammatical category but a fundamental mechanism through which tourist texts create involvement, participation, and persuasion, transforming the message into an attractive and convincing experience for the reader.

Keywords: *tourist text, pragmatics, deixis, deictic markers, persuasive function.*

Introducere

Oamenii folosesc limba pentru a interacționa și a stabili relații, pentru a-și influența comportamentele și pentru a-și exprima viziunea despre lume. Sensul este lucrul sau ideea pe care omul dorește să o comunice prin ceea ce spune sau face. Înțelegerea sensului este un lucru important pentru a înțelege intenția vorbitorului. Sensul este o ramură a semanticii și pragmaticii și are un rol important în orice situație de comunicare umană. Renumitul lingvist George Yule afirmă că pragmatica se ocupă de studiul sensului așa cum este comunicat de un vorbitor (scriitor) și interpretat de ascultător (sau cititor). Pragmatica este studiul sensului enunțului, al propozițiilor care sunt folosite în comunicare, precum și studiul sensului în interacțiunea lingvistică dintre un vorbitor și un ascultător. Pragmatica este studiul relației dintre limbă și context, bazată pe situație, iar deixisul este relația dintre limbă și context reflectată în structura limbajului în sine sau în celălalt sens, fenomenul apariției [1, p. 3]. Scopul acestui studiu îl constituie determinarea aspectelor pragmatice ale textului turistic, care sunt strâns corelate cu aspectele interculturale și de traducere. Componenta lingvistică a textelor turistice este foarte importantă, fiind evidențiată de cercetătorul american Graham Dann astfel: limbajul turismului este atât de omniprezent și esențial încât, fără el, turismul în sine ar înceta să existe. În absența unei baze sociolingvistice, cea mai mare industrie din lume s-ar opri pur și simplu, iar noi

am rămâne cu toții acasă [2, p. 249]. În opinia sa, limbajul în turism este o formă de manipulare și control social: interesul turistului pentru destinație este creat prin intermediul formelor lingvistice, iar modelarea pozitivă a realității este sarcina lor principală. Ele sunt cele care transformă o zonă necunoscută și îndepărtată într-un obiectiv turistic atractiv, care cu siguranță va fi vizitată. Cu alte cuvinte, turistul alege să viziteze locurile pe care deja le-a explorat în mod imaginar prin intermediul limbii; astfel, acest lucru sugerează că o călătorie nu începe în momentul deplasării fizice spre o destinație, dar începe cu lecturarea textelor despre destinația turistică, atunci se formează imaginile gândite despre această zonă.

Repere teoretice ale deixisului în discursul turistic

Autorul Jacob Mey relatează despre definiția dată conceptului de pragmatică pentru prima dată de către filosoful Charles Morris, care se referea la studiul relației dintre semne și cei care le interpretează. Însă în prezent pragmatica deviază de la lingvistica tradițională și se axează pe ființele umane - utilizatori ai limbii. Pragmatica este studiul despre procesul de producere a limbajului și de producătorii acestuia, nu doar de produsul final, limbajul [3, p. 4].

Cercetătoarea Liliana Ionescu-Ruxăndoiu precizează că pragmatica nu operează cu propoziții (structuri gramaticale specifice), ci cu enunțuri (produse ale activităților de enunțare). Autoarea menționează că pragmatica ca domeniu al acțiunii și interacțiunii comunicative include:

- aspectele de bază ale organizării pragmatice: acte verbale, deixis, presupoziția, implicatura
- principii și strategii comunicative de bază:
 - a) principiul cooperativ și maximele sale și strategii bazate pe exploatarea acestor maxime;
 - b) principiul și strategiile politetii
- aspecte de bază ale organizării conversației: niveluri de organizare, structuri, strategii și proceduri conversaționale [4, p. 19]. Autoarea admite abordarea pragmatică nu numai a conversației curente directe după afirmația lingvistului Stephen Levinson, dar și a textului literar, a textului politic, jurnalistic sau publicitar, a altor forme de discurs instituționalizat. Textul turistic este un discurs instituționalizat, de aceea este valabilă abordarea pragmatică. Astfel, analiza pragmatică urmărește interpretarea enunțului în funcție de contextul și situația de comunicare, efectele produse de actul vorbirii, atitudinea vorbitorului și raporturile enunțului cu textul.

Conform schemei procesului de comunicare descris de Roman Jakobson, diferența de *canal de comunicare* atrage diferențe de structură a mesajului scris, care implică formulări definitive și exclud negocierea sensurilor între emițător și receptor, aceștia putând fi separați prin mari distanțe spațiale și/sau temporale [apud 4, p. 12]. Din punct de vedere pragmatic, textele de pe site-urile turistice reprezintă o comunicare scrisă între autorii acestora și utilizatorii site-urilor, mesajul având o singură direcție.

Funcțiile deictice în textul turistic

Deixisul este un domeniu care preia anumite elemente ale sensului său din situație, cum ar fi persoana, locul, timpul, discursul și factorul social. Deixisul se referă la fenomenul în care înțelegerea sensului anumitor cuvinte și expresii dintr-un enunț necesită informații contextuale. Dar are o anumită relevanță pentru analiza conversației și pragmatice. Deixisul are funcția de a indica sau specifica perspectiva unui participant la un act de vorbire sau scriere; aspecte ale unei comunicări a căror interpretare depinde de cunoașterea contextului în care are loc comunicarea - semantica - studiul sensului limbajului.

Stephen Levinson a explicat că deixisul reprezintă cea mai evidentă modalitate prin care limbajul reflectă relația sa cu contextul, deoarece codifică trăsături ale situației de vorbire direct în structuri lingvistice. Termenul este împrumutat din cuvântul grecesc „*a arăta*” sau „*a indica*” și are ca exemple prototipice utilizarea demonstrativelor, a pronumelor la persoana I și a II-a, a timpului verbal, a adverbilor specifice de timp și loc, cum ar fi *acum* și *aici*, și o varietate de alte caracteristici gramaticale legate direct de circumstanțele enunțului. Importanța informațiilor deictice devine deosebit de clară atunci când acestea lipsesc astfel afectând înțelegerea sensului [5, p. 54].

În *Gramatica limbii române* sunt descrise coordonatele cadrului deictic care includ *coordonata personală*, *cea temporală*, *cea spațială*, *cea socială* și *cea discursivă*. Dintre acestea, coordonata personală și cea

temporală sunt *codificate gramatical* (gramaticalizare „tare”: referirea la aceste coordonate este *obligatorie* în orice enunț și se realizează prin mijloace codificate morfologic, sintactic și/sau lexical), în timp ce coordonatele spațială, socială și discursivă, precum și informația „descriptivă” dispun doar de o *codificare lexicală* (gramaticalizare „slabă”: referirea/raportarea la ele nu este obligatorie, dar atunci când are loc dispune de mijloace sistematice, de natură lexicală) [6, p. 635]. Autoarea Catherine Kerbrat-Orecchioni propune o definiție precisă a deicticelor ca unități lingvistice a căror funcție semantico-referențială depinde direct de situația de comunicare, și anume rolul pe care îl poartă, în procesul enunțării, actanții procesului de comunicare și situația spațio-temporală a locutorului și a interlocutorului [7, p. 36]. Situația este, în viziunea lui Eugeniu Coșeriu, cadrul prin intermediul căruia apar *eu* și *tu*, *aici* și *acolo*, *acum* și *atunci*, acel continuum spațio-temporal, care se construiește „în jurul vorbitorului” prin intermediul actului de vorbire și prin care diferitele deictice spațiale, temporale și personale pot desemna ceva concret dincolo de semnificația lor categorială [8, p. 139].

În cadrul unui discurs, locutorul poate fi observat prin marcatorii de persoană, adică pronume și verbe. Conform lui Dominique Maingueneau, deicticele de persoană sunt pronumele personale *eu*, *tu*, *noi*, *voi/je*, *tu*, *nous*, *vous*, în timp ce pronumele personale de persoana a III-a *el/il* și *ei/ils* nu sunt forme deictice, dar au valoare anaforică, fiind pronume care fac referire la un antecedent [9, p. 16]. În exemplele selectate de pe site-uri turistice în limbile engleză și română am constatat că pronumele și formele verbale sunt deictice: *We are thrilled to invite you to the second edition of the Christmas Village...*, *We are delighted with the return on our investment in a Trullo... we have seen its value double...*, *Noi vă invităm...*, *Vine Crăciunul! ... și suntem nerăbdători să vă invităm să-l petreceți la noi*. Frecvența redusă a pronumelor cu valoare deictică în limba română se explică prin faptul că în limba română se folosesc desinențele verbale care fac referință la categoria persoanei. Implicarea locutorului este redată prin intermediul formelor verbale și a pronumelor personale neaccentuate: *ni*, *nouă*, *ne*. În limba engleză, prezența deicticelor de persoană este obligatorie, deoarece desinențele verbale nu fac trimitere la categoria persoanei.

În funcție de rolul pe care îl au în ancorarea deictică a enunțului, expresiile deictice pot fi:

a) expresii referențiale intrinsec deictice - pronumele personale și demonstrative, adverbele demonstrative, morfemele timpurilor verbale deictice sunt elemente de expresie referențială intrinsec deictică; de asemenea, substantive ca *prezentul*, *trecutul*, *viitorul*, când se referă la cadrul deictic primar [6, p. 640]. Pe site-urile turistice găsim expresii referențiale intrinsec deictice: de exemplu, *The monastery of Santa Maria de la Vid is today conserved in a magnificent monastic architectural site, The castle of Lapedona, which today is the historic centre of the village, ... many of which are still admirably preserved today, If this is your first visit to Naples...*, *Tomorrow, they will explain how to turn ski, how to preserve the ecosystem...*, *Today it is common to observe a house consisting of more Trulli, ...a fost redeschisă în 1994, continuând astăzi să funcționeze ca un loc de spiritualitate...*, *Biserica Neagră de astăzi se află pe locul unei biserici romanice...*, *Astăzi Castel Mimi este unul dintre obiectivele turistice de top din Moldova...*, *...îmbinând astăzi tradițiile vechi olărești cu tendințele noi... Today, tomorrow, this, astăzi sunt univoc decodificabile referențial prin simpla raportare la situația de discurs, indiferent de restul elementelor cosintagmatice și de raporturile stabilite cu acestea.*

b) expresii deictice relaționale, care realizează ancorajul deictic al unor elemente de expresie, de natură nondeictică, cărora le sunt atașate ca determinanți [6, p. 641]. Expresiile deictice relaționale implică metoda de stabilire a referentului sintagmei formate, bazată pe coordonatele deictice cum ar fi spațiu, timp sau persoană. De exemplu, *Acum opt ani, în apropierea peșterii ... un localnic a descoperit...*

c) expresii cu ancoraj deictic intrinsec, care posedă o structură semantică ce include o parte descriptivă independentă de coordonatele deictice allături de o componentă deictică referențială, care le fixează în contextul comunicativ. Interjecțiile (cu excepția celor „imitative”, onomatopeice), verbele și expresiile performative, pronumele și alocutivele onorifice relaționale, substantivele în vocativ, verbele la imperativ - sunt elemente cu ancoraj deictic intrinsec [6, p. 641]. Din această categorie fac parte și pronumele personale de politețe, care au o componentă deictică referențială, intrinsecă, și o alta descriptivă, ancorată deictic: *dumneavoastră*, *Domnia Voastră*, *Domniile Voastre*, indică, pe de o parte, alocutorul, iar, pe de altă parte, marchează raportul social al locutorului față de acesta, de ex. *La dispoziția dumneavoastră sunt*

dispose foișoare șapte zile.... În limba engleză nu există o formă specifică pentru exprimarea deferenței sau a distanței discursive. Pronumele personal de persoana a II-a plural *you* poate avea și valoarea unui singur alocutor. În cazul acestui pronume, opoziția de număr nu este marcată, astfel pronumele de persoana a II-a plural și a II-a singular sunt identice, de exemplu, *Then you can taste some homemade saffron products..., When you arrive there, you will find yourself at the meeting place of the Atlantic Ocean and the Cantabrian Sea.* În afară de pronumele de adresare, observăm prezența sintagmelor alocative, relevante din punct de vedere contextual precum: *turist, vizitator, amator de drumeții /de sporturi, excursionist, cei pasionați de...* pentru limba română: de exemplu, *În sălile de degustare Château Vartely, vizitatorii au condițiile perfecte pentru o degustare de vin adevărată; Turiștii pot alege dintre diferite opțiuni de cazare...; Vizitatorii ar trebui să țină cont de faptul că...; turiștii sunt încântați de priveliștea oferită de...; vor fi apreciate de iubitorii bucătăriei europene.* Exemple în engleză: *offering visitors a fascinating journey; Visitors will have the chance to explore landmarks; It brings together the amateurs of races in natural environment. It is a perfect stop for wine lovers, tradition seekers, and those passionate about rural heritage.*

d) expresii ale „acordului” deictic [6, p. 644], care includ verbe de deplasare cu punct terminal determinat, ca *a veni* vs *a merge (la)*, *a se duce (la)* sau *a duce* vs *a aduce*. Utilizarea verbelor respective este determinată de coordonatele deictice spațiale, personale și temporale care definesc poziția enunțatorului, destinatarului și referențelor evocate în actul comunicativ., de ex. *Veniți să descoperiți frumusețea Moldovei rurale..., Veniți la Castel Mimi și veți trăi o experiență de poveste. Mergeți la Purcari pentru a gusta vinurile premiate internațional, Mergeți la Muzeul Satului pentru a explora tradițiile moldovenești, Dacă vă duceți la Orheiul Vechi, veți descoperi mănăstiri rupestre unice.*

Elementele de expresie a deixisului temporal pot include morfeme ale timpului verbal deictic, adverbe precum *azi, ieri, mâine, poimâine, alaltăieri, aseară, diseară, acum, odată, recent, (în) curând*, substantivele *prezentul, trecutul, viitorul* când sunt lipsite de determinanți nondeictici sau de tip relațional [6, p. 648]. Deicticele temporale relaționale includ adjective (*trecut(ă), prezent(ă), viitor(oare), următor(oare), recent(ă)*), adjective demonstrative (*acest, această, acea, acel*), prepoziții (*peste, la, de*), adverbe utilizate prepozițional (*acum*) care, folosite ca determinanți ai unor substantive ce denumesc unități de timp (*săptămână, lună, an, oră, minut, etc.*) sau perioade de timp (*dimineață, seară, după-amiază, noapte*) sau ai unor substantive ce denumesc unități de timp, precum zilele săptămânii sau lunile anului, le integrează în sistemul temporal deictic contextual. În exemplele *In Spain in July it's the time of the celebrations... 25 July is another key date on this month's festival calendar: this is when the Fiestas de Santiago Apóstol fill the streets...* observăm deictice temporale relaționale.

Deixisul locului se referă la codificarea locațiilor spațiale în raport cu locația participanților la evenimentul vorbirii. Probabil că majoritatea limbilor gramaticalizează cel puțin o distincție între proximal (sau aproape de vorbitor) și distal (sau non-proximal, uneori aproape de destinatar). Astfel de distincții sunt de obicei codificate în pronumele demonstrative în engleză *this* vs. *that* și în adverbe deictice de loc, în engleză *here* vs. *there*): de exemplu, *Here, you'll feel a complete connection with nature, Here the dishes for you to try that really stand out are those with a taste of the sea.* Utilizarea adverbului *here* plasează cititorul mai aproape de locul descris în enunț.

Concluzii

Analiza textului turistic din perspectiva deixisului confirmă rolul fundamental al acestuia în structurarea și funcționarea discursului. În textele turistice, marcatorii deictici sunt indispensabili pentru transmiterea unui mesaj persuasiv. Prin pronume, adverbe, forme verbale și demonstrative, enunțul turistic stabilește o relație directă între limbaj și context, între emițător și destinatar. Adverbele de timp și loc plasează cititorul într-o proximitate spațială și temporală, transferând experiența turistică în planul imediat. În aceeași direcție, Ionescu-Ruxăndoiu și alți autori au arătat că analiza pragmatică a textului turistic evidențiază impactul acestor structuri asupra receptorului. Exemplele analizate confirmă rolul central al marcatorilor deictici în configurarea mesajului turistic. Pronumele și formele verbale creează impresia unei comunicări personale, iar adverbele de timp și loc (*acum, astăzi*) apropie experiența de prezent și sporesc autenticitatea. Verbele la forma imperativă accentuează dimensiunea persuasivă a discursului, îndemnând cititorul

la acțiune. Compararea manifestării deicticelor în limbile română și engleză scoate în evidență dimensiunea interculturală a fenomenului, confirmând observațiile cercetătoarei Ionescu-Ruxăndoiu privind rolul contextului lingvistic în traducere și specificul limbii române de utilizare a pronumelor personale, posesive și demonstrative. Deixisul nu doar clarifică sensul enunțului, ci și implică activ cititorul, transformând textul turistic într-un mesaj atractiv și convingător.

Referințe bibliografice:

1. YULE, G. *Pragmatics*, Oxford University Press, 1996, 137 p. ISBN 139780194372077.
2. DANN, G. M. *The Language of Tourism. A Sociolinguistic Perspective*, Wallingford: CAB International, 1996, 298 p. ISBN 9781800624887.
3. MEY, J. *Pragmatics: An Introduction*, 2nd ed., Oxford: Blackwell Publishing, 1993/2001, 392 p. ISBN 0631211314.
4. IONESCU-RUXĂNDOIU, L. *Limbar și comunicare – elemente de pragmatică lingvistică*, București: ALL Educational, 2003, 112 p. ISBN 9736845575.
5. LEVINSON, S. *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983, 284 p. ISBN 0521294142.
6. *Gramatica limbii române*. Vol. II, Enunțul, coord. Valeria Guțu Romalo, București: Editura Academiei Române, 2005, 1036 p. ISBN 9732713135.
7. KERBRAT-ORECCHIONI, C. *L'énonciation de la subjectivité dans le langage*, Paris: Colin, 1980, 290 p. ISBN 9782200213626.
8. COȘERIU, E. *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, 265 p. ISBN 9789737039101.
9. MAINGUENEAU, D. *Les phrases sans texte*, Paris: Colin, 2012, 184 p. ISBN 9782200276706.
10. <https://asconiwinery.com/ro/vinaria/>
11. <https://www.dragde.md/>
12. <https://purcariwineries.com/turism/>
13. <https://descopera.md/>

Date despre autori:

Silviana CUPCIC, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0009-1036-0281

E-mail: silvia.cupcic@usm.md

Angela GRĂDINARU, doctor în filologie, conferențiar universitar, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5225-6583

E-mail: angela.gradinaru@usm.md

Prezentat: 01.10.2025

ASPECTE SEMANTICO-STRUCTURALE ALE CONOTAȚIILOR

Natalia GROSU,

Universitatea de Stat din Moldova

Cercetarea fenomenului conotației se dovedește a fi una actuală și necesară, întrucât fenomenul în sine este unul ambiguu și abordat din multiple perspective. Prezentul studiu investighează natura, structura și statutul conotației în structura semantică a cuvântului, abordând fenomenul dintr-o perspectivă integratoare. Este evidențiată influența factorilor lingvistici, în special a sensurilor denotative, și extralingvistici: contextul social, istoric și cultural în formarea și funcționarea conotațiilor. Conotația este cercetată din perspectiva semanticii structurale, fiind argumentate accepțiile privind includerea și excluderea conotației din structura semantică a cuvântului. Totodată, cercetarea adoptă o abordare critică, bazată pe analiză, sinteză, descriere și deducție, având ca scop oferirea unei perspective cuprinzătoare asupra conotației ca fenomen ce posedă o structură complexă.

Cuvinte-cheie: denotație, conotație, factori lingvistici, factori extralingvistici, context, componente, structură semantică a cuvântului.

SEMANTIC AND STRUCTURAL ASPECTS OF CONNOTATIONS

The study of connotation proves to be both relevant and necessary, given the ambiguous nature of the phenomenon and the variety of perspectives from which it has been approached. This paper investigates the nature, structure, and status of connotation within the semantic structure of the word, adopting an integrative perspective. The influence of both linguistic factors, particularly denotative meanings, and extralinguistic factors such as social, historical, and cultural context is highlighted in the formation and functioning of connotations. Connotation is examined through the lens of structural semantics, with arguments presented for both its inclusion and exclusion from the semantic structure of the word. The research employs a critical methodology based on analysis, synthesis, description, and deduction, aiming to provide a comprehensive overview of connotation as a phenomenon with a complex internal structure.

Keywords: denotation, connotation, linguistic factors, extralinguistic factors, context, components, semantic structure of the word.

Introducere

Lingvistica contemporană înțelege conotația în două moduri: „ca un component suprastructural care completează sensul denotativ al unității lingvistice conferindui coloratură emoțională expresivă, precum și ca parte integrantă a semnificației aceleiași unități”. Conotația este o categorie semantică specifică și reprezintă unul dintre cele mai controversate fenomene din lingvistică. Natura sa duală se manifestă prin interacțiunea factorilor extralingvistici și lingvistici în funcționarea unităților lingvistice în actul comunicativ [1, p. 314].

Prin intermediul acestui articol ne-am propus să expunem modul de formare a conotațiilor pe baza potențialului sensurilor denotative, să stabilim locul componentei conotative în structura semantică a cuvântului și să descriem structura conotației prin relevarea particularităților esențiale ale componentelor identificate. Acest studiu urmărește conturarea unei imagini cât mai cuprinzătoare și sistematice a conceptului de conotație, atât din punct de vedere teoretic, cât și aplicativ, într-un context marcat de lipsa unui consens unitar în lingvistica contemporană.

Material și metodă

În procesul elaborării articolului, am optat pentru o abordare critică, îmbinând următoarele metode științifice: analiza, sinteza, metoda descriptivă și deducția. *Sinteza* a fost utilizată pentru crearea unei priviri de ansamblu asupra structurii conotației și locului acesteia în structura semantică a cuvântului prin sintetizarea abordărilor teoretice ale cercetătorilor și interpretărilor aferente acestei direcții. Metoda *analizei* a fost aplicată în vederea documentării mai multor perspective de cercetare a subiectului nostru și pentru identificarea deosebirilor și afinităților între abordările cercetătorilor. *Metoda descriptivă* a fost utilizată pe

larg pentru descrierea structurii conotațiilor și relevarea particularităților esențiale ale componentelor identificate. Pentru formularea concluziilor și recomandărilor a fost utilizată metoda *deducției*.

Despre conotații este necesar a menționa că la formarea acestora contribuie un șir de factori, precum:

- Practica socială a utilizării referentului în comunitatea respectivă;
- Tradiția literară;
- Contextul istoric, politic, religios și psihologic în care există cuvântul sau referentul acesteia;
- Memoria etimologică a cuvântului;
- Reprezentările culturale asociate cu acel cuvânt.

Conotațiile se aplică, de regulă, sensurilor de bază ale cuvintelor și se manifestă în: sensuri derivate, metafore, comparații, frazeologisme [2, p. 99].

Sensurile conotative se formează pe baza modificării contextuale a sensului denotativ. Adriana Ștefănel explică sensul conotativ prin exemplul „dacă denotația cuvântului *ochi* este organ al vederii constituit din cei doi globi sticloși, așezați simetric în partea din față a capului, iar cea a cuvântului *urechi* este fiecare dintre cele două organe ale auzului, așezate simetric de o parte și alta a capului omului, descrierea unei persoane ca *fiind numai ochi și urechi* nu semnifică o monstruozitate, ci o persoană foarte atentă” [3, p. 2].

Thomas Sebeok, în studiul *Semnele: o introducere în semiotică*, numește procesul de formare a conotațiilor drept unul extensional, în care „denotația este referentul inițial pe care urmărește să-l capteze un semn”, iar semnul „poate fi extins în mod liber pentru a cuprinde alte tipuri de referenți care par, prin asociație sau analogie, a avea ceva în comun cu denotatul”. Autorul numește acest proces *conotație*, iar noii referenți – *conotate*. Totodată, este indicat și faptul că orice extensie conotativă a cuvântului este limitată de trăsăturile distinctive ale referentului [4, p. 23].

Aceeași idee este împărtășită și de către cercetătoarea P. Krasilnikova, susținând că posibilitățile conotației depind de caracteristicile denotației și, prin urmare, diferă nu doar între diverse categorii lexicogramaticale, ci și între diferite grupuri tematice din cadrul uneia și aceleiași categorii. Astfel, substantivele au un potențial conotativ imens, dar dezvoltă acest potențial doar acele substantive care au la bază percepții emotive. Cele mai mari posibilități de a dezvolta conotații complexe le au substantivele concrete [5, p. 96].

Prin urmare, autoarea constată o regularitate: „cu cât domeniul denotativ este mai restrâns și mai bine definit, iar referentul este mai clar în lumea materială, cu atât este mai bogat potențialul conotativ al cuvântului, iar, dimpotrivă, cu cât semantica denotativă este mai vagă, mai abstractă și mai dependentă de percepția individuală, cu atât mai puțină libertate are cuvântul pentru dezvoltarea unei conotații expresive” [5, p. 97-98].

Sensurile denotative stau la baza formării sensurilor conotative, care la rândul lor particularizează mesajul prin conferirea unui conținut etnico-simbolic. Viorica Molea afirmă că „elementele de limbaj conotative sensibilizează și surprind conținuturi culturale, atribuind comunicării diferențe atitudinale și de comportament”. Acest fapt poate fi exemplificat prin intermediul cuvintelor polisemantice, care în diverse contexte obțin conotații care denotă un spectru larg de activități, sentimente specifice cadrului etno-cultural național [6, p. 96].

O altă chestiune importantă este relația dintre elementele denotative și cele conotative în structura sensului unităților lingvistice. Între componenta denotativă și cea conotativă nu există o opoziție absolută, dimpotrivă, conotațiile se pot suprapune peste denotat, pot pătrunde în acesta și, în timp, pot deveni parte a componente denotative [7, p. 83].

În ultima perioadă, s-a consolidat tot mai mult perspectiva fenomenului conotației, care nu poate fi restrâns doar la cadrul stilistic, întrucât devine necesară investigarea acestuia din perspectiva semanticii structurale. Statutul componente conotative în structura semantică a cuvântului a fost întotdeauna un subiect controversat în lingvistică. Unii cercetători îi atribuie conotației un loc stabil în această structură, pe când alții o exclud.

Excluderea conotației din această structură este argumentată de unii cercetători prin faptul că conotația este un semn stabil, dar neesențial al conceptului exprimat, care reflectă viziunea acceptată de către comunitatea lingvistică pentru obiectul desemnat, fără a face parte direct din semnificația lexicală a cuvântului [5, p. 43-44].

Plasarea conotației în afara semnificației lexicale ar însemna să considerăm limbajul o reflexie a realității obiective, concepție pe care dorim să o contrazicem. Componentele conotative sunt prezente aproape întotdeauna în utilizarea cuvântului, cu excepția cazurilor în care scopul comunicării este o prezentare cât mai obiectivă și impersonală a faptelor. Chiar și în astfel de cazuri, în spatele sensului denotativ se află unul „suplimentar”, legat direct de existența cuvântului și de alegerea lui pentru exprimarea ideii [5, p. 45-46].

O mare parte din cercetători, investigând fenomenul conotației ca parte componentă a structurii semantice a cuvântului, îi atribuie un loc stabil și bine definit. Unul dintre aceștia este N. N. Kislițina, care descrie structura semantică a cuvântului divizând-o în trei elemente de bază: nucleu, zonă perinucleară și periferie [8, p. 130].

Zona nucleară a structurii semantice a cuvântului este compusă din trei macrocomponente: macrocomponenta conotativă, gramaticală și logico-conceptuală. Pe lângă zona nucleară, structura semantică a cuvântului este formată și din zona perinucleară și periferie. Zona perinucleară conține semele potențiale, iar zona periferică semele ascunse, care sunt generate de diverse conexiuni figurativ-asociative [8, p. 131-132].

O altă opinie referitoare la locul componentei conotative în structura semantică a cuvântului este expusă de către E. A. Maklakova, potrivit căreia sensul lexical al cuvântului este compus din două macrocomponente: denotativă și conotativă. Despre macrocomponenta denotativă se spune că este componenta principală a sensului lexical, indicându-se proprietățile și caracteristicile obiectului nominalizat, pe când în macrocomponenta conotativă este concentrată informația despre atitudinea evaluativă și emoțională a subiectului față de obiectul nominalizat [9, p. 3]. Prin urmare, prezența și delimitarea componentei conotative în structura semantică a cuvântului este recunoscută și acceptată de majoritatea cercetătorilor.

Studiile existente la subiectul structurii conotației nu prezintă o descriere exactă și unificată a acesteia, ceea ce constituie un motiv întemeiat de a explora această direcție. Cea mai răspândită descriere a structurii conotației este cea propusă de I. V. Arnold, dezvoltată în lucrările mai multor cercetători, în special de M. A. Ratko în studiul *Structura conotației și interpretarea ei în literatura lingvistică*. Ea identifică patru componente de bază ale conotației:

1. componenta emoțională;
2. componenta expresivă;
3. componenta evaluativă;
4. componenta funcțional-stilistică.

Toate aceste componente structurale nu trebuie să fie prezente concomitent într-o singură conotație, ele pot varia în diferite combinații. Adesea sunt considerate sinonime, granițele dintre ele fiind difuze, motiv pentru care este important să fie diferențiate [10, p. 96].

Componenta emoțională a conotației este prezentă într-un cuvânt dacă acesta denotă o anumită emoție sau un anumit sentiment, adesea cu scopul nu doar de a le exprima, ci și de a le transmite receptorului. Problema manifestării și perceperii emoțiilor este studiată atât de psihologie, cât și de lingvistică. Dacă psihologia se ocupă direct de emoții ca parte psihică a vieții umane, lingvistica se concentrează mai mult pe manifestările verbale ale acestora, precum și pe descrierea lor [11, p. 9].

În acest sens, este important să analizăm conceptele de *emotivitate* și *emoționalitate*, care sunt adesea utilizate ca termeni sinonimici în vorbirea cotidiană. Prin urmare, se constată că termenii sunt apropiați ca sens, dar diferă sfera de utilizare: termenul *emoționalitate* este folosit mai des în psihologie, iar *emotivitatea* aparține domeniului lingvistic și presupune existența în limbaj a unor mijloace de exprimare a emoțiilor. Având în vedere că semnificația conotativă depinde de factorii extralingvistici, mai mult decât de cei lingvistici, denumirea componentei conotative drept *emoțională* și nu *emotivă* este pe deplin justificată [10, p. 96-97].

Componenta expresivă accentuează ceea ce desemnează cuvântul. Expresivitatea poate fi imaginară (bazată pe transfer metaforic) sau intensificatoare (amplifică sensul cuvântului) [11, p. 1]. Expresivitatea este definită drept calitatea unui text sau a unei părți a textului care transmite sensul cu o intensitate crescută, exprimând starea interioară a vorbitorului și având drept rezultat o intensificare emoțională sau logică. Expresivitatea cuvintelor depinde de contextul în care sunt utilizate. Într-un anumit context, un cuvânt poate căpăta o coloratură emoțională specifică sau, dimpotrivă, o poate pierde datorită aceluiași context.

Unii cercetători remarcă existența unei granițe fine între conceptele de emotivitate și expresivitate. Dacă elementele emotive servesc exclusiv pentru exprimarea emoțiilor, cele expresive pot fi folosite atât pentru exprimarea emoțiilor, cât și a gândirii. În majoritatea cazurilor, emotivitatea și expresivitatea coexistă în cadrul unei unități lingvistice, motiv pentru care nu se trasează o graniță clară între ele [10, p. 97].

Cu referire la componenta emoțională și expresivă a conotației, este necesar de remarcat că tonalitatea, ca proprietate a vocii, și derivații săi reprezintă un instrument important prin intermediul cărora sunt interpretate mesajele. Tonul poate exprima o gamă largă de emoții și atitudini, precum uimire, plăcere, furie, interes sau plictiseală, prin variații în înălțimea, intensitatea și ritmul vocii. În contextul literar și artistic, tonul joacă un rol esențial în crearea atmosferei și în transmiterea stărilor emoționale. De exemplu, un ton melancolic poate sugera tristețe sau nostalgie, în timp ce un ton ironic poate indica dispreț sau critică subtilă [12, p. 19-20].

Emotivitatea și expresivitatea sunt adesea strâns legate de evaluativitate. **Componenta evaluativă** presupune că un cuvânt exprimă o judecată pozitivă sau negativă despre conceptul desemnat, adică o aprobare sau dezaprobare [10, p. 96]. Evaluarea exprimă atitudinea vorbitorului față de obiectul descrierii. În sens larg, evaluarea este determinată prin opoziția bine/rău, deși în cazuri particulare poate fi realizată pe baza unor criterii foarte diverse: important/neimportant, adevărat/fals, rațional/irațional.

Categoria evaluativității se bazează în principal pe percepția emoțională, însă, pe lângă aceasta, există și evaluarea intelectuală care, spre deosebire de prima, nu exprimă sentimentele vorbitorului, ci opinia sa. Totuși, deoarece orice emoție exprimată în limbajul natural are o bază rațională, delimitarea acestor două tipuri de evaluare este una convențională.

Totodată, se cunoaște o clasificare a evaluativității în trei grupe:

Evaluări senzoriale, care includ:

- Hedonistice (gustos);
- Psihologice – adică emoționale (bucuros);
- Intelectuale (interesant).

Evaluări absolute:

- Estetice, bazate pe o sinteză între senzorial și psihologic (frumos);
- Etice, legate de norme (păcătos).

Evaluări raționaliste, care apar în urma activității practice umane:

- Utilitare (dăunător);
- Normative (corect);
- Teleologice (eficient) [10, p. 98].

Adițional, poate fi remarcat faptul că evaluarea este inseparabilă de comparație, adică nu putem evalua un obiect izolat, fără posibilitatea de a-l compara cu alte obiecte din aceeași categorie [10, p. 98].

Componenta stilistică a conotației este adesea evidențiată ca un element separat. În acest caz, ea este interpretată ca fiind specifică unui anumit stil funcțional sau unei sfere de vorbire, chiar și atunci când cuvântul este utilizat într-un context neobișnuit pentru el. Referitor la componenta stilistică opiniile cercetătorilor sunt divizate, unii consideră valoarea stilistică a cuvântului un fenomen lingvistic separat, elementele emoționale, evaluative și expresive fiind nuanțe ale valorii stilistice, pe când alții sunt de părerea că componenta stilistică ar trebui tratată la același nivel cu cea emoțională, expresivă și evaluativă, deoarece ea este oricum prezentă în conotație [10, p. 98].

Pe lângă componentele emoțională, expresivă, evaluativă și stilistică, este distinsă și **componenta imagistică**. Ea se referă la capacitatea cuvântului de a induce o imagine vie în conștiința receptorului prin intermediul asociațiilor. Principalul mijloc prin care un cuvânt capătă componenta imagistică este folosirea lui în sens figurat. Cele mai frecvente exemple de imagistică verbală sunt figurile de stil (tropii): metafora, metonimia, personificarea, comparația, epitetul, hiperbola. De aceea, imagistica este cel mai bine evidențiată în utilizări ocazionale (individuale, contextuale) [10, p. 99].

Poate fi evidențiată separat și **componenta național-culturală** a conotației, care reflectă punctul de vedere acceptat în societatea sau cultura respectivă. De exemplu, cuvântul *elefant* în limba rusă și limba română are conotația de „greutate mare”, „neîndemânare”, pe când echivalentul său în sanscrită are conotația de „ușurință”, „grație” [13, p. 116].

L. V. Kropotova, în studiul *Istoricul evoluției conotației lexicale*, prezintă punctul de vedere potrivit căruia aspectul conotativ al sensului lexical este determinat exclusiv de o dublă unitate: **componenta microemoțională** și **componenta microstilistică**, evaluativitatea și expresivitatea, nefiind considerate **conotative** [14, p. 41].

O altă descriere a structurii conotației este prezentată de către N. N. Kislițina, în cadrul căreia conotația include elementele: *componenta evaluativă, emotivă, emoțională, expresivă, asociativă, imagistică și stilistică*. Cu toate că structura conotației este relevată într-un alt mod, cercetătoarea remarcă caracterul subiectiv al tuturor componentelor [8, p. 132].

În lingvistica contemporană, majoritatea cercetătorilor fie recunosc caracterul multicomponent al conotației, fie asociază conotația cu unul dintre aspectele acesteia, cel mai frecvent cu cel *asociativ-evaluativ* sau *stilistic* [2, p. 6].

E. M. Storozheva este de părerea că a defini conotația înseamnă a-i descrie elementele structurale. Prin urmare, concluzionând că clasificările existente ale elementelor conotației sunt incomplete, propune o altă descriere a structurii acestui fenomen în studiul *Conotația și structura ei*.

Toate elementele conotației sunt clasificate în două categorii: *elemente intralingvistice* și *elemente extralingvistice*.

Componentele intralingvistice ale conotației sunt cele legate de perceperea cuvântului în contextul dezvoltării sistemului limbii. Acestea se împart în *componenta diacronică* și *componenta motivațională (sincronică)*. Componenta *diacronică* permite urmărirea modificărilor prin care a trecut un cuvânt de-a lungul timpului (arhaisme, neologisme, cuvinte învechite). Componenta *motivațională* se referă la adăugarea unei dimensiuni imaginative sau asociative sensului literal, bazată pe forma internă a cuvântului, adică pe trăsăturile care au motivat reinterpretarea fenomenului respectiv.

Categoria *componentelor extralingvistice* se referă la factorii extralingvistici – parametrii situației de comunicare, percepția și evaluarea de către vorbitor a obiectului sau situației despre care se vorbește. Aceste elemente caracterizează condițiile în care se desfășoară comunicarea verbală, vorbitorul însuși din diferite perspective, relațiile sociale dintre participanții la actul de comunicare [13, p. 115].

Totodată, cercetătoarea distinge alte două componente idiomatiche în cadrul structurii conotației: componenta macro-idiomatică și componenta micro-idiomatică. Componentele macro-idiomatice indică apartenența cuvântului la macro-idiomurile limbii – limba literară, limbajul vorbit, colocvial, dialectul. Componentele micro-idiomatice indică apartenența cuvântului la micro-idiomuri (sociolecte) – jargonuri (ale tineretului, studenților, profesionale), argouri. Aici este inclusă și coloratura legată de alte caracteristici sociale ale vorbitorului (educație, profesie, sex, vârstă) [13, p. 116]. Având în vedere că până în prezent nu există un consens cu privire la componența exactă a conotației, am încercat să cuprindem, în linii generale, cât mai multe opinii referitoare la acest subiect.

Concluzii

În urma celor enunțate în conținutul articolului, putem semna câteva concluzii de bază. S-a stabilit că posibilitățile conotației depind de caracteristicile denotației, iar acestea diferă atât de la o categorie gramaticală la alta, cât și de la un grup tematic la altul, cele mai productive fiind substantivele concrete. Referitor la prezența și delimitarea componentei conotative în structura semantică a cuvântului, s-a constatat că acest fapt este recunoscut și acceptat de majoritatea cercetătorilor. Cea mai răspândită descriere a structurii conotației presupune componentele: emoțională, expresivă, evaluativă, și funcțional-stilistică, pe care le putem completa cu componenta imagistică și cea cultural-națională.

Referințe bibliografice:

1. ЮЗДОВА, Л. Et al. Сущность коннотации лексических и фразеологических единиц: сравнительно-сопоставительный аспект (на материале лексем и фразеологизмов двух языков). În: *Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета*, 2012, nr. 5, p. 308-316. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-konnotatsii-leksicheskikh-i-frazeologicheskikh-edinit-sravnitelno-sopostavitelnyy-aspekt-na-materiale-leksem-i> [Accesat: 15.06.2025].

2. НИКИТИНА, О. О становлении понятия «коннотация» в лингвистике. În: *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*, 2017, vol. 1, nr. 2, p. 93-102. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-stanovlenii-ponyatiya-konnotatsiya-v-lingvistike/viewer> [Accesat: 22.06.2025].
3. ȘTEFĂNEL, A. *Denotație, conotație, mit*. Disponibil: https://www.academia.edu/30311916/DENOTA%C8%9AIE_CONOTATIE_MIT [Accesat: 27.08.2025].
4. SEBEOK, T. *Semnele: o introducere în semiotică*. București: Humanitas, 2002, ISBN 973-50-0184-5, 237 p. Disponibil: https://monoskop.org/images/d/db/Sebeok_Thomas_Semnele_o_introducere_in_semiotica_2002.pdf [Accesat: 27.08.2025].
5. КРАСИЛЬНИКОВА, П. *Проблема толкования коннотации в лексикографии (на материале зоонимов в текстах Саши Чёрного)*. Teză de doctor în științe filologice, Мытищи 2021, 226 p.
6. MOLEA, V. Conotația ca element al culturii și al dimensiunii cognitive. În: *Limba Română*, nr. 1-2, 2022, p. 93-99. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/93-99_17.pdf [Accesat: 27.08.2025].
7. БОЙКО, Л. Культурная коннотация в семантике устойчивых сравнений. În: *Известия ВГПУ*, 2014, nr. 5 (90), p. 83-86. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturnaya-konnotatsiya-v-semantike-us-toychivyh-sravneniya> [Accesat: 03.07.2025].
8. КИСЛИЦЫНА, Н. О месте коннотативного значения в семантической структуре слова. În: *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки*, 2011, nr. 4-2, p. 129-136. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-konnotativnogo-znacheniya-v-semanticheskoy-strukture-slova> [Accesat: 12.07.2025].
9. МАКЛАКОВА, Е. *Типы семантических компонентов и аспектно-структурный подход к описанию семантики слова*, Воронеж, 2013, 31 p.
10. РАТЬКО, М. Структура коннотаций и ее интерпретация в лингвистической литературе. În: *Весті БДПУ. Серія 1, Педагогіка. Психологія. Філологія*, 2016, nr. 3 p. 96-100. Disponibil: <https://elib.bspu.by/bitstream/doc/40940/1/120163096.pdf> [Accesat: 20.07.2025].
11. РАТЬКО, М. *К вопросу об интерпретации структуры коннотаций в лингвистической литературе*, 9 p.
12. НИКОНОВ В. Коннотация и терминологические знания о ней: к вопросу об уточнении и стратификации терминологии. În: *Вестник ВГУ, Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2012, nr. 1, p. 17-23. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/konnotatsiya-i-terminologicheskie-znaniya-o-ney-k-voprosu-ob-utochnenii-i-stratifikatsii-terminologii> [Accesat: 21.08.2025].
13. СТОРОЖЕВА, Е. Коннотация и ее структура. În: *Вестник Челябинского государственного университета*, 2007, nr. 13, p. 113-118. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/konnotatsiya-i-ee-struktura> [Accesat 27.07.2025].
14. КРОПОТОВА, Л. История развития лексической коннотации. În: *Язык и культура*, 2010, nr. 1(9), p. 33-47. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-razvitiya-leksicheskoy-konnotatsii> [Accesat: 25.08.2025].

N. B.: *Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului de cercetare - Conotația ca element al culturii și al expresiei cognitive în frazeologia română. Specialitatea 621.06 – Teoria textului, analiza discursului, stilistică.*

Date despre autor:

Natalia GROSU, doctorandă, Școala Doctorală de Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-9410-6779

E-mail: ro19mihalachi.natalia@gmail.com

Prezentat: 26.09.2025

CZU: 811.135.1'373.611

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_16](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_16)

AFIXOIDELE ȘI DINAMICA NEOLOGIZĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ: ECONOMIE LINGVISTICĂ ȘI FORMARE LEXICALĂ

*Eugenia MINCU, Dorina MACOVEI,**Universitatea de Stat din Moldova*

Afixoidele sunt unități lexicale de origine greco-latină, inițial cu sens lexical plin, care în prezent funcționează ca elemente constitutive ale cuvintelor compuse. Studiile statistice relevă o prezență semnificativă a afixoidelor și a cuvintelor formate prin afixoidare în vocabularul actualizat, demonstrând tendința de economie lingvistică și preferința pentru termeni analizabili. Neologia lexicală reflectă dinamismul și creativitatea limbii, determinând schimbări majore în formarea cuvintelor, inclusiv sporirea compunerii prin afixoidare. Acest proces este deschis și autoreproductiv, facilitând crearea de noi termeni prin modele ușor de imitat. Trunchierile din cuvintele compuse devin ele însele afixoide, contribuind la economia expresiei și la dezvoltarea terminologiei specializate. Afixoidarea susține abstracțizarea și intelectualizarea limbajului, fiind tot mai frecvent utilizată în diverse domenii.

Cuvinte-cheie: *afixoid, elemente savante, neologizare, economie lingvistică.*

AFIXOIDS AND THE NEOLOGIZATION IN ROMANIAN: LINGUISTIC ECONOMY AND LEXICAL FORMATIO

Afixoids are lexical units of Greco-Latin origin that originally carried full lexical meaning but now function as structural elements in compound words. Statistical analyses highlight their significant presence, along with words formed through afixoidation, in contemporary vocabulary. This trend reflects a growing tendency toward linguistic economy and a preference for transparent, analyzable terms. Lexical neology exemplifies the dynamism and creativity inherent in language, driving substantial changes in word-formation processes – most notably, the rise of compounding through afixoidation. This is an open and self-perpetuating process, as newly coined terms often follow easily replicable patterns. Truncated elements within compounds themselves evolve into afixoids, further enhancing efficiency and supporting the creation of specialized terminology. Ultimately, afixoidation contributes to the abstraction and intellectualization of language, and its usage is steadily expanding across various fields and domains.

Keywords: *afixoid, learned elements, neologization, linguistic economy.*

Introducere

Limba în tridimensionalitatea ei (cuvânt → obiect, cuvânt → cuvânt, cuvânt → *ego hic nunc*) este o reflectare intelectuală a spiritului vremii, a realității existente. Actualizarea limbii în diverse domenii de cunoaștere suplimentară (științifică) presupune existența limbajului specializat (terminologia). La diverse niveluri de analiză, stilul științific, în general, și terminologia, în particular, se diferențiază de limba literară comună printr-o serie de caracteristici: nivel morfologic: prezența afixoidelor (unități lexicale de origine greco-latină, care inițial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus); nivel lexical: existența cuvintelor plurilexeme (formate prin afixoidare); nivel semantic: polivalența semantică a afixoidelor în diverse domenii de activitate. În tridimensionalitatea limbii (*cuvânt* → obiect; *cuvânt* → *cuvânt*, *cuvânt* → *ego hic nunc*), cuvintele compuse prin afixoidare se atașează la prima dimensiune (*cuvânt* → obiect), demonstrându-și caracterul onomasiologic (denumesc obiectul, sunt creații conștiente ale savanților). În identificarea poziției afixoidelor și a mecanismului de formare a cuvintelor compuse prin afixoidare în limbă română, atestăm următoarele: afixoidele se atribuie la dimensiunea semantică; mecanismul de formare a cuvintelor compuse prin afixoidare – la dimensiunea semantică în asociere cu dimensiunea sintactică.

Actualmente, suntem martorii unei avalanșe de termeni neologici în toate domeniile de activitate. Aflul de cuvinte (și de sensuri) noi, pătrunse în limbă, produce modificări esențiale în modelele de formare a cuvintelor (revitalizarea modelului grec de compunere, sporirea compunerii prin afixoidare versus derivare

și compunere propriu-zisă). Analiza statistică a inventarului lexical cuprins în litera A, *Dicționar Actualizat de Neologisme* [1, p. 19-107] a relevat următoarele: din totalul de cuvinte analizate (5639 de unități lexicale autonome și neautonome): 149 (2,64%) sunt afixoide (110 – invariante și 39 – variante), care, la rândul lor, formează 1675 de cuvinte (29,7%); 2 unități lexicale sunt afixe, iar 2204 (39%) sunt termeni formați prin afixoidare. În același dicționar, s-au atestat 1986 de afixoide (1401 afixoide-invariante (70,6%) și 585 de afixoide-variante (29,4%), fapt care reflectă unele tendințe specifice vocabularului limbii române actuale: preferința pentru termeni analizabili, predominarea unităților lexicale terminologice în ansamblul împrumuturilor lexicale, economia lingvistică obținută prin conjuncția afixoidelor.

Inovațiile lexicale sunt întotdeauna individuale. Mass-media este un indicator care reflectă noutatea exprimată prin asocieri originale și neobișnuite de unități lexicale neautonome (*AspiroMed, Tellus, Eurotel, ProNew, Infoterra, EpiInfo, AcasaMedica* etc.). În funcție de accesibilitate, formă, capacități denominative, inovațiile se vor impune colectivității, integrându-se în vocabular sau se vor înscrie în lista cuvintelor ocazionale, efemere.

Origine și limbi-sursă. În baza *Dicționarului Actualizat de Neologisme* [ibidem], au fost atestate, în total, 1986 (100%) de afixoide, dintre care 1401 (70,54%) sunt afixoide-invariante și 585 (29,45%) – afixoide-variante. Analiza statistică a relevat: 1401(100%) afixoide-invariante, dintre care 930 (66,38%) de afixoide sunt de origine greacă; 447 (31,9%) – de origine latină; 5 (0,12%) – de origine engleză; 14 (0,99%) – de origine franceză; 1 (0,07%) – de origine spaniolă; 2 (0,14%) – de origine italiană; 1 (0,07 %) – de origine arabă; 1 (0,07 %) – de origine germană. Din 1401 (100%) de afixoide-invariante, 1361 (97,14%) de afixoide pătrund în limba română, având drept limbă-sursă limba franceză; 13 (0,92%) afixoide – limba engleză; 5 (0,35%) – limba germană; 10 (0,71%) – limba italiană; 10 (0,71%) afixoide sunt preluate direct din latină; 2 (0,14%) – din greacă.

Terminologie lingvistică. Pentru a denumi segmentele lexicale greco-latine s-au propus termenii *pseudo-prefix/pseudosuffix* (Migliorini B., *apud* Vascenco) [2, p. 72], суффиксированные элементы [3, p. 154], *semiafix* și, respectiv, *semisuffix/semiprefix* [4, p. 250], *elemente de compunere* [5, p. 557], *recomposé* [6, p. 131-135], агглютинативные элементы [7, p. 155], препозитивные деривационные форманты и постпозитивные деривационные форманты [8, p. 113-135], *structure du vocabulaire savant* [9], *interfix* [10, p. 340] etc.

Dar, deoarece aceștia creează ambiguități, considerăm noțiunea *afixoid* [11, p. 95-96] (*afix* + *oid* < *eidōs*, gr. „asemenea”) cea mai adecvată situației lingvistice.

Termenul a fost pus în circulație în 1959 de către N. Șanskii, explicat ca fiind asemănător cu afixul tipic. În slavistică, termenul *afixoid* este recunoscut de mai mulți lingviști: Arakin, 1984; Grigoriev V., 1959 etc. În romanistică, termenul este acceptat de derivatologii Gr. Cincilei, 1975 și I. Dumbrăveanu, 1980. N. Cuciuc [12, p. 24] face o analiză a termenilor *semiafix*, *afixoid*; considerându-l pe primul nereușit: *semi-* (din lat. *semi-*, „pe jumătate”), fapt care diminuează din valoarea noțională a afixului. Menționăm că nici termenul *pseudoafix* nu acoperă esența noțională a elementelor formative, indicând ideea de falsitate (din gr. *pseudos*, „fals, neadevărat”): *afix fals*, neadevărat. Caracterul intermediar al elementelor formative este redat în mod reușit prin varianta *afixoid*, acestea fiind denumite în lingvistică și formați „oidali”.

Definiții și factori motrice în modificarea statutului morfologic. N. Cuciuc [12, p. 26] definește afixoidul astfel: un temem ce se caracterizează prin potență derivațională „pe verticală” (axa paradigmatică) situat în antepoziție sau în postpoziție în structura sintemică a termenului.

Afixoidul, în viziunea lui Gr. Cincilei, este o expresie a sincretismului – morfologie și formare a cuvintelor – în care categoria morfologiei, rădăcina, se identifică funcțional cu o categorie neadevătată compunerii, cu afixul [11, p. 116]. Pentru început, propunem câteva definiții ale afixoidelor:

În definiția lui N. Șanskii [13, p. 93], afixoidul este afixoid numai atunci și până în momentul în care se utilizează și ca rădăcină sau morfem de bază, și ca afix.

Iorgu Iordan definea afixoidele drept „elemente formative provenind din alte cuvinte decât prepozițiile sau adverbele [14, p. 190]. (Nota autorului: s-a dovedit că unele afixoide, la origine greco-latine, pot fi ad- verbe: *cvasi-* < lat. *quasi*, „aproape”, *cvasitotalitate*; sau chiar prepoziții: *pro-* < lat. gr. *pro*, „pentru”, *pro-Info, ProDidactica* etc. Afixoidele sunt elemente formative, provenind din teme care, în limbile de origine (greacă sau latină), aveau sens în sine: teme nominale, pronominale, verbale [15, p. 183].

Afixoidul, în definiția lui Gr. Cincilei, este un element al compunerii care, în virtutea sporirii activității derivaționale, pierde unele trăsături caracteristice rădăcinii, dobândind particularitatea specifică prefixoidului [11, p. 9]. Iar afixoidarea este considerată o verigă între compunerea morfologică și derivarea afixală [*ibidem*, p. 110].

Gr. Cincilei definește afixoidul drept „o rădăcină sau un radixoid, care se caracterizează printr-o regularitate de formare a cuvintelor.” (Nota autorului: unii lingviști încearcă o definire a afixoidelor ignorând esența principală a acestora. Astfel, în *Dicționarul de termeni lingvistici*, Gh. Constantinescu Dobridor [16, p. 18] consideră afixoidul un „element de compunere tematică; pseudoafix, ca *ante-* în *antemergător*, *extra-* în *extrașcolar* etc.” În exemplele propuse de autor: *ante-* („anterior” < lat. *ante*) și *extra-* („(în) afară (de), superior” < gr. *extra*) sunt prefixe: la origini – adverbe, iar cuvintele *antemergător* și *extrașcolar* sunt derivate prin prefixare.

Lingvistul Gr. Cincilei evidențiază **fenomenul de regularitate** care neutralizează opoziția rădăcină ↔ afix, făcând posibilă interpenetrarea lor. Prin regularitate se subînțelege proprietatea unui sistem sau a unui fenomen de a respecta o regulă.

O altă caracteristică a compuselor din limba română actuală constă în posibilitatea de reiterare a celui de-al doilea constituent, care, în timp, dobândește o valoare calitativă [*apud* 17, p. 69-71]. Întrucât explicarea afixoidării pornind de la internaționalisme este dificilă, lingviștii au încercat să descrie fenomene similare în română. Astfel, Fl. Dimitrescu, delimitând nouă clase de distribuție – precum tipul *factor-cheie* (23 de componente), *rol-școală* (11 componente), *spectacol-document* (8 componente) ș. a. –, ilustrează contexte în care procesul de transformare se află într-o fază incipientă: „substantivele frecvent folosite își pierd semnificația inițială, devenind simple morfeme”.

V. Grigoryiev observă că „dacă primul sau al doilea element al unui compus capătă în limbă posibilitatea de a se reproduce prin analogie și devine productiv, el adoptă însușirea necesară unui afix productiv” [*ibidem*]. Totuși, productivitatea nu se dovedește un criteriu decisiv în procesul de afixoidare, existând afixoide cu productivitate foarte redusă: *drio-* < gr. *dryos* „stejar” – *driofil* (botanică), *driopitec* (biologie), formate exclusiv cu ajutorul acestui prefixoid. Printre mecanismele care determină acest fenomen, lingviștii menționează regularitatea, repetabilitatea și productivitatea. În prezentul studiu adăugăm un factor suplimentar: variabilitatea semantică generată de diversitatea domeniilor în care aceste afixoide sunt utilizate, variabilitate care contribuie la modificările de statut. Utilizarea strict limitată la un domeniu determină conservarea totală sau parțială a conceptului-invariantă, menținându-i unicitatea semantică. Este cazul formantelor *-algie*, *-ectomie* etc., specifice exclusiv limbajului medical și care tind astăzi spre lexicalizare. În schimb, dacă domeniul este complex, variabilitate interdisciplinară poate produce și ajustări de sens ale conceptului-invariantă. Un exemplu îl constituie prefixoidul *angio-* (< gr. *angeon* „vas”), prezent în medicină, dar preluat diferit în subdomenii: a) în anatomie – „vas anatomic”: *angiogenie*; b) în clinică – „receptacul”, „de culoare roșie”: *angioblast*, *angiolupoid* (tuberculoză atipică).

Variabilitatea interdisciplinară implică reconceptualizarea afixoidului în funcție de exigențele semantico-noționale ale fiecărui domeniu. În această zonă afixoidele își manifestă capacitatea de variabilitate, adoptând valori semantice distincte.

Din perspectiva teoriei comunicării, conceptul asociat limbii și societății evoluează prin adăugarea unor trăsături noi. Conceptul-invariantă, supus atât expansiunii, cât și restrângerii semantice, dar și combinării acestora, se transformă în concept-variantă. Exemplul prefixoidului *demo-* (< gr. *demos* „popor”) este elocvent: a) istorie antică – „popor de rând”: *demos*; b) științe sociale – „populație”: *demografie*; c) etnografie – „creații și tradiții populare”: *demologie*; d) medicină – „aglomerare de oameni”: *demofobie*; e) politică – „popor”: *democrat*; f) uz general – „creare de popularitate”: *demagog* etc. După cum s-a precizat anterior, un alt factor esențial al afixoidării îl reprezintă influența extralingvistică – necesitatea de denumire impusă limbii.

În plan funcțional, asupra afixoidelor – considerate unități lexicale implicate în afixoidare (un tip nou de formare a cuvintelor) – acționează factori fonologici și morfologici. E. Kubryakova [*ibidem*] enumeră doar doi, pe care îi consideră cei mai relevanți: a) volumul și viteza de extindere a categoriilor noționale; b) numărul de cuvinte apte să funcționeze drept modele tematice în formarea lexemelor noi.

Influența intralingvistică se manifestă prin capacitatea de a delimita zona de interacțiune a afixoidelor în plan fonetic, morfologic și lexical. În același cadru se înscrie și apariția variantelor unui același afixoid, îndeosebi fonetice: *acid(i)/-acid(o)-* < lat. *acidus* „acru”; *cal(i)/-cal(o)-* < gr. *kallos* „frumos”; *celcidi-/cecidido-* < gr. *kekis*, *-idos* „gală” (unde prima variantă reprezintă forma franceză a afixoidului grec): *cecidiofite*, *cecidogen* (biologie, botanică); *chemi-/chemi(o)/-chimi(o)-* < gr. *khymos* „suc”: *chemotaxie* (medicină), *chimosteriliză* (chimie) etc.

Compatibilitatea sau incompatibilitatea afixoidelor de a genera noi lexeme, atât în plan lexico-gramatical, cât și în plan semantic, constituie o trăsătură importantă, influențată de mai mulți factori:

1. La nivel fonetic, fiecare domeniu a adoptat o anumită variantă a afixoidului, utilizată pentru formarea termenilor. Pentru *chemi(o)/-chemo-/chimi(o)/-chimie* < gr. *khymos* „suc”, prima variantă funcționează în tipografie (*chemigraf*, *chemigrafie*), iar celelalte două sunt productive în alte domenii, generând uneori paronime: *chemoluminiscență/chimiluminiscență* (botanică), *chemoterapie/chimioterapie* (medicină), *chimiotoxic/chemotoxic* (medicină). Ultimele două variante au chiar distribuții strict delimitate: *chemotrof*, *chemotrofite*, *chemoliză* – biochimie; *chimioprofilaxie*, *chimiatrie* – psihologie.

2. În plan semantic, compatibilitatea depinde de păstrarea sensului original. În *chemifer*, prefixoidul *chemi(o)-* își păstrează sensul original (< gr. *khymos* „suc”), denumind proprietatea de a conduce seva (botanică). Înlocuirea cu *chimi(o)-* sau *chemo-* ar altera sensul termenului. Similar pentru *chimotripsină* – „suc gastric” (biomedicină). Invers, în *chemomorfoză*, *chemosorbție*, *chemoestezie*, *chemotrofie* (biochimie, botanică), prefixoidul *chemo-* înseamnă „chimie, de origine chimică”, sens rezultat prin extinderea celui primar.

3. Compatibilitatea poate fi determinată și de comunitatea de origine a elementelor formative. *Hipno-* < gr. *hypnos* și *somn(o)-* < lat. *somnus* au sens identic („somm”), generând sinonimie: *somnifer* („purător de somm”) – *hipnotic*. Totuși, în *somnifer*, înlocuirea lui *somni-* cu *hipno-* este exclusă, deoarece structura este integral latină (*somnus* + *ferre*). Există însă excepții. Afixoidele *adipo-* < lat. *adeps* și *lip(o)-* < gr. *lipos*, ambele cu sensul „grăsime”, sunt compatibile cu sufixoidul *-urie* < gr. *ouron* „urină”, formând termeni sinonimici: *adipozurie* = *lipurie* (medicină).

4. Compatibilitatea funcțională se referă la posibilitatea termenului de a fi acceptat în uzul terminologic. În medicina actuală coexistă două denumiri pentru aceeași entitate: *duodenită* și *duodecadactelită* („inflamație a mucoasei duodenului”). Primul termen este valid la toate nivelurile de comunicare – uzual, mediativ și terminologic – fiind un termen *in vivo*; celălalt rămâne doar *in vitro*.

Din istoria cuvintelor formate prin afixoidare. Primele cuvinte formate prin afixoidare pătrund în limba română odată cu primele traduceri din greacă, italiană, franceză, prin sec. XVII – XVIII. Modelul grec de formare a cuvintelor este reactualizat în stilul științific, în limbajele terminologice specializate care solicită concentrație maximă de informație în unități lexicale minime, în situația în care explozia informațională reduce din planul expresiei; stilul publicistic exteriorizează cele mai recente cuvinte, fiind cel mai reprezentativ și mai dinamic segment al limbii române.

Surse de reînnoire a inventarului afixoidal. Noul se asigură în limbă prin asocierea originală de morfeme deja înregistrate. Telescopajul realizat prin acronimie [18, p. 5-25] a generat formarea cuvintelor-valiză: *terminotica*, cuvânt relativ nou în limba română care s-a format din trunchierea lexemelor *terminologie* și *informa/tică*, generând existența așa-numitelor *cuvinte-valiză*.

Dintre diversele surse de reînnoire a registrului afixoidal, menționăm:

1. Trunchierile realizate prin acronimie, apocopă, sincopă, afereză pun în circulație cuvintele care devin productive în compunerea prin afixoidare; situație sesizabilă pentru *Mold-*: *Moldtech*, *Moldfood*, *Moldbrand*, *Moldfest*, *Moldhub* etc.; aceste lexeme sunt comode pentru utilizatori prin faptul că substituie îmbinări întregi de cuvinte.

Printre cele mai recente cuvinte se înscrie și *infoterra*, termen format din trunchierea lexemului *informație* în combinație cu latinescul *terra*.

Segmentul fonic *info-*, la sigur, va fi încorporat în inventarul afixoidal, luând în considerare disponibilitățile acestuia de combinare:

- *Info-* element primar într-un cuvânt compus:

a. *info-* + unitate lexicală autonomă: *infograf/infografie* (reprezentare vizuală a informațiilor, tot mai frecvent folosită în comunicare digitală și educație), *infomedica* (centru computerizat la USMF „Nicolae Testemițanu”), *infoarhitectură* (structurarea conținutului și a informației în sisteme digitale (ex: site-uri, aplicații), *infodesign* (designul informațional: procesul de organizare și prezentare eficientă a datelor/informațiilor), *infobulă* (spațiu informațional închis, în care o persoană este expusă doar la anumite tipuri de informații – similar cu „camera de ecou” (*echo chamber*), *infomedia* (*info-* + trunchiere din *mass-media*, serviciu de informații);

b. *info-* + unitate lexicală neautonomă: *infodemie* (răspândirea excesivă și rapidă a informațiilor (corecte sau incorecte), în special în contextul crizelor (ex: pandemia COVID-19), termen apărut în uz larg în anul 2020), *infomediar* (persoană sau entitate care intermediază accesul la informație, adesea în context digital); *infocrație* (un model de guvernare sau putere bazat pe controlul și manipularea informației); *infosec* (securitatea informațiilor).

- *Info-* element secund într-un cuvânt compus:

a. unitate lexicală autonomă + *Info*: *Bălți-Info* (cuvânt folosit în ziarul *Flux* din 15. XII. 2005, p. 3, care denumește o întreprindere municipală, o unitate compusă dintr-un post de radio și o stație de televiziune). Aici se includ și combinațiile recente cu lexeme străine: *EasyInfo* (*easy*, adj., din engleză „ușor”), *contact-info* (variantă prescurtată pentru „contact information” – date de contact);

b. unitate lexicală neautonomă + *Info*: *MedInfo* (1. emisiune radio; 2. termen folosit pentru „medical information” în baze de date medicale, aplicații de sănătate etc.)

Procesele de achiziționare de către lexemele autonome (aici, trunchiere din *informație*) a proprietăților specifice afixoidelor sunt vizibile.

Actualmente, în terminologia medicală, se atestă nu doar o lexicalizare a elementelor terminologice sufixoidale de tipul *-algie*, *-patie*, *-fobie*, *-ectomie* etc. N. Cuciuc clasifică aceste afixoide în: 1) elemente terminologice sufixoidale ce exprimă semantismul anomaliilor, dereglărilor din organism; 2) elemente terminologice sufixoidale înzestrate cu valoare semantică de manifestare a unei acțiuni, rezultat de acțiune sau manifestarea unei stări; 3) sufixoide neclasificate conform unui criteriu comun, dar și a elementelor prepozitive [12, p. 81], generând formarea cuvintelor-valiză.

Astfel, prin trunchiere, *polio-* s-a desprins din *poliomielită* (*polio-* > gr. *polios*, „cenușiu, materie cenușie” + *-miel-* > gr. *myelos*, „măduvă” + *it* (ă) > gr. *itis*, „indică inflamația”), conservând semnificația întregului termen „inflamație septică, alergică etc. a substanței cenușii din măduva spinării, caracterizată prin temperatură, tulburări în starea generală a organismului și paralizii”. Principiul economiei în planul expresiei a generat combinarea prefixoidului cu unități lexicale autonome: *poliovirus* (virus poliomieltic), *polioviral* (poliomieltic de origine virală), *polioimunizare* (procesul de imunizare specific împotriva poliomielitei, folosit mai ales în contexte OMS/UNICEF); *poliorezistent* (termen folosit pentru a desemna forme de virus poliomieltic rezistente la tratamente sau pentru a descrie populații rezistente la vaccin (în plan epidemiologic/comunicare medicală); *polioeradicare* (termen adoptat recent în campaniile globale de sănătate publică (ex: „Global Polio Eradication Initiative”); *polioalertă* (termen jurnalistic/OMS, stare de alertă generată de reapariția cazurilor de poliomieltic în anumite regiuni); iar conjuncția acestuia cu afixe demonstrează o plinătate semantică: *antipolio* (vaccin împotriva poliomielitei) (Curierul Medical, nr. 1, 2006, p. 44-46), dar care, spre deosebire de *-algie* „durere”, dispune de o motivație generală și nu concretă. Acest fenomen poate fi considerat o particularitate în relexicalizarea elementelor terminologice prefixoidale vizavi de relexicalizarea elementelor terminologice sufixoidale.

Combinarea secvențelor fonice rezultate din trunchieri cu lexeme latine este destul de frecventă. *Med-*, trunchiere din *medicină/medic*, formează cuvinte:

a. antepozițional: *MedEspera* (lat. *spes*, „speranță”, trecut prin filiera limbii spaniole, *espenza* „speranță”) – Asociație a Studenților USMF „Nicolae Testemițanu” (Curierul Medical, nr. 1, 2006, p. 77);

b. postpozițional: *AsperoMed* (lat. *asperitas*, „greutate, dificultate, dificultate”, rețea de farmacii în municipiul Chișinău care distribuie preparate medicamentoase homeopatice), *Vitamed*, *Sanamed* (*sanus* „sănătos” + *med*), *Primamed* (*prima* „prima, cea mai bună” + *med*), *Novamed* (*nova* „nouă” + *med*), *Optimed* (*optima* „optim, cel mai bun” + *med*), *Lucimed* (*lux* „lumină” + *med*, termen folosit pentru aparatură medicală pe bază de lumină (fototerapie).

Prezintă interes apropierea unor unități lexicale nenominative de unități lexicale nominative. Este cazul prepoziției latine *pro* < lat., gr. *pro*, „pentru”, care, în limba română, are statut de prefix; dar compusele care au invadat mass-media impun o modificare de statut al prepoziției. Dacă în *progres* și în alte derivate afixul este abstract în plan semantic, atunci, în cuvintele recente: *ProTV*, *ProSport*, *ProFM*, *ProȘtiri* etc., prefixul devine prefixoid, deoarece deține un sens care îl apropie de sensul cuvintelor nominative „în favoarea”, „favorabil”. Combinarea lui *pro* cu o secvență fonică formată prin abreviere *Pro* + *TV* și, ulterior, trunchierea acestui cuvânt – *Pro* (substituie denumirea unui întreg post de televiziune) – anunță modificarea de statut. Atașat unităților lexicale autonome (*ProȘtiri*) sau neautonome (*InfoPro*), acesta se referă la emisiuni, programe difuzate de acest post. Alte exemple de nume proprii care au în componența sa *pro-*: *Prosucces* (nume de instituție de învățământ din Republica Moldova), *ProDemocrația* (ONG activ în promovarea valorilor democratice și civice), *ProPark* (Fundatia pentru Aarii Protejate, promovează protejarea mediului și dezvoltarea durabilă), *Proedus* (Centrul de Proiecte Educaționale și Sportive, instituție a Primăriei București pentru tineri și educație non-formală), *ProRuralis Iași* (sprijină elevii merituosi din medii rurale să își continue studiile), *ProFamilia* (rețea de clinici private specializate în sănătatea familiei). Sunt semnificative și situațiile prepozitivă sau postpozitivă ale lui *Pro*, labilitate pozițională caracteristică cuvintelor compuse formate prin afixoidare (Centrul Educațional *Pro Didactica*, revista de teorie și practică educațională *Didactica Pro*, biblioteca *ProDidactica*).

2. Tot aici, includem afixoidale de origine eponimică, atestate în *Dicționarul Actualizat de Neologisme* [1, p. 389, 761]:

Roentgen – „raze X”, radiație electromagnetică cu lungime de undă scurtă, capabilă să pătrundă în țesuturile moi ale corpului uman. Roentgen Wilohelm Conrad, fizician german, pentru această descoperire revoluționară, ia premiul Nobel pentru Fizică în 1901, devenind primul laureat din istorie. În onoarea sa, unitatea de măsură a expunerii la radiații X a fost numită *röntgen* (R): *roentgencinematografie*, *roentgenolol*, *roentgenoluminiscență*, *roentgenoterapie* etc.

Galvan(o)- „curent electric de conducție”. Galvani Luigi, fizician și medic italian (1737-1798), realizează experimente importante legate de electricitatea biologică. Acest prefixoid se referă la electricitate (în special, curent continuu) folosită în: procese chimice, procese fiziologice sau biologice, tehnici industriale: *galvanoscop*, *galvanometru*, *galvanoterapie*, *galvanoacustică*, *galvanotaxie*, *galvanostegie* etc.

Termenii eponimici de origine mitologică sunt supuși procesului de metaforizare și sunt prezenți, cu predilecție în medicină:

Omfalocel – termenul indică „prezența herniei ombilicale”. Elementul terminologic prefixoidal *omfal-* este de origine greacă *omphalos*, „ombilic”. În *dicționarul lui Dvoretsky* [19, p. 704] atestăm următoarele: *Omphale*, *es*, *f*, cu trimitere la mitologie, și *omphalos*, *i*, *m* a) „buric” (menționăm tendința de latinizare a cuvântului, pretarea la substantivele masculine); și b) „centru”, cu sens figurat. Conform mitului, *omphalos*-ul este „o piatră deghizată cu haine”. La nașterea lui Zeus, Rhea i-a oferit lui Chronos (care obișnuia să-și înghită nou-născuții) un *omphalos*, astfel, salvându-și fiul. În cosmogonia greacă, Zeus a marcat centrul pământului cu un *omphalos*, indicând locul unde se află centrul pământului, punct în care haosul a dat ființă ordinii; *omphalos* devenind „piatra sacră” care aranjează timpul și spațiul și este o reprezentare simbolică a minții în lumea fizică. Eroul mitologic Herakles a dat numele soției sale *Omphalos* celui mai adorat segment al corpului. Elementul terminologic sufixoidal *-cel* (< gr. *kele*, „umflătură”) indică hernia.

În aceeași ordine de idei, menționăm lexemul autonom *fobie*, dar și sufixoidul *-fobie/-fob*. Phobator, demon cu aripile negre, apărea în vise și le transforma în coșmaruri. *Phobos* (o variantă a numelui) este considerat zeul fricii, fiul nelegitim al Afroditei și al lui Ares, zeul războiului, care își însoțește tatăl în bătălii sângeroase. Plictisit și inteligent, Phobos este reprezentat pe scutul lui Agamemnon cu cap de leu. Totodată, rămâne în postura de creator de vise feroce. Termenul s-a format în baza grecescului *phobos* „frică, panică, teroare” și este pentru prima dată atestat în anul 1786 cu sensurile: „frică irațională, groază sau aversiune; frică de un rău imaginar sau frică nejustificată de unul real”, adică o manifestare a fricii. Totuși, pentru prima dată cuvântul *phobos* este folosit de către Homer cu sensul „zbor, fugă, zbor din frică”. Se consideră că substantivul, la rândul său, provine din grecescul *phobein* „pus la fugă; a înspăimânta”, din rădăcina *bhegw*, „a alerga, a fugi”.

În medicină, termenul *fobie* indică un simptom, adică „o stare patologică de neliniște și de frică obsedantă, lipsită de o cauză obiectivă sau precisă, repulsie, antipatie pentru ceva”. În psihiatrie, se obișnuiește să se numească o reacție de frică în exces la un anumit stimul, o frică obsesivă puternic pronunțată, agravată ireversibil în anumite situații și care nu are o explicație logică.

Sufixoidul *-fobie*, *-fob* este unul dintre cele mai solicitate: *claustrofobie* „teamă patologică de spații închise”; *xenofobie* „aversiune exagerată față de tot ce este străin”; *arahnofobie* „teamă patologică față de păianjeni”; *androfobie* „aversiune față de bărbați”; *francofob* „persoană care urăște Franța și tot ce e francez”; *fotofob* „persoană care suferă de fotofobie, sensibilitate excesivă la lumină” etc.

În limba română, termenul *fobie* drept „stare de frică bolnăvicioasă, obsedantă și nemotivată”, „repulsie, antipatie pentru ceva” – psihologie, psihiatrie, vocabular general [20, p. 136].

3. Litere ale alfabetului elen: *betaterapie*, *gamaterapie* etc.

Cuvântul *delta* (< gr. *delta*) este a patra literă a alfabetului grecesc (Δ , δ), corespunzând sunetului *d*, dar și „simbol al adevărului, adevăr” [1, p. 256]. Cuvântul suportă primele modificări de sens încă la origini, fiind utilizat în limbile savante în calitate de semn grafic al sunetului *d*, mai târziu, fiind utilizat în geografie. Forma literei Δ amintește un *triunghi*; prin asociere tot așa a fost denumită zona *triunghiulară* între brațele unui fluviu la vărsare în mare. *Dicționarul latin-rus* [19, p. 303] atestă sensurile: 1. *delta*, *n* (variante indeclinabilă) *delta*, *ae*, *f* (variante declinabilă) – literă a alfabetului grecesc; 2. *Delta* (variantă indeclinabilă): *Delta Nilului*. *Dicționarul Etimologic Larousse* [21, p. 237] definește cuvântul astfel: „*Delta Nilului* (sec. al XIII-lea) este un cuvânt grecesc care provine de la litera *d* și, care scris cu majusculă în greacă Δ (răsturnat), indică forma de revărsare a Nilului”.

Disponibilități de afixoidare se manifestă în cuvintele în care *delta* are statut de element formativ. Anume în acest context prefixoidul *delt(o)-* manifestă disponibilități de utilizare în diverse domenii de activitate umană: *deltoid*, *deltaplan* „formă de triunghi, forma literei Δ ” – geografie, sport; *delta-* „*deltaplan*” (formarea cuvântului-valiză): *deltanaut*, *deltadrom*, *deltaplanism*, *deltaplanist*, *deltaplaneris* etc.; termenul *delta-cism* „pronunțare alterată a consoanelor *d*, *t*” (cuprinse în lexemul *delta*; posibil anume aceasta motivează semantica termenului) – medicină, pedagogia defectologică.

4. Cuvinte de origine latină. Adjectivul de origine latină *medicus*, *-a*, *-um*, „lecuitor, curativ” este actualizat în limba română: a) unitate lexicală autonomă: *Arta Medica* (denumirea revistei de popularizare a medicinei, municipiul Chișinău); parte componentă a unui cuvânt compus: *AcasaMedica* (serviciu privat de acordare a asistenței medicale de urgență la domiciliu), *Infomedica* (centru computerizat al USMF „Nicolae Testemițanu”).

Concluzii

Neologia lexicală reflectă dinamismul și vitalitatea unei limbi, reprezentând totodată un fundament al schimbărilor umane. Ea constituie un proces denominativ caracterizat prin intervenție creativă și inventivitate. Afluxul intens de cuvinte și sensuri noi, apărut într-un interval scurt de timp, determină transformări esențiale în modelul de formare a cuvintelor, în special prin sporirea fenomenului de compunere prin afixoidare.

Formarea unui cuvânt compus prin afixoidare generează, de regulă, apariția altora, dat fiind că modelele de compunere devin ușor reproductibile, flexibile și aparent nelimitate. Sistemul afixoidării este, prin natura sa, un sistem deschis. Creativitatea lingvistică a vorbitorului, manifestată prin crearea de termeni noi din litere, simboluri, abrevieri, prepoziții etc., alimentează constant reînnoirea fondului afixoidal. Mai mult, trunchierile din cadrul cuvintelor compuse capătă, la rândul lor, valoare de afixoide.

Tendențele de economie în exprimare favorizează utilizarea frecventă a termenilor compuși formați prin aglutinarea mai multor afixoide (ex. *video-esofago-gastro-duodeno-scopie*). În acest sens, afixoidarea devine o expresie a procesului de abstractizare și intelectualizare a limbajului specializat.

Referințe bibliografice:

1. MARCU, F. *Dicționar actualizat de neologisme*. București: Editura Saeculum O., 2013, 1053p. ISBN978-973-642-327-7.
2. VASCENCO, V. *Probleme de terminologie lingvistică*. București: Editura științifică și didactică, 1975. 180 p.

3. АРУТЮНОВА, Н. *Очерки по словообразованию в современном испанском языке*. Москва: Изд-во Акад. Наук СССР, 1961, 403 p.
4. СТЕПАНОВА, М. *Словообразование современного немецкого языка*. Москва: Изд. лит. на иностр. яз., 1953, 376 p.
5. HASSAN, F. Formanți cu statut dublu. În: *Studii și cercetări lingvistice XXIV*. București: Ed. Acad. Române, 1973, p. 557-558.
6. МАТИНЕ, А. *Основы общей лингвистики // Новое в лингвистике*. Москва: Изд. Иностр. Лит., 1963, 568 p.
7. ПАНОВ, М. *Словообразование современного русского литературного языка*. Москва: Наука, 1968, 300 p.
8. МИНИНА, Л., БАРТКОВ, Б. Диахроническая и синхроническая продуктивность: модельная и суммарная частотность суффиксидов русского языка. În: *Полуаффиксация в терминологии и литературной норме*. Владивосток, 1986, p. 111-135.
9. COTTEZ, H. *Dictionnaire de structures savant: Eléments et modèle de formation, 2-e ed. revue et complétée*. Paris: Robert, 1980, 516 p. ISBN 10 2850360260
10. ARRIVÉ, M., GADET, F., GAMICHE, M. *La grammaire d'aujourd'hui; guide alphabétique de linguistique française*. Paris, 1986, 719p. ISBN 2081120038, 9782081120037
11. ЧИНЧИЛЕЙ, Г. *Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры*. Кишинев: Издательство Штиинца, 1975, 222 p.
12. CUCIUC, N. *Afixoidarea și determinologizarea în limbajul medical francez*. Iași: Editura Cugetarea, 2000, 301 p.
13. ШАНСКИЙ, Н. *Очерки по русскому словообразованию и лексикологии*. Москва: Учпедгиз, 1959, 246 p.
14. IORDAN, I. *Limba română contemporană*. București: Ed. Ministerului Învățământului, 1956, 831 p.
15. DIMITRESCU, F. *Dinamica lexicului românesc: ieri și azi*. Cluj-Napoca: Clusium.; București. Logos, 1995, 336p. ISBN 973-95560-4-3.
16. CONSTANTINESCU DOBRIDOR, C. *Dicționar de termeni lingvistici*. București: Teora, 1998, 352p. ISBN 9736014967.
17. LUPU, L., MINCU, E. Afixoidarea – subdiviziune a compunerii în mecanismul de formare a cuvintelor. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*, 2008, nr. 6(16), pp. 69-71. ISSN 1811-2668.
18. CUSIN-BERCHE, F. Le lexique en mouvement: création lexicale et production sémantique. În *Langage Revue trimestrielle*. Paris, 1999, decembre, p. 5-25.
19. DVORETSKY, I. *Latinsko-russkiy slovar'*. Moskva: Izdatel'stvo Russkiy yazyk, 1976, 1053 p.
20. MINCU, E et al. *Didactica metaforei. Mic dicționar român-englez de termeni-metaforă*. Chișinău: Chișinău, Epigraf, 2023, 328 p. ISBN 978-9975-60-521-2.
21. DAUZAT, A. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Librairie Larousse, 1938, 824 p.

N. B.: Articolul a fost elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Date despre autori:

Eugenia MINCU, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM, Republica Moldova, Chișinău.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3774-2599>

E-mail: jana_mincu@yahoo.fr

Dorina MACOVEI, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al USM, Republica Moldova, Chișinău.

ORCID: 0000-0002-5345-5725

E-mail: dorinajulea@yahoo.com

Prezentat: 10.09.2025

CZU: 81`255.4:641.55:821.133.1

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_17](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_17)

IMAGINARUL LINGVISTIC CA FILTRU ÎN TRADUCEREA GASTRONOMIEI HOUELLEBECQUIENE

Natalia MUCERSCHI,*Universitatea de Stat din Moldova*

În acest articol ne propunem să explorăm rolul imaginarii lingvistice, altfel spus ansamblul de asocieri, conotații și referințe culturale legate de un termen, ca filtru determinant în procesul de traducere a terminologiei gastronomice din operele scriitorului francez Michel Houellebecq. Scopul principal este de a identifica și analiza provocările culturale și lingvistice pe care le prezintă referințele gastronomice houellebecquiene, adesea marcate de autenticitate sau, dimpotrivă, de o anumită formă de exoticism cultural, la transpunerea din limba franceză în limba română. În acest sens, ne bazăm pe o analiză comparativă a unor fragmente de referință, urmărind strategiile de traducere adoptate. Venim cu niște reflecții asupra modului în care traducătorul gestionează decalajul cultural și felul în care specificul imaginarii gastronomice al limbii-țintă influențează fidelitatea stilistică și semantică a textului tradus.

Cuvinte-cheie: *imaginar lingvistic, text literar, cultură, exoticism, termeni gastronomici, strategii de traducere.*

THE LINGUISTIC IMAGINARY AS A FILTER IN THE TRANSLATION OF HOUELLEBECQIAN GASTRONOMY

This study proposes to explore the linguistic imaginary's function as a determining filter – that is, the full spectrum of cultural references and connotations attached to a term – in the translation process of the gastronomic terminology found in the works of the French writer Michel Houellebecq. Our main goal is to identify and analyze the cultural and linguistic challenges posed by Houellebecqian gastronomic references, which are often marked by authenticity or, conversely, by a certain form of cultural exoticism, as they are transferred from the French source text into the Romanian target text. To this end, we rely on a comparative analysis of relevant fragments, tracking the translation strategies adopted. Our reflections center on the methods the translator employs to bridge the cultural gap and the resulting impact of the target culture's food imaginary on maintaining the text's stylistic and semantic fidelity.

Keywords: *linguistic imaginary, literary text, culture, exoticism, gastronomic terms, translation strategies.*

Introducere

Traducerea terminologiei gastronomice depășește simpla transpunere a unor denumiri de preparate, ingrediente sau băuturi dintr-o limbă în alta. În calitate de domeniu specializat, gastronomia este purtătoare nu doar de informații tehnice (bucate, rețete, ingrediente, procedee, vinuri, băuturi, gusturi și arome), ci și de conotații culturale și simbolice. Termenii gastronomici activează adesea reprezentări colective, evocă spații geografice, tradiții, obiceiuri și valori identitare.

În acest context, aplicarea teoriei imaginarii lingvistice, formulată de Anne-Marie Houdebine, se dovedește relevantă. Imaginarii lingvistice desemnează ansamblul de reprezentări, afecte și conotații pe care vorbitorii le asociază cu o limbă sau cu un termen. Atunci când într-un text literar se menționează bucate, vinuri sau termeni care le descriu, nu este vorba doar de un vocabular specializat, ci de activarea unor universuri și reprezentări culturale.

Traducătorul este astfel chemat să decidă strategia și procedeele de traducere pe care le va aplica: păstrarea Alterității, integrarea acesteia în sistemul limbii-țintă sau medierea prin explicitări. La rândul său, fiecare strategie de traducere produce un anumit efect asupra imaginarii lingvistice al cititorului. Din această perspectivă, traducerea terminologiei gastronomice devine un act de negociere între fidelitatea tehnică și transmiterea imaginarii culturale, ceea ce deschide un teren de analiză privilegiat pentru cercetarea traductologică.

Ipoteza de lucru de la care pornim în acest studiu este următoarea: traducerea terminologiei gastronomice în literatură reflectă o tensiune constantă între fidelitatea tehnică și transmiterea unui imaginar lingvistic încărcat de valori culturale/simbolice/afective, iar analiza strategiilor și procedeele de traducere poate scoate în evidență modul în care se articulează și se transmite identitatea gastronomică a unei culturi, cu efecte directe asupra construcției imaginii culturii de origine în spațiul limbii-țintă.

Imaginarul lingvistic – de la geneză la dezvoltarea unui concept

Secolul XX este marcat de un elan al teoriilor lingvistice, este o perioadă predominată de studierea rolului limbii și a limbajului în raport cu omul. Limba – obiect de studiu al științelor limbajului – devine obiect de studiu a numeroși savanți și din alte domenii ale științelor umane, care s-au arătat interesați de dimensiunea limbajului în studiile lor. Anii 70-80 ai secolului XX constituie o revenire la acest subiect în cercetarea științifică, apărând, de asemenea, o altă întrebare, la fel de importantă: în ce mod limbile, fie ele scrise sau orale, contribuie la definirea participanților la actul de comunicare și care este rolul acestora. Anume în această perioadă de „neliniște” [1, p. 18] în cercetarea lingvistică, în jurul anului 1975, Anne-Marie Houdebine construiește și lansează conceptul de *imaginar lingvistic*, înțeles ca „raportul pe care o are subiectul vorbitor cu limba” [2, p. 5]. Deși nu s-au oferit multe detalii la început, s-a încercat o împărțire a acestui imaginar în două direcții: una normativă (prescriptivă) și una creativă (ficțională). Această distincție se bazează pe observația că vorbitorii fac adesea referiri la aspecte precum ortografia, istoria limbii (fie ea reală sau imaginară) și gramatica, de obicei, într-un mod riguros, normativ. Pe de altă parte, vorbitorii exprimă și opinii personale, afective sau estetice despre limbă, care țin mai mult de percepția individuală. Mai târziu, Anne-Marie Houdebine intervine cu o definiție mai clară a imaginarii lingvistice, acesta fiind definit ca „raportul vorbitorului față de limbă (lalangue / Lacan) și față de Limbă (La Langue / Saussure)” [3, p. 79]. În primul caz este vorba de aspectul cât de posibil intim care generează fantasme și ficțiuni ale vorbitorului (de unde provin norme fictive care nu sunt sprijinite de discursul social); în al doilea caz se are în vedere aspectul social și cel ideologic, care se sprijină deci pe un discurs, de exemplu, gramatical, academic, ortoepic, purist, altfel spus pe norme prescriptive. Termenul de imaginar lingvistic ar fi similar cu noțiunea de reprezentare socială, întrebuintată în sociologie, sau de imaginar colectiv, în viziunea istoricilor. Totuși, imaginarii lingvistice nu țin doar de instinctul social sau de identitatea de grup sau națională, chiar dacă aceste noțiuni sunt ușor identificabile. Imaginarii lingvistice analizează „distorsiunile reperate între spusele sau *atitudinile* vorbitorilor în ceea ce privește realizările lor și cele ale altor locutori și propriile lor produceri” [1, p. 20].

Una dintre motivații, relevată în mod frecvent, care conduc la descrierea limbilor, este stabilirea cu precizie a unui uzaj corect, prin definirea unei norme care ar trebui să rețină numai anumite moduri de vorbire efectiv folosite, și să le respingă pe celelalte ca neîngrijite, incorecte, impure sau vulgare [4, p. 203]. Norma se poate referi la pronunțare, la alegerea vocabularului, la morfologie sau la sintaxă. Idealul lingvistic ar fi, fără îndoială, ca vorbitorii unei limbi să realizeze întotdeauna cu exactitudine aceleași distincții fonice, morfologice și lexicale, altfel zis, să utilizeze aceeași structură lingvistică. În realitate însă, în ceea ce privește raporturile stabilite între persoanele unei și aceleași comunități, absoluta identitate a sistemelor pare a fi mai degrabă o excepție, decât o regulă, afirmă André Martinet [5, p. 149]. Dinamica lingvistică actuală tinde totuși să reducă rolul regulator al normei, ceea ce este interzis fiind ceea ce, cu toate acestea, în mod efectiv este utilizat [1, p. 21]. A vorbi corect astăzi înseamnă, de asemenea, a da dovadă și de a demonstra în același timp cunoașterea normei.

În baza definiției date limbii de către André Martinet în 1960, norma se îmbogățește cu forma sa de plural – *les normes* – adică normele, deoarece comunicarea nu implică în mod necesar și imperativ o transmitere de informații, iar limba este percepută ca o lume în devenire; aceasta se întâmplă mai ales pentru adaptarea limbii, în cel mai econom mod, și satisfacerea necesităților de comunicare ale comunității care o vorbește [5, p. 9]. Locutorul vorbește propria sa limbă. În alți termeni, orice vorbitor are norma sa lingvistică activă, imperativă, care regulează uzul său personal al limbii, și o normă pasivă, mult mai moale și tolerantă, după cum scrie André Martinet [5, p. 150]. „Nu există o limbă legitimă, ci ... societatea utilizează această idealizare fantasmatică a limbii, pentru a legitima anumite uzuri.”, conform Anne-Marie Houdebine [apud 1, p. 22].

Anne-Marie Houdebine studiază normele și producerile vorbitorilor luate împreună pentru a cerceta incidența unora asupra altora sau chiar „interacțiunile” și „retroacțiunile” [idem] celor două planuri de analiză, propunând o tipologie a acestora. Seria normativă, formată de către normele *prescriptive*, *fictive*, *evaluative* și *comunicaționale*, constituie partea subiectivă a imaginarului lingvistic. De cealaltă parte se află *normele funcționale* (sau interne) sau normele obiective. Ele sunt degajate de descrierea producerilor vorbitorilor unei limbi la diferite niveluri lingvistice și pot fi reperate de către prezența *normelor sistemice* (forme stabile impuse de către limbă) și *norme statistice* (comportările variate, stabile și instabile). Normele statistice sunt locul de producere a conceptului de *unes langue*, lansat de către Anne-Marie Houdebine, care îmbogățește definiția imaginarului lingvistic.

Așadar, în raport direct cu cele două categorii de norme, *statistice* și *sistemice*, imaginarul lingvistic introduce categoria *normelor comunicaționale*, norme subiective, care exprimă voința locutorilor de a fi înțeleși, deci de a comunica. Ca și cum pentru a susține termenii definiției limbii propuse de către André Martinet, *normele comunicaționale*, precum și celelalte se află în strânsă legătură cu uzurile contemporane, conținutul mesajului, precum și cu experiența umană valorizată. În acest sens, Anne-Marie Houdebine afirmă că „orice limbă, oricât de puțin ar fi vorbită, de câteva zeci de subiecți dispersați într-o zonă geografică relativ largă și practicând activități diverse, social ierarhizate, este folosită diferit de către locutori” [apud 1, p. 23]. S-a demonstrat că atitudinile lingvistice nu sunt strict determinate de poziția socială a subiectului vorbitor. Astfel, anchetele au dezvăluit situații în care subiecții vorbitori aparțineau unui mediu sau grup profesional, geografic, aveau atitudini diferite față de propria lor limbă sau față de limba altor locutori. Aceste atitudini țin de *cauze interne*, lingvistice și subiective care atrag „jocul” metalingvistic (locutorul este capabil să formuleze judecăți evaluative în ce privește limba) și de *cauze externe*, unii vorbitori ai limbii punând în aplicare principiul ierarhizării (culturale, sociale) [6, p. 61]. De aici și așa-zisa *idealizare fantasmatică* a limbii, care ne prezintă o sursă întreagă de piste de cercetare deschise pentru teoria imaginarului lingvistic.

Scurtă privire asupra conotațiilor și imaginilor asociate termenilor gastronomici în textul original și în traducere prin prisma imaginarului lingvistic

În cele ce urmează venim cu niște reflecții privind modul în care traducerea termenilor gastronomici reușește să conserve sau să reconfigureze imaginarul lingvistic asociat cu aceștia, având ca punct de plecare doar câteva exemple (ca referință) extrase din operele lui Michel Houellebecq (în speță *Soumission*/Supunere, traducerea lui Daniel Nicolescu). Scopul este de a identifica strategiile și procedeele de traducere și impactul acestora asupra receptării textului tradus de către publicul-țintă.

Analiza acestor exemple din perspectiva imaginarului lingvistic al lui Anne-Marie Houdebine dezvăluie modul în care traducătorul gestionează elementele culturale și conotațiile lor. Într-o serie de micro-contexte alese și incluse în corpus (circa 300 de segmente), care conțin referințe gastronomice, termenii gastronomici (care pot fi repartizați în mai multe categorii de analiză: denumiri de bucate, ingrediente, băuturi, ustensile, localuri, acțiuni, savori etc.) funcționează ca niște identificatori culturali, purtând o încărcătură simbolică mult mai mare decât sensul lor denotativ uneori. După o privire de ansamblu asupra exemplelor incluse în corpus, remarcăm faptul că traducătorul a ales, printre alte procedee de traducere, și împrumutul, păstrând termenii originali pentru a menține intact imaginarul lingvistic asociat. Este clar, de fapt, de ce se recurge la împrumut (direct sau prin transcriere cu adaptare la limba-țintă), după cum relevă Muguraș Constantinescu, deoarece împrumutul, pe post de „inscripteur” [7], înscrie alteritatea în textul literar, atât în cel original, cât și în cel tradus.

Aplicând teoria imaginarului lingvistic, putem lesne observa cum referințele gastronomice evocă nu doar alimente, ci și cadre culturale și valori. În exemplele ce urmează, vom face o incursiune în 3 bucătării distincte: bască, marocană, indiană. În 2 dintre exemple, chiar în context se întrebuintează un termen ce face referință la local – restaurant – însoțit de un determinant exprimat printr-un adjectiv calificativ „toponimic”: *restaurant basc*, *restaurant marocan*.

În exemplul (1), avem o incursiune în gastronomia bască, prin intermediul restaurantului și a vinului *Irouléguy*, care activează un cadru cultural specific (identitate regională, convivialitate). Vinul, băutura convivialității prin excelență, în contextul prezent devine un semn al izolării și eșecului comunicării (*soirée sinistre/seară oribilă, j'éprouvai des difficultés croissantes, qui devinrent vite insurmontables, à maintenir*

un niveau raisonnable de communication chaleureuse/am avut dificultăți din ce în ce mai mari, devenite rapid insuportabile, în păstrarea unui nivel rezonabil de comunicare afectuoasă).

(1) Dès que j'arrivai dans le restaurant basque où j'avais invité Aurélie à dîner , je compris que j'allais passer une soirée sinistre. Malgré les deux bouteilles d'Irouléguay blanc que je fus à peu près le seul à boire , j'éprouvai des difficultés croissantes, qui devinrent vite insurmontables, à maintenir un niveau raisonnable de communication chaleureuse (p. 21 Soumission).	De îndată ce am ajuns în restaurantul basc unde o invitaseam pe Aurélie la cină , am înțeles că aveam să petrec o seară oribilă. În ciuda celor două sticle de Irouléguay alb pe care le-am băut aproape singur, am avut dificultăți din ce în ce mai mari, devenite rapid insuportabile, în păstrarea unui nivel rezonabil de comunicare afectuoasă (p. 19 Supunere).
---	---

Ne interesează în contextul dat termenul *Irouléguay*. Acesta concentrează atât o valoare fonică, cât și un imaginar cultural. Irouléguay are o sonoritate specific bască, de notat alternanța dintre cele 2 consoane alveolare și vocale, [r] – vibrantă – și [l] – sonantă laterală, ambele lichide, și o finală oclisivă palatală surdă însoțită de vocala *i* [ki], destul de neobișnuită pentru franceză și română. Această sonoritate străină creează un efect de exotism fonic care atrage imediat atenția cititorului. Păstrarea formei originale în română conservă această impresie de „străin”, dar mai și accentuează impresia de „greutate” fonetică pentru publicul mai puțin versat.

Analiza unui termen nu se poate limita la simpla sa formă sau la prezența sa într-un text non/specializat. Reperarea unui termen înseamnă, în mod inevitabil, a explora imediat sensul acestuia, după cum constată și Philippe Thoiron și Henri Béjoint: „S'intéresser aux termes, c'est toujours, et très vite, poser la question de leur sens” [8, p. 106]. Această căutare a sensului este punctul de plecare pentru orice analiză terminologică pertinentă, în contextul traducerii unui text cu conținut non/specializat. Termenul nu servește numai pentru a desemna, după cum remarcă Pierre Lerat, ci „aparține unui sistem al unei limbi determinate, în interiorul căreia coabitează diverse subsisteme specifice” [apud 9, p. 89]. În cazul în care abordăm acest termen în discurs specializat, cu siguranță vom remarca, după cum susține Gentilhome, că „sensul termenului este indisolubil legat de contextul în care acesta este folosit și nu doar de contextul lingvistic” [apud 8, p. 109]. Prin urmare, întrebarea pe care ne-o punem este care ar fi totalitatea caracteristicilor conceptului exprimat prin termenul *Irouléguay* ce vor fi percepute de utilizatorii acestuia în diverse contexte. În acest sens, ne-am propus să efectuăm o analiză și sinteză prin deducție, pornind de la raționamentul logic că un specialist în viticultură ar cunoaște mai multe informații decât un lucrător în domeniul ospitalității și, cu siguranță, vădit mai ample decât un consumator ordinar de vinuri. În acest sens, am reperat o serie de informații (a se vedea în prima coloană din Tabelul 1 de mai jos) în baza unor surse cu un grad diferit de specializare: INAO – Institut national de l'origine et de la qualité [10], portalul Eur-Lex [11, 12], pagina magazinului online de vinuri autentice românești (resursă românească) [13], blogul jurnalistei de vinuri Anghelina Taran [14]. Atestăm un grad de specializare de la ultraspecializat la mediu specializat, dacă e să ne referim la reprezentarea grafică a limbajelor specializate propuse de Guy Rondeau [a se vedea Cabré], în funcție de publicul vizat. În coloanele rămase ale Tabelului 1, am inclus utilizatorii: specialistul în viticultură și oenologie, specialistul din industria ospitalității, consumatorul. Semnul + indică prezența cunoștințelor, numărul de + nivelul acestora, semnul (+) – posibilitatea prezenței cunoștințelor, iar – absența acestora.

Tabelul 1. Gradul de percepere a informațiilor specializate de către utilizatorii termenului *Irouléguay*

Informație	Specialist în viticultură și oenologie	Specialistul din industria ospitalității	Consumatorul de rând
Vin originar din Țara Bască	++	+	(+)
DOP – vin cu denumire de origine protejată	++	+	(+)

DOP identifică denumirea unei regiuni, a unui loc specific sau, în cazuri excepționale, a unei țări, utilizată pentru a descrie un produs a cărui calitate și caracteristici se datorează, în esență, unui anumit mediu geografic și care trebuie produse într-o arie geografică determinată care utilizează know-how recunoscut și înregistrat. Toate produsele vitivini-cole cu statut de DOP trebuie să fie produse exclu-siv cu struguri din zona în cauză [EUR-Lex].	++	(+) -	(+) -
Irouléguy roșii și roze sunt produse în mare parte din soiuri precum Cabernet Franc și Tannat.	++	(+) -	(+) -
Arome și savori: vinurile roșii sunt taninoase și po-trivite pentru învechire, cele roze sunt fructate. Taninurile sunt prezente în vinurile tinere, iar odată cu trecerea timpului se polimerizează, gustul devenind mai blând. Vinurile albe au adesea arome de fructe exotice. Prezintă un bun echilibru între onctuositate și aci-ditate [inao.gov]. Vinurile dezvoltă un bun echilibru între onctuosita-te și aciditate datorită utilizării parcelelor selectate pentru gradul bun de coacere și pentru starea bună de sănătate [eur-lex 2].	++	(+) -	(+) -
DOP (AOP) Irouléguy cuprinde vinuri roșii, roze și albe.	++	+	(+) -
Sunt vinuri seci și liniștite [inao.gov]	++	+	(+) -
Vin sec – conține nu mai mult de 4 gr/l zahăr sau nu mai mult de 9 gr/l – când nivelul total al acidității (exprimată în grame de aciditate vinicolă la litru) – este cel mult cu 2 gr mai puțin, decât conținutul de zahăr. [wine&spirits]	++	-	-
În RM se utilizează ca unitate de măsură decimetrul cub, iar în OIV – litru [wine&spirits]	+	-	-
Vinurile liniștite sunt obținute prin fermenta-rea alcoolică completă sau parțială a strugurilor proaspeți, presați sau nu, sau a mustului de stru-guri. Acestea sunt denumite astfel deoarece nu conțin dioxid de carbon și nu sunt efervescente, spre deosebire de vinurile spumante.	++	(+) -	(+) -

Cele prezentate în Tabelul 1 ar sugera o diferență fundamentală în modul în care diverși specialiști și consumatorul de rând ar percepe și înțelege acest produs.

Pentru un specialist în viticultură și oenologie, vinul Irouléguy este o entitate complexă, definită prin detaliile sale tehnice. Toate informațiile din tabel sunt relevante și au o importanță crucială. De ex., ori-ginea geografică (Țara Bască) și statutul de DOP sunt indicatori ai calității și ai autenticității. Compoziția varietală (Cabernet Franc, Tannat) este esențială pentru a înțelege caracteristicile vinului. Parametri tehnici de evaluare a calității, precum informațiile despre arome, taninuri, onctuositate și aciditate sunt la fel de importanți. Ce este un vin sec și un vin liniștit, împreună cu precizările despre unitățile de măsură, sunt, de asemenea, cruciale pentru o înțelegere exactă și profesională a produsului.

Specialistul din industria ospitalității se va concentra pe aspectele care sunt importante pentru vânzare și consum. Prin urmare, va fi interesat de informații care pot fi comunicate eficient clientului: eventual, originea și statutul de DOP ar putea fi folosite pentru a crea o poveste despre vin și a-i justifica prețul; informațiile despre arome, savoare și tipul de vin (roșu, alb, roze, sec, liniștit) sunt esențiale pentru a face recomandări și a-l asocia cu diverse preparate culinare. Acestea sunt la fel de relevante pentru publicul larg, dar în mare parte, considerăm că ar putea fi ignorate sau simplificate.

Pentru consumatorul obișnuit, informațiile de specialitate ar fi, în mare parte, nerelevante sau dificil de înțeles. Acesta este interesat de informații care-i permit să-și aleagă vinul pentru consumul personal. Originea (vin din Țara Bască) ar fi un punct de atracție, creând un imaginar al unui loc străin/exotic. Statutul de DOP poate fi perceput ca un indicator de calitate („e un vin cu denumire de origine protejată, deci e bun”), chiar dacă nu se înțeleg detaliile tehnice din spatele acestei etichete. Definițiile tehnice pot fi, de obicei, ignorate, deoarece sunt prea specializate și nu contribuie direct la experiența de consum.

Tabelul 1 ilustrează în mod clar cum aceeași informație capătă sensuri diferite în funcție de destinatar. Pentru un specialist, fiecare detaliu este crucial. Și aici am aminti și de un alt specialist, la fel de important – traducătorul – pentru care această diferență de percepție este esențială, dat fiind că unitățile terminologice nu sunt întotdeauna universale sau internaționale, ci sunt „încadrate în societăți și culturi particulare”, dar și în limbi particulare, după cum afirmă Depecker [apud 15, p. 3]. Conform lui Jean-Jacques Briu, tocmai din acest motiv, anumiți termeni sunt (foarte) complecși, în măsura în care se raportează la o istorie, o societate, instituții, practici și culturi diferite sau puternic diferențiate de la o țară la alta. Iar traducătorul trebuie să știe ce informații să pună în valoare și, la nevoie, să le adapteze, pentru a răspunde așteptărilor publicului-țintă.

Din perspectiva Imaginarului lingvistic, Irouléguy evocă terroir-ul basc, altfel spus legătura dintre vin, teritoriu și identitate culturală. Consonanța termenului funcționează ca un marker identitar, prin intermediul căruia cititorul percepe un spațiu ca „străin”, plin de tradiții și de caracter local. În contextul exemplului (1), am identifica și un pic de ironie din partea autorului, vinul care ar trebui să dezlege limba și să creeze o ambianță convivială devine un obstacol (în franceză – *des difficultés [...] insurmontables*), iar în traducere se imprimă și o nuanță de suferință chiar prin „dificultățile [...] insuportabile”. Și atunci ne punem întrebarea dacă forma sonoră a termenului respectiv nu ar fi cea care ar „afecta” alegerile operate de către traducător. Așadar, remarcăm că termenul *Irouléguy*, înscrie Alteritatea în textul-țintă. Consonanța străină rămâne prezentă în traducerea în română și menține aura de străin și exotism, după cum spuneam anterior. Totuși, pentru publicul-țintă, care poate nu are nicio reprezentare despre vinul basc, valoarea sonoră este mai puternică decât valoarea semantică, aceasta funcționând ca un semn de alteritate și de ancorare geografică, chiar dacă sensul cultural rămâne parțial inaccesibil, deși avem elemente clarificatoare în context. Termenul „alb” explicitează tipul de vin, în plus mai este prezent și recipientul „sticlă” și verbul „a bea”, astfel echilibrându-se fidelitatea denotativă cu comprehensibilitatea pentru cititorul de limbă română.

(2) Elle opta pour un restaurant marocain de la rue Monge - ce serait, également, une journée hallal (p. 35 Soumission).	A ales un restaurant marocan de pe strada Monge – aveam deci și o zi halal! (p. 33 Supunere).
--	---

În exemplul (2), vizităm restaurantul marocan. Prin termenul *halal*, bucătăria marocană ne trimite la un imaginar religios și cultural islamic, unde hrana nu este doar aliment, cu și un semn identitar și normativ. De notat în franceză existența a 2 variante de scriere a acestuia: *hallal* și *halal* [16]. În timp ce în Dicționarul explicativ al limbii române nu găsim o definiție pentru halal decât accesând fila definiții (aici sunt prezentate în total 22 de definiții), dintre care definiția care ne interesează se găsește pe poziția 16 și are ca sursă trimitere la Dicționarul enciclopedic: 1. *subst.* Hrană pe bază de proteine animale (miel, capră, oaie, pui – carnea de porc fiind exclusă) pregătită potrivit preceptelor religioase musulmane. Termenul francez „hallal” (o variantă a cuvântului arab „halal”, după cum identificăm într-o serie de resurse pe internet) este o referință culturală specifică, care se referă la un set de reguli dietetice islamice, dar în contextul textului, poartă și o încărcătură simbolică mai largă, legată de religie, tradiție și un anumit stil de viață. De altfel, nici nu e deloc surprinzător că autorul romanului alege să ne vorbească în termeni cu referință cultural-re-

ligioasă, dat fiind că în romanul *Soumission*, islamul ar fi o piesă a dispozitivului ficțional, pentru a ne prezenta situația din Franța la sf. sec. XX - înc. sec. XXI [17, p. 23]. Termenul „halal” este deja destul de cunoscut în contextul global, datorită mass-media și fenomenului globalizării. Astfel majoritatea cititorilor pot înțelege conceptul de bază, chiar dacă nu cunosc detaliile legate de aspectele religioase. Totuși, imaginarul lingvistic activat de acest termen în rândul cititorilor de limbă franceză ar fi diferit de cel al unui cititor de limbă română. În articolul „L’emprunt *halal*. Du discours lexicographique au discours journalistique”, Riham El Khamissy constată că definițiile pentru „halal” servesc la delimitarea a noi sensuri pe care le capătă această unitate lexicală în evoluție, sensuri absente din discursul lexicografic, dar prezente masiv în discursurile non-lexicografice [18, p. 582]. În franceză, acest termen mai poartă și o încărcătură ideologică. În română, *halal* este cunoscut, dar va fi asociat mai ales cu gastronomia, fără aceeași forță polemică din spațiul francez. Astfel, pentru publicul de limbă română, în textul tradus ar predomina sensul denotativ (ce țin de regulile alimentare islamice), iar conotațiile ideologice și sociopolitice se vor dilua.

(3) Je jetai un bref regard à mon tagine agneau - artichauts avant de tenter, à tout hasard, un haussement de sourcils surpris (p. 36 <i>Soumission</i>).	Am aruncat o privire rapidă la tajine-ul meu de miel cu anghinare înainte să îndrăznesc, la plesneală, să ridic mirat din sprâncene (p. 34 <i>Supunere</i>).
---	--

În exemplul (3), ne delectăm în continuare cu gastronomia marocană – *tajine-ul de miel cu anghinare* – un simbol al ospitalității și tradiției marocane. De notat că Dex-ul nu ne e de ajutor în acest context, dar fiind că nu putem identifica prezența termenului respectiv în dicționar. În traducere, deci, s-a optat pentru un împrumut și adaptarea fonetico-morfologică a acestuia la limba română: transcriere *tajine*, pe de o parte, articulat hotărât cu scrierea cu cratimă din cauza vocalei *e* rămasă la capătul unității lexicale, pe de altă parte. Transcrierea este metoda de a reprezenta „felul în care sunetele sunt pronunțate”, citim la Michel Ballard [19, p. 41]. După cum constată Imola Katalin Nagy, „Transcrierea este folosită și în cazul culturilor intraductibile, care nu au un echivalent în limba și în cultura-țintă” [20, p. 133]. Suntem în prezența unei hibridizări lingvistice vădite, prin care termenul exotic este integrat în sistemul lingvistic al limbii române, transferându-se imaginarul culinar, dar într-o formă citibilă publicului-țintă. Ne pare aici interesantă ideea lansată de Corinne Wecksteen, referitor la folosirea termenilor străini într-un text, care nu este lipsită de importanță și are consecințe pe plan semantic, în special din punctul de vedere conotativ: „un termen străin, încă neasimilat, face ca enunțul să devină opac, atrăgând atenția asupra sa și permițând conotației să se strecoare în confuzia astfel creată” [21, p. 138].

(4) Mon après-midi de TD fut épuisant, les doctorants dans l’ensemble étaient épuisants, pour eux il commençait à y avoir un enjeu et pour moi plus du tout, à part choisir le plat indien que je ferais réchauffer au micro-ondes le soir (<i>Chicken Biryani? Chicken Tikka Masala? Chicken Rogan Josh?</i>) en regardant le débat politique sur France 2 (p. 37 <i>Soumission</i>).	După-amiaza de seminar a fost anevoioasă, doctoranzii în ansamblu erau obositori, pentru ei începea să se contureze o miză, pentru mine deloc, cu excepția alegerii mâncării indiene pe care aveam s-o încălzesc seara la microunde (<i>Chicken Biryani? Chicken Tikka Masala? Chicken Rogan Josh?</i>), uitându-mă la dezbaterile politice de pe postul France 2 (p. 36 <i>Soumission</i>).
--	---

O incursiune în bucătăria indiană ne așteaptă în exemplul (4). Bucătăria indiană, prin enumerarea de produse, activează un imaginar multicultural urban, unde consumul de mâncare exotică devine parte a cotidianului occidental. Traducătorul nu intervine aici, menținând fidel imaginarul culinar internaționalizat. El păstrează denumirile în engleză, exact ca în original, de altfel, ceea ce subliniază că imaginarul globalizat al gastronomiei se construiește pe anglicisme.

Imaginarul lingvistic relevă faptul că gastronomia nu este neutră: fiecare termen trimite la identități culturale (prin calificativele *basc*, *marocan*, *indian*), la valori simbolice (*vin* – *convivialitate*, *halal* – *normativ religios*, *tajine* – *ospitalitate tradițională*) și la dinamica globalizării (produsele indiene cu denumiri englicizate).

În traducere se reușește să se păstreze această dimensiune pluriculturală, făcând din gastronomie un spațiu de întâlnire (și tensiune) între imaginaruri lingvistice diferite.

Concluzii

Deci cum ar putea fi influențată traducerea de norme subiective ale Imaginarului lingvistic, în special normele evaluative, comunicaționale și fictive. Norma comunicațională pune astfel accent pe funcția comunicativă a limbii, acceptând variația, adaptările contextuale necesare pentru ca mesajul să fie înțeles. Pentru traducător, aceasta implică flexibilitate în alegerea formei mai accesibile, chiar dacă nu a celei mai fidele, pentru a asigura înțelegerea imediată de către cititor; în folosirea unor termeni care deja circulă în limbă-țintă, chiar dacă aceștia nu sunt atestați în dicționare; în adaptarea termenului împrumutat ținând cont de dinamica limbii-țintă. Altfel spus, se acordă prioritate eficienței comunicative în fața prescripțiilor stricte. Prin normele evaluative și fictive se urmărește un ideal de limbă subiectiv, influențat de factori afectivi, estetici sau ideologici, nu de norme academice. De fapt, acestea apar ca niște raționalizări individuale care se manifestă prin deciziile privind strategiile și procedeele de traducere adoptate.

Am putea conchide din cele menționate anterior că normele comunicaționale conduc traducătorul să găsească soluții clare și accesibile, ce pun accent pe eficiența comunicării, iar normele evaluative și fictive îl pot ghida spre alegeri ideologice / estetizante, care scot în prim plan imaginarul său lingvistic, cultural și sensibilitatea personală, precum și cea a publicului-țintă pe care îl reprezintă.

Referințe bibliografice:

1. ARDELEANU, S.-M. *Dynamique de la langue et imaginaire linguistique*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2000. 145 p. ISBN: 973-98902-9-6
2. HOUDEBINE, A.-M. De l'imaginaire linguistique à l'imaginaire culturel. În: *La linguistique*. 2015/1, vol. 51, p. 3-40. DOI: 10.3917/ling.511.0003.
3. ADAMOU, E. De la stabilité de l'Imaginaire Linguistique. În: *Langage et société*. 2002/1 nr. 99, p.77-95. DOI : 10.3917/lis.099.0077.
4. DUCROT, O. *Dire et ne pas dire*. Paris: Hermann, 1972. 311 p. ISBN 10: 2705656995
5. MARTINET, A. *Éléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin. 1996. 221 p. ISBN 978-2-200-21718-1.
6. ARDELEANU, S.-M., Balățchi, R. *Éléments de syntaxe du français parlé*. Iași: Institutul European. 2005. 184 p. ISBN 9736113353.
7. CONSTANTINESCU, M. L'altérité dans le texte: entre report et emprunt, entre occasionnel et durable. În: *Palimpsestes*. 2012. nr. 25. Disponibil: <http://journals.openedition.org/palimpsestes/1829> [Accesat: 12.09.2025].
8. THOIRON, Ph., BÉJOINT, H. La terminologie, une question de termes? În: *Meta*. 2010. nr. 55(1). p. 105–118. <https://doi.org/10.7202/039605ar>
9. DRUȚĂ, I. Termenul și limbajele specializate: abordări diverse. În: *Philologia* LVI, 2014, p. 87-96.
10. Institut national de l'origine et de la qualité (INAO) Disponibil: <https://www.inao.gouv.fr/produit/irouleguy-blanc-17967> [Accesat: 11.09.2025].
11. Portalul EUR-Lex, Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/wines-and-wine-sector-products-protected-designations-of-origin-protected-geographical-indications-traditional-terms-labelling-and-presentation.html> [Accesat: 11.09.2025].
12. Eur-Lex (2). Publicarea unei comunicări privind aprobarea unei modificări standard a caietului de sarcini al unei denumiri din sectorul vitivinicol, menționată la articolul 17 alineatele (2) și (3) din Regulamentul delegat (UE) 2019/33 al Comisiei. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202501992 [Accesat: 11.09.2025].
13. Pagina magazinului online de vinuri autentice românești. Disponibil: <https://goodwine.ro/ce-inseamna-vinuri-linistite/> [Accesat: 11.09.2025].
14. Blogul Definiție conform Organizației Internaționale a Viei și Vinului - Despre vinul sec. Disponibil: <https://wine-and-spirits.md/ro/de-ce-vinul-este-sec/> [Accesat: 11.09.2025].
15. BRIU, J.-J. (éd.). *Terminologie (I): analyser des termes et des concepts*. Peter Lang. 2011. Vol. 16. 223 p. ISBN978-3-0343-0583-9.

16. Dictionarul Le Robert. Disponibil: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/halal> [Accesat: 11.09.2025]
17. PADOVANI, L. *Soumission*, le roman de la conversion Houellebecq, le réel et la fiction. În: *Intercâmbio*. 2021, 2^a série. vol. 14. p. 21-39 https://hal.science/hal-03552136v1/file/SOUMISSION_LE_ROMAN_DE_LA_CONVERSION..pdf
18. EL KHAMISSY, R. L'emprunt halal. Du discours lexicographique au discours journalistique. În: *SHS Web of Conferences* 8. 2014. p. 573-586 https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2014/05/shsconf_cmlf14_01114.pdf
19. BALLARD, M. *Numele proprii în traducere*. Traducere integrală din limba franceză. Coordonare traduce-re, cuvânt înainte la ediția în limba română și note de traducere: Georgiana Lungu-Badea. Timișoara: Editura Universității de Vest. 2011. 378 p. ISBN 978-973-125-342-8
20. NAGY, I. K. *Introducere în traductologie sau noțiuni și concept fundamentale în teoria și practica traducerii*. Editura Scientia, Cluj-Napoca, 2020, 369 p. ISBN 978-606-975-040-7
21. WECKSTEEN, C. La traduction de l'emprunt: coup de théâtre ou coup de grâce ? În: *Lexis*. 2009. nr. 3. p. 137-156 DOI : <https://doi.org/10.4000/lexis.649>

Opere literare citate

22. HOUELLEBECQ M. *Soumission*. Flammarion. 2022. 300 p.
23. HOUELLEBECQ M. *Supunere*. Roman. Humanitas Fiction. 2022. Traducere din franceză și note de Daniel Nicolescu. 295 p.

Despre autor:

Natalia MUCERSCHI, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0007-1598-7740

E-mail: natalia.mucerschi@usm.com

Prezentat: 26.09.2025

REFLECȚIA TRANZIȚIEI LA ALFABETUL LATIN ÎN ACTELE OFICIALE ALE STRUCTURILOR UNIVERSITARE

Viorelia PEREBINOS,

Universitatea de Stat din Moldova

Studiul investighează tranziția de la alfabetul chirilic la alfabetul latin în documentația oficială a instituțiilor de învățământ superior din Republica Moldova, în contextul aplicării Legii privind funcționarea limbilor (1989). Analiza proceselor-verbale universitare, a ordinelor rectorale și a dosarelor studențești evidențiază caracterul complex al transformării, cu dimensiuni tehnico-administrative și identitare. Ritmul implementării a variat în funcție de profilul instituțiilor: facultățile umaniste (Institutul Pedagogic „A. Russo”, Universitatea de Stat din Chișinău) au adoptat rapid grafia latină și glotonimul „limba română”, în timp ce unitățile tehnice și reale (Institutul Politehnic „S. Lazo”, unele catedre științifice) au menținut o perioadă bilingvismul. La Institutul Agricol „M. V. Frunze”, schimbarea s-a produs gradual. Concluziile subliniază rolul universităților ca spații de legitimare a alfabetului latin și a redefinirii glotonimice de la „limba moldovenească” la „limba română”.

Cuvinte-cheie: *alfabet latin, procese-verbale universitare, legislație lingvistică, identitate națională, învățământ superior, limba română, glotonim, tranziție lingvistică.*

REFLECTION OF THE TRANSITION TO THE LATIN ALPHABET IN THE OFFICIAL DOCUMENTS OF UNIVERSITY STRUCTURES

The study investigates the transition from the Cyrillic to the Latin alphabet in the official documentation of higher education institutions in the Republic of Moldova, in the context of the implementation of the Law on the Functioning of Languages (1989). The analysis of university minutes, rectorial orders, and student files highlights the complex nature of this transformation, with both technical-administrative and identity dimensions. The pace of implementation varied depending on the institutional profile: humanities faculties (the Pedagogical Institute „A. Russo,” the State University of Chișinău) quickly adopted the Latin script and the glottonym „Romanian language”, while technical and scientific units (the Polytechnic Institute „S. Lazo,” certain science departments) preserved bilingualism for a longer period. At the Agricultural Institute „M. V. Frunze,” the change occurred gradually. The conclusions emphasize the role of universities as laboratories legitimizing both the Latin alphabet and the glottonymic shift from „Moldovan” to „Romanian.”

Keywords: *latin alphabet, university minutes, language legislation, national identity, higher education, romanian language, glottonym, linguistic transition.*

Introducere

Problematika limbii române în spațiul universitar din Republica Moldova reprezintă un domeniu esențial de cercetare pentru înțelegerea proceselor de reconstrucție identitară și culturală din perioada post-sovietică. Adoptarea Legii nr. 3465/1989 privind funcționarea limbilor a constituit un moment de cotitură, care a generat transformări profunde atât la nivel societal, cât și instituțional. Una dintre cele mai vizibile consecințe ale acestei legislații a fost revenirea la alfabetul latin, perceput nu doar ca o schimbare grafică, ci ca un simbol al desprinderii de modelul sovietic și al reconectării la tradiția culturală românească.

În acest sens, Liliana Rotaru subliniază că „implementarea legislației lingvistice în învățământul superior s-a desfășurat într-un cadru tensionat, marcat de decalaje între exigențele legii și realitățile instituționale” [1, p. 249].

În mediul universitar, procesele-verbale, ordinele rectorilor și dosarele studenților devin documente de primă importanță pentru înțelegerea modului în care politica lingvistică a fost transpusă în practică. Analiza acestor surse permite surprinderea diferențelor dintre instituții, facultăți și catedre, precum și a ritmului variabil al implementării reformei grafice și terminologice. Facultățile filologice au acționat ca un veritabil laborator de avangardă în adoptarea alfabetului latin și consacrarea glotonimului „limba română”, în timp

ce structurile cu profil tehnic sau real au manifestat o mai mare rezistență, apelând la soluții bilingve și menținând mai mult timp influența limbii ruse.

În acest context, în articolul de față ne propunem să evidențiem specificul utilizării alfabetului latin în documentația universitară de la începutul anilor '90, cu accent pe procesele-verbale ale structurilor academice. Studiul se bazează pe analiza comparativă a fondurilor arhivistice de la mai multe instituții de învățământ superior din Republica Moldova, urmărind atât dimensiunea juridico-administrativă a fenomenului, cât și implicațiile sale simbolice și identitare.

Metode și materiale aplicate

Cercetarea de față se bazează pe analiza documentelor de arhivă provenite din mai multe instituții de învățământ superior din Republica Moldova: Universitatea de Stat din Chișinău, Institutul Pedagogic de Stat „Alec Russo” din Bălți, Institutul Politehnic „S. Lazo” și Institutul Agricol „M.V. Frunze”. Materialul documentar investigat cuprinde procese-verbale ale senatelor universitare, ale consiliilor facultăților și catedrelor, Cărțile de ordine ale rectorilor, precum și dosarele personale ale studenților.

Metodologia aplicată este una de tip istoric-analitic și comparativ, vizând surprinderea cronologiei introducerii alfabetului latin în documentația oficială universitară, precum și diferențele de ritm și de practică între instituții. Analiza filologică a textelor a permis identificarea trecerii de la glotonimul „limba moldovenească” la „limba română” și corelarea acestui proces cu aplicarea legislației lingvistice. În paralel, s-a recurs la contextualizarea documentelor în raport cu cadrul juridic și socio-politic al perioadei de tranziție (1989-1992).

Prin îmbinarea metodelor de cercetare istorică, lingvistică și sociologică, studiul urmărește să evidențieze nu doar dimensiunea administrativă a schimbării grafice, dar și implicațiile identitare și culturale ale procesului de afirmare a limbii române în spațiul universitar.

1. Folosirea alfabetului latin în procesele-verbale ale structurilor universitare la Institutul Pedagogic de Stat „A. Russo” din Bălți

Un aspect esențial al procesului de implementare a legislației lingvistice în învățământul superior îl constituie trecerea de la alfabetul chirilic la alfabetul latin în documentele oficiale universitare. La Institutul Pedagogic de Stat „Alec Russo” din Bălți, această tranziție se reflectă în mai multe categorii de surse arhivistice: **Cărțile de ordine ale rectorului, procesele-verbale ale Catedrei de limbă și literatură moldovenească**, precum și în **dosarele personale ale studenților**.

Analiza acestor documente relevă o cronologie clară a schimbării. În anul universitar 1988 – 1989, procesele-verbale ale Catedrei de limbă și literatură moldovenească au fost redactate integral în limba română cu alfabet chirilic până la data de **19 aprilie 1989**.

Ca urmare a dezbaterilor publice și a presiunilor pentru recunoașterea oficială a grafiei latine, documentele interne au început să fie treptat redactate în alfabet latin [2, p. 24].

Un alt indicator important este utilizarea glotonimului. Deși denumirea oficială „limba moldovenească” se menține în procesele-verbale până în anul universitar 1989-1990, din **8 septembrie 1989** apar deja primele consemnări în care este utilizat termenul „limba română” [3, p. 1].

Consacrarea definitivă a acestuia ca glotonim stabil se produce în anul universitar **1990 – 1991**, ceea ce demonstrează că universitatea a fost receptivă la schimbările de ordin identitar și lingvistic generate de noul cadru legislativ [4, p. 1].

Un caz distinct îl constituie **procesele-verbale ale Consiliului științific al Facultății de Filologie**, unde bilingvismul instituțional s-a manifestat într-o formă explicită. Analiza documentelor arată că ședințele erau consemnate concomitent în **limba rusă** și în **limba română**, fapt ce demonstrează atât caracterul de tranziție al perioadei, cât și statutul încă puternic al limbii ruse în mediul universitar [5, p. 1]. Referitor la folosirea alfabetului latin în redactarea ordinelor rectorului putem menționa că primul este Ordinul nr. 8-503 din 06.08.1990, cu referire la înmatricularea în anul I staționar [6, p. 91]. În concluzie, analiza comparativă a documentelor arată că, deși **Consiliul științific al Facultății de Filologie** a introdus alfabetul latin în procesele-verbale începând cu anul universitar 1990-1991, **Catedra de limbă și literatură română** a fost cea care a aplicat mai rapid prevederile legislației lingvistice. Aceasta din urmă a început să utilizeze alfabetul

latin și să înlocuiască treptat glotonimul „limba moldovenească” cu „limba română” încă din toamna anului 1989. Astfel, se confirmă faptul că facultățile și catedrele de profil filologic au jucat un rol de avangardă în procesul de implementare a politicii lingvistice universitare, asigurând tranziția nu doar la nivel formal, dar și conceptual.

2. Folosirea alfabetului latin în procesele-verbale ale structurilor universitare la Institutul Politehnic „S. Lazo” din Chișinău

Analiza documentelor de arhivă ale **Institutului Politehnic „S. Lazo” din Chișinău** – în special a *Cărților de ordine ale rectorului*, a *proceselor-verbale ale Senatului* și a *dosarelor personale ale studenților* – relevă o situație distinctă față de cea atestată la Institutul Pedagogic de Stat „A. Russo” din Bălți. În cazul Institutului Politehnic, primele manifestări ale tranziției la alfabetul latin apar relativ târziu, abia pe **15 iunie 1990**, în *ordinul nr. 266-p* cu privire la admiterea studenților. Totuși, caracterul ezitant al instituției este evident, întrucât imediat următorul document, *ordinul nr. 267-p*, este redactat în limba rusă, fapt ce denotă lipsa unei orientări ferme spre utilizarea consecventă a limbii române.

Un progres parțial se observă în *ordinul nr. 336-p din 30 iulie 1990*, referitor la admiterea studenților în anul I. În acest document, alfabetul latin este folosit pentru transcrierea numelor studenților din grupele cu predare în limba română, ceea ce arată o aplicare selectivă a reformelor lingvistice, în funcție de profilul lingvistic al grupelor.

O sursă deosebit de relevantă o constituie **dosarele personale ale studenților** din anul universitar 1990-1991. Din cele expuse reiese că, pentru grupele cu studiere în limba română, **probele de admitere** s-au desfășurat deja în limba română, utilizându-se **alfabetul latin**. Disciplina a fost consemnată cu denumirea de „*limbă maternă*”, fapt care reflectă atât impactul noii legislații lingvistice, cât și tendința de a repositiona limba română în centrul procesului educațional universitar. În același timp, această terminologie ilustrează compromisurile lexicale specifice perioadei de tranziție: evitarea imediată a abandonării glotonimului „limba moldovenească”, dar introducerea unei formule cu încărcătură identitară evidentă, care să legitimeze predarea în limba română.

Examinarea **proceselor-verbale ale Senatului Institutului Politehnic „S. Lazo” din Chișinău** confirmă caracterul gradual și adesea inconsecvent al aplicării legislației lingvistice. Astfel, limba română cu alfabet latin este utilizată pentru prima dată în *procesul-verbal din 25 septembrie 1990*, unde *proiectul deciziei nr. 1* este prezentat bilingv – în limba română (cu alfabet latin) și în limba rusă.

Pe parcursul anului 1991 se constată o **creștere semnificativă a folosirii alfabetului latin**, uneori chiar în cadrul aceluiasi proces-verbal coexistând limba română și limba rusă, cum se observă în *procesul-verbal nr. 8 din 23 aprilie 1991*. Această practică bilingvă ilustrează tranziția treptată a instituției spre consolidarea limbii române în sfera academică, dar și rezistența inerțială a utilizării limbii ruse ca limbă de lucru administrativ.

În anul universitar 1992-1993 se constată renunțarea efectivă la redactarea în limba rusă în cadrul proceselor-verbale ale Senatului, semnalând astfel adoptarea consecventă a limbii române (cu alfabet latin) ca limbă oficială de comunicare administrativă la nivel administrativ.

Această transformare instituțională denotă trecerea de la o practică compensatorie, în care grafia latină era folosită punctual sau în paralel cu rusa, la o normalizare lingvistică coerentă, în strânsă legătură cu schimbările legislativ-politice și cu procesul post-sovietic de reafirmare identitară.

1.4.3. Folosirea alfabetului latin în procesele-verbale ale structurilor universitare la Institutul Agricol „M.V. Frunze”

În cazul **Institutului Agricol „M.V. Frunze” din Chișinău**, investigarea aplicării legislației lingvistice a fost obstaculată de lipsa proceselor-verbale ale Senatului în fondurile arhivistice consultate. Cele mai vechi documente identificate au fost **procesele-verbale ale Consiliului Facultății de Economie** din anul universitar 1990-1991. Acestea prezintă un aspect aparte: erau redactate de mână, nu dactilografiate, dar consemnate integral în **limba română cu alfabet latin**. Un exemplu edificator este *procesul-verbal nr. 1 din 18 septembrie 1990*, care demonstrează că, la nivel de facultate, aplicarea alfabetului latin s-a produs rapid și într-o manieră consecventă, chiar și în absența unor mecanisme instituționale centralizate de uniformizare.

Această situație relevă două aspecte semnificative: pe de o parte, **rolul facultăților** ca nuclee autonome de aplicare a reformelor lingvistice, iar pe de altă parte, **caracterul pragmatic al tranziției** – scrierea de mână fiind o soluție imediată pentru introducerea alfabetului latin, în condițiile în care tehnică de dactilografare nu era încă adaptată noii grafii.

Analiza **Cărților de ordine ale rectorului** de la Institutul Agricol „M.V. Frunze” evidențiază o tranziție relativ târzie a limbii de redactare a documentelor administrative. Până în anul 1989, toate ordinele rectorului referitoare la activitatea studenților erau redactate **exclusiv în limba rusă**. O schimbare esențială se produce odată cu *ordinul nr. 768 din 4 august 1990*, redactat în limba română cu alfabet latin, la care se adaugă însă, pe pagina următoare, o versiune paralelă în limba rusă. Acest fapt indică nu doar adaptarea la legislația lingvistică, ci și menținerea unei forme de bilingvism instituțional în documentația oficială.

Dosarele personale ale studenților ne oferă informații prețioase despre aplicarea legislației lingvistice la Institutul Agricol „M.V. Frunze”. În *dosarul nr. 18556*, corespunzător unui student admis în 1989 la **Facultatea de Medicină Veterinară**, proba de admitere la „limba maternă” este consemnată în **limba română cu alfabet chirilic**, conform tradiției încă dominante la acea dată. În schimb, lista disciplinelor din dosar și din registrul matricol apare redactată în **limba română cu alfabet latin** încă din semestrul I al anului universitar 1989 – 1990.

Această situație evidențiază caracterul **hibrid și tranzițional** al reformelor lingvistice în domeniul universitar: în timp ce probele oficiale de admitere respectau încă norma chirilică, practica internă a consemnării disciplinelor și a documentării curriculare a anticipat introducerea grafiei latine, cu aproape un an înainte ca aceasta să fie aplicată în mod consecvent în ordinele rectorului. Cazul Institutului Agricol arată că **facultățile au devenit laboratoare timpurii de experimentare a alfabetului latin**, precedând implementarea oficială la nivel administrativ central.

1.4.4. Folosirea alfabetului latin în procesele-verbale ale structurilor universitare la Universitatea de Stat „V. I. Lenin” din Chișinău

La **Universitatea de Stat „V. I. Lenin” din Chișinău**, analiza proceselor-verbale ale **Senatului**, ale **catedrelor de profil** și ale **consiliilor științifice de facultate**, coroborată cu examinarea dosarelor personale ale studenților, scoate în evidență o tranziție neuniformă la utilizarea limbii române cu alfabet latin.

Astfel, **procesele-verbale ale Catedrei de Fizică generală** sunt redactate integral în limba rusă până la *7 mai 1991*, dată la care apare primul document în limba română cu grafie latină (*procesul-verbal nr. 4*) [7, p. 7].

Prin contrast, în materialele Facultății de Biologie, **Catedra de Genetică** adoptă mai devreme alfabetul latin, atestând deja un proces-verbal redactat în limba română la *28 iunie 1990* [8, p. 39].

Aceste date ilustrează un fenomen important: aplicarea legislației lingvistice în învățământul superior nu s-a realizat simultan și uniform, ci în funcție de profilul academic și de gradul de deschidere al colectivelor universitare. Facultățile și catedrele de științe exacte au manifestat o tendință mai conservatoare, menținând limba rusă mai mult timp în documentația oficială, în timp ce disciplinele biologice și filologice au fost printre primele care au introdus limba română cu alfabet latin. La **Facultatea de Filologie** a Universității de Stat „V. I. Lenin” tranziția către alfabetul latin s-a produs într-un ritm mai alert decât în cazul facultăților cu profil real. **Procesele-verbale ale Catedrei de Limbă moldovenească** au fost redactate în limba română cu alfabet chirilic până la *28 decembrie 1989*, când *procesul-verbal nr. 5* marchează prima utilizare a alfabetului latin [9, p. 25].

Situația este similară și la **Catedra de literatură moldovenească**, unde până la *5 februarie 1990* documentele continuă să fie redactate cu grafie chirilică; abia *procesul-verbal nr. 10 din 13 martie 1990* consemnează adoptarea scrierii cu litere latine [10, p. 32].

Aceste date confirmă faptul că Facultatea de Filologie, prin catedrele sale de specialitate, a reprezentat unul dintre primele spații universitare în care alfabetul latin a fost implementat consecvent în documentația oficială. Spre deosebire de facultățile de științe exacte, unde persistența limbii ruse a întârziat aplicarea reformelor, mediul filologic a fost predispus la receptarea și promovarea rapidă a schimbării, ceea ce a conferit instituției un rol de **avangardă în procesul de afirmare a limbii române** în învățământul superior.

La nivelul **Senatului Universității de Stat „V. I. Lenin”**, tranziția la alfabetul latin se produce chiar în ultimele zile ale anului 1989. *Procesul-verbal nr. 5 din 26 decembrie 1989* atestă pentru prima dată

utilizarea alfabetului latin, însă în paralel cu limba rusă, ceea ce reflectă caracterul gradual și precaut al schimbării [11, p. 37]. Practica bilingvă de la acest nivel instituțional central confirmă că introducerea limbii române cu grafie latină nu a fost realizată brusc și exclusiv, ci printr-un regim de coexistență cu limba rusă, menită să asigure o tranziție acceptabilă în condițiile socio-politice ale momentului.

Această constatare este deosebit de importantă deoarece demonstrează că **Senatul universitar**, ca for suprem de decizie academică, a legitimat prin documentația sa oficială folosirea alfabetului latin înainte ca această practică să devină generalizată la nivelul facultăților și catedrelor.

O dimensiune centrală a procesului de afirmare a limbii române în învățământul superior o constituie **înlocuirea glotonimului „limba moldovenească” cu „limba română”**. În anul universitar **1990-1991** se constată primele schimbări oficiale la nivelul denumirilor catedrelor din cadrul Facultății de Filologie a Universității de Stat „V. I. Lenin”.

Astfel, în *procesul-verbal nr. 1 din 11 septembrie 1990* apare încă denumirea tradițională de „*literatură moldovenească*” în titulatura catedrei și doar într-o lună, *procesul-verbal nr. 2 din 25 octombrie 1990* consfințește schimbarea în „*literatură română*” [12, p. 1,4]. Fenomenul este efectuat paralel și la **Catedra de limbă moldovenească**: dacă *procesul-verbal nr. 1 din 3 septembrie 1990* menționează glotonimul „*limbă moldovenească*”, atunci *procesul-verbal nr. 2 din 2 octombrie 1990* introduce denumirea de „*limbă română*” [13, p. 1, 3].

Această modificare terminologică are o semnificație majoră: nu este vorba doar despre trecerea la alfabetul latin, ci despre **redefinirea identitară a disciplinei** și a fundamentelor sale academice. Schimbarea rapidă a glotonimului la nivelul catedrelor filologice arată că mediul universitar a fost unul dintre primele spații instituționale în care a fost realizată trecerea de la paradigma sovietică „limba moldovenească” la recunoașterea oficială a limbii române.

Rezultate obținute și discuții

Analiza documentelor universitare relevă că aplicarea alfabetului latin nu a fost un proces uniform. Începând cu anul universitar 1989-1990, facultățile de profil umanistic (în special filologia) au introdus rapid noua grafie în procesele-verbale și în corespondența oficială. În schimb, facultățile tehnice și cele cu orientare reală au manifestat o anumită reticență, menținând pentru o perioadă paralelismul grafiei chirilice și al celei latine.

Procesele-verbale ale senatelor universitare și ale consiliilor facultăților confirmă faptul că trecerea la alfabetul latin a fost adesea însoțită de discuții aprinse, unde dimensiunea lingvistică se intersecta cu cea politică și identitară. În unele cazuri, apar inserții bilingve (română – rusă), reflectând realitatea plurilingvă a mediului academic din acea perioadă. Totodată, se constată o accelerare a adoptării alfabetului latin în documentele rectoratelor, semn al presiunii legislative și al adaptării rapide la normele impuse de Legea nr. 3465/1989.

Aceste rezultate confirmă observațiile unor cercetători (Șevcenco, Cașu, Dumitru) privind caracterul etapizat și adesea contradictoriu al politicilor lingvistice din învățământul superior moldovenesc. În același timp, analiza documentară demonstrează că introducerea alfabetului latin a avut un impact nu doar administrativ, ci și simbolic, contribuind la consolidarea percepției limbii române ca element central al identității naționale.

Concluzii

Studiul demonstrează că trecerea la alfabetul latin în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova a reprezentat un proces gradual, diferențiat pe facultăți și instituții, dar ireversibil. Documentele universitare atestă nu doar implementarea unei politici lingvistice, ci și un proces de afirmare identitară în mediul academic. Așa cum subliniază Elena Negru, „revenirea la alfabetul latin a fost percepută drept o reconfirmare a apartenenței la spațiul cultural românesc și o etapă esențială a desprinderii de modelul sovietic” [14, p. 312].

Adoptarea alfabetului latin a constituit o punte între spațiul educațional moldovenesc și cel românesc, facilitând alinierea la tradițiile academice europene. Totodată, această schimbare a marcat desprinderea simbolică de modelul sovietic, confirmând rolul universităților ca actori principali în procesul de modernizare culturală și lingvistică.

Prin urmare, alfabetul latin, introdus în documentația universitară la începutul anilor '90, nu poate fi privit doar ca un detaliu tehnic, ci ca o expresie a transformării structurale și identitare a învățământului superior din Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. ROTARU, L. Tentative de implementare a legislației lingvistice în școala superioară din RSS Moldovenească, 1989–1991. În: *Țyragetia*, serie nouă, vol. XI [XXVI], nr. 2, Istorie. Muzeologie, 2017, p. 247–260. ISSN 1857-0240.
2. Arhiva Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți (în continuare – *AUSARB*). Dosarul cu procese-verbale ale Catedrei de Limbă și literatură moldovenească, 1988-1989, F. 1, Inv. 2, nr. dosar 2326.
3. *AUSARB*. Dosarul cu procese-verbale ale Catedrei de Limbă și literatură moldovenească, 1989 – 1990, F. 1, Inv. 2, nr. dosar 2468.
4. *AUSARB*. Dosarul cu procese-verbale ale Catedrei de Limbă și literatură română, 1990 – 1991, F. 1, Inv. 2, nr. dosar 2594.
5. *AUSARB*. Dosarul cu procese-verbale ale Consiliului Științific al Facultății de Filologie, 1990 – 1991, F. 1, Inv. 2, nr. dosar 2583.
6. *AUSARB*. Cartea de ordine a rectorului cu referire la activitatea studenților, 1990-1991, F.1, Inv. 2l, nr. dosar 1911.
7. Arhiva Universității de Stat din Moldova (în continuare – *AUSM*). Procese-verbale ale Catedrei de Fizică generală, 1990 – 1991, F.1, Inv.1, nr. dosar 4447.
8. *AUSM*. Procese-verbale ale Catedrei de Genetică, 1989-1990, F.1, Inv.1, nr. dosar 4327.
9. *AUSM*. Procese-verbale ale Catedrei de Limbă moldovenească, 1989 – 1990, F. 1, Inv. 1, nr. dosar 4347.
10. *AUSM*. Procese-verbale ale Catedrei de Literatură moldovenească, 1989 – 1990, F. 1, Inv. 1, nr. dosar 4345.
11. *AUSM*. Procese-verbale ale Senatului, 1989 – 1990, F. 1, Inv. 1, nr. dosar 4601.
12. *AUSM*. Procese-verbale ale Catedrei de Literatură română, 1990 – 1991, F. 1, Inv. 1, nr. dosar 4490.
13. *AUSM*. Procese-verbale ale Catedrei de Limbă română, 1990-1991, F. 1, Inv. 1, nr. dosar 4492, f. 1, 3.
14. NEGRU, E. *Politica lingvistică în RSS Moldovenească: între ideologie și identitate*. Chișinău: Cartier, 2019. ISBN 978-9975-86-351-0.

Date despre autor:

Viorelia PEREBINOS, doctorandă anul III, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-0297-439X

E-mail: perebinosviorelia@gmail.com

Prezentat: 27.09.2025

SPECIFICUL EULUI NARATOR AUCTORIAL ÎN LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

Ludmila USATĂI,

Universitatea de Stat din Moldova

Eul narator reflectă contextul social, politic și cultural în care cronicile au fost scrise. Prin analiza acestuia, putem înțelege mai bine cum evenimentele contemporane cronicarului au influențat perspectiva și tonul narațiunii. De exemplu, cronicile scrise în timpul unei perioade de criză sau sub amenințarea unei puteri străine pot avea un ton mai pesimist sau combativ. În contrast, cronicile scrise în perioade de stabilitate pot reflecta o abordare mai echilibrată și mai analitică.

Studierea eului narator în textele cronicărești este importantă pentru a descifra complexitatea acestor opere, care se situează la intersecția dintre istorie și literatură. Aceasta ne permite să înțelegem cum viziunile și experiențele personale ale cronicarilor au dat formă felului în care evenimentele istorice au fost înregistrate și transmise, influențând astfel modul în care aceste evenimente sunt înțelese și interpretate până în prezent.

Cuvinte-cheie: eu narator; narator auctorial, *Letopisețul Țării Moldovei*, focalizare, perspectivă narativă, cronicari, obiectivitate, subiectivitate, omnisciență, refuzul omniscienței.

THE SPECIFIC SELF OF THE AUTHORIAL NARRATOR IN LETOPISET OF THE COUNTRY OF MOLDOVA

The narrator self reflects the social, political and cultural context in which the chronicles were written. By analyzing it, we can better understand how events contemporary to the chronicler influenced the perspective and tone of the narrative. For example, chronicles written during a period of crisis or under threat from a foreign power may have a more pessimistic or combative tone. In contrast, chronicles written during periods of stability may reflect a more balanced and analytical approach.

Studying the narrator's self in chronicle texts is crucial to deciphering the complexity of these works, which lie at the intersection of history, literature, and morality. This allows us to see how the personal perceptions and experiences of the chroniclers shaped the way historical events were recorded and transmitted, thus influencing the way these events are understood and interpreted to this day.

Keywords: narrator self, authorial narrator, *Letopisețul Țării Moldovei*, focus, narrative perspective, chroniclers, objectivity, subjectivity, omniscience, refusal of omniscience.

Letopisețul Țării Moldovei reprezintă una dintre pietrele de temelie ale istoriografiei românești. Cronicarii moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce nu au fost doar simpli înregistratori ai evenimentelor istorice, ci și creatori de discursuri narative complexe, în care eul narator auctorial joacă un rol esențial. Prin intermediul acestui narator, cronicile devin mai mult decât relatări ale faptelor; ele se transformă în interpretări și judecăți asupra istoriei, oferind cititorilor o perspectivă asupra valorilor, credințelor și mentalității epocii.

Bineînțeles, putem să afirmăm că fiecare epocă își are propriile scriituri. Parafrazându-l pe exegetul Nicolae Manolescu, care, referindu-se la operele de ficțiune, în special la roman, sublinia că „... fiecare epocă și-ar produce automat romanul capabil s-o exprime” [4, p. 19], noi susținem ideea că și operele factuale sau operele istoriografice (în special *Letopisețul Țării Moldovei*, elaborat în secolele XVII-XVIII) sunt capabile să exprime și exprimă, neîndoios, epoca în care au fost create.

Punctul de plecare pentru literatura istoriografică în limba română este *Letopisețul Țării Moldovei* aparținând celor trei mari cronicari, Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce. Inițiativa proprie a primului cronicar moldovean de a elabora lucrarea, dar și continuarea acesteia de către M. Costin și I. Neculce, nu putea fi realizată în epocile anterioare, atunci când lucrările istoriografice erau scrise în limba

slavă veche și din îndemnul sau la comanda unui sau altui domnitor, atunci când elementul subiectiv era dominant, iar portretele domnitorilor, în dependență de preferințe, erau fie compilate din studii aparținând autorilor străini din alte epoci și exagerându-le calitățile, fie elaborate într-un stil denigrator, defăimător și calomnios.

De menționat că discursul cronicăresc, ca și alte tipuri de discurs, ficțional sau factual, are un element important - Eul narator auctorial - un concept naratologic care se referă la prezența unei voci narative distincte, ce aparține autorului însuși sau unei instanțe narative care deține controlul total asupra poveștii. Acest tip de narator este omniscient și are o perspectivă de ansamblu asupra evenimentelor, personajelor și lumii ficționale sau non-ficționale. Se manifestă prin intervenții directe în text, exprimându-și opiniile, judecățile morale sau interpretările asupra unor fapte. Așadar, sunt două elemente indispensabile oricărui tip de discurs, inclusiv celui cronicăresc: *naratorul* și *punctul de vedere*. Exegetul austriac Franz K. Stanzel relevă: „Punctul de vedere și naratorul reprezintă două dintre cele mai importante concepte pentru analiza procesului de transmitere într-o narațiune” [5, p. 49]. În aceeași ordine de idei, cercetătoarea Elena Țau privilegiază punctul de vedere precizând că „anume prin prisma acestor unghiuri de vedere sunt filtrate în conștiința instanței narative faptele selectate, sunt configurate structuri, sunt produse sensuri și semnificații” [6]. Pentru savantul K. Friedman, naratorul este cel care „în calitate de persoană care evaluează, care simte, care privește”, ne transmite o imagine a lumii așa cum o trăiește el, nu așa cum este aceasta în realitate” [5, p. 35]. O înțelegere similară despre statutul naratorului promovează și cercetătoarea olandeză Mieke Bal, pentru care, de asemenea, conceptul central în analiza textelor narative este naratorul: „Identitatea naratorului, notează autoarea, gradul și modul în care această identitate este indicată în text, ca și opțiunile pe care toate acestea le impun formează caracterul specific al unui text” [1, p. 37], dar nu neglijează importanța punctului de vedere susținând că *focalizarea* (*punctul de vedere* sau *perspectiva narativă*) este „un anumit fel de a vedea lucrurile, un anumit unghi, fie că este vorba de fapte istorice „reale” sau evenimente fictive” [1, p. 148].

Revenind la opera celor trei mari cronicari, este momentul să menționăm că cei trei naratori oferă diferite perspective asupra evenimentelor și asupra lumii ficționale/non-ficționale care nu se limitează doar la o prezentare obiectivă și seacă a faptelor, ci intervin frecvent pentru a oferi interpretări, pentru a moraliza sau pentru a justifica anumite acțiuni. Astfel, și perspectiva din care sunt abordate evenimentele în *Letopisețul Țării Moldovei* se bifurcă în cea *obiectivă* (la Gr. Ureche și, parțial, M. Costin) și cea *subiectivă* (parțial, la M. Costin și într-o doză mai mare - la I. Neculce), iar obiectivitatea este diferită de la un caz la altul. În viziunea cercetătoarei C. Gabura, „Obiectivitatea narațiunii heterodiegetice este ceva foarte relativ. În primul rând, de multe ori, amestecurile abuzive ale naratorului omniscient în interioritatea personajelor sunt nu atât o probă a obiectivității, cât a subiectivității lui. În al doilea rând, practica literară demonstrează că omnisciența atestă fațete diferite, deci și obiectivitatea pe care o comportă ea are un caracter diferit. Astfel, se poate observa că uneori omnisciența este moderată sau chiar minimă” [2, p. 83]. În acest sens, ni se pare pertinentă observația aceleiași cercetătoare care, trasând o linie de demarcație între naratorul obiectiv și cel subiectiv, subliniază, pe bună dreptate, că „atunci când naratorul adoptă un discurs sobru și imparțial, auster din punct de vedere emoțional, și prefigurează lumea ficțională ca o alternativă a lumii reale, în care evenimentele se desfășoară conform unei cauzalități riguroase, narația lui este, cu preponderență, obiectivă [...] Când însă eul narant adoptă un discurs emoțional exteriorizându-și, într-o măsură mai mare sau mai mică, trăirile, sentimentele, atitudinile, narația, fără îndoială, se subiectivează. Subiectivitatea e și mai evidentă când eul exprimă atitudini lirico-afective revelatoare și evocă lumea printr-o prismă poetică, făcând uz de un limbaj ușor metaforizat, marcat de plasticitate, armonie și creativitate” [Ibidem]. Astfel, asemuindu-se cu o cameră de luat vederi, naratorul lui Grigore Ureche și, parțial, al lui Miron Costin, adoptă, în mare parte, o perspectivă obiectivă și observă, înregistrează, focalizează, selectează toate evenimentele și personajele, accentul căzând pe acestea din urmă, deoarece, după cum menționează și cercetătorii, „În selectarea evenimentelor și a structurii secvențiale, actorii sunt întotdeauna elemente importante” [1, p. 198]. În acest fel, este subliniată distanța naratorului față de evenimente și de personaje. Totuși, chiar și în cronicile lui Ureche și Costin, apar fragmente în care naratorul se lasă influențat de subiectivitate. Ocazional, ei adaugă comentarii personale, exprimă opinii sau judecăți de valoare, adăugând o dimensiune umană și o interpretare proprie a evenimentelor istorice.

Astfel, această subiectivitate subtilă adaugă complexitate și profunzime cronicilor, oferind cititorului o imagine mai completă a realității istorice.

Așadar, nu putem să nu observăm că în *Letopisețul Țării Moldovei* se reliefează cel puțin două tipuri de narator: *naratorul la persoana întâi* și *naratorul la persoana a treia*. O disociere tranșantă a tipurilor sus-numite de narator realizează Franz K. Stanzel: „Contrastul dintre un narator întrupat și un narator lipsit de o asemenea determinare corporală, adică dintre un narator la persoana întâi și unul auctorial la persoana a treia, explică diferența cea mai importantă legată de motivația naratorului de a nara” [5, p. 151]. Același om de știință, în lucrarea sa de referință *Teoria narațiunii*, atrage atenția asupra faptului că „Pentru naratorul la persoana a treia [...] nu există nici o constrângere de a nara. Motivația sa este mai degrabă estetic-literară decât existențială” [Ibidem], iar „În narațiunea la persoana întâi procesul narativ este întotdeauna legat de experiența eului naratorului. Procesul narativ și experiența naratorului formează o entitate; cu alte cuvinte, cititorul este invitat în mod constant să țină seama de unitatea existențială a eului care trăiește și a eului narativ” [Ibidem]. Pentru a ne convinge, exegetul compară cele două situații narrative, la persoana întâi și la persoana a treia: „Într-o situație narativă la persoana întâi, începerea narațiunii are loc la fel ca în situația narativă auctorială. Eul, care funcționează aici ca personaj narator, se prezintă sub forma unui inițiator credibil al povestirii, în care informația importantă pentru cititori, cum ar fi numele și originea eroului, este făcută cu prima ocazie, într-un fel potrivit principiului „să începem cu ceea ce este mai important”. O diferență între personajul-narator al unei situații narrative auctoriale și cel al unei situații narrative la persoana întâi constă, desigur, în angajamentul existențial al naratorului la persoana întâi și în motivarea sa pentru povestire și în absența unui astfel de angajament în cazul naratorului auctorial” [5, p. 239].

Având ca punct de pornire opinia exegetului Franz K. Stanzel, putem reliefa că motivația cronicarului Grigore Ureche, după cum susține acesta în introducerea *Letopiseșului*, a fost „să rămâie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să să ferească și să să socotească, iar după cele bune să urmeze și să să învețe și să să îndrepteze” [3, p. 23]. Or, putem spune că motivația este nu atât estetic-literară, cât una cu tendință moralizatoare, didactică, de transmitere a experienței predecesorilor. În consonanță cu motivația cronicarului Grigore Ureche este și cea a lui Miron Costin, care, chiar din *Predoslovie*, aduce un elogiu predecesorului său: „Fost-au gândul meu, iubite cititorule, să fac letopisețul Țării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintâi, carele au fostu de Trăian-împăratul și urdzisem și începătura letopiseșului. Ce sosiră asupra noastră cumplite aceastea vremi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji și suspinuri. Și la acestu felu de scrisoare gândul slobod și fără valuri trebuiește. Iară noi prăvim cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și noă. Deci priimește, în ceastă dată, atâta din truda noastră, cât să nu să uite lucrurile și cursul țării, de unde au părăsit a scrie răposatul Ureche vornicul” [3, p. 135] și cea a lui Ion Neculce: „Acest pământ al Moldovei n-au fost aședzat de demult de oameni, să fie fost trăit într-însul cu pace, ce în câteva rânduri au fost și pustiiu. Deci pentru acee nu să află letopiseșe scrisă de pământeni vechi. Ce de la o vreme, de la descălecatul lui Dragoș-Vodă târziu s-au apucat Urechi vornicul de au scris din istoriile a doi istorici leșești. Și l-au scris până la domnia lui Aron-Vodă [...] Iară pre urma acestora s-au apucat dumnealui Miron Costin, vel-logofăt, de au făcut un letopisătu. Și cât n-au putut istovi Miron logofătul l-au istovit fiiu-său, Nicolae Costin, biv-vel-logofăt, și l-au scris di-nceputul lumii, arătând cine au trăit pre acest pământ, cu mărturii a istoricilor streini [...] Iară de la Dabije-Vodă înainte îndemnătu-s-au și Ion Neculce, biv-vel-vornic de Țara de Sus, a scrie într-u pomenirea domnilor. Însă până la Duca-Vodă cel bătrân l-au scris di pe nește izvoade ce au aflat la unii și alții din audzitele celor bătrâni boieri; iară de la Duca-Vodă cel bătrân înainte, până unde s-a vide, la domnia lui Ion-Vodă Mavrocordat, nici de pre un izvod a nemăru, ce au scris singur, dintru a sa știință, cât s-au tâmplat de au fost în viața sa. Nu i-au mai trebuit istoric strein să citească și să scrie, că au fost scrisă în inima sa” [3, p. 266].

În cronicile medievale, inclusiv *Letopisețul Țării Moldovei*, naratorul nu este doar un simplu povestitor de fapte istorice. Acesta, de obicei, intervine în relatare, oferindu-și opinia asupra domnitorilor, războaielor și altor evenimente, uneori criticând sau lăudând în funcție de propria interpretare a evenimentelor. Astfel, eul narator auctorial devine o cheie în înțelegerea perspectivei cronicarului asupra istoriei și evenimentelor relatate.

Grigore Ureche, ca prim cronicar al Moldovei, ca deschizător de drumuri și premergător pentru ceilalți doi cronicari moldoveni, tinde să prezinte evenimentele în *Letopisețul Țării Moldovei* (de la 1359 până la 1594) într-un mod relativ obiectiv și să evite intervențiile emoționale sau subiective. Naratorul cronicii apare ca un observator care descrie faptele într-o ordine cronologică, dar uneori își exprimă punctul de vedere, mai ales când este vorba despre domnitori.

Grigore Ureche îl idealizează pe Ștefan cel Mare, promovându-l ca un model de conducător drept și puternic, viteaz și neînfricat: *„Ștefan-Vodă, fiindu aprinsă inima lui de lucrurile vitejești, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războiu, că are multă scădere, socotindu că și inimile voinicilor în războaie trăindu să ascut și truda și osteneala cu carea să deprinsese ieste a doao vitejie, strânsă de iznoavă oaste și luo pre Basarabă Laiotă, ca să-l ducă la Țara Muntenească, săl puie domnu”* [3, p. 48] sau *„Ștefan-Vodă fiindu gata de războiu ca un leu ce nu-l poate îmblânzi nimenea și el odihna altora îi părîia că-i ieste cu pagubă, au intratu în Țara Leșească cu oaste și au prădatu Pocuția și o au și luat-o”* [3, p. 57]. Feciorul lui Ștefan cel Mare este un urmaș demn de numele tatălui său: *„Bogdan-Vodă cel Grozavu, ficiorul lui Ștefan-Vodă cel Bun, s-au pristăvit în anii 7025, aprilie în zile 18, în ceasul cel dintâi al nopții, în târgu în Huși, nu cu puțină laudă pentru lucrurile cele vitejești ce făciia, că nu în beții, nici în ospete petrecea, ci ca un stejat în toate părțile priveghiia, ca să nu să știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său”* [3, p. 70]. Tonul vocii naratorului se modifică atunci când dezaprobă comportamentul unor domnitori, fie ei chiar și urmașii lui Ștefan cel Mare: *„Pre urma lui Pătru-Vodă Rareș cu dragoste rădicară boierii cu toată țara pre Iliașu, fiu-său cel mai mare, la domnie, sâmbătă, septemvrie 3, că și firea și fața îl lăuda să fie blându, milostivu și așăzătoriu, gândindu-să că va sămăna tătâne-său. Ci nădejdea pre toți i-au amăgitu, că dinafară să vedea pom înflorit, iar dinlăuntru lac împutit”* [3, p. 84]. Despot-Vodă ... : *„Dispot-Vodă, dacă au dobânditu domniia și i-au venit steagul de la împărăție și s-au așezat la scaun, blând să arăta și tuturor cuvios și aievea pravoslavnic, iară la taină eretic și avea sfetnici de ai săi, de o lege cu dânsul. Mai apoi s-au ivit și necredința lui [...]. Mai apoi puse pre țară greotăți mari, bisericile dezbrăca, arginturile le lua, de făcea bani și altile câte nu au zis țara că va vedea”*.

După cum observăm, preferințele politice sau sociale ale naratorului conduc la idealizarea unor conducători de țară și la denigrarea altora. Această tendință subiectivă este o particularitate clară a narațiunii auctoriale, care se distinge prin perspective părtinitoare în favoarea anumitor figuri istorice. Eul narator auctorial în *Letopisețul* lui Ureche este o voce narativă distinctă, ce aparține autorului însuși sau unei instanțe narrative care deține controlul total asupra „poveștii”. Acest narator este omniscient și are o perspectivă de ansamblu asupra evenimentelor, personajelor și lumii construite. Adeseori își exprimă opiniile, judecățile morale sau interpretează faptele prezentate.

În *Letopisețul* lui Grigore Ureche naratorul ne oferă o narațiune relativ obiectivă, în care tonul moralizator este mai subtil și evenimentele sunt relatate într-o manieră clară și concisă. Aceasta face ca narațiunea lui să fie percepută ca una mai istorică și mai „factuală”, dar cu tendințe de idealizare a unor figuri.

Naratorul auctorial face intervenții directe în text, adresându-se uneori cititorului, explicându-i anumite aspecte ale contextului istoric sau politic. Aceste intervenții pot include comentarii, evaluări personale sau generalizări despre natura umană și societate. Un exemplu în acest sens ne poate servi naratorul din *Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin, care își asumă un rol didactic, explicând cauzele și efectele anumitor evenimente politice sau militare.

Naratorul regretă și absența oricăror surse, fie străine sau autohtone, despre istoria țării, deoarece, fiind responsabil de cele relatate, „nu vrea să se afle scriitoriu de cuvinte deșarte”: *„Mai cu greu mi-au fost, iubite cititorule, a scrie de aceste domnii decât de cele mai de multu trecute, că de aceste domnii, ce mai sus scriem, necăiuri, nice într-un letopisețu, streinu, pomenit nu să află, ori căce au fost scurte, ori căci nemică așea ales nu s-au prilejitu în dzilele lor. Ce cât am pututu înțelege den boieri bătrâni den dzilele lor, pre rândul său mergându cursul anilor, îți însămnămu”* [3, p. 173].

Spre deosebire de naratorul lui Ureche, perspectiva naratorului costinian este mult mai activă și mai implicată în explicarea și interpretarea acelor evenimente care i-au fost contemporane: *„Așea și noao, iubite cetitoriule, cu multu mai pre lesne a ne scrie de aceste vremi, în care mai la toate ne-am prilejit singuri și pentru lungimea capetelor ce s-au scris den îndelungată domniia lui Vasilie-Vodă mai sus, den ieșitul cel*

dentâi den scaunul țării a lui Vasilie-Vodă, începem a scrie de domnia lui Gheorghie Ștefan-Vodă, care ori cu direaptă cale, ori cu nedirepte mijloace (rădicându-se asupra domnului său, au luat domniia), tot unile ca acestea din orânduiala lui Dumnezeu că sântu să credu” [3, p. 206]. Naratorul face apel la meditații filosofice asupra destinului, vremelniciei și caracterului efemer al puterii. El sugerează că istoria este guvernată de legi constante și că oamenii, indiferent de statutul lor, sunt supuși voinței divine și destinului implacabil.

În acest context, exemplară, în viziunea naratorului costinian, este soarta domnitorului Vasile Lupu: *„Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, cându să năruiescu de vreo parte, pre cât sintu mai înalți, pre atâta și durât facu mai mare, cându să pornescu și copacii cei înalți, mai mare sunetu fac, cându să oboară, așea și casele cele înalte și întemeiate cu îndelungate vremi cu mare răzsipă purcegu la cădere cându cad. Într-acela chip și casa lui Vasilie-Vodă, de atâtea ai întemeiată, cu mare cădere și răzsipă și apoi și la deplină stângere au purces de atunci*” [3, p. 201]. Printr-o metaforă complexă, naratorul ilustrează căderea domnitorului și sfârșitul domniei sale. El compară domnia lui Vasile Lupu cu o structură grandioasă - un munte înalt, un mal abrupt sau un copac impunător - care se prăbușește cu zgomot puternic și distrugere. Naratorul folosește această metaforă pentru a sublinia ideea că și domniile cele mai puternice și mai prospere pot ajunge la un sfârșit abrupt și dramatic, un adevăr valabil nu doar în contextul politic al Moldovei secolului al XVII-lea, ci și în general în istorie. Această abordare filosofică își propune să scoată în evidență lecțiile istoriei, fapt ce poate distorsiona uneori prezentarea obiectivă a faptelor, punând accentul mai mult pe mesajul moral sau filosofic decât pe detaliile precise ale evenimentelor.

Naratorul *Letopisețului* lui Miron Costin introduce o interpretare filosofică și cauzală a evenimentelor, în care istoria este văzută ca un ciclu guvernat de forțe divine și umane. Acest ton reflexiv și analitic face ca narațiunea să ofere nu doar fapte, ci și explicații și învățăminte, dar uneori în detrimentul obiectivității.

Letopisețul Țării Moldovei de Ion Neculce este al treilea în seria cronicilor moldovenești și oferă o perspectivă distinctă asupra evenimentelor istorice. Spre deosebire de predecesorii săi, Grigore Ureche și Miron Costin, Ion Neculce nu doar relatează fapte, ci le interpretează prin prisma propriilor experiențe. „De notat că o atare amprentă a individualității (dar și a subiectivității) naratorului asupra lumii ficționale are o pregnanță diferită în funcție de rolurile lui diegetice: de protagonist, martor sau reporter” [2, p. 84]. În cazul naratorului lui Ion Neculce atestăm că el a fost și participant direct la unele dintre evenimentele descrise, ceea ce îi conferă o subiectivitate mai accentuată. Această subiectivitate se vede în modul în care naratorul își exprimă impresiile despre domnitori, boieri și evenimente istorice. Spre exemplu, portretele lui Dimitrie Cantemir (din tinerețe și de maturitate) denotă că naratorul auctorial cunoaște bine personajul din tinerețe până la maturitate: *„Și atunci dintâiu era boierii can grijiți de numeli lui Dumitrașco-Vodă din tinerețe, cându era bezaide, la domnia frăține-său, lui Antiohie-Vodă. Că era atunci nerăbdătoriu și mânios, zlobiv la beție, și-i ieșisă numele de omu rău. Iar acmu, viind cu domnia, nu știu, să-ș puiardă numele cel rău: au doar mai la vârstă venisă, au doar chivernisisă viața lui, unde nu era pace? Că așe se arăta de bun și de blând! Tuturor ușe deschisă și nemărețu, de vorovie cu toți copiii*” [3, p. 374].

Naratorul lui Ion Neculce este mult mai implicat în narațiune, tonul său anecdotic face ca relatarea evenimentelor să fie mai vie, dar și mai subiectivă: *„Bogat bine și folos au rămas țării și de la Petriceico-Vodă, pradă și foamete mare*” [3, p. 308]. Aceasta distorsionează uneori imaginea obiectivă a faptelor, deoarece naratorul nu ezită să-și exprime simpatiile sau antipatiile față de diferite personaje istorice sau chiar față de popoare întregi, iar „Lumea evocată dintr-o astfel de perspectivă, a unui eu care, propunându-și să vorbească „onest”, refuză omnisciența, este filtrată, într-o măsură mai mare sau mai mică, prin conștiința lui individuală și subiectivă” [2, p. 84]. Or, naratorul demonstrează o atitudine ironică și agresivă față de greci: *„Focul îl stingi, apa o iezăști și o abați pe altă parte, vântul când bate, te dai în lături, într-un adăpost și te odihnești, soarele intră în nuor, noaptea cu întunerecul trece și să face iar lumină, iar la grec milă, sau omenie, sau dreptate, sau nevicleşug, nici unele de aceste nu sunt*” [3, p. 313]. În aceeași cheie, naratorul îi caracterizează pe ruși: *„Dar eu eramu bucuros c-au venit acela ceas, de-am găsit vreme să ies dintr-acel norod greu și cumplit. Că-s niște oameni foarte necredincioși, și pre cu greu traiu au oamenii ce sunt nedepriși cu acel felu de oameni dintr-acele părți*” [3, p. 405].

Naratorul *Letopisețului* lui Ion Neculce, prin implicarea sa personală și stilul său anecdotic, aduce o perspectivă realistă și colorată asupra evenimentelor, dar și o subiectivitate evidentă. Acest lucru face ca

narațiunea să fie mai accesibilă și captivantă, dar mai puțin obiectivă și mai influențată de preferințele și experiențele personale ale autorului.

Așadar, am constatat că eul narator din textele cronicărești este adesea prezent ca o voce autoritară, care deține adevărul istoric, având cunoaștere deplină asupra evenimentelor descrise. Această autoritate narativă este importantă pentru că oferă cronicilor o anumită credibilitate și încredere din partea cititorilor. Studiind eul narator, putem înțelege mai bine cum cronicarii au construit această autoritate și cum au încercat să legitimizeze relațiile lor. Aceasta poate include invocarea martorilor oculari, referința la surse anterioare sau exprimarea unei atitudini de martor al istoriei. Autoritatea lor derivă anume din rolul acestora de martori ai istoriei și din poziționarea lor ca judecători ai faptelor umane. Prin această abordare, cronicile capătă o dublă funcție: aceea de document istoric și, în același timp, de operă literară cu implicații filosofice și morale.

Analiza specificului eului narator auctorial în *Letopisețul Țării Moldovei* relevă modul în care cronicarii moldoveni au reușit să îmbine relatarea istorică cu reflecția personală. Ei folosesc adesea narațiunea pentru a exprima opinii despre domnitori, pentru a comenta relațiile cu puterile străine sau pentru a evidenția virtuțile și defectele poporului moldovean. Prin acest filtru auctorial, istoria Moldovei nu este prezentată doar ca o succesiune de evenimente, ci și ca o poveste cu semnificații profunde, în care cronicarii își asumă rolul de interpreți și povățuitori al cititorului. Astfel, în textele istorice, implicit în cronicile medievale, naratorul auctorial joacă un rol esențial în interpretarea evenimentelor și formarea unei perspective istorice.

Referințe bibliografice:

1. BAL, M. *Naratologia*. Iași: Institutul European, 2008. Nr. pag., ISBN
2. GABURA, Carolina. *Naratori și regimuri narative*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2022, nr. 10.
3. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Universul, 2006. Nr. pag., ISSN
4. MANOLESCU, N. *Arca lui Noe*. București: Gramar, 2008. Nr. pag., ISBN
5. STANZEL, F.K. *Teoria narațiunii*. Iași: Institutul European, 2011. Nr. pag., ISBN
6. ȚAU, E. Rolul perspectivei în orientarea interpretării textului. În: *Conferința științifică internațională „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European”*, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, 7 iunie 2016, Volumul II, pp. 481-486. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/481-486.pdf [Accesat: 18.09.2024]

Date despre autor:

Ludmila USATĂI, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0009-0004-8516-5716

E-mail: ludmila.usatii@usm.md

Prezentat: 10.09.2025

TEXTUALIZARE DISCONTINUĂ ȘI COEZIUNE LATENTĂ LA EMIL CIORAN: O LECTURĂ TRADUCTOLOGICĂ

Ludmila ZBANȚ, Oxana CĂPĂȚÎNĂ,

Universitatea de Stat din Moldova

Textul fragmentat cioranian reprezintă un discurs atipic, situat între literatură, filosofie și traductologie. Fragmentele funcționează ca unități autonome, dar interdependente, solicitând o lectură interpretativă specifică. Coerența nu se sprijină pe continuitatea narativă, ci pe relațiile subtile de sens – echivalență, incluziune, intersecție semantică. Repetițiile, coreferințele și contiguitățile creează o memorie internă a textului, în timp ce absența conectorilor obligă la reconstruirea implicită a relațiilor. Traducătorul trebuie astfel să redea nu doar lexemele, ci tensiunea, ambiguitatea și structura fragmentară. Macrostructurile și titlurile fragmentează și unifică totodată discursul, iar coerența rezultă din identitatea tematică și diferențele rematice. Interogațiile retorice, paradoxurile și aforismele construiesc un dialog tacit cu cititorul. Relațiile parte-întreg susțin dinamica sensului și cer interpretarea presupuzițiilor culturale, iar iconicitatea vizuală a fragmentului trebuie păstrată. Astfel, textul devine un laborator al coerenței implicite, cerând o hermeneutică activă.

Cuvinte-cheie: *presupuziții culturale, textualizare, incluziune parte-întreg, macrostructuri semantice, dimensiunea pragmatică a noțiunii, incluziune hiperonimică, coerență holistică a textului-sursă, identitate referențială.*

DISCONTINUOUS TEXTUALIZATION AND LATENT COHESION IN EMIL CIORAN' TEXTS: A TRANSLATION STUDY

The fragmented Cioranian text represents an atypical discourse situated between literature, philosophy, and translation studies. The fragments function as autonomous yet interdependent units, requiring an interpretative rather than linear reading. Coherence relies not on narrative continuity but on subtle semantic relations such as equivalence, inclusion, and intersection. Repetition, coreference, and contextual contiguities create an internal textual memory, while the absence of explicit connectors forces the reader to reconstruct relationships through logic and cultural knowledge. As a result, the translator must convey not only lexemes but also the tension, ambiguity, and fragmentary structure. Semantic macrostructures and titles both divide and unify the discourse, generating coherence through thematic identity and variation. Rhetorical questions, paradoxes, and aphorisms establish a tacit dialogue with the reader. Part-whole relations shape meaning and require interpreting cultural presuppositions, while the visual iconicity of the fragment must be preserved. Thus, Cioran's fragmented text becomes a laboratory of implicit coherence that demands creative hermeneutics.

Keywords: *cultural presuppositions, textualization, part-whole inclusion, semantic macrostructures, pragmatic dimension of the notion, hyperonymic inclusion, holistic coherence of the source text, referential identity.*

Introducere

Studiul textului fragmentat cioranian se situează la intersecția analizei literare, a semioticii și a traductologiei, explorând structuri și mecanisme de textualizare care depășesc simpla organizare sintactică sau lexicală a enunțurilor. Textul fragmentat se caracterizează prin densitate conceptuală, ambiguitate deliberată și dinamici interne complexe, care impun cititorului și traducătorului un efort interpretativ considerabil. Această teză își propune să investigheze textualizarea în textul fragmentat cioranian, punând accent pe implicațiile traductologice, pe relațiile de incluziune parte-întreg și pe coerența între identitate și diferență, cu scopul de a oferi un cadru metodologic riguros pentru traducerea și înțelegerea operelor gânditorului.

Textul fragmentat cioranian nu respectă tiparele convenționale ale narativului sau ale argumentației clasice; fragmentele sale funcționează ca unități semantice autonome, dar interdependente, unde relațiile

dintre părți și întreg devin esențiale pentru construirea sensului. În acest cadru, textualizarea nu se limitează la agregarea frazelor, ci implică procesul de generare a coerenței prin intermediul macrostructurilor semantice, parataxei, hipotaxe și a relațiilor rematice, care funcționează simultan la nivel conceptual și procesual. Astfel, analiza textului fragmentat presupune o atenție deosebită față de ambiguitățile deliberate și de interacțiunile noționale complexe, care sunt centrale atât pentru receptarea textului, cât și pentru traducerea sa.

Implicațiile traductologice sunt profunde, deoarece traducătorul trebuie să redea nu doar conținutul lexical, ci și structura argumentativă și logică a fragmentului, inclusiv ambiguitățile și subtilitățile stilistice. Aceasta presupune identificarea macrostructurilor semantice și a progresiei rematice, precum și păstrarea coerenței „holistice”, care, după cum subliniază S. Marcus, „este atât intuitivă, cât și teoretică” [1, p.90]. Titlurile cioraniene și structura fragmentelor impun traducătorului să înțeleagă raportul dintre titlu și fragment, dintre nivelul descriptiv și cel argumentativ, precum și relația dintre seme și pragmatica discursivă, pentru a transmite autenticitatea sensului în limba țintă.

Relațiile de incluziune parte-întreg în textul fragmentat

În continuare, propunem analiza relațiilor de incluziune parte-întreg în textul fragmentat, explorând modul în care unitățile fragmentare construiesc macrostructuri semantice coerente și cum aceste structuri pot fi reproduse în traducere. Aceste relații sunt esențiale pentru păstrarea integrității mesajului cioranian, deoarece fragmentul individual conține simultan elemente conceptuale și procesuale, care se includ reciproc și conferă sens întregului. În cadrul analizei traductologice, va fi explorat modul în care traducătorul poate surprinde atât includerea conceptuală, cât și cea procesuală, pentru a păstra ambiguitatea controlată și coerența holistică a textului sursă.

Ultima parte a cercetării se va concentra pe coerența între identitate și diferență, așa cum este conceptualizată de Chaim Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca [2, p.231] și aplicată textului fragmentat cioranian. Această coerență nu este reductibilă la simpla coreferință sau la contiguitatea frazelor; ea implică dinamica interacțiunii noționale, strategiile de selecție și ierarhizarea elementelor fragmentate, precum și implicarea cititorului în reconstrucția sensului. În traducere, păstrarea acestui echilibru între identitate și diferență constituie o provocare majoră, deoarece orice decizie lexicală sau sintactică poate afecta atât coerența internă a fragmentului, cât și percepția globală a macrostructurii semantice.

Prin urmare, această cercetare își propune să ofere o analiză integrată și sistematică a textualizării, a relațiilor de incluziune și a coerenței în textul fragmentat cioranian, evidențiind implicațiile traductologice esențiale pentru o traducere fidelă și interpretativ responsabilă. Această abordare permite nu doar înțelegerea mecanismelor interne ale textului, ci și elaborarea unui cadru metodologic aplicabil în traducerea textelor filosofice și aforistice complexe, în care ambiguitatea și densitatea conceptuală sunt esențiale pentru expresia ideatică.

Un aspect fundamental al interacțiunii noționale în textul fragmentat cioranian este reprezentat de procesul de textualizare. Acesta poate fi definit ca o interdependență între unitățile microtextuale (fragmentele) și macrostructura discursivă, relație determinată de mecanismele sintactice și semantice. În această dinamică, comportamentul anumitor operatori argumentativi se configurează în funcție de finalitatea argumentativă globală, iar ierarhia tipurilor de semne depinde atât de specificul textului, cât și de mesajul presupus al gânditorului.

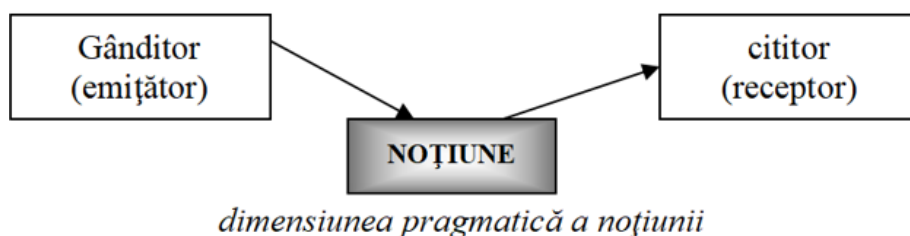
Unitățile microtextuale condiționează predispozițiile receptorului de a descoperi adevărul de-a lungul succesiunii fragmentelor și de a contribui activ la producerea textului pe plan pragmatic. În același timp, acestea se auto-construiesc la nivel sintactic, asigurând coeziunea și coerența ansamblului. Formarea adecvată a textului ca raportare la situație – fragmentele ilustrând „prăbușirea lumii în micro-lumi” – favorizează înlănțuirea coerentă a unităților discursive, determinând o reacție axiologică din partea cititorului.

La nivel macrotematic, textul fragmentat cioranian se conturează în spațiul de tranziție dintre text și discurs. Această dimensiune se materializează prin intermediul competențelor interpersonale, bazate pe relațiile epistemice, sociale și afective dintre emițător și receptor. Orice fragment reprezintă atât continuarea, cât și începutul altui fragment, fapt care exclude posibilitatea de a considera interacțiunea noțională un

fenomen închis. Doar acceptând noțiunea de „text închis prin fragmente”, avansată de J. Dubois [3, p.4], am putea discuta despre o asemenea închidere.

La nivel pragmatic, receptorul – în încercarea de a identifica esența mesajului – transformă textul fragmentat într-un enunț fragmentat și abordează problemele formulate de autor într-un mod dinamic, trecând de la un fragment la altul, de la o ruptură enunțiativă adresată umanității la alta. Întrebările succesive constituie mecanismul cel mai eficient de a atrage atenția cititorului în plan pragmatic. Prin dialogismul instaurat între interogațiile gânditorului și răspunsurile receptorului, textul se convertește într-un spațiu interactiv, unde noțiunile se construiesc și se reconfigurează constant.

Un exemplu semnificativ este fragmentul: „*A-t-on vu un seul homme nouveau, totalement supérieur à celui qu'il fut?*” [27, p.90]. Întrebarea „a-t-on vu” solicită o analiză logică din partea cititorului, iar noțiunea de „om nou” se desprinde din text și se proiectează la nivel pragmatic. Expresia „totalement supérieur à celui d'autrefois” impune receptorului comparația cu imaginea „omului de altădată” și adoptarea unei poziții critice. Această noțiune acționează nu doar ca un element de transmitere textuală, ci și ca stimulent interpretativ într-un cadru semantico-paradigmatic, generând o interacțiune noțională tridimensională.

Schema 1. Reprezentarea grafică a interacțiunii noționale în textul fragmentat cioranian. Conceptul schemei ne aparține

Dimensiunea pragmatică a noțiunii are un caracter interferent: cu cât cititorul este mai versat, cu atât interpretarea semantico-logică pătrunde mai adânc. În acest context, C. Kerbrat-Orecchioni [4, p. 300] definea inteligibilitatea drept o gradualitate între implicarea cunoscutului și explicarea cognoscibilului. Textul fragmentat cioranian se situează, așadar, la un înalt nivel al implicitului, ceea ce reclamă multiple interpretări posibile ale aceleiași afirmații.

Competența receptorului mesajului cioranian presupune integrarea mai multor imagini paradigmatică: reprezentarea „omului nou” în conștiința individuală, perceperea acestei imagini în conștiința autorului, raportarea la sine în acest context, precum și confruntarea cu alte reprezentări istorice ale aceleiași noțiuni. La nivel pragmatic însă, procesul devine mai direct: după o analiză paradigmatică, cititorul/receptorul decodează mesajul în funcție de propriile cunoștințe și convingeri. Prin urmare, nivelul pragmatic constituie finalitatea interacțiunii noționale, fiind expresia concluziei receptorului.

Din această perspectivă, lexemele nu sunt simple unități lingvistice, ci principii axiologice. Referentul este inclus în opoziție, ceea ce fundamentează intersubiectivitatea cunoașterii. Abordarea interacțională presupune, prin urmare, că orice proces discursiv este în același timp reprezentare și prezentare, vizând un cititor concret.

Modelul semiotic integrativ propus de A. Codoban [5, p. 101] se înscrie în triada „teoria acțiunii – teoria comunicării – teoria receptării textului”. Această viziune explică dialectica dintre nivelul polimorfic (textul singular) și nivelul politipic (clasa de texte), evitând riscul „fetișismului codului”. Din perspectivă inversă, triada pornește de la nivelul pragmatic – curiozitatea receptorului –, traversează mecanismele comunicării și ajunge la text ca obiect de interpretare.

Astfel, contactând nivelul polimorfic al textului fragmentat, receptorul caută răspunsuri precise în forme semantice concrete. Odată stabilit nivelul politipic, cititorul evaluează particularitățile genului textual, iar apoi justifică interpretarea în funcție de principiile acestui gen. În cazul textului fragmentat cioranian, lectura este ghidată de structura aforistică, de tonul nihilist și de organizarea vizuală a textului. De altfel, Cioran recurge la marcarea grafică a cuvintelor-cheie, transformându-le în repere argumentative și oferind receptorului o cale vizuală de acces către ideile fundamentale. Fragmentele pot fi considerate, în acest sens,

semne iconice. Iconicitatea, însă, nu este una directă, ci simbolică: fragmentele devin imaginea unei lumi prăbușite, a unei civilizații degradate.

Această opoziție între prezentare și reprezentare, semnalată de Petöfi [6, p. 297], se actualizează în textul cioranian prin tensiunea dintre forma fragmentului și conținutul său. Noțiuni precum „prăbușire”, „fatalitate” sau „cădere” sunt transmise nu doar prin semnificația lexicală, ci și prin forma grafică a fragmentului. În acest fel, interacțiunea dintre formă și conținut își găsește expresia supremă în textul fragmentat, care devine un spațiu simbolic de reflecție asupra degradării civilizației.

Specificul traducerii modului de textualizare la Emil Cioran

Textualizarea, în accepția sa cioraniană, generează multiple dificultăți pentru traducător, dată fiind interdependența dintre fragmentele microtextuale și macrostructura discursivă. Traducerea nu poate fi abordată exclusiv la nivel lexical sau frazeologic, ci presupune o reconstrucție a coeziunii și coerenței fragmentare în contextul unui ansamblu discursiv. Traducătorul trebuie să mențină echilibrul delicat dintre autonomia fiecărui fragment și continuitatea ideatică a întregului, evitând atât rigidizarea excesivă a fragmentului, cât și anularea discontinuității constitutive a textului.

O altă implicație traductologică este legată de operatorii argumentativi, care funcționează diferit în limbi distincte. Deoarece aceștia condiționează finalitatea argumentativă globală, traducătorul trebuie să găsească echivalențe pragmatice, nu doar semantice. În cazul textului cioranian, unde ironia, interogația retorică sau antiteza constituie mecanisme esențiale, traducerea presupune o atenție sporită la efectul discursiv produs asupra cititorului, nu doar la fidelitatea literală a termenilor.

De asemenea, nivelul macrotematic și dimensiunea interactivă dintre text și discurs impun traducătorului o conștientizare a rolului receptorului în actul traductiv. Traducerea textului fragmentat nu se reduce la o transpunere formală, ci solicită reconstituirea unei relații de dialogism între gânditor și cititorul din cultura-țintă. Aceasta înseamnă că traducătorul devine mediator cultural, adaptând implicățiile și explicitările textului pentru a reproduce gradul de tensiune dintre cunoscut și necunoscut, dintre prezentare și reprezentare.

În plus, traducerea interogațiilor cioraniene, precum „A-t-on vu un seul homme nouveau, totalement supérieur à celui qu'il fut?”, ridică probleme suplimentare. Traducătorul trebuie să transmită atât nuanța logic-retorică a întrebării, cât și dimensiunea sa provocatoare, stimulativă, care transformă cititorul într-un partener de dialog. Neatenția la aceste aspecte ar putea reduce textul la o simplă întrebare factuală, lipsită de funcția sa pragmatică și de rolul său în interacțiunea noțională.

Așadar, simbolismul fragmentului ca „semn iconic” presupune o transpunere nu doar lingvistică, ci și vizuală. Traducătorul trebuie să conserve marcările grafice, accentuările lexicale și modul de distribuire a fragmentelor, deoarece acestea constituie parte integrantă a sensului. O traducere care uniformizează sau estompează această iconicitate ar altera însăși natura fragmentarismului cioranian.

Implicațiile traductologice ale textualizării în textul fragmentat cioranian evidențiază o problemă complexă: traducerea trebuie să fie în același timp fidelă conținutului, sensibilă la forma fragmentară și atentă la efectul pragmatic. Traducătorul se confruntă cu necesitatea de a reconstrui, într-o altă limbă, nu doar ideile lui Cioran, ci și dinamica fragmentului, tensiunea dintre ruptură și continuitate, dintre implicit și explicit, dintre reprezentare și prezentare.

Textul fragmentat, coerent prin natura sa, iconic prin forma sa, instituie un tip aparte de interacțiune noțională, exprimată prin conexiunile factuale dintre fragmente. Primul tip de conexiune este cel al repetiției, formulat de I. Bellert [7, p. 132]. Este vorba despre interpretarea semantică a frazelor în funcție de interpretarea frazelor anterioare sau, cum mai numește savantul român E. Vasiliu [8, p. 63] acest fenomen: „așteptarea textuală”. Mai este vorba și despre desfășurarea textului fragmentat în limitele unui anumit grad de expectabilitate. Fenomenul în cauză a fost observat și de M. Charolles, care a menționat că „textul se supune regulilor de repetiție, progresie, non-contradicție și relație” [9, p. 88]. Din acești parametri numai non-contradicția nu poate fi atribuită textului fragmentat, celelalte particularități se potrivesc de minune interacțiunii fragmentelor.

Am menționa că secvențializarea textuală ca instanță de formare (repetare) transformare a cunoașterii în textul fragmentat cioranian este un spațiu integrator prin care fenomenele de coreferință, tematizare,

progresie, conexiune interfrastică asigură memoria textului fragmentat. E vorba de o memorie generică inerentă textului, prin care ocurențe apropiate și îndepărtate sunt subsumate unui proiect de producere a textului. Această memorie textuală nu este altceva decât coerența.

M. Foucault remarcă în acest context: „coerența ca memorie textuală asigură solidaritatea elementelor constitutive și instituie textul ca „existență istorică” [10 p. 236]. E un fel de tranziție și coprezentă a lui „djà dit”, „dire” și „à dire”, după cum constată O. Ducrot [11, p. 57]. Astfel interacțiunea noțională în textul fragmentat se realizează la nivel de coerență ca proprietate de corelare a fragmentelor (interpretarea fiecărui fragment depinde de interpretarea celorlalte). Ni se pare relevant să distingem și dimensiunea sintactică a coerenței în textul fragmentat. Acest fenomen e tradus în termeni de coeziune și conexiune.

Groupe d'Entrevernes [12, p. 33] a accentuat dimensiunea semantică a consistenței care înseamnă, după cum menționează J. B. Grize [13, p. 112] „compatibilitatea unei fraze cu frazele precedente, adevărul unei faze depinzând de condițiile de adevăr ale frazelor precedente”. Același savant presupune că unitatea schematizării textuale e comparabilă cu sensul chimic al termenului de coeziune.

Savantul C. Segre consideră că „în abordarea fenomenului coerenței se pare esențială depășirea perspectivei reducăționiste: fie în studiul regulilor gramaticale orizontale (anaforă, pronominalizare, renominalizare), fie în studiul relațiilor semantice verticale (macrostructurii paradigmatică)” [14, p. 250].

Textul fragmentat este o entitate caracterizată printr-o dublă coerență: cea globală (tema unui ciclu de fragmente, conexiunea titlu-textualizare, compatibilitatea logică și semantică a secvențelor native și descriptive) și locală (definită în termeni de identitate sau contiguitate a fragmentelor, conexiune a faptelor concrete). Noțiunile desfășurate de noi în contextul fragmentelor cioraniene (coerență globală și locală) au fost stabilite de lingvistul C. Segre în lucrarea citată mai sus.

Interacțiunea noțională în textul fragmentat implică sus-numita coerență în calitate de element fondator al funcționării textuale, evidențiind, în mod pregnant inseparabilitatea interpretării semantice de cea pragmatică, ceea ce are drept consecință necesitatea studierii textului fragmentat nu numai din punct de vedere lingvistic, ci și din punct de vedere pragmatic. Este vorba de relația „macrostructură semantică – macroact de comunicare”, elaborată de lingvistul D. Wunderlich în lucrarea „Towards an Integrated Theory of Grammatical and Pragmatical Meaning” [15, p. 205].

Coerența descrisă de savant ar fi un reflex lingvistic al conexiunii referențiale și în textul fragmentat cioranian ea se manifestă prin forme anaforice, repetiții lexicale, substituții, iar indirect, prin funcționarea conectorilor. Pentru a valida ipoteza coerenței ca reflex am căutat în fragmentele cioraniene eşantioane textuale cu conexiune implicită și am constatat că relația subzistă chiar în absența conexiunii explicite. Conectorul cel mai banal al limbajului, conjuncția „et” exprimă, pe lângă conjugarea neutră de fapte, o serie de alte valori: condiție, localizare, explicare, ce e mai important, relațiile acestea subzistă chiar dacă eliminăm conectorul, deci relația între faptele descrise determină natura cauzală, condițională etc. a acestui conector „et”. Cităm din Emil Cioran:

1) „Chose curieuse: les poètes exultent quand ils ne comprennent pas ce qu'on débite sur eux. Le jargon les flatte, **et** leur donne l'illusion d'un avancement” [26, p. 45]. (Lucru straniu: poeții simt o mare bucurie când nu înțeleg ceea ce se debitează despre ei. Jargonul îi flatează, creându-le iluzia înaintării) [27, p. 50].

- este vorba de o relație de consecință imediată.

2) „La tyrannie brise ou fortifie l'individu; la liberté l'amollit **et** en fait un fantoche dans l'enfer” [26, p. 99]. (Tirania strivește sau susține individul, libertatea îl doboară și îl transformă într-o marionetă din Infern) [27, p. 100].

- este vorba despre o relație de localizare: („est en fait un fantoche dans l'enfer”)

3) „Ne jamais demander au langage de fournir un effort disproportionné **et** il te donnera son maximum” [26, p. 76]. (Dacă nu ceri limbajului să facă un efort disproportionat, el îți va da maximum din capacitatea sa). Avem o relație de condiționare [27, p. 80] („Si” implicit).

4) „Le romancier ou le dramaturge se délivre de ses conflits et tous les personnages deviennent libres” [26, p. 101]. (Romancierul sau dramaturgul renunță la conflictele și, deci, personajele devin libere). Este vorba de o relație de explicare [27, p. 103] („voilà pourquoi” implicit).

Ținem să menționăm în acest context că, în conexiunea implicită, rolul sintactic al conectorilor este preluat de relația semantică între fragmentele corelate, subsumate unei anumite teme (succesiuni, explicări). Gramatica textului de sorginte germană [15, p. 208] a stabilit un anumit număr de scheme de textualizare pe care le actualizează secvențele asintetice: „tematizarea, legătura cauzală, diagnosticul faptelor, specificarea, gruparea „metalingvistică”, legătura temporală, contrastul, comparația” [15, p. 115]. Am redus aceste concepte și le-am aplicat la cupluri controversate în baza textului fragmentat cioranian. Schemele anexate sunt o dovadă convingătoare în acest sens.

În urma realizării acestor scheme am ajuns la concluzia că în textul fragmentat cioranian se utilizează mai mult specificări și generalizări, tematizări, se observă și matricea simultaneității, cauza este rareori implicată, ea se anunță cu voce tare, cu toate consecințele ce decurg din fenomenul descris. Mai găsim și relații de consecință, ce constituie o strategie a indirectiei, foarte răspândită în textul nihilist. Din punct de vedere al actualizărilor, are prioritate coerența de orice tip. În textul fragmentat cioranian interacțiunea noțională se realizează și în baza referențelor din sintagmatica textuală. Se stabilesc referenții, a căror introducere se realizează în eventuala descriere nedefinită. Introducerea referenților poate fi operată în acest tip de text atât de descrieri definite, cât și indefinite. Dacă se instituie un referent deja cunoscut, interacțiunea noțională se stabilește între acest referent și situația din context (astfel, referentul poate fi într-un fragment, iar situația ce-l caracterizează în altul, ceea ce asigură o perfectă conexiune între fragmente):

1) „*Quel secours la religion peut-elle apporter à un croyant déçu par Dieu et le Diable?*” [26, p. 113]. (*Ce sprijin poate aduce religia unui credincios decepționat de Dumnezeu și de Diavol?*) [27, p. 115]. În acest fragment, cuvintele „Dieu” și „Diable” sunt referenți deja cunoscuți (chiar pre-conceptuți). Alt referent este „un croyant” – este tipul de referent ce caracterizează o clasă de indivizi. Acești trei referenți găsesc explicația stării existente de lucruri în situația în care se află în fragmentul următor: „*Pourquoi déposerais-je les armes? Je n’ai pas vécu toutes les contradictions je garde toujours l’espoir d’une impasse nouvelle*” (De ce aș renunța? Nu am trecut prin toate contradicțiile și păstrez mereu speranța unui nou impas). Referenții textuali din fragmentul precedent: „un croyant” raportat la „Dieu” și „Diable” își găsesc repere referențiale în acest fragment: „les contradictions”, „une impasse”. Aceste lexeme sunt consecința fenomenului evocat în primul fragment: credinciosul – necredincios caută mereu contradicții și impasuri.

Textul fragmentat cioranian, deși aparent discontinuu, este susținut de o memorie textuală care creează coerență globală și locală. Pentru traducător, această coerență are implicații majore: nu doar fiecare propoziție trebuie redată corect, ci și relațiile subtile dintre fragmente trebuie păstrate. Așadar, traducerea nu se reduce la transpunerea lexicală, ci devine o reconstrucție a interacțiunii noționale.

Un prim aspect esențial este repetiția ca mecanism de coerență (Bellert [8], Vasiliu [16], Charolles [9]). În textul cioranian, repetarea anumitor termeni sau referenți nu are doar valoare stilistică, ci construiește „așteptarea textuală”. Traducătorul trebuie să mențină aceste repetiții chiar dacă limba-țintă oferă alternative sinonimice. Să analizăm fragmentul:

„*La tyrannie brise ou fortifie l’individu; la liberté l’amollit et en fait un fantoche dans l’enfer*” [26, p. 22].
→ „*Tirania strivește sau susține individul, libertatea îl doboară și îl transformă într-o marionetă din Infern*” [27, p. 25].

Menținerea perechii „tyrannie / liberté” ca axe repetitive este crucială. O echivalare prin sinonime („asprimea puterii”, „independența”) ar distruge echilibrul contrastiv și ritmul semantic al fragmentului.

Un al doilea aspect este conexiunea implicită, unde semantica substituie rolul conectorilor. Să analizăm fragmentul:

„*Ne jamais demander au langage de fournir un effort disproportionné et il te donnera son maximum*” [26, p. 101].

→ „*Dacă nu ceri limbajului să facă un efort disproporționat, el îți va da maximum din capacitatea sa*” [27, p. 105].

În franceză, conjuncția „et” acoperă o relație de condiționare. Traducătorul este obligat să facă vizibilă această relație în limba-țintă, altfel se pierde logica fragmentului. Se observă aici o strategie traductologică de explicitare a conectorilor pentru a păstra sensul pragmatic al fragmentului.

În al treilea rând, referenții fragmentelor creează rețele de coerență. Exemplele cu „Dieu”, „Diable” și

„un croyant” ilustrează interdependența semantică între fragmente succesive. Traducătorul trebuie să reproducă fidel aceste nuclee referențiale și să evite variațiile lexicale arbitrare. Dacă „croyant” ar fi tradus prin „adept” sau „practicant”, legătura ulterioară cu „contradictions” și „impassé” ar slăbi. Strategia adecvată aici este menținerea consecvenței terminologice, chiar și cu riscul de a părea redundanți în limba-țintă.

Un alt element cu implicații traductologice este iconicitatea fragmentului. Cioran folosește secvențe scurte, autonome, cu pauze semnificative. O traducere care ar „fluidiza” excesiv aceste rupturi ar altera caracterul fragmentar. De exemplu: „*Le romancier ou le dramaturge se délivre de ses conflits et tous les personnages deviennent libres*” [26, p. 83].

→ Traducerea „*Romancierul sau dramaturgul renunță la conflictele proprii, așa încât personajele devin libere*” [27, p. 86] netezește prea mult ruptura și diminuează efectul de tranziție abruptă. Varianta: „*Romancierul sau dramaturgul renunță la conflictele proprii și, deci, personajele devin libere*” conservă concizia și natura argumentativă implicită. *Ultima variantă de traducere ne aparține.*

Nu în ultimul rând, dimensiunea pragmatică a coerenței (Wunderlich [15], Segre [14], Foucault [10]) obligă traducătorul să reproducă nu doar sensul literal, ci și funcția dialogică a fragmentului. Interogațiile, aforismele și paradoxurile sunt concepute ca provocări cognitive. Traducerea trebuie să păstreze intensitatea provocării. De exemplu: „*Quel secours la religion peut-elle apporter à un croyant d'êtu par Dieu et le Diable?*” [35, p. 77].

„*Ce sprijin poate aduce religia unui credincios decepționat de Dumnezeu și de Diavol?*” [36, p. 79].

Traducerea literală păstrează tensiunea polemică. O adaptare eufemizată („dezamăgit de religie”) ar diminua caracterul conflictual și interacțiunea noțională dintre fragmente.

Așadar, în textele fragmentate cioraniene se evidențiază următoarele strategii:

1. Conservarea repetițiilor pentru a menține coerența
2. Explicitarea conectorilor acolo unde sensul pragmatic riscă să se piardă
3. Consecvența referențială între fragmentele succesive
4. Respectarea iconicității fragmentului (pauze, rupturi, concizie)
5. Reproducerea intensității pragmatice a întrebărilor și paradoxurilor.

Aportul relațiilor de incluziune la coerența secvențelor fragmentate în textul cioranian

Interacțiunea noțională în textul fragmentat se poate caracteriza, în mod esențial, prin relații de incluziune (*parte–întreg*). În asemenea cazuri, relațiile care stabilesc coerența secvențelor se explică prin intermediul *postulatelor de sens* care, după cum susține E. Vasiliu, „funcționează prepozițional” [17, p. 182].

Pentru a evidenția modul de constituire a acestor relații de incluziune, propunem următoarea analiză: «*Une flamme traverse le sang. / Le rouge contournant la mort*» (O flacără traversează sângele. Roșul ocolind moartea). Raționamentul de incluziune se organizează în felul următor:

- a) Pentru orice X, dacă X este o flacără, atunci X presupune *nuanță roșie*;
- a') Pentru orice X, dacă X este sângele, atunci X presupune *culoarea roșie*;
- b) Pentru orice Y, dacă Y este *roșu*, este valabilă accepția: sânge, roșu, flacără roșie, adică X este roșu, iar Y reiese din X.

Aceste postulate reflectă *cunoașterea lumii* și, prin urmare, nu pot fi delimitate riguros implicațiile referențiale de cele semantice. Situația se repetă în alte exemple cioraniene. Spre ilustrare: «*La conversation avec lui était aussi conventionnelle qu'avec un agonisant*» (Conversația cu el era într-atât de convențională, de-ți părea că vorbești cu un agonizant) și «*Le passage de la vie à la mort ne signifie rien et ne peut rien signifier*» (Trecerea de la viață la moarte nu înseamnă nimic și nici nu poate însemna ceva). Relația de incluziune devine aici evidentă: ultima treaptă a agoniei o constituie *trecerea de la viață la moarte*.

Schema inferențială se configurează deci astfel:

- a) Pentru orice X, dacă X este *agonie*, atunci X se încheie cu trecerea de la viață la moarte;
- a') Pentru orice X, dacă X este *conversație convențională*, atunci X nu semnifică nimic, după cum nu semnifică nimic conversația cu un agonizant;
- b) Pentru orice Y, dacă Y este *trecerea de la viață la moarte*, atunci Y reprezintă ultima treaptă a agoniei și, prin urmare, Y reiese din X.

Această schemă de incluziune presupune, pe lângă relația logică, și o *nuanță temporală*: agonia se definește ca momentul imediat premergător trecerii de la viață la moarte, incluzând, totodată, această trecere. Astfel, fenomenul coerenței în textul fragmentat cioranian devine interpretabil *logic* prin termeni de *incluziune, implicare, postulate de sens și mecanisme lexico-gramaticale*. În încercarea de a formaliza aceste observații, considerăm pertinentă adaptarea schemei elaborate de Halliday și Hasan [18, p. 401], care subsumează toate manifestările coerenței într-un text obișnuit și care, în cazul nostru, poate fi aplicată interacțiunii noționale din textul fragmentat. În consecință, în textul fragmentat – inclusiv cel cioranian – atât la nivel intra-fragmentar, cât și inter-fragmentar, se pot regăsi toate manifestările coerenței specifice textului „obișnuit”. Coerența gramaticală (de tip coreferință, substituție, elipsă) se opune coerenței lexicale, organizată la nivelul *echivalențelor totale sau parțiale, al incluziunilor și al intersecțiilor*.

Astfel, în textul fragmentat – inclusiv cel cioranian – atât la nivel intra-fragmentar, cât și inter-fragmentar, se pot regăsi toate manifestările coerenței specifice textului „obișnuit”. Coerența gramaticală (de tip coreferință, substituție elipsă) se opune coerenței lexicale, organizată la nivelul *echivalențelor totale sau parțiale, al incluziunilor și al intersecțiilor*.

Un prim tip de coerență este cel realizat prin echivalențe. Exemplul cioranian «*L’homme est un animal raté*» [28, p. 56] (Omul este un animal ratat) [29, p. 58]. presupune o echivalență totală între termenii *om* și *animal ratat*. În altă secvență: «*Être lucide, c’est s’enfoncer dans une tristesse stérile*» [28, p. 101] (A fi lucid înseamnă a te afunda într-o tristețe sterilă) [29, p. 103], echivalența se stabilește între *a fi lucid* și *a te afunda într-o tristețe sterilă*. Traducătorul se confruntă aici cu dificultatea de a reda nu doar identitatea semantică, ci și nuanța stilistică a echivalenței.

Un al doilea tip de coerență îl constituie incluziunile hiperonimice. Exemplul «*Tous nos malheurs viennent de n’avoir pas su rester dans notre chambre*» [28, p. 22] (Toate nenorocirile noastre vin din faptul că n-am știut să rămânem în camera noastră) [29, p. 23].

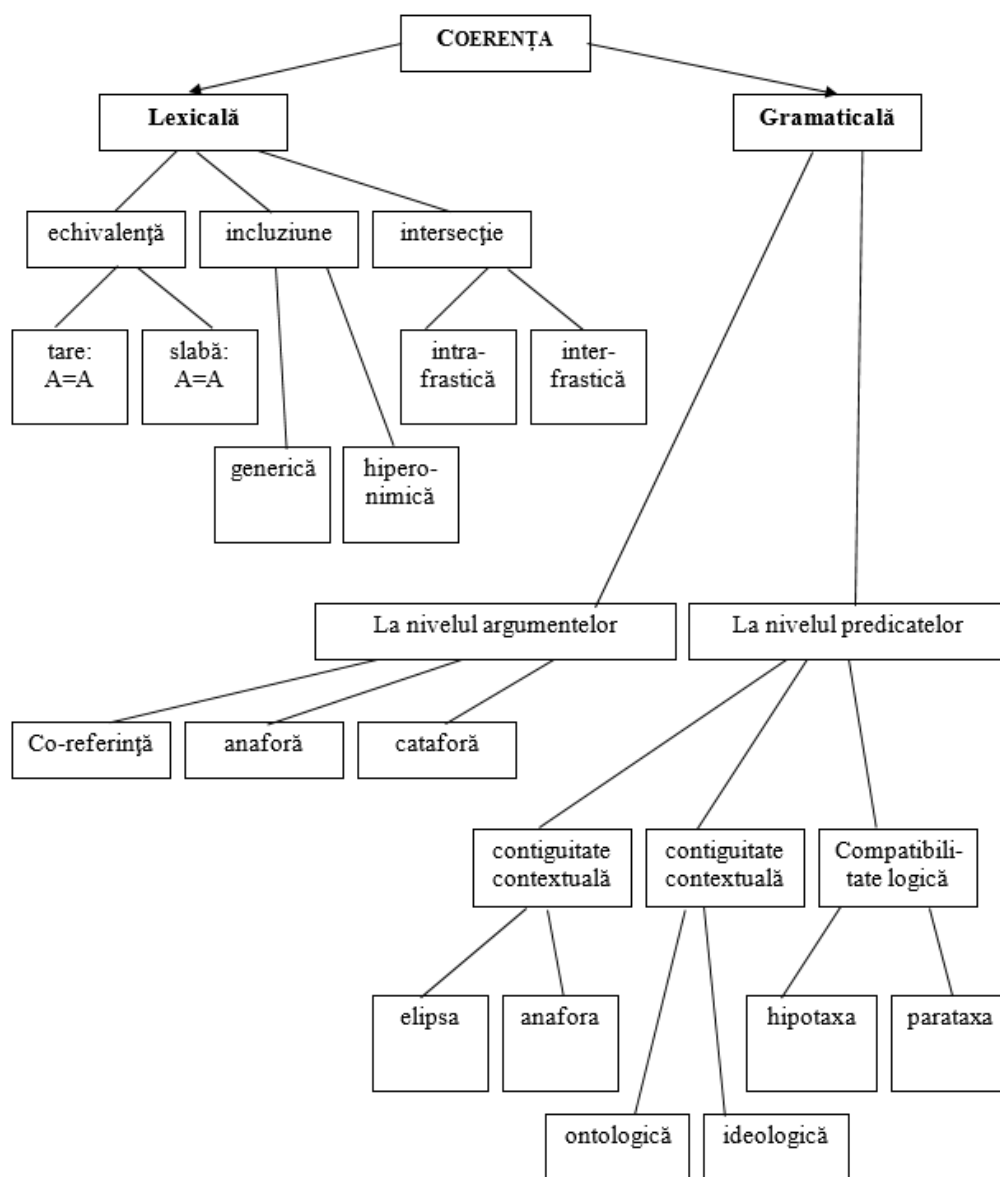
se organizează pe relația parte-întreg dintre *nenorociri* (hiperonim) și multiplele lor manifestări posibile (hiponime). La fel, «*Chaque idée est une blessure de plus dans la chair de l’âme*» [28, p. 50] (Fiecare idee este o rană în plus în carnea sufletului) [29, p. 52] presupune o relație de incluziune între *idei* și *răni sufletești*.

Un al treilea tip de coerență îl constituie intersecțiile. În exemplul «*La peur est la seule preuve de notre existence*» [28, p. 91] (Frica este singura dovadă a existenței noastre) [29, p. 93], termenii *frică* și *existență* se intersectează printr-o relație de condiționare: existența devine perceptibilă doar prin trăirea fricii.

În paralel cu aceste relații de tip lexical, coerența este susținută de co-referințe. Spre ilustrare: «*Il n’y a pas de vie sans désespoir; le désespoir est la respiration de la vie*» [28, p. 113] (Nu există viață fără disperare; disperarea este respirația vieții) [29, p. 115]. Prima propoziție introduce termenul *désespoir* (disperare), reluat ulterior ca temă în a doua și constituind o co-referință anaforică și o intensificare a legăturii semantice.

Un alt mecanism coerențial este cel al contiguităților contextuale. De exemplu: «*Le sommeil est un emprunt fait à la mort pour mieux savourer la vie*» [28, p. 106] (Somnul este un împrumut făcut morții pentru a savura mai bine viața) [29, p. 107] Termenii *somn*, *moarte* și *viață* coexistă într-o relație de contiguitate conceptuală, sugerând o triadă existențială: somnul prefigurează moartea, iar ambele dau valoare vieții.

Prin urmare, coerența în textul fragmentat cioranian se fundamentează nu doar pe structuri gramaticale sau lexicale, ci și pe un sistem complex de relații semantice, logice și culturale, pe care traducătorul este chemat să le identifice și să le echivaleze. În acest context, fragmentarismul cioranian nu este o simplă dezagregare a discursului, ci o reconstrucție subtilă a coerenței prin procedee non-lineare: echivalență, incluziune, intersecție, co-referință și contiguitate. Această perspectivă confirmă observația cercetătorilor Halliday și Hasan [10, p. 439], conform căreia coerența nu este un dat al textului, ci rezultatul *interacțiunii dintre structuri lingvistice și interpretarea lectorului*. În cazul lui Cioran, fragmentul devine un *laborator de coerență paradoxală*: fiecare segment pare rupt de context, dar participă totodată la o logică interioară a întregului.

Schema 2. Interacțiuni între structurile lingvistice și interpretarea textului/mesajului în structurile analitice fragmentate. Halliday, M. A. K., & Hassan, R. (1976). Cohesion in English. Londra: Longman. Traducerea elementelor terminologice din schemă ne aparține.

Deci, în textul fragmentat, inclusiv cel cioranian, în interiorul fragmentelor și între fragmente, pot fi considerate toate manifestările coerenței din textul obișnuit. Coerența gramaticală (de genul coreferenței, substituției, elipsei) se opune coerenței lexicale la nivel de echivalențe totale și parțiale, incluziuni, intersecții:

Coerența lexicală, după cum vedem, cunoaște relația de echivalență. Cităm din Cioran:

1) „*Un livre doit remuer des plaies, en provoquer même*” [30, p. 45] (*O carte ar trebui să miște răni, să le provoace chiar* [31, p. 47]).

2) „*Un livre doit être un danger*” [30, p.120] (*O carte ar trebui să fie un pericol*) [31, p. 121].

Aceste două fragmente se supun interacțiunii noționale prin intermediul echivalenței: A=A. Aceste echivalențe se stabilesc la două nivele: la cel lexical (același lexem exprimă același sens în ambele aforisme), la nivel logic: ambele faze (fragmente în același timp) sunt identice în ceea ce privește mesajul.

Un al doilea tip de relații este cel de incluziune. Am vorbit de această relație puțin mai înainte și acum vom remarca doar că incluziunea în textul fragmentat cioranian e bazată pe termeni cu extensiune foarte largă de genul: fapt, fenomen, obiect, idee, acțiune.

Vom prezenta un exemplu de incluziune hiperonimică din textul fragmentat cioranian (exemplele citate mai înainte fac parte din domeniul incluziunii generice).

1) „*Fonder une famille. Je crois qu'il m'aurait été plus aisé de fonder un empire*” [30, p. 106] (*A fonda o familie. Cred că mi-ar fi fost mai ușor să fondez un imperiu*) [31, p. 109].

2) „*Une véritable société, après une maladie grave change les noms de chaque famille, comme si c'était une expérience importante*” [30, p. 88] (*O societate veritabilă, după o maladie gravă, schimbă toate numele de familie, de parcă ar fi fost vorba de o experiență importantă*) [31, p. 90].

În cazul nostru lexemul aparține unui termen general evocat. Avem raportul A e B; familie e societate; sau familie e imperiu e societate.

Axa tematică: „prăbușirea familiei și a societății” parcurge aceste două fragmente la nivelul incluziunii hiperonimice.

Intersecția, un alt nivel al interacțiunii noționale în textul fragmentat cioranian, este determinată de prezența aceleiași trăsături la două sau mai multe lexeme din fragmentele ce se succed. Această relație construiește câmpurile semantice, seriile antonimice și determină interacțiunea noțională globală a textului. Cităm un exemplu de intersecție fragmentară din text:

1) „*Plus nous avons le sentiment de notre insignifiance, plus nous mé- prisons les autres*” [30, p. 102] (*Cu cât mai mult suntem apăsați de sentimentul lipsei de valoare, cu atât îi urăm pe ceilalți*) [31, p. 103].

2) „*Nous n'attribuons quelque réalité à l'autrui que dans la mesure où nous en découvrons en nous-mêmes*” [30, p. 125] (*Nu atribuim celui alt nici o realitate decât în cazul când o descoperim în noi-înșine*) [31, p. 124].

Este vorba de o intersecție inter-fragmentară și interfrastică. Pronumele „nous” introduce un mod nou de judecată de valoare: a se exprima în numele întregii societăți, el se reia în al doilea fragment în context similar, în același câmp semantic și argumentativ. Pronumele „autrui” se reia în fraza a doua prin „les autres”. La nivel formal fragmentele se intersectează în două locuri: prin „nous” și prin „les autres, l'autrui”.

La nivel conceptual fragmentele se intersectează la nivel de atitudine: și în primul, și în al doilea fragment e vorba de atitudinea față de celălalt, care decurge dintr-o atitudine față de sine-însuși. La nivel conceptual, deci, fragmentele practic se suprapun, dar nu putem vorbi de o suprapunere definitivă, deoarece fragmentele exprimă fenomene ce se cauzează unul pe celălalt, motivând deci termenul de „intersecție interfrastică”.

Dacă ar fi să abordăm intersecția intrafrastică, am putea afirma că Emil Cioran chiar o pune în joc pentru a aduce argumente logice pentru o afirmație sau alta: „*Le calomniateur n'est pas le seul à tirer profit de la calomnie; elle sert autant, sinon plus, au calomnié, à condition toutefois qu'il la ressente vivement*” [30, p. 156] (*Calomniatorul nu este unicul care-și trage profitul din calomnie; ea servește în egală măsură, dacă nu mai mult, calomniatului, cu condiția, totuși, ca acesta s-o resimtă cu intensitate*) [31, p. 157].

La nivelul intrafrastic se operează cu noțiunea sau cu semul „a calomnia”. Suntem prezenți în fața a trei ipostaze ale acestui sem: cel care calomniază, calomnierea, cel calomniat. Acestea sunt cele trei puncte de intersecție (la nivel semic) a unei noțiuni. Unica particularitate a acestui fragment este faptul că aceste trei lexeme: „calomnieur, calomnier, calomnie” reprezintă respectiv persoana ce îndeplinește acțiunea, acțiunea propriu-zisă și persoana care suportă consecințele acțiunii.

Coerența gramaticală în textul fragmentat cioranian prevede realizarea interacțiunii noționale la nivelul argumentelor. Putem cita în acest context, exemple de anafore: 1) „*Le Désespoir est le toupet du malheur...*” [30, p. 93] (*Disperarea e tupeul necazului...*) [31, p. 95] „*Il est une forme de provocation, une philosophie pour époques indiscretes*” [30, p. 93] (*El e o formă a provocării, o filozofie pentru epoci indiscrete*) [31, p. 95].

Am cita în acest context și catafore: „*Il rêve parfois d'un amour lointain et vaporeux comme la schizophrénie d'un parfum..., Sade*” [30, p. 120].

Cataforele nu se realizează între fragmente, mai mult le putem remarca la nivel intra-fragmentar, fiind folosite pentru diverse efecte de stil printre care putem cita: suspansul, expectativa, neverosimilul.

Co-referințele sunt un ultim nivel de manifestare a coerenței gramaticale în textul fragmentat. Cităm exemple de co-referință: 1) „*Chaque fois que je tombe, ne fût-ce que sur une sentence bouddhique, l'envie me prend de revenir à cette sagesse que j'ai tenté de m'assimiler pendant une assez longue période de*

temps et dont je me suis en partie détourné” [30, p. 142] (*De câte ori mă abat, chiar și asupra unei fraze budiste, mă copleșește dorința de a reveni la această vorbă cu tâlc, vorbă pe care am încercat s-o asimilez într-o perioadă de timp destul de lungă; vorbă la care am renunțat parțial*) [31, p. 145]. Fenomenul dat este de natură intra-fragmentară. El asigură, la nivel lexical și frastic, coeziunea fragmentului, stimulând latura-i conceptuală.

Ar fi interesant de analizat în ce mod se validează interacțiunea noțională prin intermediul coerenței gramaticale, la nivel de contiguități contextuale (ontologice și ideologice). Interacțiunea la nivel ontologic se validează prin transmiterea de la un fragment la altul a conceptelor existențiale, reluarea lor prin sinonime sau prin contiguități logice. Cităm din „Cioran: „*Démunis, sans assise nulle part, nous affrontons alors un malheur inusité; celui de n’avoir pas droit au temps*” [30, p. 189] (*Dezarmați, dezrădăcinați, înfruntăm nenorocul neobișnuit: cel de a nu avea nici un drept la timp*) [31, p. 191]; 2) „*J’entasse du révolu, ne cesse d’en fabriquer et d’y précipiter le présent, sans lui donner le loisir d’épuiser la propre durée*” [30, p. 100]. Acestea sunt două fragmente ce se succed, unite de către gânditor sub genericul „Tomber du temps” (a cădea din timp). După cum se vede, expresiile „n’avoir pas droit au temps” din primul fragment și „révolu”, „le présent”, „épuiser sa propre durée” țin de această linie semantică: timpul ce trece fără voia omului. Este vorba de conceptul de „timp” analizat prin prismă ontologică, în calitate de categorie existențială.

La fel se realizează și interacțiunea noțională la nivel de coerență, ce cuprinde contiguități contextuale la nivel de ideologie. Cităm din Emil Cioran: 1) „*Le phénomène barbare, qui survient inéluctablement à certains tournants historiques, est peut-être un mal, mais un mal nécessaire*” [30, p. 76] (*Fenomenul barbariei, care survine inevitabil în timpul unor cotituri istorice, e probabil, un rău, dar un rău necesar*) [31, p. 78]. 2) „*L’Empire envahi, les lettres (que l’on songe aux Sidoine Apollinaire, aux Ennodius, aux Cassiodore) devinrent tout naturellement les panégyristes des rois goths*” [30, p. 87]. (*Imperiul cucerit, cărturarii (dacă ne-am referi chiar la Sidoine Apollinaire, la Ennodius și Cassiodore) deveniră, naturalmente, elogiatorii regilor goți*) [31, p. 88].

Cele două fragmente, unite de gânditor prin tema comună: „Le sceptique et le barbare” (scepticul și barbarul), se leagă prin lexeme ce comportă semele „barbar(ie)”, „a cuceri”. Ele sunt unite la nivel de coerență, deoarece același gând se perindă de-a lungul ambelor texte, mai mult ca atât, concepția gânditorului despre „barbarie drept rău istoric” traversează ambele fragmente. În primul caz e vorba de un „rău” social cu totul diferit de cel care poate fi benefic societății (din unele puncte de vedere).

Al doilea fragment comportă ideea servilității în fața barbariei, un alt „rău” social care e acuzat cumplit de autor. În aceste două fragmente se vede foarte bine felul de a analiza lucrurile: contradicția împinge la adevăr. În primul fragment, un fenomen unanim recunoscut drept rău, e tratat drept benefic, în al doilea fragment, același fenomen este acuzat. Este tactica eternă a lui Emil Cioran – cea de a afirma și de a nega simultan unele lucruri.

În plan traductologic relevăm, în acest sens, dificultatea redării postulatelor de sens. Relațiile de incluziune, așa cum le formulează E. Vasiliu („funcționează presupozitional” [19, p. 463]), implică o cunoaștere enciclopedică împărtășită între autor și cititor. În exemplul „*Une flamme traverse le sang. / Le rouge contournant la mort*”, sensul roșului este „activat” prin intersecția semantică dintre *flacăra* și *sânge*. Traducătorul trebuie să redea nu doar lexemele, ci și rețeaua presupozitiilor culturale: în română, „roșu = sânge = flacăra” este relativ transparent, dar în alte culturi semnificația roșului poate fi diferită (viață, purificare, noroc). Traducătorul are de ales între adaptare culturală sau conservarea literală a incluziunii. „*Une flamme traverse le sang*” → „*O flacăra străbate sângele*” păstrează identitatea imaginară, însă „*Le rouge contournant la mort*” tradus literal „*Roșul ocolind moartea*” poate genera confuzie. Traducătorul ar putea recurge la o explicare stilistică („roșul care se sustrage morții”), dar atunci se pierde condensarea aforistică a originalului.

Incluziunea hiperonimică, în contextul traducerii, constituie un risc de nivel stilistic. Exemplele cu „familie – imperiu – societate” ilustrează o axă tematică ascendentă, de la micro-structură la macro-structură. Traducătorul trebuie să fie atent la rezonanța culturală a termenilor: „a fonda un imperiu” (*fonder un empire*) are în franceză conotații istorice și politice clare, în timp ce în română expresia poate părea arhaică sau solemnă. Dacă traducătorul alege „a crea un imperiu”, riscă să piardă ritmul și simetria paralelă cu „a fonda o familie”.

La fel, intersecția lexicală și echivalențele se impun în momentul traducerii fragmentelor cioraniene. Relațiile de intersecție (ex. „nous – autrui – les autres”) ridică probleme în traducere, mai ales în limbile unde nu există exact aceeași distribuție pronominală sau semantică. În română, „celălalt” și „ceilalți” păstrează bine paralelismul, dar în engleză diferența dintre *the other* și *others* poate fi mai abruptă, afectând subtilitatea interacțiunii. Traducătorul trebuie să decidă dacă păstrează jocul pronominal sau dacă alege o echivalență semantică mai flexibilă.

Relațiile parte – întreg nu sunt doar logice, ci și retorice. În exemplul cu barbaria, Cioran afirmă și neagă același fenomen, folosind incluziunea ca strategie a contradicției. Traducătorul trebuie să conserve această „tactică eternă” a lui Cioran – de a suprapune incluziunea pozitivă și negativă asupra aceluiași concept. Orice simplificare (de tipul „barbaria e un rău, dar și un bine”) ar distruge ambivalența cioraniană.

Conform observațiilor cercetătorilor Chaim Perelman și Lucie Olbrechts-Tyteca [2, p. 94], „coerența este un joc de identitate-diferență (*topic/comment*, temă/remă), care se realizează gramatical prin coreferință, proiectivă sau retrospectivă, sau prin contiguitatea contextual-discursivă” [*Idem*, p. 141].

Din perspectiva principiilor subiacente actualizării textuale, acest raport de identitate-diferență capătă în textul fragmentat cioranian o specificitate aparte. Dacă alte tipuri de text urmăresc, pe cât posibil, eliminarea ambiguității, textul fragmentat valorifică ambiguitățile, care devin exponenți ai diferențelor la nivel rematic. În cadrul textului fragmentat, se constată prezența valorilor paratactice multiple, a pro-formelor variate și a echivocurilor frecvente; astfel, coerența devine de natură „holistică”, după cum afirmă S. Marcus [20, p. 110], făcând trimitere la Mallmann și Nudler. Coerența holistică, subliniază Marcus, „este intuitivă și teoretică”.

Un principiu semantic integrator vectorializează textul fragmentat cioranian, impunându-i rigori și, în același timp, permițându-i să se autoconstruiască liber. Macrostructurilor semantice le revine, conform lui M. Foucault [10, p. 97], „sarcina de a evidenția și de a focaliza, în plan cognitiv, noțiuni abstracte care interacționează ulterior și se deplasează liber prin text” - *traducerea ne aparține*. În acest sens, formulele argumentative propuse de J. Hintikka [21, p. 49] permit conceptualizarea macrostructurilor astfel: „Într-o formulare quasi logică, propoziția X reprezintă macrostructura unui ansamblu conceptual de noțiuni, și numai dacă aceasta este implicată de toți conștienții și textual respectiv”.

Implicarea poate fi directă (dacă X apare ca element al suprafeței textuale – titlu, frază-cheie) sau indirectă (dacă X este construită ca reprezentare ierarhică complexă a relațiilor conceptuale și factuale). În acest cadru, Hintikka afirmă: „Așa cum obiectul oricărui act intențional ‘inexistă’ în el, macrostructura semantică ‘inexistă’ în orice construcție textuală bine formată” [21, p. 120]. Această inexistență conferă libertate absolută atât producătorului textului, cât și receptorului său, iar în cazul lui Emil Cioran, se traduce printr-o căutare perpetuă de sine și o insistență asupra descoperirii adevărului, înțeles ca fenomen relativ, interpretat axiologic de fiecare individ în parte.

La nivelul macrostructurii, care exclude un sfârșit fix și precis, conexiunile semantice și logice se produc în mod deductiv și inductiv, prevalând asupra conotațiilor. În textul fragmentat cioranian, conotația cedează treptat structurilor semantice cu caracter argumentativ și celor sintactice afective; excepție face ironia, utilizată deliberat. Această reducere a conotațiilor presupune o strategie de selecție, simplificare și generalizare, configurând o operație de construcție sau substituție. Fragmentele cioraniene nu necesită tropi suplimentari; complexitatea lor structurală în profunzime permite transmiterea mesajului fără artificii stilistice. Frazele sunt bine articulate, elocvente și funcționale ca celule argumentative în sprijinul genericului stabilit de gânditor.

Existența macrostructurii explică de ce identitatea referențială a indivizilor și fenomenelor, precum și relația dintre lumi, nu constituie condiție suficientă a interacțiunii noționale. Secvențele textuale lipsite de macrostructură rămân relative, limitându-se la constatări ironice sau morale asupra naturii lucrurilor, fără a reflecta dilemele existențiale fundamentale. În textul fragmentat cioranian, reflexul cel mai pregnant al macrostructurii este titlul, care sintetizează conținutul textului, de la nivelul semnificației elementare până la esențializarea conținutului general.

Hipotaxa, prin subordonări sintactice, și parataxa, prin juxtapunere, constituie forme de coerență gramaticală ce asigură compatibilitatea logică a fragmentelor. Aceste structuri facilitează interacțiuni noționale

intra-fragmentare și, rar, depășesc limitele fragmentului, fiind subordonate titlului, care funcționează ca temă. Desfășurarea textuală este rema, iar titlul garantează continuitatea ideatică, în timp ce elementele de hipotaxă și parataxă exprimă raporturi logice diverse.

Conform lui R. Thom, citat de E. Nagel, „în timp ce sintagmatica textuală instaurează progresia rematică, genericul textual menține nivelul tematic al textului” [22, p. 359]. Titlurile cioraniene (*Syllogismes de l'amertume, La chute dans le temps, Récits de décomposition, Aveux et Anathèmes*) funcționează atât ca semnale de intrare în sistemul textului, cât și ca verdict asupra întregului conținut, spre deosebire de textele științifice, unde distanța semantică între titlu și text este minimă.

Pe lângă macrostructura semantică, în textul fragmentat Cioran se evidențiază și macrostructura descriptivă. Aceasta respectă modelul naratologiei franceze, care concepe narativul în termeni temporali (*Situație inițială – Complicare – Evaluaire – Rezolvaire – Morală*), dar și descriptivul ca „desfășurare spațială” [23, p. 342], Emil Cioran utilizează adesea reprezentările semantice ale suprafeței textuale, unde descrierea acumulează adjective și generează interacțiuni noționale în jurul nucleului nominal, iar narațiunea diseminează verbe corelate cu unul sau mai multe substantive. În macrostructurile textuale, descrierea explorează argumentele, cum se poate observa în fragmentul:

„*Au lieu de faire attention à la figure des passants je regardai leurs pieds et tous ces agités nerveux, empêchés de dépérir, contaminés par l'humanité, se réduisaient à des pas qui se précipitaient – vers quoi? Et il me parut clair que notre mission était de frôler la poussière en quête d'un mystère dépourvu de sérieux*” [31, p. 123].

Aici, interacțiunea noțională se realizează printr-o descriere metonimică, reducând ființa umană la o parte a sa – picioarele care se mișcă, semnificând căutarea sensului existențial. Noțiunea de „oameni agitați” este redusă la „pași agitați”, exemplificând relația de incluziune. Fragmentul subliniază starea individului dezarmat în fața adevărului existențial, iar titlul impune nivelul semantic descriptiv, operând coerent în cadrul fragmentului.

În perspectiva cercetărilor viitoare, fenomenul coerenței, ca mijloc de realizare a interacțiunii noționale în textul fragmentat cioranian, se prezintă ca dublu determinat: de reguli lingvistice de selecție a elementelor și de reguli cognitive de interpretare a lumii. Interacțiunea noțională se realizează atât la nivel teoretic (presupunând reguli de coerență și strategii supletive), cât și la nivel empiric (impactul temporal al fragmentelor, acceptabilitate și ierarhie).

Repererele conceptuale ale textului cioranian – semele „a ști”, „a crede”, „a nega” – generează modificări în universul epistemic al cititorului. Conform lui C. Zilberberg, „o componentă interacțională constantă are drept variabilă o componentă temporală care constituie ‘istorie epistemică’ și o componentă cognitivă constantă, a cărei variabilă se constituie într-un spațiu al cunoașterii” [24, p. 20].

În acest context, componenta oximoronică și axiologică a nivelului concepțional reflectă legea unității și luptei contrariilor. I. Pârvu subliniază că „analiza parcursurilor cognitive completează semiotica tipologică cu o sintagmatică temporală axată pe logica interacțiunii și schimbării epistemice și spațială – pe centralizarea/periferizarea cunoașterii” [25, p. 222]. Această dinamică explică contradicțiile cioraniene, specifice unei forme *mentis* moderne, marcate de căutarea perpetuă a adevărului absolut, fragmentat și relativ.

La nivel traductologic, textul fragmentat cioranian impune traducătorului provocări multiple, generate de ambiguitatea structurală și semnificațională. Coerența holistică și macrostructura semantică, caracteristice acestui tip de text, solicită traducerea nu doar a unităților lexicale, ci și a relațiilor identitate-diferență dintre teme și reme, precum și a interdependențelor temporale și procesuale dintre fragmente. Traducătorul trebuie să surprindă simultan nivelul conceptual, care conferă textului rigori argumentative, și nivelul procesual, care permite fragmentelor să se autoconstruiască liber.

Macrostructurile, fie ele semantice sau descriptive, determină strategiile traductologice: titlul, ca semnal principal, impune nu doar alegerea corespondențelor lexicale, ci și păstrarea progresiei rematice și a legăturilor intra-fragmentare. În traducerea cioraniană, se manifestă o dublă responsabilitate: fidelitatea față de structura și logica internă a fragmentului și conservarea ambiguităților deliberate, care sunt esențiale pentru transmiterea sensului filozofic și existențial.

Nivelul traductologic, de asemenea, implică adaptarea la modul de operare al descriptivului și narativului fragmentar. În traducerea pasajelor metonimice – cum ar fi reducerea „oamenilor agitați” la „pași agitați” – traducătorul trebuie să asigure continuitatea interacțiunii noționale și să redea relația de incluziune semantică. Aceasta presupune un control atent al selecției lexicale, al gradului de generalizare și al păstrării tonului stilistic original, inclusiv al ironiei.

Astfel, la nivel traductologic, textul fragmentat cioranian devine un laborator al coerenței complexe și al macrostructurilor funcționale, iar traducerea sa presupune o dublă lectură: atât analitică – pentru a înțelege structurile și relațiile semantice interne –, cât și creativă – pentru a reconstrui aceste structuri în limba țintă fără a diminua ambiguitatea și densitatea conceptuală a textului sursă.

Concluzii

Studiul textului fragmentat cioranian relevă complexitatea deosebită a mecanismelor de textualizare, precum și implicațiile lor profunde în domeniul traductologiei. Textul fragmentat se situează la intersecția analizelor literare, semiotice și traductologice, prezentând o structură internă densă, unde sensul nu rezultă doar din succesiunea enunțurilor, ci din interacțiunea dintre macrostructurile semantice, relațiile de incluziune parte-întreg și dinamica identitate-diferență. Această complexitate impune atât cititorului, cât și traducătorului, un efort interpretativ deosebit, pentru a păstra în limba țintă atât coerența, cât și ambiguitatea deliberată, caracteristică gândirii cioraniene.

Analiza textualizării evidențiază rolul macrostructurilor semantice în coordonarea fragmentelor. Conform observațiilor lui Foucault [10], acestea au sarcina de a evidenția și de a focaliza noțiuni abstracte care ulterior interacționează liber în text. În context traductologic, recunoașterea acestor macrostructuri permite traducătorului să redea nu doar conținutul lexical, ci și progresia argumentativă și logică a fragmentului, respectând ambiguitățile controlate. Formulele argumentative propuse de Hintikka [21, p. 49] subliniază că macrostructura semantică „inexistă” efectiv în text, ceea ce conferă libertate absolută producătorului și receptorului textului, libertate care, în cazul lui Cioran, se traduce printr-o căutare perpetuă a adevărului fragmentat și prin explorarea relațiilor dintre seme și pragmatica discursivă.

Relațiile de incluziune parte-întreg se dovedesc a fi un mecanism esențial pentru înțelegerea și traducerea textului fragmentat. Fragmentul individual nu este un element izolat, ci un microcosmos care conține simultan dimensiuni conceptuale și procesuale, incluzând idei și procese care se reflectă asupra întregului. Traducătorul trebuie să surprindă atât includerea conceptuală, cât și cea procesuală, astfel încât ambiguitatea și coerența holistică să fie păstrate în traducere. Această abordare permite transpunerea fidelă a textului în limba țintă, fără a compromite dinamica internă a fragmentelor și sensul global al macrostructurii.

Coerența între identitate și diferență, conceptualizată de Perelman și Olbrechts-Tyteca [2], constituie un alt nivel crucial pentru analiza și traducerea textului cioranian. Coerența nu se reduce la coreferință sau la contiguitatea frazelor; ea implică selecția și ierarhizarea elementelor fragmentare, interacțiuni noționale complexe și implicarea activă a cititorului în reconstrucția sensului. În traducere, păstrarea acestui echilibru este o provocare majoră, deoarece orice alegere lexicală sau sintactică poate modifica percepția coerenței și poate afecta macrostructura semantică a textului.

Textul fragmentat cioranian prezintă, de asemenea, o dimensiune descriptivă și narativă subtilă. Descrierea metonimică, cum ar fi reducerea „oamenilor agitați” la „pași agitați”, generează interacțiuni noționale și explorează sensul existențial, demonstrând cum fragmentul operează simultan la nivel conceptual și procesual. Narațiunea, prin diseminarea verbelor corelate cu substantivele principale, asigură progresia logică și argumentativă a fragmentului. Această dublă funcționalitate a textului, descriptivă și argumentativă, evidențiază necesitatea unei strategii traductologice complexe, care să integreze atât fidelitatea semantică, cât și funcționalitatea stilistică.

Prin urmare, analiza textualizării, a relațiilor de incluziune și a coerenței în textul fragmentat cioranian oferă un cadru metodologic integrat pentru traducerea și interpretarea operelor filosofice și aforistice. Această abordare subliniază că traducerea fidelă nu se limitează la transpunerea literală a cuvintelor, ci presupune reconstrucția macrostructurilor semantice, menținerea progresiei rematice și conservarea ambiguităților controlate. În același timp, studiul contribuie la înțelegerea mecanismelor interne ale textului cioranian, de-

monstrând cum densitatea conceptuală, ambiguitatea deliberată și dinamica identitate–diferență generează un univers textual complex, provocator pentru receptare și traducere.

Astfel, concluzionăm că traducerea textului fragmentat cioranian presupune o abordare care să combine perspectivele lingvistice, semiotice și traductologice, oferind traducătorului instrumentele necesare pentru a păstra autenticitatea sensului, coerența holistică și densitatea conceptuală, esențiale pentru exprimarea ideatică a gândirii cioraniene. Această cercetare deschide, totodată, direcții pentru studiile viitoare privind traducerea textelor fragmentate, aforistice și filosofice, în care ambiguitatea și structura internă complexă constituie componente fundamentale ale expresiei literare și intelectuale.

Referințe bibliografice:

1. MARCUS, S. Semiotics of scientific languages. *Revue roumaine de linguistique*, XXIV(3), 1979, p. 23–334. București: Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”. ISSN 10120769.
2. PERELMAN, C., OLBRECHTSTYTECA, L. *Traité de l’argumentation*. Paris: Editions de l’Université de Bruxelles, 1958, 348 p.
3. DUBOIS, J. Présentation. *Langages*, nr. 52, 1968, p. 3–4. Paris: Larousse / CNRS Éditions. ISSN 00477138.
4. KERBRATORECCHIONI, C. *L’implicite*. Paris: Armand Colin, 1986, 520 p. ISBN 2200301312.
5. CODOBAN, A. *Structura semiologică a structuralismului*. ClujNapoca: Dacia, 1984, 210 p. ISBN 9733500531.
6. PETÖFI, J. SemanticsPragmaticsText. *Journal of Descriptive Poetics and Theory of Language*, 2, 1976, p. 119–149. Hamburg: Buske Verlag. ISSN 00700135.
7. BELLERT, I. On a condition of the coherence of texts. *Semiotica*, 2, 1979, p. 325–363. Berlin / New York: Walter de Gruyter. ISSN 00371998.
8. VASILIU, E. *Sens, Ontologie, Pragmatică*. În: *Semiotică și poetică – Cercetarea textului*, ClujNapoca: Dacia, 1979, p. 1–74. ISBN 9733501819.
9. CHAROLLES, M. Introduction aux problèmes de la cohérence des textes. *Langue Française*, nr. 38, 1978, p. 34–42. Paris: Editions du Seuil. ISSN 00238368.
10. FOUCAULT, M. *L’ordre du discours*. Paris: Gallimard, 1971, 290 p. ISBN 207026216X.
11. DUCROT, O. *Le dire et le dit*. Paris: Hermann, 1984, 321 p. ISBN 2705659198.
12. GROUPE D’ENTREVERNES. *Analyse sémiotique des textes*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 1988, 207 p. ISBN 2729701375.
13. GRIZE, J.B. *Schématization – représentation et images*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 1978, 187 p. ISBN 2729700169.
14. SEGRE, C. The nature of text. În: PETÖFI, J. (Ed.), *Text vs Sentence*, Hamburg: Buske Verlag, 1979, p. 259–272. ISBN 3871082061.
15. WUNDERLICH, D. Towards an Integrated Theory of Grammatical and Pragmatical Meaning. În: citat de VASILIU, E. *Preliminarii logice la semantica frazei*, București: Editura Academiei R.S.R., 1979, 241 p. ISBN 9789732702249.
16. VASILIU, E. Intertextualitate: câteva disocieri necesare. *Studii și cercetări lingvistice*, 1, 1985, p. 3–9. București: Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”. ISSN 05823600.
17. VASILIU, E. *Preliminarii logice la semantica frazei*. București: Editura Academiei R.S.R., 1978, 240 p. ISBN 9789732701945.
18. HALLIDAY, M., ALEXANDER, K., HASSAN, R. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976, 542 p. ISBN 0582483708.
19. VASILIU, E. Semantică, normă și efect de stil. *Studii și cercetări lingvistice*, 5, 1983, p. 461–465. București: Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”. ISSN 05823600.
20. MARCUS, S. Textual cohesion and textual coherence. *Revue roumaine de linguistique*, XXV(4), 1980, p. 101–112. București: Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan–Al. Rosetti”. ISSN 10120769.
21. HINTIKKA, J. *Logic, Language Games and Information*. Oxford: Clarendon Press, 1973, p. 43–56. ISBN 0198240175.
22. NAGEL, E. *The structure of science. Problems in the logic of scientific explanation*. London: Routledge & Kegan Paul, 1961, 471 p. ISBN 0710000603.

23. LABOV, W., WALETZKY, J. Analiza narativă: versiuni orale ale experienței personale. În: *Borcilă și McLain* (coord.), București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 261–303. ISBN 9789733000966.
24. ZILBERBERG, C. *Alors, raconte!*. *Actes sémiotiques*, nr. 30, 1981, p. 5–28. Paris: Publication de Groupe μ; ISSN 02496851.
25. PÂRVU, I. *Introducere în epistemologie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1984, 345 p. ISBN 973301050X.

TEXTE PENTRU CORPUS:

26. CIORAN, E. *Silogisme amărăciunii*. București: Editura Tineretului / Editura Humanitas, 1962, 256 p. ISBN 9786067796384.
27. CIORAN, E. *Syllogismes de l'amertume*. Paris: Gallimard, 1970, 130 p. ISBN 9782070274721 (ed.).
28. CIORAN, E. *Lacrimi și sfinți*. București: Humanitas, 1991, 188 p. ISBN 9732802081.
29. CIORAN, E. *Des larmes et des saints*, Gallimard, 1995, ISBN 2-07-073081-3.
30. CIORAN, E. *Sur les cimes du désespoir*. Paris : Gallimard, 1995, 186 p. ISBN 2-07-073080-5.
31. CIORAN, E. *Pe culmile disperării*. București: Editura Humanitas, 2011, 345 p. ISBN 9789735021924.

Date despre autori:

Ludmila ZBANT, doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere, Departamentul de Traducere, Interpretare și Lingvistică aplicată

ORCID: 0000-0001-6974-6474

E-mail: ludmila.zbant@usm.md

Oxana CĂPĂȚÎNĂ, doctorandă, Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-8973-630X

E-mail: oxanacapatina@yahoo.fr

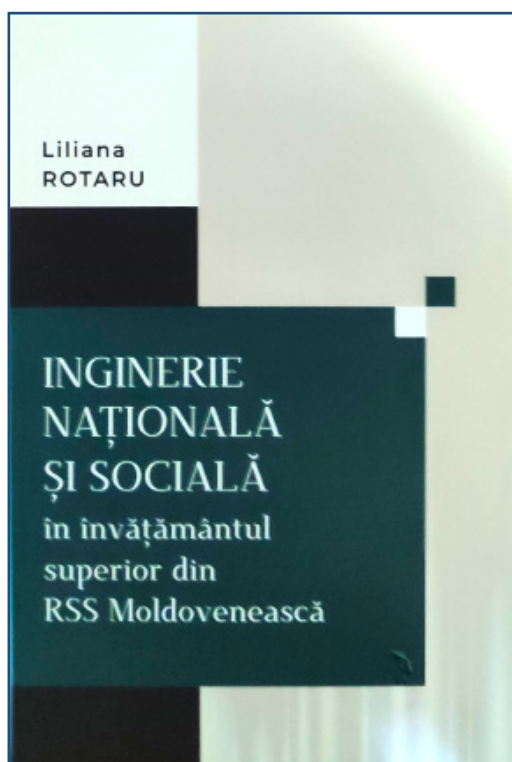
Prezentat: 26.09.2025

O CERCETARE VALOROASĂ DIN DOMENIUL ISTORIEI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

RECENZIE

la monografia Liliane Rotaru, doctor în istorie, conferențiar universitar,
„Inginerie națională și socială în învățământul superior din RSS Moldovenească”.
Chișinău: Lexon-Prim, 2025, 945 p.

Lucrarea recenzată este realizată în cadrul proiectului „Cultură și politică în contextul schimbărilor regimurilor politice: de la Basarabia românească la Republica Moldova”. Monografia include abrevieri, introducere, 4 capitole, încheiere, anexe, bibliografie, indice de nume, indice geografic.

În Introducere, cercetătoarea Liliana Rotaru analizează etapele principale de dezvoltare a studiilor superioare în RSSM în perioada anilor 1940-1964, deosebirile și aspectele specifice ale procesului de studii în acești ani, prezintă periodizarea cercetării. Autoarea acordă o atenție sporită politicii lingvistice a regimului sovietic și planurilor acestuia de rusificare a populației băștinașe a Moldovei de Est. Este examinată profund importanța perioadei anilor 1964-1965 în istoria învățământului superior a republicii, în special, cum menționează L. Rotaru, au fost puse bazele principale ale noii politici lingvistice și celei de cadre, orientate spre „fuziunea națiunilor” (pp. 10-12).

Sunt prezentate și argumentate metodele principale ale cercetării istorice, propuse de autoare, termeni și expresii, importante pentru cercetarea dată. Sunt analizate toate lucrările de bază în domeniul învățământului superior, publicate în perioada sovietică și cea postsovietică, începând cu primii ani postbelici, și istoriografia europeană pe subiectul dat. L. Rotaru conturează principalele domenii de cercetare, efectuate de predecesori, problematica lor, este realizată o analiză profundă și esențială a acestora. Autoarea relevă că mecanismul de inginerie socială și națională pentru studiile superioare nu a fost niciodată analizat în lucrările specialiștilor, și aceasta este încă o dovadă în favoarea apariției acestei cercetări. Cercetătoarea atrage atenția la faptul, că documentele anilor 1940 și a primei jumătăți a anilor 1950 sunt scrise într-un stil mult mai concret și detaliat, decât materialele elaborate în a doua jumătate a anilor 1950-1960 (p. 55). L. Rotaru cercetează

minuțios materialele mai multor arhive ale Moldovei și ale Ucrainei, fondurile instituțiilor de învățământ superior din RSSM.

În Capitolul I, „Politici de indigenizare și proletarizare a contingentelor studențești ale școlii superioare din RSSM”, autoarea monografiei constată că, în perioada cercetată, a fost creată baza juridică pentru admiterea studenților moldoveni în instituțiile de învățământ superior din republică. În acest context, L. Rotaru investighează procesul formării grupurilor de studenți în Moldova. Sunt analizate deciziile fundamentale ale conducerii sovietice începând cu anii 1930. Este prezentat procesul de selectare a studenților în baza deciziei din 23 iunie 1936 (p. 76). Regimul sovietic a promovat ideea studiilor fără plată, fiind accesibile celor care reușesc să susțină examenele pentru a susține concursul, specific studiilor superioare. Totodată, autoritățile întreprindeau uneori măsuri, care contraveneau acestui curs. De exemplu, în 1940 studiile superioare în URSS au devenit cu plată, fapt ce a redus accesibilitatea acestora (pp. 78-79). În 1956 studiile superioare în URSS au redevenit gratuite, iar Legea din 24 decembrie 1958 a orientat domeniul spre politehnizare (pp. 81-82).

L. Rotaru cercetează procesul formării intelectualității sovietice în instituțiile de învățământ superior și atrage atenția la procesele migraționiste de amploare, desfășurate în primul an al ocupației sovietice (1940-1941). Chiar din primele luni ale guvernării sale criminale, autoritățile sovietice au început procesul de selectare a studenților la instituțiile de învățământ superior, punând accent pe componența socială și proveniența abiturienților (pp. 97-99), deși dispozițiile, aprobate de regim, nu erau întotdeauna respectate. Pentru prelucrarea ideologică a studențimii, pe lângă introducerea informațiilor politice, reprezentanții tineretului studios din republică au fost trimiși la studii în cele mai prestigioase instituții de învățământ superior din URSS (Moscova, Leningrad (astăzi Sankt-Petersburg), Kiev, Harkov etc.). În lucrare este examinat minuțios procesul de selectare a cadrelor didactice pentru instituțiile de învățământ superior și schimbarea componenței etnice a studenților ca mijloc de formare a intelectualității orientate prosovietic. Pentru realizarea acestui obiectiv, începând cu a. 1944, au fost stimulate, în diverse moduri admiterea și selectarea tineretului în rândurile studențimii. Astfel pentru înscrierea în instituțiile de învățământ superior s-a declanșat o competiție acerbă, deoarece, în urma emigrării a sutelor de mii de locuitori spre Occident, în republică se resimea o lipsă acută de tineret de vârstă studențească (pp. 108-109).

În pofida eforturilor depuse, deficitul de studenți s-a menținut: numărul de studenți moldoveni reprezentau doar 26-28% din numărul total de studenți. Ceilalți reprezentau minoritățile naționale ale republicii (p. 111). De aceea, absolvenții școlilor medii erau recrutați în acea perioadă și din afara RSSM. Chiar în aceste condiții, planurile de admitere nu erau realizate până la începutul anilor 1950. Foametea din 1946-1947, organizată de autoritățile sovietice, și deportările din 1949 au afectat grav formarea corpului studențesc autohton. Totuși, de la începutul anilor 1950 numărul de moldoveni printre absolvenți a început să crească. În perioada lui Hrușciov metodele de formare a corpului de abiturienți s-au schimbat. Conceptul de „dictatură a proletariatului” a fost înlocuit cu cel al „statului întregului popor” (p. 127).

Deși în acești ani au fost introduse studii medii incomplete, de 8 ani, ceea ce, parțial, a limitat numărul de studenți posibili, totuși, procesul de creștere a numărului de specialiști pregătiți a continuat cu ritmuri destul de rapide, inclusiv datorită „candidaților din producție”. Specificul RSSM în acești ani era faptul, că populația ei era în cea mai mare parte țărănească, și studenții veneau în majoritatea sa din rândurile acestui strat social. Dar, în perioada lui Hrușciov, a început să crească și numărul de studenți, care proveneau din intelectuali. Însă, nici în 1959 componența etnică și socială încă nu corespundea celui similar la nivel republican. În acest context, L. Rotaru analizează situația grupurilor etnice printre studențime. În prima jumătate a anilor 1960 componența etnică a studenților pleacă pe planul al doilea. Însă, problema nesoluționată rămânea a fi abandonul academic, în special în primii ani postbelici, iar mai târziu din cauza apariției unui număr considerabil de „candidați din producție”. Cu această problemă se luptau prin metode diferite, însă, nu reușeau să obțină succes din cauza dificultăților financiare și materiale, intereselor meschine și „voințelor rele” a unei părți a tineretului studios. De aceea, o parte din studenți se transfera în instituțiile de învățământ superior din afara hotarelor RSSM. Reducerea numărului de reprezentanți ai acestei categorii începe doar după a. 1951 (p. 160, inclusiv datorită întăririi metodelor de prelucrare politico-ideologică. O problemă arzătoare rămânea și chestiunea cu privire la averea și clădirile instituțiilor de învățământ superior, în legătură cu lipsa acută a căminelor studențești (p. 157).

Moldovenilor li se creau preferințe la admiterea în instituțiile de învățământ superior, pentru a spori numărul lor, chiar și atunci când cunoșteau insuficient limba rusă și alte obiecte. Aceștia beneficiau de studii gratuite, iar statul le asigura vestimentație, încălțăminte și alte bunuri de strictă necesitate (pp. 173-174). Cu toate acestea, în procesul de admitere erau comise mai multe încălcări, în special falsificări ale diferitor documente. Un rol important, mai ales în primul deceniu postbelic, l-au avut cursurile pregătitoare pentru studenții moldoveni. Rolul lor scade doar în a doua jumătate a anilor 1950 (p. 202).

În Capitolul II, „Politici de constituire a corpurilor didactico-științifice ale școlilor superioare din RSSM”, L. Rotaru examinează procesul de selectare a cadrelor în instituțiile de învățământ, analizând principalele documente ale regimului sovietic în sfera învățământului superior începând cu lovitură bolșevică din 1917. Autoarea menționează că bolșevicii au anulat imediat toate gradele și titlurile științifice, deținătorii lor în 1921 erau numiți doar „lucrători științifici”, iar la 3 iulie 1922 a fost aprobat și primul în URSS statut al instituției de învățământ superior. Din lipsa cadrelor pregătite de savanți, autoritățile sovietice au permis admiterea la doctoratură chiar a persoanelor fără studii superioare (p. 227).

Totodată, pentru a-i prelua pe savanți sub un control mai riguros, autoritățile stimulau creșterea în rândurile lor a contingentului de comuniști, refuzând-i prin aceasta de atitudine de clasă față de formarea savanților. În 1932 a fost formată Comisia Superioară de Atestare, în mâinile căreia, în 1936, au trecut controlul asupra științei în URSS, iar la 13 ianuarie 1934, în URSS erau restabilite gradele și titlurile științifice de doctor, doctor habilitat în științe, asistent, conferențiar și profesor universitar. Instrucțiunea Sovietului Comisarilor Poporului din 10 iunie 1934 a acordat cetățenilor străini dreptul de a obține titlurile și gradele științifice sovietice. În 1936 a fost lichidată și altă moștenire a perioadei postrevoluționare – Institutul de Profesură Roșie, care, în principiu, a îndeplinit misiunea de pregătire a unui grup de savanți, chiar și numeric nesemnificativ. În continuare, această misiune a preluat-o instituțiile de învățământ superior și Comisia Superioară de Atestare (pp. 229-231).

Cu referire la exemplul mai multor savanți, care au venit în fruntea instituțiilor de învățământ superior în acești ani (M.Radul, D.Gherșfeld ș.a.), L.Rotaru prezintă procesul de formare a corpului profesoral-didactic al instituțiilor de învățământ superior. În Moldova erau transferați mai mulți savanți, preferința era acordată celor care proveneau din Moldova sau lucrau în RASSM. Totuși, o bună parte din cei veniți în republică, deși nivelul lor de pregătire nu corespundea cerințelor, impuse de puterea sovietică, erau angajați, pentru a acoperi locurile vacante și a raporta despre prezența în personalul instituției a „cadrelor de înalt nivel profesional” (p. 236).

Odată cu începerea războiului, instituțiile de învățământ superior din Moldova și colaboratorii lor erau evacuați în Buguruslan, Frunze și în alte orașe ale URSS. Dintre toate aceste instituții, care au funcționat până în iunie 1941, activa doar Institutul Pedagogic din Chișinău, transferat la Buguruslan. L.Rotaru analizează activitatea lui în evacuare, menționând o lipsă acută de cadre la științele sociale. Biroul CC al PC (b)M a întreprins măsuri pentru completarea acestuia cu personal.

După o nouă ocupație sovietică în august 1944, conducerea partinică a republicii iar a început să formeze corpul profesoral-didactic al instituțiilor de învățământ superior, efectuând o selecție strictă a cadrelor. Însă, soluționarea acestei probleme se desfășura foarte lent din cauza condițiilor foarte grave materiale și de trai în care nimereau cadrele didactice, care veneau la Chișinău (pp. 247-248). Astfel, instituțiile de învățământ superior erau nevoite să angajeze din nou la posturi de lectori și profesori care nu corespundeau cerințelor, înaintate de autoritățile sovietice, doar 20,2% din ei aveau grade și titluri științifice și didactice (p. 253). Problema cu privire la locuințe rămânea a fi acută și peste un deceniu după război. Autoritățile totuși au luat măsuri pentru a-l asigura pe profesor cu principalele produse alimentare și industriale, inclusiv în perioada secetei, dar nu au reușit să oprească plecarea lor din republică. Cadrele didactice erau supuse verificărilor pentru identificarea unor posibile elemente compromițătoare din biografia lor, mai ales că mulți pedagogi, veniți în Moldova, într-adevăr aveau în trecut mai multe încălcări.

„Dezghetul hrușciovist” a provocat cerințe mai multor pedagogi să țină cont de necesitatea cunoașterii limbii române. Însă, în condițiile lipsei acute de cadre pentru economia națională a republicii, autoritățile au continuat atragerea, în instituțiile de învățământ superior, a pedagogilor din diferite regiuni ale URSS (pp. 282-283). Din același motiv erau angajați și lectorii care studiaseră

anterior în instituții occidentale, inclusiv în România, până în a. 1940, în pofida suspiciunilor privitor la loialitatea lor față de regimul sovietic (p. 287). Pentru a-și continua cariera, mulți din ei căutau să manifeste docilitate față de autoritățile sovietice. Corpul profesoral-didactic al instituțiilor de învățământ superior era completat și din rândul propriilor absolvenți.

L.Rotaru analizează starea lucrurilor în doctorantură, constatând faptul că, în 1954, autoritățile apreciau această situație drept nesatisfăcătoare. Pentru a îmbunătăți situația, CC al PCUS a decis, în august 1956, simplificarea cerințelor pentru doctoranzi: eliminarea obligativității susținerii disertației și introducerea condiției de a avea doi ani de stagiu în domeniul ales. Ca urmare, numărul celor care au susținut tezele, a scăzut considerabil și, în 1962, autoritățile au revenit la cerințele existente până în a.1956. L.Rotaru analizează și activitatea diferitor grupări printre pedagogii instituțiilor de învățământ superior, competențele sau incompetențele lor profesionale, și menționează un procent foarte mic de moldoveni în componența corpului profesoral-didactic al acestora în perioada studiată (pp. 318-319).

Autoarea cercetează politica de cadre a regimului sovietic în condițiile diferitor campanii ideologice a ultimilor ani ai perioadei staliniste. Aceste campanii erau însoțite de diverse acuzații aduse persoanelor „suspecte” din punct de vedere politic, conflicte ideologice între pedagogi și concedierile acestora din motive politice. Cele mai mari conflicte ale acestor ani au fost examinarea „cazului Kliueva-Roskin”, lupta cu dispozițiile cosmopolite printre intelectuali și discutarea rezultatelor sesiunii științifice a VASHNIL în domeniul geneticii în instituțiile de învățământ superior din republică. Lectorii moldoveni se aflau în situația cea mai complicată, fiind nevoiți permanent să se justifice, să se apere de acuzații de „naționalism” și să demonstreze „loialitate” autorităților, fapt care îi impunea pe mai mulți din ei să treacă în opoziție regimului – pe atunci tacită și ascunsă. În legătură cu această, L.Rotaru acordă multă atenție atmosferei interne în mai multe instituții de învățământ superior din republică (Institutul de Medicină din Chișinău, Institutul Pedagogic din Bălți ș.a.) și luptei cu „naționalismul” în rândurile acestora.

În Capitolul III „Politica lingvistică în învățământul superior din RSSM” autoarea analizează politica lingvistică a regimului sovietic, menționând că în URSS limba rusă a devenit un instrument de deznaționalizare în masă a popoarelor băștinașe. Totodată, puterea sovietică, de mai multe ori, a făcut turnuri serioase în această politică. Spre exemplu, până în anul 1938, autoritățile sovietice susțineau dezvoltarea limbilor republicilor naționale ale URSS, însă, din 1938, au pus accent pe studierea obligatorie a limbii ruse din cauza schimbării situației internaționale și apariția noilor priorități ideologice (pp. 404-405)

L.Rotaru analizează etapele evoluției acestei politici sovietice, prezentând specificul fiecărei etape, cum erau predate limbile română și rusă în instituțiile de învățământ superior în condițiile în care limba rusă era obligatorie, iar cea română – doar un obiect ordinar, care era predat la un nivel foarte prost. În perioada campaniilor ideologice, politica șovină a regimului devenea tot mai dură, fiind coordonată atât de rectoratele, cât și de organizațiile de partid ale acestor instituții de învățământ (p. 429)

Necunoașterea limbii ruse era considerată imediat drept un factor negativ. Ca urmare a noilor cerințe față de studenți, care deveneau tot mai drastice, nivelul de cunoaștere a limbii ruse printre ei era în creștere permanentă. L.Rotaru menționează câțiva factori de rusificare: verificările permanente ale nivelului de cunoaștere a limbii ruse, în special după încheierea fiecărui an de studii, susținerea examenelor de stat în limba rusă ș.a. Bilingvismul, declarat oficial de autoritățile sovietice în republicile naționale, în realitate, era doar o formalitate birocratică obligatorie. În anul de studii 1955/56 limba română era exclusă din predare la instituțiile de învățământ superior ale republicii și, pentru restabilirea ei, s-a implicat ministrul Învățământului republicii E.Postovoi, care, în adresarea sa de la Moscova, menționa, că opinia republicii în aceasta privință nu a fost luată în considerare, deoarece, practic, în toate republicile unionale, cu excepția Kazahstanului, limba națională este predată în instituțiile de învățământ superior. Reieșind din aceste motive, el solicita de la Ministerul unional al învățământului superior revenirea la predarea limbii române în instituțiile de învățământ superior ale republicii, începând cu anul de studii 1957/58 (p. 472).

În perioada lui Hrușciov limba rusă era declarată „a doua limbă maternă” (p. 473), iar în 1958 N. Hrușciov personal a propus ca limba de predare în școlile în republicile naționale să fie lăsată la discreția părinților elevilor (pp. 474-475). Instituțiile de învățământ superior ale RSSM, discutând propunerile lui N. Hrușciov către proiectul Legii cu privire la consolidarea legăturii școlii cu viața (24 decembrie 1958) nu au contestat

această idee și ea a fost inclusă în legea respectivă a republicii (în comparație cu Ucraina și Letonia, unde acest „amendament” a fost respins și nu a intrat în legea similară în aceste republici unionale). În continuare, această „completare” a devenit unul dintre elementele importante ale politicii de rusificare a regimului sovietic în republică. L.Rotaru prezintă și starea limbii găgăuze în RSSM în perioada anilor 1950 – începutul anilor 1960, politica autorităților față de aceasta limbă, în special, introducerea ei în calitate de obiect de predare în școli și aprobarea alfabetului găgăuz (1957). Sub presiunea părinților, care nu voiau să se refuze de prioritatea limbii ruse în predare, conducerea partinică a republicii a încetat procesul de implementare a limbii găgăuze și a încetat predarea acesteia (pp. 482-485). Trebuie de menționat în această privință, că cercetătorii găgăuzi de astăzi permanent încearcă să falsifice acest adevăr istoric, confirmat în mai multe documente din arhivele republicii, și să acuze autoritățile partinice ale republicii în încetarea predării limbii găgăuze. Însă, zeci de adresări ale părinților, comportamentul confuz al conducerii partinice raionale, iar mai târziu și a Biroului CC al PCM, care nu s-au așteptat, că găgăuzii benevol vor refuza să studieze limba lor, arată, că această opinie este falsă și este promovată astăzi în mediul găgăuz exclusiv din rațiuni politice ale Federației Ruse în Republica Moldova.

Din a.1961 din nou în ordinea de zi a organelor de conducere ale republicii este prevăzută necesitatea creșterii numărului de ore de predare a limbii ruse. Această propunere a fost susținută de Ministerul unional al învățământului superior și mediu special (pp. 492-493). Reieșind din aceste considerente, președintele comitetului similar republican pentru învățământ superior și mediu special, S.Țaranov, a declarat studierea limbii ruse drept un obiect de importanță primordială. Definitiv, statutul limbii ruse în perioada cercetată a fost recunoscut prin ordinul Ministerului unional de învățământ superior și mediu special din 19 mai 1964, în care limba rusă a fost declarată „a doua limbă maternă” și a devenit obligatorie pentru toți studenții, care au absolvit școlile naționale, începând cu 1 septembrie 1964 (p. 495).

Politica lingvistică a regimului, care devenea tot mai șovină, ducea spre creșterea rezistenței din partea corpului profesoral-didactic. L.Rotaru reflectă acest fenomen după exemplul Institutului Pedagogic din Chișinău, condus în anii 1952-1955 de un rusofil convins I.D.Ceban. Totodată, autoarea prezintă și faptele de „naționalism” din partea studenților USM. Un scandal de proporții a provocat în republică articolul filologilor R.Budagov și S.Bernștein, publicat în 1956 „Cu privire la unitatea lingvistică moldo-română”, care a fost discutat la Filiala Moldovenească a AȘ a URSS și interzis pentru publicare pe teritoriul RSSM. El a văzut lumina tiparului în republică doar în a.1988. Autoarea examinează starea morală a intelectualității în anii 1950 și influența „dezghețului hrușciovist” asupra ei, în special, lărgirea relațiilor moldo-române, mai ales printre lectori și studenți. Acest lucru a fost stimulat și de introducerea de la 1 septembrie 1951 a cursului obligatoriu de limba română în instituțiile de învățământ superior și folosirea pentru predarea lecțiilor a literaturii române (pp. 538-539). Totodată, L.Rotaru studiază și dispozițiile politice ale studențimii și a lectorilor instituțiilor de învățământ superior, începând cu a.1944.

Un fenomen important în procesul de liberalizare a atmosferei în societate și în instituțiile de învățământ superior în special a devenit a.1956, când mai mulți profesori și studenți, sub influența raportului lui N.Hrușciov despre cultul personalității lui Stalin, au început să formuleze întrebări care, nu demult, erau considerate interzise: cu privire la dreptul partidului la monopolul puterii în URSS, cu privire la aprecierea reală a activității lui Lenin, despre evenimentele din Ungaria, cu privire la volumul insuficient de predare în limba română, despre istoria adevărată a RSSM, legăturile cu România etc.

În Capitolul IV „Educația comunistă și formarea concepției corecte despre lume a studenților” L.Rotaru reflectă metodele de prelucrare ideologică a studenților cu scopul infiltrării în conștiința lor a viziunilor comuniste asupra vieții. Științele sociale erau unul din instrumentele puterii pentru obținerea acestui scop. Făcând o retrospectivă a acestui proces, începând cu a.1917, prezentând diferite schimbări, care s-au produs în această perioadă (în special, în predarea bazelor marxismului-leninismului și economiei politice), din 1939, în instituțiile de învățământ superior, L.Rotaru explică, că scopul final al acestei activități trebuia să fie formarea unui om nou în condițiile construcției comunismului într-un stat aparte. În afară de organele de partid, aceste chestiuni erau coordonate și de structurile comsomoliste (pp. 599-600)

Bazele marxismului-leninismului au fost introduse în instituțiile de învățământ superior din RSSM în toamna a.1940, iar deja în primăvara a.1941 la Institutul Agricol din Chișinău, în Institutele Pedagogice

din Chișinău și Tiraspol au fost organizate și primele examene la aceste obiecte, deși numărul de lecții, conform programului de studii, nu a fost predat (p. 603). În condițiile războiului, care a început în curând, educația politică a studenților a început să poarte un caracter patriotic și antifascist. Aceleași motive patriotice autoritățile sovietice le-au folosit în predarea bazelor marxismului-leninismului și în primii ani postbelici (pp. 608-609).

Autoritățile erau nevoite să țină cont de faptul, că o parte din tineretul republicii avea concepții prooccidentale și proromânești și reacționat dușmănos cu privire la lupta puterii sovietice cu biserica, colectivizare și deportări (p. 610).

La 9 iulie 1945 CC al PC (b) unional a adoptat o hotărâre, care a urmărit scopul lichidării neajunsurilor la predarea bazelor marxismului-leninismului (p. 617). În acest context, Biroul CC al PC (b)M, în ședințele sale, discuta sistematic chestiunile cu privire la predarea bazelor marxismului-leninismului și a economiei politice în instituțiile de învățământ superior ale republicii, luând în considerare specificul RSSM, pentru educarea tineretului în spiritul de patriotism sovietic. Precizările respective erau introduse în programele de studii odată cu inițierea luptei contra geneticii „burgheze”, cosmopolitismului ș.a. Predarea istoriei Moldovei era efectuată strict de pe pozițiile propagandei sovietice, excluzând personalitățile, evenimentele și acțiunile care contraziceau cu teza despre „prietenia multiseclară a poporului moldovenesc cu marele popor rus și cel ucrainean”. Începând cu a. 1951, rolul campaniilor ideologice în procesul educării studențimii sovietice scade, și la 6 august 1951, CC al PC (b) unional, iar la 12 august 1951 și Biroul CC al PC (b)M au adoptat o nouă hotărâre cu privire la îmbunătățirea predării acestor discipline (p. 641).

În programele de predare au fost introduse și alte modificări, în special, care țineau de originea romană și nu cea slavă a limbii române. Temele ideologice erau incluse în programele de predare nu doar a științelor umanitare, dar și în cele naturale (biologie).

După 1953, educația politico-ideologică a fost utilizată rar și întâmplător în predarea disciplinelor specializate (p. 657). Începând cu 1956, în acest proces au fost introduse schimbări, ca urmare a demascării cultului personalității lui Stalin. Dar și studenții au început să înainteze mult mai activ diferite cerințe adresate administrațiilor instituțiilor de învățământ superior (de la schimbarea procesului de studii până la reexaminarea dogmelor ideologice) (p. 660-661).

În această perioadă conducerea partinică a pus accent pe explicarea hotărârilor congreselor și a plenarelor CC al PCUS și CC al PCM. Din 2 septembrie 1956 în toate instituțiile de învățământ superior ale URSS au fost introduse disciplinele – economia politică, materialismul dialectic și cel istoric. La disciplina „Bazele marxismului-leninismului” a fost introdus examen. În legătură cu protestele politice în Polonia și Ungaria, cursurile de predare erau completate cu teme în care erau condamnate „acțiunile imperialismului mondial contra țărilor socialiste”. Lectorii, totodată, erau nevoiți să răspundă la mai multe întrebări incomode ale studenților, iar la consfăturile pedagogilor să facă schimb de experiență privind modul de a răspunde la aceste întrebări (p. 669). În continuare, au fost introduse și noi discipline ideologice: etica marxist-leninistă, estetica marxist-leninistă, cursul ateismului științific, introduse odată cu noua etapă de luptă împotriva influenței religioase (din 1 ianuarie 1959). Începând cu 1 septembrie 1963, a apărut și cursul de comunism științific. Totuși, toate aceste discipline nu au adus efectul scontat, deoarece pedagogii nu puteau să ofere studenților răspunsuri obiective la majoritatea acestor întrebări.

Printre metodele de educație ideologică erau folosite comparația școlii sovietice cu cea românească burgheză, a modului de viață sovietic cu cel burghez. În calitate de exemplu al prelucrării ideologice a studenților L.Rotaru aduce Institutul Pedagogic Moldovenesc (informații politice, întreceri socialiste, colectarea banilor în scopuri militare, rapoarte despre situația pe fronturi etc.), iar după război – în concordanță cu campaniile politice ale vremii. După venirea la putere a lui N.Hrușciov, au apărut și alte teme: cu privire la cultul personalității lui Stalin, eliberarea deținuților politici, conviețuirea cu lagărul capitalist, legăturile cu țările socialiste etc.(p.724), după plenara CC al PCM din a. 1963 – privind legalitatea includerii RSSM în componența URSS, despre istoria Moldovei, aniversarea 40-a de la crearea RSSM (pp. 745-746), iar după congresul al III-lea al scriitorilor RSSM – despre intensificarea educației internaționaliste (ibidem). Pentru pregătirea acestor teme, studenții erau obligați să studieze ultimele decizii elaborate de organele de partid. Studenții, la rândul lor, cereau accesul la originalele documentelor de partid. Tot cu scopul de prelucrare

ideologică erau create brigăzi comsomoliste, cercuri științifice, iar studenții mai activi erau cooptați în sindicate. Cu același scop erau construite mai multe baze militaro-sportive, erau organizate vizite colective în cinematografe, muzee, fabrici, uzine, se consolida educația ateistă, sărbătorirea datelor cu conținut ideologic – 22 aprilie, 9 mai, 7 noiembrie, 30 decembrie etc. Se mai organizau călătorii pentru însușirea țelinei, la construcții comsomoliste ale URSS. Periodic, procesul de formare ideologică a studențimii era verificat de lucrătorii CC al PCM. Dar printre studenți creștea dezamăgirea în realitățile societății sovietice, ceea ce era menționat atât de funcționarii de partid, cât și de cei comsomoliști.

În Anexe, Liliana Rotaru prezintă componența etnică și numerică a studenților din instituțiile de învățământ superior și în întregime din RSSM, componența socială a studenților și pedagogilor în perioada cercetată.

Prezenta monografie, elaborată de Liliane Rotaru, doctor conferențiar universitar, are o valoare incontestabilă pentru cercetători și pentru toți cei interesați să afle adevărata istorie a acestui domeniu în perioada sovietică. Considerăm că această monografie va fi înalt apreciată la justa valoare de comunitatea științifică istorică.

Ruslan ȘEVCENCO,

doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie, USM

Prezentare de carte

TRAUMATISMUL DEPORTĂRILOR PRIN PRISMĂ PSIHANALITICĂ

Zinaida Bolea, *Problematica narcisică și relațiile cu Celălalt în traumatismul asociat fenomenului deportărilor din RSS Moldovenească.*

**Ediția a II-a, revăzută și adăugită,
Chișinău: Lexon-Prim, 2025, 247 p. ISBN 978-9975-173-52-0.**

Recenta monografie elaborată de doctorul habilitat în psihologie, conferențiarul universitar Zinaida Bolea este unică în registrul național și internațional științific. Dacă cercetătorii din domeniul istoriei au abordat fenomenul deportărilor prin palierul evenimentialului, contextualizării presiunilor, atunci Zinaida Bolea se oprește asupra trăirilor afective pe care le poate traversa o comunitate aflată la limita existenței.

Demersul științific vine din direcția emițătorului (al factorului decizional) spre cel al receptorului (al celui supus constrângerilor) se analizează atât legătura, cât și ruptura dintre aceștia. Nu mai puțin importantă este prezentarea arhitecturii cazuale ale acestor raporturi.

Lucrarea este prefăcută de Monica Balașa, psihanalist formator la Societatea Română de Psihanaliză (pp. 6-10).

Cercetătoarea Zinaida Bolea a structurat discursul științific în mai multe nivele cognitiv-analitice.

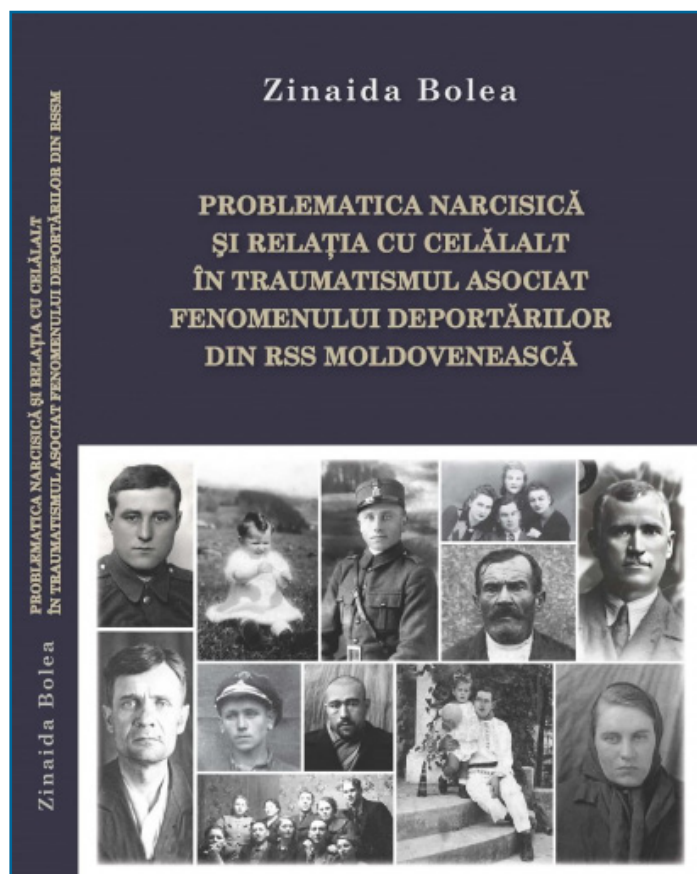
Perspectiva psihanalitică referitoare la fenomenul traumei este abordată prin prisma structurilor psihice și cele istorice, a seducției narcisice generate de ideologiile totalitare și a poverii doliului în trauma istorică. Toate aceste aspecte indică spre utilizarea unor concepte științifice occidentale ce vin să explice reprezentările traumatismului antropogen izbucnit în violentul veac XX (pp. 21-62).

O altă platformă teoretică a narativului științific rezidă în prezentarea perspectivei psihanalitice a narcismului și alterității. În descifrarea acestei

dimensiuni, autoarea a apelat la concepțiile freudeană și postfreudeană. S-a analizat fenomenul perversității narcisice asupra devalorizării Celuilalt. Figurile emblematice în acest sens sunt dictatorii Stalin și Hitler. Uniformizarea personalității, creată după un standard enunțat de sistemul totalitar sovietic, a fost reprezentată de *homo sovieticus* (pp. 63-102).

Adaptarea epistemologiei psihanalitice la științele socioumanistice constituie un alt subiect abordat de Zinaida Bolea. Reperle metodologice au fost raliat la cercetarea fenomenului deportărilor din Moldova sovietică (pp. 103-134).

Un capitol aparte al monografiei este dedicat validării memoriei traumatice în cazul deportărilor din RSS Moldovenească. Au fost analizate destinele individuale și cele colective afectate de trauma deportărilor. Abordarea psihanalitică a subiectului enunțat ține de fenomenul tăcerii traumei istorice antropogene. Un aspect investigat se referă la validarea memoriei persoanei deportate (pp. 135-158).

Traumatismul narcisic asociat fenomenului deportărilor din RSS Moldovenească a fost analizat prin prisma stigmei și operaționalizării stigmei. În asocierea traumatismului narcisic cu mitologia deportării au fost abordate mitul canibalismului și idealizarea (pp. 159-178).

Interacțiunea cu alteritatea (*Celălalt*) asociat deportărilor din Moldova sovietică a vizat un set de „pro-duse” luate din cutia Pandorei: invidia și trădarea (pp. 179-198).

Ultima parte a cercetării relizate de Zinaida Bolea vizează abordarea de categorii ale doliului în deportări, reprezentări asupra responsabilității, vinei și iertării, ipoteze asupra comunității scindate (pp. 199-2019).

Lucrarea se finalizează cu concluzii generale (pp. 220-224), 204 de titluri bibliografice (pp. 225-241), trei anexe (pp. 242-243) și indice de nume (pp. 244-247).

Monografia Zinaidei Bolea este una doctă, de pionerat științific și aprofundează un subiect sensibil din istoria națională în zbuciumatul secol marcat de violențe și extremismisme ideologice. O istorie, care, din păcate, în contextul războiului declanșat de Federația Rusă în Ucraina, devine una recurentă.

Ion Valer XENOFONTOV,

Universitatea de Stat din Moldova

Adresa redacției:
str. Al. Mateevici, 60
MD 2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 24 54 72
e-mail: studia.universitatis@usm.md
web: <https://studiamsu.md/>

Formatul 60x84 ^{1/8}.
Coli de tipar 16,1. Coli editoriale 14,8.
Comanda 130. Tirajul 100 ex.
Editura USM
str. Al. Mateevici, 60. Chișinău, MD 2009